

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Özgün Akduran

HANE DEVLET PIYASA

Kadın Emeği ve
Sosyal Politikalar Bağlamında
Cinsiyetlendirilmiş Bütçe

Özgün Akduran

Hane Devlet Piyasa

Kadın Emeği
ve Sosyal Politikalar Bağlamında
Cinsiyetlendirilmiş Bütçe

SOSYAL
ARAşTIRMALAR
VAKFI

SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı

ISBN 978-605-86699-0-1

Sosyal Araştırmalar Vakfı

Küreselleşme Dizisi - 41

HANE DEVLET PİYASA

**Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında
Cinsiyetlendirilmiş Bütçe**

Özgün Akduran

Birinci Basım: Ağustos 2012

Yayına Hazırlayan

Serap Korkusuz Kurt

Kapak Tasarım

İlknur Kavlak

Baskı Öncesi Hazırlık

Ülkü Gündoğdu

Baskı ve Cilt:

Kayhan Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Güven San. Sitesi C Blok No: 244

Tel: 0 212 576 01 36

Sosyal Araştırmalar Vakfı

İktisadi İşletmesi

İstiklal Caddesi Sahne Sk. No: 5/6

Beyoğlu – İstanbul

Tel/Fax: 0 212 292 55 85 - 86

Web: www.sav.org.tr

e-mail: merhaba@sav.org.tr

Özgün Akduran

**Hane Devlet Piyasa
Kadın Emegi ve Sosyal Politikalar
Bağlamında
Cinsiyetlendirilmiş Bütçe**

Fatma Yazgan Akduran'a...

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	9
ŞEKİL LİSTESİ.....	10
KISALTMALAR LİSTESİ.....	11
Teşekkür.....	13
Kadın Emeğine, Bakım Yüküne, Sosyal Politikalara Dair Birkaç Söz/ Melda Yaman Öztürk.....	15
GİRİŞ.....	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE EV EMEĞİNE DAİR BİR ANALİZ ÇERÇEVESİ.....	27
KAPİTALİST ÜRETİM DÖNGÜSÜ VE YENİDEN ÜRETİM.....	29
CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE EV EMEĞİ.....	34
EV EMEĞİ: YENİDEN ÜRETİM VE BAKIM DÖNGÜSÜ.....	40
İKİNCİ BÖLÜM	
ÜCRETSİZ EV EMEĞİ, REFAH DEVLETİ VE SOSYAL POLİTİKA.....	51
REFAH DEVLETİ, SOSYAL POLİTİKA VE ÜCRETSİZ EV EMEĞİ İLİŞKİSİ.....	51
Sosyal Politikanın Söylemi:	
Beveridge'dan T. H. Marshall'a.....	57
Beveridge Raporu ve Tek-Erkek Kazananlı Aile.....	57
“Her kadın evli olmak ister”.....	60
“Ev kadınlarının işlevi yaşamsaldır”.....	60
Kadının kimliği: “annelik”, Güvencesi: “evlilik”.....	61
T. H. Marshall ve Vatandaş'ın Cinsiyeti.....	63
Sivil, Politik, Sosyal Haklar.....	64

“Evrensel Vatandaşlık”	65
Cinsiyetçi, Eksik Vatandaşlık Tanımı.....	65
Marshall’ın Vatandaşlık Tanımına Feminist Katkılar.....	66
Bakım Emeği ve Vatandaşlık.....	68
ANA AKIM SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMLARINDA	
KADIN	70
Sosyal Demokrat Yaklaşım.....	70
Liberal-Bireyci Yaklaşım: Yeni Sağ.....	73
Karşılaştırmalı Yaklaşım:	
Refah Kapitalizminin Üç Dünyası.....	77
DEĞİŞEN AİLE YAPISI, FARKLILAŞAN İHTİYAÇLAR	85
Sosyal Politika’da Güncel Tartışmalar:	
Aile ve İş Yaşamını Dengeleme.....	87
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK BÜTÇE	
VE EV EMEĞİ	95
BÜTÇE’NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: ANAAKIM YAKLAŞIM ..	97
Bütçenin Gelir Dağılımı Fonksiyonu ve Ev Emeği.....	99
Bütçenin Kaynak Dağılımı Fonksiyonu ve Ev Emeği.....	105
Bütçenin İstikrar Sağlama Fonksiyonu:	
Ev Emeği ve Üç Sektör.....	106
BÜTÇENİN EKONOMİ POLİTİĞİ: RADİKAL YAKLAŞIM ...	115
 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BÜTÇEYİ CİNSİYETLENDİRMEK	121
TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME	106
Araç 1: Faydalanıcı Değerlendirmesi.....	129
Araç 2: Politika Değerlendirmesi.....	130
Araç 3: Bütçe Raporu.....	130
Araç 4: Harcama Yansıma Analizi.....	131
Araç 5: Vergi Yansıma Analizi.....	131
Araç 6: Bütçenin Zaman Kullanımına Etkisi.....	132
Araç 7: Bütçenin Yapabilirliklere/Kapasitelere Etkisi....	133
Yapabilirliklerin/Kapasitelerin Cinsiyetlendirilmesi.....	134

DÜNYADAN YEREL YÖNETİM DÜZEYİNDE

TCDB ÖRNEKLERİ.....	142
Avrupa'da TCDB.....	144
Anglo Sakson Ülkelerinde TCDB.....	149
Kıta Avrupasında TCDB.....	151
Akdeniz Avrupa'sından bir örnek:	
İtalya-Modena Belediyesi.....	152
Merkez ve Doğu Avrupa'da TCDB.....	157
Afrika'da TCDB.....	163

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BÜTÇELERİNİN

TOPLUMSAL CİNSİYET DUYARLILIĞI.....	167
--	------------

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BÜTÇE SÜREÇLERİ.....	167
--	------------

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMDE TOPLUMSAL

CİNSİYET EŞİTLİĞİ FARKINDALIĞI VE TCDB.....	169
--	------------

 Türkiye'de Birleşmiş Milletler Ortak Programı'nın

TCDB açısından bir değerlendirmesi.....	171
---	-----

 Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal

Cinsiyet Farkındalığı ve TCDB Girişimi.....	186
---	-----

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMİN CİNSİYET EŞİTLİĞİ

FARKINDALIĞI VE TCDB'NİN EV EMEĞİNE ETKİSİ

AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	190
---	------------

ALTINCI BÖLÜM

BAKIM EMEĞİ VE YEREL YÖNETİMDE

KAPASİTELER YAKLAŞIMI İLE BİR CİNSİYET EŞİTLİĞİ

YOKLAMASI ve BÜTÇELEMESİ.....	193
--------------------------------------	------------

DIYARBAKIR İLİ SUR İLÇE BELEDİYESİ ÖRNEĞİ.....	193
---	------------

BAKIM EMEĞİ VE YAPABİLİRLİKLER/KAPASİTELER.....	193
--	------------

SUR BELEDİYESİ KADIN DESTEK MERKEZLERİ.....	198
--	------------

Kadınlar için mi? Eşitlik için mi?.....	204
---	-----

Ücretli iş yapabilirliğinde/kapasitesinde artış.....	213
--	-----

Zamansal özerklik yapabilirliği/kapasitesi sağlıyor.....	213
--	-----

Sosyalleşme, özgürleşme, kendine güven, güçlenme.....	214
---	-----

Çocuklar Açısından.....	214
KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİNİ BÜTÇEDE GÖRMEK: UYGULAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	215
SONUÇ.....	225
KAYNAKÇA.....	233
EKLER.....	255
EK 1 FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA.....	255
EK 2 FONKSİYONEL KODLAR.....	256
EK 3 DÖRDÜNCÜ DÜZEY EKONOMİK GİDER KODLARI..	263
EK 4 DİYARBAKIR İLİ SUR BELEDİYESİ MECLİS KARARI..	273
ÖZGEÇMİŞ.....	274

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Ev Emeği'nin Bileşenleri.....	38
Tablo 2 : Kapitalizmde Devlet'in İki İşlevi ve Kamu Harcamaları.....	116
Tablo 3 : Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Yapabilirlikler ve TCBD Karşılığı.....	136
Tablo 4 : Avrupa 'da Toplumsal Cinsiyet Rejimleri ve TCDB...	146
Tablo 5 : Modena Bütçesinin Refah Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi.....	153
Tablo 6 : Modena Belediyesi harcama kalemleri ve İlgili İşlevler.....	156
Tablo 7 : Ulusal Yoksulluk Sınırı altındaki Nüfus, %.....	164
Tablo 8 : Şanlıurfa Belediyesi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014.....	174
Tablo 9 : Trabzon İl Özel İdaresi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014.....	175
Tablo 10: İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2007-2009.....	179
Tablo 11: İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014.....	180
Tablo 12: Çocuk Bakımı'na Ayrılan Zaman, Dakika/Gün.....	194
Tablo 13: Hasırlı KADEM'de Kursu devam eden kursiyer sayısı.....	203
Tablo 14: Kurumsal Kod Gösterimi.....	217
Tablo 15: Birinci Düzey Fonksiyonel Kodlar ve Hizmetler.....	218
Tablo 16: Fonksiyonel ve Finansman Tipi Kod Gösterimi.....	219
Tablo 17: Finansman tipi kodlar.....	219
Tablo 18: Birinci Düzey Ekonomik Kodlar.....	220
Tablo 19: Trabzon İl Özel İdaresi 2010 yılı Ödenek Cetveli'nde Cinsiyete Duyarlılık.....	222

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Sermayenin Genişleyen Yeniden Üretimi.....	29
Şekil 2 : İş Süresi.....	30
Şekil 3 : Ev İçi Yeniden Üretim ve Bakım Emeği Döngüsü.....	40
Şekil 4 : Ev İçi Yeniden Üretim Emek Zamanı- Ev İçi Ücretsiz Karşılıksız Emek Zamanı.....	43
Şekil 5 : Parasal Milli Gelirin Çevrimsel Akışı.....	109
Şekil 6 : Mal ve Hizmet Çıktılarının Çevrimsel Akışı.....	110

KISALTMALAR LİSTESİ

BMOP	: Birleşmiş Milletler Ortak Programı
BÜMKO	: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
EEP	: Eşitlik Eylem Planı
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GABB	: Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GAP BKİ	: GAP Bölge Kalkınma İdaresi
GELD	: Gender Equitable Local Development
IAEG	: Inter-Agency and Expert Group on Gender
IULA	: Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
KADEM	: Kadın Destek Merkezi
KADES	: Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SNA	: Ulusal Hesaplar Sistemi
SWBG	: Scottish Women's Budget Group
TCDB	: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNIFEM	: United Nations Development Fund for Women
WB	: World Bank
WBG	: Women's Budget Group
YEPP	: Yerel Eşitlik Eylem Planı

Teşekkür

Bu kitap her şeyden önce bir kadın emeği ürünüdür. Başından itibaren, kadınlarla birlikte ve kadınlar için kaleme alınmıştır. Bu nedenle hayatımdaki kadınlara teşekkürü bir borç bilirim.

Öncelikle büyük oranda İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı'nda tamamladığım doktora tezime dayanan bu çalışmanın gerçekleşmesindeki desteklerinden dolayı danışmanım Doç. Dr. Pınar Akkoyunlu'ya ve hocalarım Prof. Dr. Hülya Kirmaoğlu, Prof. Dr. Figen Altuğ ve Doç. Dr. İpek İlkara- can ile bana akademiye bir yol olarak sunan sevgili hocam Gülay Günlük Şenesen'e;

Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği'nden Ayşe Kısmet'e, alandaki çalışmalarım sırasında her türlü kolaylığı sağlayan Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş'a, Başkan Yardımcısı Gülbahar Örmek'e ve "büyük ailesine", Belediye Meclis üyesi Semra Turan'a, Sur sokaklarındaki yoldaşlığı için Hacer Bal'a, evlerini, hikâyelerini ve sofralarını açtıkları için Örmek ve Demir ailelerine, Mer- yem Demir ve Ekrem Demir'e, Sur ve Kayapınar Belediyeleri Ma- li İşler Sorumluları Ahmet İpek ve Faysal Akboğa'ya, KADEM ça- lışanı Medine Ölçen'e, Sur Belediyesi KADEM kreş hizmetinden faydalanan ve bana yaşam deneyimlerini açan 21 kadına;

Destekleri ve güvenlerinden dolayı İ.Ü. SBF Maliye Anabilim Dalı üyeleri, sevgili Hocalarım ve çalışma arkadaşlarım, Ayşegül Yakar Önal, Sezai Temelli, Nuray Ergüneş ve Sinan Yıldız'a;

Çalışmanın yazım sürecindeki entelektüel ve duygusal yoldaş- lıkları ve can suyum oldukları için Melda Yaman Öztürk, Fuat Er- can, Ümit Akçay, Sermin Sarıca, ve Umut Gündüz'e;

Kitabın yayınlanmasındaki destek ve yüreklendirmeleri için Mehmet Türkay ve Serap Kurt'a, Sosyal Araştırmalar Vakfı'na;

Feminist olmak, kadınların toplumsal yaşamdaki yapılaşmış ilişki biçimlerinden dolayı deneyimledikleri ikincil rollerinin farkına varmayı ve bunu değiştirmek için verilen kurtuluş mücadelesinde yer almayı gerektiriyor. Benim feminist oluşumda emeği olan Türkiye Kadın Hareketine ve özellikle de Pazartesi Dergisi ve Sosyalist Feminist Kollektif (SFK)'e;

Tartışma ve sohbetlerimizdeki zihin açıcı müdahaleleri için SFK içindeki komisyonlardan biri olan Kadın Emeği Çalışma Grubu'nun Mutfak Cadıları'na;

Sadece bu ve benzeri çalışmaları değil, en uzun ve meşakkatli eserimizi yani hayatlarımızı yazarken hep orada oldukları için Çağla Parlak ve Özgü Asan'a;

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu çalışmanın yaratım sürecinde de varlıkları ile bana güven ve güç veren ağabeyim İhsan Akduran ve kardeşim Mustafa Özgür Akduran'a teşekkürler... Kardeşim oldukları için şanslıyım...

Son olarak, üniversiteden mezun olduğumu bile görememiş olan ancak hayattayken beni her daim okumaya ve yazmaya teşvik eden babam Muharrem Akduran'a...

Ve kitabın varlığı bütünüyle onun emeğine bağlı olan kadına, annem Fatma Akduran'a... umarım bu yazdıklarım onun karşılığı olmayan emeği ile bana kattığı maddi manevi değerlere layık olabilmiştir... Anneciğim senin için yazdım... .

Özgün Akduran

Kadın Emegine, Bakım Yüküne, Sosyal Politikalara Dair Birkaç Söz

Elinizdeki kitap ataerkil kapitalist toplumda bakım yükü ile ücretli iş kıskacında varolmaya çalışan biz kadınlar hakkındadır.

Özgün Akduran'ın kitabı sermayenin kadın emegine ilişkin çeşitli talepleri dillendirdiği bir ortamda yayımlandı. Kadın emeği dönem dönem sermaye kesimlerinin gündemine gelir. Erkek emek-gücü kıtlığı çekildiğinde ya da genelde vasıfsız, itaatkar, ucuz emeğe ihtiyaç duyulduğunda, ekonomi politikalarıyla, istihdam stratejileriyle kadın istihdamını artırmanın yolları aranır.

Türkiye son yıllarda böylesi bir dönemden geçiyor. İlk kadınlar esnek çalışma biçimlerine çağrılmıştı. Esnek çalışma, kadınların hane içindeki bakım görevlerini aksatmadan istihdam edilebilmelelerini sağlayacaktı. Sosyal politikaların gerilediği, bakım kurumlarının sayısının azaltıldığı, işyerinde kreş açma zorunluluğunun zayıflatıldığı koşullarda elbet kadınlar artan bakım yükünü üstlenmeliydi. Sermaye örgütleri, hükümet sözcüleri ardı ardına esnek çalışmanın kadınlar için nasıl da ideal bir çalışma biçimi olduğunu ileri süren beyanlar veriyordu. Ancak anladık ki asıl kadınlar esnek çalışma için ideal emek havuzu idi.

Şimdi de kadınlar, ihracata yönelik üretim sektörleri için ucuz emek havuzu potansiyeli olarak görülmektedir. Ulusal İstihdam Strateji Belgesi Taslak Metni ile yeni teşvik paketinde çizilen yol haritaları, “Çinle, Pakistanla, Bangladeşle ve Vietnamla rekabet edebilecek” tekstil sanayiye oluşturma hedefindedir. Bu hedef, kadın emeği yoğun bu sektörde kadınlara yeni “misyonlar” yüklemektedir; kadınların atölyelerde, uzun saatler boyunca, sosyal güvence sağlanmadan, ucuza çalıştırılması planlanmaktadır.

Özgün kitabıyla kadın istihdamına yönelik bu taleplere, dolaylı da olsa, bir yanıt vermiştir. Kadınlar için güvenceli, tam zamanlı, sosyal güvenlik hakkının tanındığı istihdam talebini dillendirmiş; kadın istihdamının artırılabilmesinin –ve kadınların özgürleşmesinin- koşulunun üzerlerindeki bakım yükünün hafifletilmesi olduğuna dikkat çekmiştir.

Özgün kitabında toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ile kadınların toplumdaki konumuna ne denli etkide bulunabileceğini incelemiştir. Sosyal politikanın tarihini, kuramsal öncüllerini araştırmış; Türkiye’de alternatif belediyelerden örneklerle, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile kadınların çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilebildiğini göstermiştir. Kitapta ayrıntılarını bulabileceğiniz üzere, Diyarbakır Sur Belediyesi, meslek edinme kurslarının yanı sıra açtığı kreşle kadınların kurslara katılımını, becerilerini artırmasını, istihdama katılmasını kolaylaştırmaktadır.

Özgün, çalışmasında, meta üretimiyle kadınların hane içi kullanım değerleri üretimini birleştiren bütüncül bir yöntemden hareket etmiş, Marx’ın yeniden üretim şemalarını, kadınların hane içi üretimini de kapsayacak biçimde, yeniden oluşturmayı denemiştir. Yazarın izlediği yöntem, feminist teoriyi Marksist analizle birleştirmeye yönelik önemli bir adımdır.

Toplumun bütüncül bir analizi, meta üretimiyle kadınların hane içinde meta karakteri taşımayan bakım hizmeti üretiminin birlikte ele alınmasını gerektirir. Engels’i anarak, materyalist anlayışa göre, tarihte egemen etken maddi yaşamın üretimi ile yeniden üretimdir, diyebiliriz. O halde maddi yaşamı üretmek ikili bir özellik sergiler; maddi yaşamı sürdürmek için gerekli nesneler ile, bu nesneler yoluyla kendini yeniden üretecek insanın üretimi.

Böylesi bir analiz, toplumsal üretimin bütün uğraklarını kuşatmasının yanı sıra, toplumsal kaynakların, toplumsal zenginliğin, toplumsal görevlerin cinsler arasında eşitsiz dağılımı ile kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz ilişkiyi de inceleme olanağı verir.

Toplumun dolaysız koşulu insanın üretilmesidir; insanın üretilmesi ise dolaysızca toplumsal yaşamın üretilmesidir. İhtiyaç nesnelerinin, bu nesneleri üretmek için gerekli üretim araçlarının, insanlar arası ilişkilerin, toplumsal normların vb. üretilmesiyle toplumsal yaşamı yeniden üreterek insanı üretiriz. Toplumsal yaşamı yeniden yeniden üreten bizler de bu yeniden üretim sürecinde üretken güç olarak, üretici kadınlar ve erkekler olarak, üretiliriz.

Ne var ki toplumsal yaşamı yeniden üreten kadınlarla erkeklerin görevleri, binlerce yıldır hiyerarşik ve eşitsiz bir biçimde yapılanmıştır. Günümüzün ataerkil kapitalist toplumunda da, sermaye birikiminin üzerinde yükseldiği ücretli iş kategorisi genelde “erkek işi” kabul edilirken, hane içindeki karşılıksız bakım yükü kadınlara yüklenmiştir. Kadınlar, toplumsal cinsiyete bağlı görevleri nedeniyle eğitim olanaklarından ve ücretli işten dışlandıkça düzenli gelirden de sosyal güvenceden de mahrum kalırlar. Yaşamlarını sürdürebilmelerinin tek yolu, geçimlerini sağlayacak bir erkeğin varlığıdır. Evlilik, pek çok kadın için tek seçenek olabilmektedir. Dolayısıyla istihdam dışı kalmak, kadınların erkeklerle bağımlılığını güçlendirici bir etkidir. Ücretli bir işte çalışmak isteyen kadınların önündeki en büyük engel ise “bakım yükümlülükleri”dir. İstihdama katılan kadınlar hane üyelerinin bakım ihtiyacını çözmek durumundadır; örneğin ya çocuklar kreşe verilmeli, ya yakın kadın akrabalarından destek alınmalı ya da bakıcı bir kadın ayarlanmalıdır. İşten arta kalan zamanda kadınlar bakım “yükümlülüğünü” sürdürecektir.

Öyleyse, kadınların bakım yükünü hafifletecek sosyal politikaların, çocukların bırakılabileceği kreşlerle yuvaların, yaşlı ve hastaların bakımını devralacak bakım kurumlarının varlığında, kadınlar kolaylıkla istihdama katılabilecektir. Üstelik, bakım yükünün azalması, kadınlara, yaratıcı etkinliklerini geliştirmek, toplumsal etkinliklere katılmak, çeşitli alanlarda eğitim almak için serbest zaman yaratacaktır. Bununla birlikte, kadınların özgürleşmesinin koşulu, elbette ki, bakım işinin “kadın işi” olmaktan çıkıp, hane üyelerinin bakım ihtiyacının kadınlarla erkekler arasında eşit bir biçimde paylaşılmasından geçer.

Özgün, çalışmasında, maddi yaşamın üretilmesinin ikili özelliğinden hareketle, topluma, sosyal politikalara, bütçeye, hanelere, kadına bakmaktadır. Elinizdeki kitap, aklını ve emeğini feminizme adanmış bir kadından feminist literatüre, feminist harekete ve bütün kadınlara bir armağandır.

Melda Yaman Öztürk

GİRİŞ

Dünyanın sayılı metropollerinden İstanbul’da bir iş günü sonunda nerdeyse adım atacak yer kalmamacasına dolu bir metro vagonu... metronun uğradığı yeni duraktan orta yaşın biraz üzerinde bir kadın biniyor... o sırada oturmakta olan genç bir erkek kadına yer vermek istiyor. Kadın ise eli ile gencin oturmaya devam etmesini işaret ederek şöyle diyor: “Otur lütfen evladım, biz bütün gün evde oturuyoruz ama siz çalışıyorsunuz, ben ne yaptım ki yorulayım...”

Bu çalışma bir sosyal bilim çalışması olma özelliği ile herşeyden önce bir dünyayı anlama, gerçekliğin bilgisine ulaşma çabasının ürünüdür. Sosyal bilimde, olgusal gözleme ve deneye dayanan doğa bilimlerinden farklı olarak, sosyal gerçekliği anlamak için, sosyal oluşumlara, sosyal varlıklar arasındaki ilişkilere bakılır ve değişmez yasalardan ziyade eğilimler tespit edilmeye çalışılır (Sayer, 1998: 125). Ancak sosyal bilim toplumsal yaşamın üyeleri tarafından nasıl görüldüğünün tarif edilmesinden daha fazlasına ihtiyaç duyar, bu da; toplumu oluşturan kadın, erkek tüm üyelerin dünyalarına ilişkin yeterli bir kavrayışa sahip olup olmadıklarını sorgulamak ve böyle bir kavrayış yoksa bunun nedenlerini açıklamaktır (Manicas, 1998: 315).

Bu doğrultu çalışmada sorunsalının amacı iki ana hatta ilerlemektir: İlk hat kadınların ev içindeki emeklerine ilişkin farkındalık eksikliğini yaratan kapitalist ataerkil ilişkileri açık etmek ve bu doğrultuda bir ev emeği analiz çerçevesi geliştirmektir. İkinci hat ise, kadınları eve hapseden ataerkil cinsiyetçi işbölümünü aşındıracak, belki bütünüyle ortadan kaldıracak ve sonrasında kadın ve erkek arasında eşitlik temelinde yeni ve başka türlü bir işbölümünün ku-

rulmasına hizmet edecek bir politik niyet ve kamusal müdahalenin araçlarından biri olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi (TCDB) değerlendirmektedir. Bu noktada kadınların ev içindeki cinsiyetçi işbölümüne bağlı olarak erkeklerden daha fazla vakit ayırdıkları ve onların kamusal hayatla kuracakları ilişkinin sınırını çizen çocuk bakım sorumluluğunu ikame edecek bir yerel hizmet sunumu konusuna ve bunu mümkün kılacak cinsiyete duyarlı bir yerel bütçelemeye odaklanılacaktır.

Bu noktada çalışmanın konusu, özel ve kamusal alanda cinsiyet eşitliğinin yerleştirilmesinde kamusal müdahalenin rolünü ve yaklaşım biçimini Türkiye’de yerel bütçe özelinde ele almaktadır. Bunu yaparken eğildiğim spesifik konu çocuk bakım emeği ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile bu konuda uygulama düzeyinde atılan adımlardır. Bakım emeğini ele alırken, Amartya Sen tarafından ortaya konan bireysel refah ve mutluluk için sadece sahip olunan maddi güce değil, bir insanın ne olabildiğine ve ne yapabildiğine odaklanan ‘yapabilirlikler/kapasiteler’ yaklaşımının sunduğu analiz çerçevesinden yararlandım. Buna göre kişinin erişebileceği araçlar, kaynaklar ve bunları fonksiyonel/işlevsel hale getirmenin önemine vurgu yapan ‘yapabilirlikler/kapasiteler’ yaklaşımı, gerçek bireysel özgürlüğün insanın ne olduğu ve ne yaptığı konularındaki seçme ve gerçekleştirme özgürlüğünde olduğunu öne sürmektedir. Ev içinde gerçekleşen bakım emeği de çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmakta olduğundan, gerçek bir seçme özgürlüğünden bahsetmek zorlaşmaktadır. Ev içindeki cinsiyetçi işbölümü nedeniyle erkeklerin seçimleri çoğu zaman kadınların seçimlerinin sınırlarını çizmektedir. Bu durumda, ev içinde kadın erkek arasında adil ve

1 Bu kavramın İngilizce orijinali, “capabilities” dir. Oxford Advanced Dictionary’de kelimenin sözlük anlamı “bir şeyi yapabilmek veya yapabilmek için gereken niteliklere sahip olmak”-the ability or qualities necessary to do something- şeklinde verilmektedir. Kavram Türkçe’de “yapabilirlikler” şeklinde kullanılmakla birlikte, bu kelimenin anlamayı zorlaştırdığı ve insani kapasiteleri kapsamadığı düşünüldüğünden kavram buradan sonra “yapabilirlik/kapasite” şeklinde kullanılacaktır. “Capability approach” da, “yapabilirlik/kapasite yaklaşımı” şeklinde ifade edilecektir.

eşitlikçi bir iş paylaşımını yaratmak için kadınların da seçme özgürlüğünü ve yapabilme kapasitelerini erkekler kadar geliştirebilecekleri kamusal müdahaleler, politikalar gereklidir.

Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda, çalışma boyunca şu sorulara yanıt aradım: Ev emeğinin unsurları nelerdir? Kapitalist ataerkil ilişkiler sistemi bu işlerin sürekli kadınlar tarafından yapılabilmesini nasıl sağlamaktadır? Kamunun bunda ne gibi bir sorumluluğu vardır? Sosyal politika aracılığı ile kamusal otorite ev emeğinin nitelik ve niceliğinin belirlenmesine nasıl etki etmektedir ve kadınların ailede sadece “bakıcı”, “anne” ve “eş” şeklindeki varoluşlarını nasıl kurumsallaştırmaktadır? Bütçe kamunun ev emeğine müdahalesinde bir sosyal politika aracı olarak işlev görebilir mi? Devamında TCDB kadınların ev içi karşılıksız emek yüklerini azaltmada nasıl bir potansiyel sunmaktadır? Genel manzarada cinsiyet duyarlı politikalar kadını daha iyi şartlarda “bakıcı”, “anne” ve “eş” olarak sabitlerken, TCDB’nin bu paradigma dışına çıkması mümkün mü? Türkiye’de sınırlı da olsa yerel yönetim düzeyinde gelişen TCDB uygulamalarının, başardıkları ve karşı karşıya kaldığı sınırlılıklar nelerdir? GABB’ne bağlı bazı belediyelerde gelişen ve TCDB olarak değerlendirilebilecek uygulamaların kadınların ev içindeki çocuk bakım emeği yüklerini azaltma, yapabilirliklerini/kapasitelerini geliştirme ve ev içinde eşitlikçi işbölümünün oluşmasını sağlama potansiyelleri nedir? Kadın erkek eşitliği için uygulanan politika ve yapılan harcamaların bütçelendirilmesinde ne gibi zorluklarla karşılaşmaktadır? Bu konuda yapılabilecekler nelerdir?

Bu sorular ışığında çalışma altıbölüm halinde ele alındı. Birinci bölümde, ev emeğinin ne olduğu, bileşenleri, ev içinde nasıl bir iş sürecinin yaşandığı, kapitalist ataerkil ilişki sistemi içinde nasıl bir şekil almış olduğu irdelenmektedir.

İkinci olarak “Ücretsiz Ev Emeği, Refah Devleti ve Sosyal Politika” başlığı altındaki bölümde ev emeğinin biçimlendirilmesinde kamusal yasal düzenleme ve uygulamaların yeri tartışılmıştır. Bu noktada öne çıkan sosyal politika ayağı, tarihsel temellerini bulduğu refah devleti deneyimlerinden başlayarak, hem söylemsel hem

de -farklı sosyal politika yaklaşımlarındaki uygulamalar üzerinden pratik düzeyde irdelenmiştir. Burada sosyal politikanın, kadınlar tarafından sürdürülen ev emeği faaliyetini ve kadınların hane içindeki “eş”, “anne” ve “bakıcı” işlevlerini hem temel aldığı hem de sürdürülmesini kurumsallaştırdığı görülmüştür. Sosyal politikalar, kapitalist ataerkil toplumsal ilişkiler sisteminin inşa edip geliştirdiği cinsiyetçi işbölümünü teşvik edip güçlendiren bir kurumsal zemin sunacak biçimde şekillenmektedirler. Farklı sosyal politika uygulamalarına temel olan üç farklı aile modelinden söz edilebilir. Bunlardan ilki, sadece erkeğin ücretli bir işte çalışması nedeniyle güvence sahibi olduğu ve kadının da “eş” olarak bundan fayda sağladığı “tek-erkek kazananlı” aile modelidir. Bir diğeri, İskandinav ülkelerinde görülen, hem kadın hem de erkeğin istihdama katıldığı ve emek piyasasında görece daha cinsiyet eşitlikçi düzenlemelerin var olduğu “çift kazananlı” aile modelidir. Son olarak Avrupa Birliği sınırları içinde inşa edilmeye çalışılan ve kadınları istihdama katacak “aileye bağımlılığı azaltıcı” ve bakımın metalaştırılmasına dayanan politikaları teşvik eden “yetişkin çalışan aile modeli”nden söz edilebilir. Ancak bu eğilimin henüz kadınların ev emeği sorumluluklarını ortadan kaldırıcı veya erkeklerle adil paylaşımını sağlayıcı olmaktan uzak olduğu görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bütçelerin birer politika metni olarak, kadınların yeniden üretim ve bakım emeğini etkileme şekilleri irdelenmiştir. Burada öncelikle anaakım maliye yazınına göre bütçelerin gelir ve kaynak dağılımı ile istikrar sağlama fonksiyonları toplumsal cinsiyet boyutu ile birlikte ele alınmıştır. Daha sonra radikal maliye yazınının odaklandığı, devlet harcamalarının, dolayısıyla bütçelerin kapitalist sistemde sermaye birikimi sağlama ve sistemi meşrulaştırma işlevlerine değinilerek, söz konusu bakış açısı ataerkil ilişkiler sistemini de içerecek şekilde genişletilerek değerlendirilmiştir.

“Bütçeyi cinsiyetlendirmek” başlıklı dördüncü bölümde ise, kadınlarla erkeklerin hem hane içi hem de kamusal alandaki işbölümünde ve sosyal, ekonomik ve politik haklar açısından adil ve eşit-

lik temelinde bir ilişki geliştirmelerini sağlayacak bir toplum oluşturma noktasında TCDB konusu ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle TCDB önerisini gündeme taşıyan tarihsel arkaplan tanıtılmıştır. Buna göre, kadın örgütlerinin talep ettikleri toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi için cinsiyete duyarlı bütçelemenin gerekliliği saptamalarına, eleştirel kalkınma yazınının kalkınmanın bireysel zenginlikle değil, özgürlük ve yapabilme, olabilme olanakları ile geleceği vurgusuna ve son olarak feminist iktisatçıların ekonominin cinsiyetçi yönünü ve genelde ekonomi politikalarının özelde bütçelerin toplumsal cinsiyet boyutunu açık eden çalışmalarına değinilmiştir. Ardından TCDB'nin gerekçesi, hedefi, TCDB analizinde kullanılabilecek araçlar ele alınmıştır. Sonra çalışmanın alan araştırması olan Sur Belediyesi ile karşılaştırma olanağı sunması açısından dünyada yerel yönetim düzeyinde TCDB örneklerine bakılmıştır. Burada farklı yerel yönetim örneklerinde, kullanılan TCDB yaklaşımları değerlendirilmiş ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkilediği alanlardan özellikle ev emeği ve bakım konusunda yapılanlara odaklanılmıştır.

5'inci Bölüm'de, Türkiye'de yerel yönetim düzeyinde gerçekleşen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme girişim ve uygulamaları ele alınmıştır. Öncelikle kısaca yerel yönetim bütçe süreci tanıtılmış, ardından Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında yapılanlar ile Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği'ne üye belediyelerde gelişen çalışmalar değerlendirilmiştir.

6'ncı ve son bölüm ise, çalışmanın olgusal düzeyde ampirik gözleme dayanan örnek olay çalışmasının anlatıldığı bölümdür. Buna göre Diyarbakır ili Sur İlçe Belediyesi'nin kadın erkek eşitliği ile ilgili çalışmaları gözlenmiş, ardından bu çalışmalardan özellikle kadınların ev içi çocuk bakım emeği sorumluluklarını hedef alan politika ve hizmetleri irdelenmiştir. Bu örnek olayda, bakım alanında bir yerel kamusal hizmetin kadınların hayata katılımlarında nasıl bir ivme yarattığı ve onların yapabilirliklerine/kapasitelerine nasıl bir katkı sağladığını görmek mümkün olmuştur. Bununla birlikte, TCDB olarak nitelenebilecek, kadın erkek eşitliğini sağlamak için uygulanan bu tür politikalarla ilgili harcamaların bütçelendirilmesinde kar-

şılaşılan zorlukları görmek açısından da Sur Belediyesi örneği ufuk açıcudur.

Çalışmamda, ev emeği faaliyetinin, -onların istihdam, eğitim gibi alanlarda sosyal yaşama katılımlarının önünde engel oluşturmalarına, sosyal güvenlik, emeklilik gibi haklardan mahrum bırakılmasına ve karşılıksız olmasına rağmen- her gün milyarlarca kadın tarafından tekrar edilmesinin nedenlerini anlamaya çalışıyorum. Ev emeğine yaklaşırken ilk adım soyutlama yoluyla, ev emeğinin üzerinde temellendiği kapitalist ataerkil ilişkilerin açığa çıkarılmasıdır. Ataerkillik bir yapı olarak, ekonomik, kültürel, politik ve ideolojik bir dizi süreç ve ilişkinin varlığına neden olur. Bu ilişkilerin birbiri ile karşılıklı etkileşimi içinde bir dizi mekanizma açığa çıkar. Şöyle ki, kadınların ev emeğine çıplak bir bakış, onların bu işleri yapmalarının kendi tercihleri olduğunu söyleyebilir. Çünkü “dışarıdaki hayata katılabilmeleri için yeterli vasfı sağlayacak bir eğitim almamışlardır”, çocuklarını bir başka kimse (akraba, bakıcı) veya kuruma (kreş, yuva) bırakmayı “tercih etmezler” çünkü hakim geleneksel yargılara göre “anneler tarafından büyütülen çocuklar daha sağlıklı olur.” Ancak feminist literatür bize, kadınların erkeklerden farklılaşan ve onları ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ikincil konumda tutan yaşam deneyimlerinin ataerkil yapı/sistemden kaynaklandığı bilgisini armağan etmiştir. Kadınların olgusal düzeyde, bu ataerkil yapının izin verdiği ölçüde hergün tekrarladıkları gündelik yaşam döngüleri, aile, yasalar, genel ahlak gibi mekanizmalarla da sürdürülebilir kılınmaktadır. Bunun yanı sıra diğer bir hâkim ilişki sistemi olan kapitalizm de sermaye birikiminin gereklerine uygun olarak ev içi ve dışındaki cinsiyetçi işbölümünün devamını sağlayacak şekilde yapılanmış olmakla birlikte, ataerkil sistemle kimi zaman uzlaşan kimi zaman çatışan çıkarlar çerçevesinde yasal düzenleme ve uygulamaları şekillendirmektedir.

Örneğin, eleştirel feminist yazın varolan sosyal politika uygulamalarının -kadınların “aile içi bağımlılığı”nın ve ev ve bakım işlerinde sabitlenen rollerinin devamlılığını destekleyen bir şekilde- hane içi yeniden üretimin devlet eliyle kontrolüne dayandığını öne sür-

mektedir (Bock and Thane, 1991). Bu analizde, kurumsallaşmış sosyal politika uygulamaları ve devlet örgütlenmesi, kapitalizm ve ataerki'nin iki farklı sistem olarak birlikte ilişki içinde işlevsel hale getirdiği mekanizmalardır. Bu yapı ve mekanizmaların ortaya çıkardığı sosyal olay veya pratik ise kadınların aileye bağımlılığı ve bakım işlerine takılı kalmaları ile sonuçlanan toplumsal cinsiyet rolleridir.

Bu noktada, hanede gerçekleşen bakım ve temel ihtiyaçların kadınlar tarafından karşılanma tarzı, hem cinsiyetçi işbölümü hem de kamusal otoritenin biçimlendirdiği sosyal politika ve bütçe mekanizmaları ile belirlenmektedir. Söz konusu mekanizmaların işleyişi ise, tarihsel ve sosyal ilişkilerin oluşturduğu sistemler olarak kapitalist üretim ilişkileri ve ataerki yapıların birlikteliğinde anlaşılabilir. Başka bir deyişle, kadınların bugünkü konumunu anlamayı mümkün kılacak bir ele alış, her iki bakış açısını da içermeli, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ikili-sistem yaklaşımı ile ele almalıdır (Wharton, 1991; 375). Hartmann (1981; 19) bu ikili-sistemi ataerki ve kapitalizm arasında bir "ortaklık" tarif ederek anlatır. Örneğin kapitalist ekonomik süreçler iş bölümünü yaratırken, bu işlerin kadınlar mı yoksa erkekler tarafından mı doldurulacağını ataerki ilişkiler belirlemektedir. Bu ikili süreç de, cinsiyetçi işbölümünü yaratır.

Sonuç olarak; kadınlar günlük ev işleri ile bir yandan ücretli çalışanların günlük bakımını yerine getirip bir yandan da gelecek nesilleri yetiştirmekle emeğin yeniden üretimine dâhil olmaktadır (Pascall, 1997: 38). Ev içi ücretsiz kadın emeği yani yeniden üretim, üretim alanı ile ilişkilendirildiğinde görülecektir ki, eğer yeniden üretim özel hayatın temel bir parçası ise kamusal hayatın da önemli bir parçasıdır, bu doğrultuda sosyal politika uygulamaları yeniden üretim sürecine bir devlet müdahalesi olarak okunabilir (Pascall, 1997: 18). Başka bir deyişle, mevcut ataerki kapitalist yapısal ilişkiler sistemi içinde, sosyal politika, kadınların ev emeği faaliyetinin olgusal düzeyde gerçekleşme biçimini belirleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Bunlara ek olarak, çalışmamda araştırdığım konunun dışında ve nesnel bir duruştan ziyade kendimin de her gün tekrarladığım gün-

delik yaşam pratiklerim dolayımı ile araştırdığım konunun öznel-
rinden biri olduğum farkındalığı ile çalışmayı seçtim. Bu nedenle ta-
rafsız olma iddiam yoktur. Taraf olduğum nokta ise, cinsiyetçi işbö-
lümünün, kadınların yaşam kalitesini düşürdüğü ve onların özgür
birer vatandaş olarak tam anlamıyla hayata katılımlarını kısıtladığı
gerçeğinden hareket ederek, onları bu yüklerden kurtaracak ekono-
mik, sosyal ve kültürel politikaların arkasında durmaktır.

Birinci Bölüm

Cinsiyetçi İşbölümü ve Ev Emeğine Dair Bir Analiz Çerçevesi

Merkezi ve yerel kamusal düzenleme ve hizmet sunumu ile ev emeğine etki etmenin, cinsiyetçi işbölümünün kurumsallaşması veya tam tersine cinsiyet eşitlikçi bir toplumsal işbölümünün yerleşmesindeki işlev ve önemine geçmeden önce, ev emeğinin unsurlarının ele alınması ve büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılmasının nedenlerinin açık edilmesi gereklidir. Ev emeğini dar ve geniş anlamda iki şekilde ele almak mümkündür. Dar anlamda ev emeği; hane içinde kişisel bakım, beslenme ve temizlik gibi kişilerin kendileri için yaptıkları faaliyetler ile televizyon izlemek gibi boş zaman aktiviteleri dışında kalan faaliyetlerdir. Bunlar; günlük beslenme için gıda maddesi üretimi, evin ve ev içinde kullanılan eşyaların temizliği, hijyeni, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı, ev düzeninin devamlılığı için yapılan fatura takibi gibi kağıt ve ev yönetimi işleri aktiviteleridir. Ev emeğinin karşılıksız oluşu ve hane içi cinsiyete dayalı işbölümü sonucu kadınlar tarafından yapılıyor olması, bu işin görünmezliği ve değersizleşmesi sonucunu yaratmaktadır. Politik iktisat çalışmalarında emek gücünün gündelik ve nesillerarası anlamda üretimi aileye dayandırılmıştır. Burada söz konusu emek gücü üretimini yerine getiren, kadınların karşılıksız ev emeği olmasına karşın, hakim kanı ailenin bu işlevi doğal olarak yerine getirdiğidir (Elson, 1998a: 189).

Bu noktada ev emeği geniş anlamıyla ele alınacak olursa; “hane”de gerçekleştiği için doğallaştırılan bu faaliyetin aslında “hane dışı”nda gerçekleşen sosyo-ekonomik hayatla doğrudan ilişkide olan bir emek biçimi olduğu görülmektedir. Şöyle ki; dar anlamda ev içi

iş, hane üyelerinin bakış açısı ile “hayatlarını sürdürmelerine hizmet eden” iş olarak algılanmakta iken, kapitalistin bakış açısı ile bu aslında “işgücünün yeniden üretimidir” (Werlhof, 2008 [1988]: 31). Makro iktisadi temelde ele alınacak olursa da, ev emeğinin, ekonominin bütününe oluşturan “devlet” ve “piyasa” sektörleri ile ilişkisi içindeki “hane” sektörünü oluşturduğu bilinmektedir² (Elson, 1998).

Feminist yazında, ev içi emek ile kapitalist üretim tarzı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik maddeci feminist çalışmalar, bunun ancak ataerki ve kapitalizmin aynı ağırlıkta birlikte ele alındığı ikili sistem teorisi ile mümkün olduğunu öne sürmüşlerdir. Ataerki, kadınların büyük çoğunluğunun ‘hane’ içine kapatılmalarına, toplum hayatında yaşam deneyimlerinin ikincil statüde kalmasına, emeklerinin ucuz ve değersiz görülmesine, bedenlerinin denetim altında tutulmasına, kadınlar olarak kimliklerinin görünmezleştirilmesine, kendi hayatları ile ilgili kararlarında bile kendi iradelerinin tanınmamasına, temsili demokrasinin bütün kurumlarında erkeklerden az oranlarda temsil edilmelerine neden olan, hukukun ekonominin ve siyasetin kurallarının bu doğrultuda şekillendiği ve eğer kendilerine tanınan sınırın ötesine geçmek isterlerse karşılığında bazen canlarına mal olacak “meşru erkek şiddeti”ni tadacakları,³ bir mutlak erkek hâkimiyeti ile nitelenen sistemdir. Öyle ki, dahil olan herkes, öznel fikir ve tutumlarından bağımsız olarak etkilenmekte, belirlenmekte, dönüşmektedir.

Kapitalizm ise, öncelikle bir üretim tarzıdır. Ancak kapitalizme özgü üretim ilişkileri dolayısıyla oluşan sosyal ilişkiler ağı içinde de,

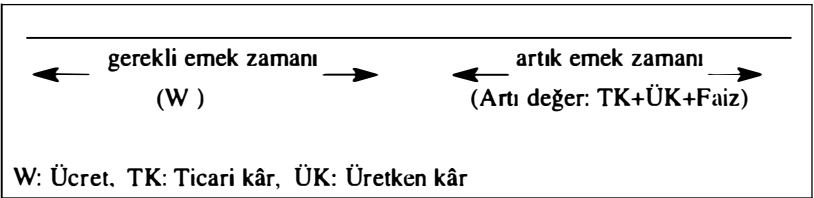
2 Üçüncü Bölümde, “Bütçenin İstikrar Sağlama Fonsiyonu: Ev emeği ve Üç Sektör” başlıklı kısımda ayrıntılı ele alınmıştır.

3 “Temizlik Yapmadı diye Hastanelik Oldu: Adana’da 21 yaşındaki Fatma K. 4 yıl önce halasının oğlu Mehmet T. ile birlikte yaşamaya başladı. İddiaya göre 3 gün önce Mehmet T.’nin babası Şehmus T. “4-5 gündür temizlik yapmıyorsun. Evi pislik götürüyor” diye genç kadını azarladi. Fatma K. da “Oruçluyum. İki çocuğa bakıyorum. Çok yoruluyorum, sonra yaşıyorum” deyince tartışma çıktı. Bunun üzerine Şehmus T. ve oğlu Hamit T., temizlik yapmayan kadını biri 2, diğeri 3 yaşındaki iki çocuğunun gözleri önünde tekme tokat dövdü.” (NTVMSNBC, 2011).

Şekil-1’de ilk önce para sermaye aşaması yaşanmakta, burada üretken kapitalist, stok sermaye birikiminden yani para sermaye sahiplerinden (banka veya finansal kurumlar) faiz karşılığı aldığı para (P) ile üretimini başlatmaktadır. Daha sonra üretken sermaye aşamasına geçilmekte ve üretken sermaye üretim araçları ve emeğin kullanım değerlerini satın alarak üretime başlanılabilmesi için gereken metayı (M) yan yana getirmektedir. Devamında, üretim süreci gerçekleşir ve sonunda ilk meta (M)den farklı olarak yeni bir meta (M’) ortaya çıkar. Bu süreç sonunda üretken sermaye üretime soktuğu sermayeden (P) daha fazlasını (P’) elde ederek, “yeniden” üretime yönelmeyi hedefler, başka bir deyişle sermaye biriktirmek nihai amaçtır.

M’ yani üretim süreci sonunda ortaya çıkan meta, emek gücünün üretim araçları üzerinde yaptığı değişiklik sonucu oluşmuştur, içinde emeğin onun için harcadığı ‘enerji’yi barındırır ve artık bir değişim değerini ifade eder hale gelmiştir. Ancak bu noktada vurgulamak gerekirse; $M' - M = \Delta M$ ise, burada ΔM ’nin yaratılması için emek gücünü harcayan emeğin karşılığında aldığı ücret (W), ΔM ’e eşit değildir. Çünkü üretim süreci esnasında, belli bir iş süresi için harcanan emek gücüne bu iş süresinin tümü için değil, sadece gerekli emek zamanı kadar ücret ödenir. Şekil-2’de iş süresi daha ayrıntılı ele alındığında, gerekli emek zamanı ve artık emek zamanı ayrımı daha net görülmektedir.

ŞEKİL-2 İş Süresi

Kaynak: Marx, 2004 [1867]: 51-52’deki anlatımdan yararlanılarak şemalaştırılmıştır.

Gerekli emek zamanı'na ödenmiş emek zamanı da demek mümkündür. Gerekli emek zamanı, üretken kapitalistin, üretiminin devamlılığı için ihtiyaç duyduğu emek gücünün her gün yeniden üretilmesi için gereken ücret malları sepetinin değeri kadar bir ücreti emeğe ödemesidir. Böylelikle üretken kapitalist, emeğin ertesi gün tekrar işbaşı yaparak emek gücünü üretime sunmasını garanti-lemiş olur. Ancak çalışma zamanı zarfında, emek gücünün yarattığı değerden, ödenmiş emek zamanının çıkarılmasından sonra geriye bir miktar daha çalışma zamanı kalmaktadır. Emek gücü bu “artık zaman” süresinde harcadığı emek gücü neticesinde üretilen metaların açığa çıkardığı değeri, üretken kapitalist için karşılığı ödenmeden üretmektedir, bunun adına da “ödenmemiş emek zamanı” veya “artık zaman”, yaratılan değere de “artı değer” denilmektedir (Marx, 2004 [1867]: 154).

Üretim alanını da bu şekilde özetledikten sonra, Ticari sermaye aşaması, bir diğer ifade ile de dolaşım alanına sıra gelmektedir. Bu alanda, üretilmiş olan meta piyasaya sunulur ve satışı sonucu yine bir para elde edilir, buna metanın realizasyonu da denmektedir. Elde edilen para yani (P') ilk başta üretimi başlatan (P)den daha büyüktür. Çünkü üretim sonucunda bir artı değer eklenmiştir. Yaratılan bu artı değerden, Para Sermaye, Üretken Sermaye ve Ticari Sermaye faiz, kâr ve ticari kâr olarak paylarını alırlar ve para-meta-para döngüsü yeniden tekrarlanmak üzere tamamlanmış olur. Sermayenin genişleyen yeniden üretiminin devamlılığı için realizasyon en temel koşuldur, Marx bunu “metaların ölüm paradesi” şeklinde ifade ederek, kapitalist üretim döngüsünün kendini yeniden üretmesi için üretilen metaların mutlaka satılması yani realizasyon sürecinin tamamlanmış olması gerektiğini vurgulamıştır (Marx, 2004 [1867]: 114).

Genel hatları ile ortaya konulan, sermayenin genişleyen yeniden üretimi başka bir deyişle kapitalist üretim ilişkileri, toplumsal yaşamdaki hâkim sosyal ilişki biçimi olarak bütün diğer ilişkileri de etkilemekte, belirlemektedir. Öyle ki, en özel ve öznel varsayılan insani eylemlerde bile bu hâkim toplumsal ilişki biçiminin yansıması vardır. Örneğin, çocuk yapma kararı, iş saatlerinin, fazla mesailerin,

vardiyaların, yıllık izin sürelerinin, ücret düzeylerinin, ikramiyelerin durumundan etkilenir. Satın alma kararı, sahici insani ihtiyaçlardan ziyade, sermayenin genişleyen yeniden üretim süreçlerinden biri olan dolaşım alanındaki realizasyonun gerçekleşmesi için kapitalistler arasında süregiden rekabet sonucu oluşan reklam sektöründen etkilenir. Bununla birlikte, satın alma kararı, yine azami sermaye birikimi hedefinden dolayı olabildiğince az olması gereken “işçi maliyetleri” nedeniyle düşük tutulan ücretlerden de etkilenir.

Yukarıda özetlenen kapitalist üretim ilişkilerinin Marksist çözümlemesinde, artı değeri yaratan emek gücünün de üretilen bir meta olduğu boyutu görülmektedir. Çünkü hane ve orada gerçekleşen ilişkiler analiz konusu edilmemiştir. Hane, içinde yer aldığı coğrafi mekân, sosyo-ekonomik şartlar ve kültüre bağlı olarak ölçeği değişse de, yetişkin kadın ve erkekler ile onlara bağımlı yaşlı ve çocukların birlikte yaşadıkları topluluk olarak nitelenebilir. Daha önce de vurgulandığı gibi, politik iktisat yazını hane’nin tüketim birimi olma özelliğini öne çıkarmış olsa da, hane aynı zamanda emek gücü’nün üretildiği bir üretim birimidir. Hanede gerçekleşen üretim, ev emeğine dayanmaktadır. Büyük oranda kadınlar tarafından yerine getirilen ev emeği faaliyetleri, hane üyesi ücretli çalışanın günlük yeniden üretimini sağlaması dolayımı ile emek gücünün yeniden üretimine atıfla, yeniden üretim emeği olarak da ifade edilmiştir.

Yeniden üretim konusu literatürde iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Biri Marksist ekonomi politikte geçtiği hali ile yeniden üretim, özellikle ikili sınıf yapısını içerecek biçimde toplumsal sistemin bütünüyle yeniden üretimidir. Diğeri ise, maddeci feministlerin eleştirel yaklaşımları ile biçimlenen ve ev emeğini işaret eden yeniden üretim.

Marksist yazında basit ve genişletilmiş olmak üzere iki yeniden üretim sürecinden söz edilmektedir. Eğer bir gelir kapitalist tarafından sadece tüketim fonu olarak kullanılır ve kazanıldığı dönem içinde tüketilirse burada üretken olmayan tüketim vardır ve basit yeniden üretim meydana gelmiştir (Marx, 2004 [1867]: 489). Ancak üretim süreci sonunda elde edilen artı değer mevcut üretim ölçeğini

genişletmek amacıyla ek değişen ve değişmeyen sermaye satın almak için kullanılmışsa, genişletilmiş yeniden üretim, başka bir deyişle üretken tüketim vardır (Marx, 1992). Bu ele alışta kapitalist üretimin “durmadan yenilenen ve yinelenen kendine özgü sonucu” olarak, emek gücü ile kapitalistin sürekli karşılaşması ve “sermaye ile emek ilişkisinin kendisinin yeniden üretilmesi” merkeze alınmış ve bütünüyle güncel toplumsal boyutları içinde kapitalist üretim sürecine odaklanılmıştır (Marx, 2004 [1867]: 491). Öte yandan, Marx emek gücünün yeniden üretimine de vurgu yapmıştır:

“emek gücü karşılığında verilen sermaye, gerekli tüketim maddelerine dönüşmekte ve bunların tüketimi ile emekçinin kasları, sinirleri ve kemikleri ve beyni yeniden üretilmekte ve yeni emekçiler üretilmektedir... bu tüketim... emekçinin kendisinin üretimi ve yeniden üretimidir... işçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden üretilmesi, sermayenin yeniden üretilmesinin her zaman için zorunlu koşuludur. Ama kapitalist, bunun yerine getirilmesini, emekçinin hayatta kalma ve üreme içgüdüüne rahatça bırakabilir.” (Marx, 2004 [1867]: 493).

Göröldüğü üzere, Marx burada, emeğin yeniden üretiminde, emeğin ücreti ile aldığı tüketim mallarının herhangi bir işlem gerektirmeden doğrudan tüketilebildiğini varsaymıştır. Başka bir deyişle, ücretler ile alınan geçimlik malların hane üyeleri tarafından tüketilebilir hale getirilmesi için harcanan emek analizin dışında bırakılmıştır (Acar-Savran, 2004: 29). Engels de Ailenin Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni’nde, tarihin akışında egemen belirleyici etkenin maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimi olduğunu belirtmiştir.

“...bu üretim ikili bir karaktere sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin ve bunların gerektirdiğı aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi” (Engels, 2004 [1884]: 25).

Bu haliyle Marxist yazında yeniden üretim kavramının, emek gücünün gündelik yeniden üretimi ve türün üremesi anlamında insanların biyolojik yeniden üretimi/çocuk dünyaya getirme olarak iki şekilde kullanıldığı görölmektedir. Buna ilaveten; emek gücünün

yeniden üretiminin kendi sorumluluğunda olduğu ve aldığı ücrete karşılık gelen mal sepeti yoluyla bunu doğal bir hayatta kalma içgüdüğü ile gerçekleştirdiği kabul edilmektedir. Oysa “emekçinin kendisinin üretimi ve yeniden üretilmesi” içgüdülerine bırakılamayacak kadar önemlidir ve burada ev emeğinin önemi ve hane içindeki işbölümünün niteliği irdelenmemiştir. Maddeci feminist yazın ise, ev içindeki erkek egemenliğinin ve emek gücünün yeniden üretiminde harcanan karşılıksız emeğin ortaya çıkarılması için yeniden üretim kavramının kullanımında kararlı olmuştur. Böylelikle, Marx'ın öne sürdüğü toplumsal yeniden üretim kavramsallaştırmasının kapsamı, üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim alanlarının yanı sıra emek gücünün yeniden üretilmesi ve neslin yenilenmesini de içerecek biçimde genişletilmiştir (Acar-Savran, 2004: 32, Vogel, 1995: 81-87).

Bu noktada, neden ev emeğininin kadınlar tarafından yerine getirildiği sorusunun cevabı anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda, yukarıda toplumsal yaşam deneyimlerini etkileyen hâkim ilişki biçimi olarak geçen kapitalist sistemin yanı sıra, ataerkil sistemi anmak gerekecektir. Sorunun cevabı ataerkil kapitalist sistem ve onun kurumsallaştırdığı cinsiyetçi işbölümü ve sosyal ilişkiler bütünüdür.

CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE EV EMEĞİ

Cinsiyetçi işbölümü öyle baskın bir sosyal organizasyon halini almaktadır ki, bir yandan hane içinde kadınları diğer hane üyelerinin refahlarının sağlayıcısı mal ve hizmet üretimi ve bakım işleri ile meşgul ederken, öte yandan bu meşguliyet nedeni ile kamusal alana çıkışları sınırlanmaktadır. Bununla beraber, ev içindeki cinsiyetçi işbölümü, kamusal alanda da başka türlü bir cinsiyetçi işbölümüne zemin hazırlayarak, “mesleki ayrışma” (occupational segregation) olgusunu yaratmaktadır. Hartman'a göre, bu mesleki ayrışma, kapitalist toplumda erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğünün sürmesini sağlayan temel mekanizmadır. Çünkü mesleki ayrışma kadınların düşük ücretli işlerde yoğunlaşmaları sonucunu yaratarak, kendi yaşamlarının devamı için daha yüksek ücret alan erkek ile evlenmeye sevk etmektedir. Evli kadınlar aynı zamanda ev içinde

erkeklere hizmet etmekte olduğundan, erkekler hem emek piyasasındaki görece yüksek ücretlerden hem de ev içindeki cinsiyetçi iş-bölümünden fayda sağlamaktadırlar.

Kadınların ev içi emek yükleri, onların emek piyasasındaki varlıklarını da zayıflatmaktadır. Ev içindeki bu cinsiyetçi iş bölümü hem emek piyasasının mevcut durumu tarafından desteklenmekte, hem de onu desteklemektedir. Bu süreç, birbirine bağlı iki sistemin, kapitalizm ve ataerkilliğin eklemlenmesinin sonucudur. Kapitalizm ve ataerkinin bu eklemlenme biçimi kadınların yaşam deneyimleri için fasit bir daire oluşturmaktadır (Hartman, 1976: 139).

Ataerkil sistem, kapitalizm kurumsallaşmış bir sistem olarak kendini varetmeden önce, erkeklerin ailedeki kadın ve çocukların emekleri üzerinde kontrol sahibi olmasına dayalı bir sistem olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu, erkeklerin hiyerarşik örgütlenmeler oluşturmayı ve kontrolü öğrenmelerini sağladı. Daha kapsamlı mübadele ve daha büyük ölçekli üretim birimlerinin açığa çıkmasına bağlı olarak ortaya çıkan devlet aygıtı ve ekonomik sistemin yarattığı kamusal-özel alan ikiliği ortamında, kadınların emekleri üzerindeki kontrollerini devam ettirebilmek erkeklerin önemli bir problemi olmuştur (Hartman, 1976: 138). Başka bir deyişle, daha öncesinde doğrudan birinin diğeri üzerinde kurduğu bireysel kontrole dayalı olan sistem, kurumsallaşmış, toplumun geneline kapsayan gayri şahsi ve dolaylı bir kontrol sistemine dönüşmüştür. Daha önce hane içinde gerçekleşen cinsler arası cinsiyetçi işbölümü, 15-18'inci yüzyıllar boyunca Batı Avrupa ve Amerika'da kapitalizmin ortaya çıkışı esnasında ücretli emek sistemindeki cinsiyet temelli işbölümüne evrilmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkışı, kurumsal otoriteyi inşa ederek, ataerkil doğrudan ilişki biçimini tehdit etmiş, "özgür emek pazarı" gibi yeni kurumlar ortaya çıkarken, geleneksel aile modelindeki erkek hâkimiyetini yıpratmıştır (Hartman, 1976: 139). Ancak bu yıpranma ev emeğinin cinsiyetçi işbölümüne dayalı yapısını eşitlikçi bir temelde dönüştürmemiştir. Kadınlar her ne kadar ekonomik, politik ve sosyo-kültürel anlamda kamusal alanda daha görünür olsalar da, yıpranan erkek hâkimiyeti, kapitalist üretim sü-

reçlerinin aileye ve kadınlara yüklediği işlevin gereklerine uygun olarak dönüşmüş, ataerkil ilişkiler, kapitalist ilişkiler ile iç içe geçmiştir.

Ev içi yeniden üretimin niteliğine ilişkin incelemelerde, türün üremesi ve emek gücünün yeniden üretimi başlıklarına bir üçüncü boyut daha eklenmiştir. Bu, bugünün ücretli emek gücünün yeniden üretimine veya türün üremesi işlerine doğrudan katkı sunmayan ama ev emeği zamanının önemli bir kısmını oluşturan bakım işleridir. Sonuç olarak yeniden üretimin niteliğine dair üç boyut öne çıkmaktadır: (1) Türün biyolojik yeniden üretimi, (2) emek gücünün yeniden üretimi ve (3) bakım gereksinimlerinin yeniden üretimi (Bakker ve Gill, 2003: 32). Bakım'ın anlamına dair sözlüklerde geçen ifadeler, “başka birinin refah ve huzuru ile ilgilenme” (Macmillan Dictionary, 2010), “başka birinin sağlık veya güvenlikle ilgili ihtiyaçlarını karşılama süreci” (Oxford Advanced Dictionary, 2002), “birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi” (TDK, 2010) şeklindedir. Görüldüğü üzere, bu tanımlardan yola çıkarak ev emeğinin bir bileşeni olarak bakım'ın kapsamı konusunda, bir netliğe ulaşmak mümkün değildir. TÜİK'in Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından başlatılan uluslararası karşılaştırılabilir nitelikte zaman kullanım anketi oluşturulması projesi kapsamında 2006 yılında gerçekleştirdiği zaman kullanım istatistiği çalışmasında, “bakım” uluslararası standartlara paralel şekilde “kişisel bakım” ve “hane halkı ve ev bakımı” olarak iki başlık altında ele alınmıştır.⁴ Buna göre, kişisel bakım dışında kalan, “hane

4 Kişisel Bakım: uyku, yemek yeme, yıkanma, giyinme, tuvalet, tıraş olma, diş fırçalama, makyaj yapma, ilaç içme vb. kişisel bakım.

Hanehalkı ve ev bakımı: Yiyecek hazırlama (yiyecekleri temizleme, yemek pişirme, çay, kahve vb. yapma, sofrta hazırlama vb.), bulaşık yıkama, artan yiyecekleri dolaba kaldırma, sofrayı toplama vb.), konserve, turşu, peynir, sucuk, salamurla vb. yapma, kurutma, dondurma vb. (hane tüketimi için), konutun ve eşyaların temizlenmesi, düzenlenmesi (silme, süpürme, toz alma, yıkama, silkeleme vb.), bahçe temizliği (süpürme, yıkama, kar küreme, ilaçlama, çiçek, çim ekme vb.), Isınma (soba, kalorifer vb. yakma, temizleme, odun taşıma, tezek yapma, tüp değiştirme vb.), Su (su deposunu doldurma,

halkı ve ev bakımı” altında listelenen tüm faaliyetleri daha önce de belirtildiği gibi ev emeği veya yeniden üretim emeği kategorizasyonu altında ele almak mümkündür. Ancak, bu yönde bir ayrıştırmada bu işlerin işlevinin ne olduğu bulanıklaşmakta ve ev emeğinin kapsamını tam anlamıyla göstermekte yetersiz kalmaktadır. Ev emeğini oluşturan faaliyetleri işlevlerine göre yeniden ele almadan önce, Bakker ve Gill’in sınıflamasına göre yeniden üretimi oluşturan uğraklardan “bakım gereksinimlerinin yeniden üretimi”ni öğelerine ayırmak, karşılıksız ev emeğinin boyutunun eksiksiz anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Şöyle ki, bakım, (1) çocuk bakımı, (2) yaşlı ve hasta bakımı, (3) çalışma yaşındaki hanehalkı bakımı, (4) ev bakımı, evcil veya ehli hayvan bakımı olarak dört alt başlıkta ele alınabilir.

Bu noktadan sonra, “türün biyolojik yeniden üretimi” ve “emek gücünün yeniden üretilmesi” ayakları ile “bakım” işlerini

temizleme, şofben yakma vb.), çeşitli düzenlemeler (evi süsleme, bavul hazırlama, alışveriş paketlerini yerleştirme vb.), çamaşır yıkama, çamaşırları ayrıştırma, makineye yerleştirme, asma katlama, ütölme vb. El işi (dantel, örgü, nakış yapma, dikiş dikme, halı, kilim dokuma vb.), kıyafetlerde sökük, yırtık tamiri, ayakkabı onarımı, ayakkabı boyama vb. Tarımsal faaliyet olmayan bahçe ve ehli hayvan bakım işleri (ot temizleme, sebze vb. dikme, toplama, bahçe sulama, tavuklara yem verme vb.), kedi, köpek, kuş vb. evcil hayvan bakımı, gezdirme vb. Konutla ilgili inşaat ve yenileme işleri (boya-badana, mutfak, banyo, elektrik tesisatı yenileme vb.), tamiratlar (musluk tamirâtı vb.). Ev eşyalarının yapımı, tamirâtı ve bakımı (lamba, avize tamirâtı, ampul, pil değiştirme, bıçak bileme, modüler mobilya kurma vb.). hanehalkı ferdinin yaptığı araç bakımı (lastik değiştirme, cilalama, yıkama, garaja çekme vb.). alışveriş yapılması, ticari ve idari hizmetler (fatura ödeme, banka, avukat vb.den hizmet alma, bekleme, taksit ödeme vb.), kişilere yönelik hizmetler (doktor muayenesi, tedavi olma, kuaför ve güzellik salonlarındaki hizmetler, vb.), hanehalkı yönetimi (hane bütçesi hesabı, form doldurma, seyahat planı yapma vb.), çocuklara fiziksel bakım ve denetim (bebekleri emzirme, bezini değiştirme, banyo yaptıрма, yatırma, oynarken izleme vb.), çocuğun eğitimi (ev ödevine yardım etme, kontrol etme vb.), çocukla beraber okuma, oyun oynama, konuşma, resim yapma vb.), çocuğa eşlik etme (okulunu ziyaret etme, veli toplantısına katılma, servise bindirme, servisten alma vb.), yetişkin, hasta veya yaşlı bir aile ferdine yardım (banyo yaptıрма, saç tarama, ilaç verme, hastaneye götürme vb.).

birlikte ele alan bir sınıflamaya gidilecek olursa, ev emeğinin işlev temelli niteliğini açıklamak için şöyle bir ayırlama türetmek mümkündür. (i) Türün biyolojik yeniden üretimi ve çocuk bakımı, (ii) emek gücünün yeniden üretimi/çalışma yaşındaki hane halkı bakımı, (iii) hasta ve yaşlıların bakımı, (iv) ev bakımı, ehli ve evcil hayvan bakımı.

Ev emeğinin niteliğine dair yeterli bir kavrayış ortaya koyabilmek, kadınlar tarafından yapılagelen bu özgül emek biçiminin nitelik, kapsam, içerik, boyut ve yoğunluğunun tayini açısından önem taşımaktadır. Bu aynı zamanda, hane içindeki cinsiyetçi işbölümünün aşındırılması ve kadın erkek arasında eşitlikçi bir iş paylaşımının sağlanmasına hizmet ederek, kadınların kamusal alana çıkışlarını kolaylaştıracak olan doğru bütçe uygulamaları için esin kaynağı olacaktır. Tablo 1 böyle bir ihtiyaca cevap vermesi beklentisi ile düzenlenmiştir.

Tablo-1 Ev Emeği'nin Bileşenleri

(1) Türün biyolojik yeniden üretimi ve Çocuk bakımı	(2) Emek gücünün yeniden üretimi - Çalışma yaşındaki hane halkı bakımı	(3) Hasta (kalıcı) - Yaşlı bakımı	(4) Ev bakımı - Ehli ve evcil hayvan bakımı
Gebelik süresince bebeğin taşınması, bunun mental ve fiziksel yüklerine (uyku bozukluğu, yorgunluk, sinirlilik vb.) katlanması. Doğum sonrası işler: Aktif ve Pasif Bakım Aktif bakım: Çocuklara fiziksel bakım (bebekleri emzirme, bezini değiştirme, banyo	Beslenme Temizlik ve hane düzeni Konutla ilgili inşaat ve yenileme işleri Ev yönetimi, kağıt ve plan işleri	Yetişkin, hasta veya yaşlı bir aile ferdine yardım Aktif bakım: fiziksel bakım (banyo yaptıрма, saç tarama, giydirme, ilaç verme, hastaneye götürme vb.) Pasif Bakım: arkadaşlık etme, gözetme	

yaptırma, yatırma), Çocuğun eğitimi (ev ödevine yardım etme, kontrol etme vb.), çocukla beraber okuma, oyun oynama, konuşma, resim yapma vb.), Çocuğa eşlik etme (okulunu ziyaret etme, veli toplantısına katılma, servise bindirme, servisten alma vb.), Pasif Bakım: Denetim, gözetim, oyunarken izleme vb.			
---	--	--	--

Kaynak: Bakker ve Gill (2003)'deki yeniden üretim sınıflandırması temel alınarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Ev içinde yapılan işler gruplandırılırken temel alınan belirleyicilerden ilki, emeğin ağırlıklı olarak fiziksel (maddi) bir efor mu, duygusal (manevi) emek mi, yoksa her ikisini birden mi gerektirdiğidir. İkincisi ise, ev emeğinin ağırlıklı olarak, bugünün ücretli emek gücünün yeniden üretimine mi? yoksa gelecek nesil emek gücünün yeniden üretimine veya geçmiş nesil emek gücünü oluşturan yaşlıların ve yanı sıra hastaların bakımına mı yoğunlaştığıdır. Bunlarla birlikte üçüncü olarak ise, konutun genel bakım işlerine ve insan dışındaki canlılara ayrılan zamana odaklanılmıştır. Bu gözle ele alındığında ilk kategori (1) Türün biyolojik yeniden üretimi ve çocuk bakımı, aktif ve pasif bakım olarak iki başlık altında ele alınabilir. Aktif bakım, çocukların beslenme, temizlik, eğitim, oyun, eşlik etme vb. ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan ve fiziksel güç gerektiren ev emeğidir. Pasif bakım ise, doğrudan fiziksel bir güç gerektirmeyen ancak diğerini önemseme/özen gösterme anlamında bir duygusal ve zihinsel çaba gerektiren ev emeğidir. Aynı ayırım (3) numaralı kategori olan hasta ve yaşlı bakımı içinde geçerlidir. (2) Numaralı kate-

gori olan, emek gücünün yeniden üretimi ve çalışma yaşındaki hane halkı bakımı ise bütünüyle fiziksel efor gerektiren ev emeği ile gerçekleştirilmektedir. Bunlar, beslenme, temizlik ve hane düzeni, konutla ilgili inşaat ve yenileme işleri ile hane yönetimi, kağıt ve plan işleridir. Dördüncü ve son kategori ise, hane ve yakın çevresinin bakımı, güzelleştirilmesi, düzeni ile varsa ehli ve evcil hayvan bakımına harcanan çoğunlukla fiziksel emektir.

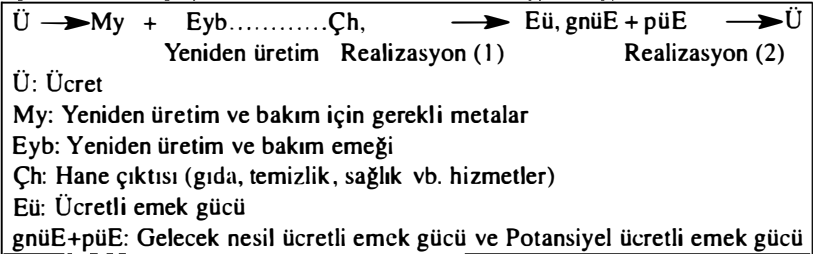
Burada hemen şu belirtilmelidir ki, ev içi yeniden üretim emeği bileşenlerini, sadece fiziksel veya sadece duygusal emek olarak nitelemek yanlış olacaktır. Yeniden üretim emeği, kadınların diğer hane üyelerine duygusal sevgi ve bağlılıkları olmasa idi, bu denli zaman alıcı, zor bir yükün tek başına kadınlar tarafından üstlenilmesi rasyonel bulunamazdı. Başka bir deyişle, hanede gerçekleşen fiziksel (maddi) yeniden üretim emeği faaliyetleri, duygulardan ileri gelen bir motivasyonı içermektedirler.

EV EMEĞİ:

YENİDEN ÜRETİM VE BAKIM DÖNGÜSÜ

Hanede gerçekleşen emek faaliyetinin içeriğine dair bu saptamalardan sonra, şimdi de yeniden üretim ve bakım emeğinin işleyişine odaklanılacaktır. Bu noktada, Şekil -3, bir “üretim” mekanı olarak hane’de, yeniden üretim ve bakım sürecine ve sürecin çıktılarına işaret ederek, ev içi emek “yeniden üretim ve bakım döngüsü”nü göstermektedir.

Şekil -3 Ev içi yeniden üretim ve bakım emeği döngüsü

Kaynak: Charsheela ve Danby, 2006: 33’ deki anlatımdan esinlenerek yazar tarafından geliştirilmiştir.

Şekil-3'te ilk olarak hane'nin tek gelir kaynağının, ücretli çalışan hane üyelerinin ücretleri olduğu varsayılmaktadır. Bunun devamında, haneye giren ücret ile, emek gücünün yeniden üretiminde kullanılan gıda, giyecek, temizlik malzemeleri gibi "yeniden üretim ve bakım için gerekli metalar "My" satın alınmaktadır. Daha sonra bu metalar, yeniden üretim ve bakım emeği "Eyb" ile işlenerek yeniden üretim sürecine dahil olmakta ve sonunda hane üyelerinin beslenmesini, hijyenik ve düzenli bir hane ortamında yaşamalarını sağlayacak gıda, temizlik, sağlık ve bakım hizmetleri ile onların ürünlerinden oluşan hane çıktısı "Çh" açığa çıkmaktadır. Bu aşamadaki ilk "yeniden üretim ilişkisi", hane çıktısını yaratan ev emeği ile bunun kullanıcısı hane üyeleri arasında gerçekleşmektedir. Hane çıktısının kullanımı sonucunda, ücretli emek gücü "Eü", gelecek nesil ücretli emek gücü "gnüE" ve çalışma yaşında olup çalışmayan yetişkin hane üyeleri ile, iş aradığı halde bulamayan işsiz hane üyelerini içeren potansiyel ücretli emek gücü "püE" yeniden üretilmiş olmaktadır. Bu aşama, ev içi yeniden üretim emeğinin ilk realizasyon aşaması olarak adlandırılırsa, kapalı bir hane ekonomisinde hane çıktısının "Çh" hane içinde tüketilmesi ile sonlanan bu aşamadan sonra gelen ise, ücretli emek gücü "Eü"nün hane dışındaki ekonomik faaliyet içinde emek gücünü satması ile gerçekleşen ikinci realizasyon aşaması olacaktır. Böylelikle emek gücünü satan hane üyesi, hanede yeniden üretim döngüsünün sürmesini sağlayan ücreti "Ü" elde edecektir.

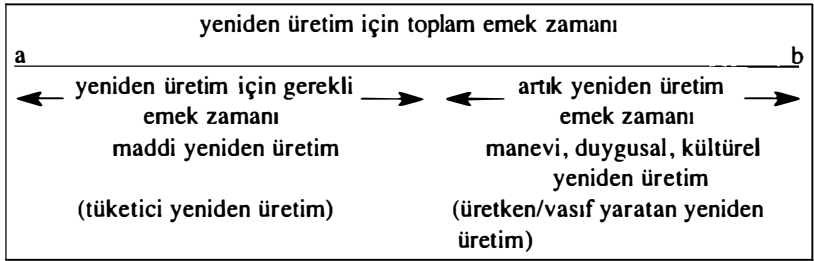
Burada vurgulanması gereken, hane geliri olan ücretin aylık ödenmesine rağmen, yeniden üretim döngüsünün, her yeni gün yenilenmesidir. Başka bir deyişle, Tablo 1'de dökümü verilen yeniden üretim emeği işlerinin büyük bir kısmı her gün tekrarlanmaktadır. Üstelik, bu işler hane içi cinsiyete dayalı işbölümü nedeni ile çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Ancak sermayenin toplam üretim döngüsünden farklı olarak, hane içi yeniden üretim ve bakım emeği ile ortaya çıkan hane çıktısı ve emek gücü'nün miktarı ve niteliğindeki değişimler bu döngünün sonunda açığa çıkan ücretli emek Eü'nün elde ettiği ücrette bir artış veya değişme

yaratmaz. Aksine, ücretlerdeki artış veya azalışlar, hane içi yeniden üretim ve bakım emeğinin zaman kullanımı ve yoğunluğu ile sonunda açığa çıkan ürünlerinin miktar ve niteliğinde değişim yaratabilir. Örneğin haneye giren ücret geliri yeterli düzeyde olmadığı durumlarda, hane içi yeniden üretim emeği tarafından üretilen ücretli emeğin niteliği bozulabilir (Charsheela ve Danby, 2006: 17-18). Bu noktada, yukarıda sermayenin genişleyen yeniden üretimini ele alırken değindiğimiz, realizasyon problemi, ev içi emeğin yeniden üretim döngüsü için de geçerlidir (Charsheela ve Danby, 2006: 34). Aynı üretilen malların realize edilmesi yani satılması gibi, hanede de iki tür realizasyon gerçekleşmelidir. Bunlardan ilki yeniden üretim ile açığa çıkan hane çıktısı mallarının ve hizmetlerinin hane üyeleri tarafından tüketilmesi sonucu, ücretli emek, yeni nesil ücretli emek ve potansiyel ücretli emek gücünün ortaya çıkmasıdır. Eğer yeniden üretim ve bakım emeğinin nitelik ve niceliğinde, hane dışından kaynaklanan sebeplerden dolayı bir azalma veya bozulma olursa, hane üyeleri bundan olumsuz etkilenecek ve diğer pek çok kapasitenin yanında, emek gücü kapasiteleri de açığa çıkamayacaktır. İkinci realizasyon ise, emek gücünün emek piyasasına çıkmasıdır. Emek de işveren ile sürekli ve güvenceli iş sözleşmesi yapma eğilim ve arayışındadır. Eğer bu sözleşme gerçekleşmez ve sürekliliğini korumaz ise bu durumda yeniden üretim ve bakım işlerini harekete geçirecek olan ivme, yani ücret geliri sağlanamayacaktır.

Ev içi yeniden üretim emeği ile ilgili vurgulanması gereken bir başka boyut da zaman konusudur. Ev emeği her gün tekrarlanmakla birlikte, şüphesiz bu belli bir emek zamanı anlamına gelmektedir. Ev içi yeniden üretim emek zamanı yani karşılıksız emek zamanı soyutlaması Şekil-4 yardımı ile açıklanmaktadır. Buna göre evde bütün gün gerçekleşen yeniden üretim için toplam emek zamanı “ab” doğru ile gösterilmektedir. Bu zamanın bir kısmı, hane geliri ile satın alınan metaların yani “ham malzemelerin” tüketilebilir mallara dönüşerek temiz ve sağlıklı bir hane ortamı yaratılmasında harcanmaktadır. Burada harcanan emek “maddi yeniden üretim” emeğidir ve hane üyelerinin kullanımına sunulacak ürün ve hizmetleri ortaya çı-

karmak için ham malzeme tüketimine dayandığından “tüketici yeniden üretim”dir. Söz konusu maddi yeniden üretime karşılık gelen ev emeği, yukarıda Tablo-1’de, ağırlıklı olarak (2) no’lu sütun, sonrasında da (1) ve (3) no’lu sütunlarda yer alan emek gücünün yeniden üretimi-çalışma yaşındaki hane halkı bakımı, türün biyolojik yeniden üretimi ve çocuk bakımı, hasta ve yaşlı bakımı faaliyetlerine karşılık gelmektedir. Bu işlerin kabul edilebilir bir kalitede gerçekleşmesi için gereken bir minumum zaman vardır. Bu, yeniden üretim için “gerekli ücretsiz emek zamanı”dır (Antonopoulos, 2008: 11). Ev içi yeniden üretim için gerekli emek zamanı’nın dışında kalan artık emek zamanı hane üyelerinin yaşamsal ihtiyaçlarından ziyade duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verir niteliktedir.

Şekil- 4 Ev içi yeniden üretim emek zamanı - Ev içi ücretsiz/karşılıksız emek zamanı

Hane içi “yeniden üretim için toplam emek zamanı”, “maddi yeniden üretim emeği” dışında, mevcut bakımın sürdürülmesi ve gelecek nesil emek gücünün yetiştirilmesi için manevi, duygusal, zihinsel ve ilişkisel/sosyal örüntüler içeren bir yeniden üretim emeğini de zorunlu kılmaktadır. Bu emek türü verili bir malzemeyi fiziksel bir enerji katarak başka bir ürün ya da hizmete dönüştürmekten farklı biçimde, doğrudan emeği harcayanın duygusal, zihinsel, sosyal deneyim ve birikimleri ile geçmiş kuşaklardan aldığı kültürel, davranışsal miras ve görgüsüyle şekillenmekte ve bu anlamda manevi bir çaba gerektirmektedir. Bu niteliği ile bu emek biçimi ondan yararlanan insanın sosyalizasyonunu, manevi ve duygusal gelişimini desteklemekte, bir anlamda “sosyal sermaye”sini geliştirmekte

ve ona vasıf kazandırılmaktadır. Bu sebeple, üretken/vasıf yaratan yenden üretim şeklinde de adlandırılabilir.

Bu konuda yapılan çalışmalar, haneler için “gerekli ücretsiz emek zamanı”nın, hanenin gelir ve kamu hizmetlerine erişim düzeyine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Antonopoulos, 2008: 41). Örneğin gelir düzeyi yüksek olan hanelerde, gıda üretimi, temizlik, bahçe bakımı gibi işler dışarıdan satın alınarak hane üyelerinin harcaması gerekli ücretsiz emek zamanını düşürebilmektedirler. “Gerekli ücretsiz emek zamanı” düşerken, “artık yenden üretim zamanı” genişlemektedir. Örneğin “hali vakti yerinde” ailelerde hane üyeleri çocuk bakımına daha uzun süreler ayırabilmekte bir nevi çocuklarla daha “kaliteli zaman” geçirmektedirler. Yoksul haneler ise, sıradan aylık elektrik, su giderlerini bile karşılamakta zorlanabilirler. Ya da hanenin toplam yenden üretim zamanını azaltarak kendilerine kolaylık sağlayacak, fırın, buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinası, elektrik süpürgesi gibi dayanıklı tüketim mallarından yoksun olabilirler. Bu durumda, hanenin temel yenden üretim ihtiyaçlarını karşılayacak gerekli emek zamanı süresi uzamaktadır. Böyle olunca da, çocuk bakımı yakın akrabalarından yardım istenilerek gerçekleştirilmekte ve/veya genellikle yemek pişirmek veya temizlik gibi diğer karşılıksız ev işleri ile aynı anda yapılan “ikincil” bir faaliyet olarak görülmektedir (Antonopoulos, 2008: 42).

İşsizlik, ücretlerin düşüklüğü, gibi durumlarda, yenden üretimin kabul edilebilir kalitede devamlılığı için hane gelirine ek olarak başka finansal kaynaklara (F) yönelim görülebilmektedir. Akrabalardan veya tefecilerden borç alımı, kredi kullanımı bu kaynaklar arasında sayılabilir. Bu durumda hane gelirinin, bir sonraki dönem, alınan borcu (B) kapatabilecek büyüklükte olması ya da yenden üretim için gerekli meta tüketiminin (My) düşmesi beklenir (Charsheela ve Danby, 2006: 33).

Yeni durum yine bir şekil ile gösterilecek olursa:

$\ddot{U} + F \rightarrow My + Eyb \dots \dots \dots \dot{C}h \rightarrow E\ddot{u}, gn\ddot{U}E - p\ddot{u}E \rightarrow \ddot{U} + B$

Bu döngüye eğitim, sağlık, gibi kamusal hizmetler ile devlet tarafından haneye yapılan aile yardımı ve transferler gibi karşılıksız tüm aktarımlar (T) da eklenecek olursa bu kez döngü şu şekilde gösterilebilir.

$$\dot{U} + F + T \longrightarrow My + Ey \dots \dots \dots Ch \longrightarrow Eü, gnüE - püE \longrightarrow \dot{U} + B$$

Yukarıdaki denkliğin ifade ettiği ev içi emeğin yeniden üretim döngüsü, hanenin özel ve kamu sektörü ile nasıl yakın ilişkide olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, anaakım iktisadi analiz araçlarını kullanan feminist araştırmacılar da, ev içi karşılıksız emeğin, ekonominin bütününe ilgilendiren makro ekonomi politikaları ile ilgisini kuran çalışmalar yapmışlardır. Böylelikle, makro ekonomi politikalarının uygulanmasında ev içi işbölümünün verili cinsiyete dayalı yapısının bir taraftan bu politikalara uygulama zemini sağlayan bir önkabul olarak ele alındığı ve değiştirilmesi yönünde bir farkındalık olmadığı ortaya konmuş, öte taraftan ev içi emeğin hem yük hem de yoğunluk açısından bu politikaların etkisine açık olduğu gösterilmiştir (Gutierrez, 2003).⁵

Bununla birlikte, ev emeği özel sektöre de katkı sunmaktadır (Campillo, 2003: 106). Ev emeği, her şeyden önce emek gücünün üretimi aracılığı ile özel sektörü desteklemektedir. Bundan başka, ekonomik kriz dönemlerinde azalan ücretler nedeniyle satın alma gücü düşen hanelerde kadınlar bu düşüş karşısında, evde salça, ekmek, çorba gibi dayanıklı gıda maddeleri üretme, eskiyen giysinin yenisini almak yerine onararak kullanma gibi stratejiler geliştirerek;

5 Örneğin, 1990'ların sonunda Orta Amerika ülkelerinde hayata geçirilen yapısal uyum programları kapsamında, sosyal hizmet odaklı kamu harcamalarında kesintilere gidilmesi, kamu sektöründe istihdam daraltımı politikaları uygulanması ve özelleştirmeler gibi makro ekonomi politikaları neticesinde, kadınların ev içi emek yüklerinin ve hane içinde ekonomik güce bağlı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğunlaştığı, sağlık bütçesinde kesintilere gidilmesi sonucu, aile sağlığı ve bakım hizmetleri ve temiz su gibi sosyal ve fiziksel altyapıya erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin arttığı saptanmıştır (Gideon, 2003: 289).

ev emeği yükünü yoğunlaştırmakta; böylelikle hanenin gelir kaybını dengelemektedirler. Son olarak, kadınların ev emeklerinin karşılıksız oluşu yukarıda mesleki ayrımlaşma bağlamında da belirtilen bu emek biçimi ile ilişkili tarzdaki yeme-içme, temizlik, büro işleri ve bunlarla ilgili işlerin de değerlerinin altında belirlenmesine ve ücretlerinin baskılanmasına neden olmaktadır. Bu sayılan işlevleri ile ev emeği, özel sektörü sübvansede etmektedir (Campillo, 2003: 107).

Öte yandan hane, bireylerin sosyalizasyon süreçlerinin de yaşandığı yerdir. Sosyalizasyon -sözlük anlamı ile- bireyleri toplumun az veya çok yetenekli üyeleri yapan bilgi, vasıf ve eğilimlerin edinilmesi sürecidir (Watson-Brown, 2000: 20). Bu süreç sonucunda bireyler, kamu ve özel sektörde ihtiyaç duyulan beşeri sermaye için sosyal altyapıyı oluşturmaktadırlar. Bu noktadan bakıldığında, hane içi emeğin yeniden üretim döngüsünde aksamaya neden olabilecek herhangi bir politika, bireysel toplumsallaşma ve yaratılan insan kapasitesi üzerinde yıkıcı bir etki yaratacaktır. Bu da sosyal yapı ve işgücü kalitesini bozacak, dolayısıyla ekonominin bütününe olumsuz etkileyebilecek sonuçlara neden olacaktır (Himmelweit, 2002: 53).

“Hane işi”, “eviçi emek”, “ev emeği”, “ev işi” şeklinde farklı şekillerde ifadelendirilebilen ve cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle büyük ölçüde kadınlar tarafından hane içinde yapılan bu iş veya emek biçimi üzerine dikkate değer bir tartışma yazını oluşmuştur.⁷ Tartışmanın ortak vurgusu, ev emeği’nin hane içindeki adil olmayan cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucu olarak büyük ölçüde kadınlar tarafından ‘karşılıksız’ ve ‘ücretsiz’ yapıyor olmasıdır.⁸ Ev

6 Çalışmanın geri kalan kısmında hane içinde yapılan iş için “ev emeği” teriminin kullanılacaktır.

7 Bu yazının önemli isimleri; Dalla Costa ve James (1972), Coulson vd. (1975), Himmelweit ve Mohun (1977), Humphries (1977), Mackintosh (1979), Molyneux (1979), Briskin (1980), Hartmann (1976 ve 1981), Delphy (1984), Laslett ve Brenner (1989), Himmelweit (1995), Gardiner (1997), Elson (1998a)’dır.

8 Ev emeği tartışmasının özenli ve ayrıntılı birer dökümü için bakınız: Öztürk ve Ergüneş 2006; Acar-Savran, 2004; Himmelweit, 1999.

emeği, hane içinde yapılan ve kişilerin kendi özel bakımları ve boş zaman kullanımları dışında kalan faaliyetleri içermektedir (Elson, 1998a: 193). Başka bir deyişle ev emeği, öncelikle bakım emeğini kapsamaktadır. Bakım, yaşları nedeniyle kendi bakımlarını yapamayacak durumdaki çocuk ve yaşlılar ile geçici veya sürekli bir hastalık/engel nedeniyle bakıma muhtaç durumda olanlar için besleme, banyo, temizlik gibi hizmetlerin hane içinde sunulmasıdır. Bundan başka ev emeği olarak yapılan diğer faaliyetler ise, yaş ve sağlık durumlarından bağımsız olarak, -kendileri bunları yapabilme kapasitesine sahip olmalarına rağmen tercih etmeyen- diğer tüm aile üyeleri için hijyenik ve sağlıklı bir ortam sağlamaya yönelik yeniden üretim ve bakım işleridir. Örneğin, gıda yönetimi (satın alınan gıda mallarının tüketilmeye hazır yemeğe dönüşmesi), tüm aile üyeleri için temiz ve ütülü giyecek sağlanması gibi (Antonopoulos, 2008: 10-11). Ancak burada ev emeği konusunda vurgulanması gereken bir başka boyut da, ev içinde boş zaman aktiviteleri olarak yapılan faaliyetlerin de cinsiyetçi içeriğinin olabileceği ve kadın ile erkek arasında eşit paylaşılmayabileceğidir. Örneğin ailecek pikniğe gidilmesi veya çocukların sinemaya götürülmesi aktivitelerinde kadınların harcayacağı çaba erkeklerinkinden fazla olabilir. Bu noktada, kadınların günlük yaşamla iç içe geçmiş ve iş olarak ifade edilmeyen ama “sevgi karşılığı çalışma” şeklinde nitelenebilecek bir emek süreci içinde oldukları görölmektedir (Acar-Savran, 2004: 19-20).

Yukarıda da değinildiği üzere, feminist yazında ücretsiz ev emeği için ‘toplumsal yeniden üretim emeği’ kavramı da kullanılmıştır. Bu kavram hayatın hem gündelik hem de nesiller arası düzeyde sürdürölmesi ile doğrudan ilişkili sorumluluk, ilişkiler ağı, davranış, duygu, faaliyet ve tutumlara işaret etmektedir (Laslett ve Brenner, 1989: 382). Ev emeği üzerine yürütölen tartışmalar, hanelerin sadece birer tüketim mekânı değil aynı zamanda üretim birimleri olduklarını ortaya çıkarmıştır. Böylelikle bireylerin yaşam standartlarının yalnızca ücret düzeylerine ve kamu hizmetleri sunumuna değil fakat aynı zamanda hane içinde üretilen ve sunulan mal ve hizmetlere de bağlı olduğu farkındalığı yaratılmıştır.

Toplumsal hayatın ataerkil belirlenış altında cinsiyetçi örgütlenişi, ev emeği'nin "özel alan" diye de ifade edilen dışarıya kapalı bir alanda gerçekleşiyor oluşu, başka bir deyişle "görünmezliği", bu konudaki farkındalığın yetersiz kalmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Bunlarla birlikte ev emeği'ni ölçmenin zorluğu da, hem sosyal hem ekonomik anlamda değerinin tayin edilmesini geciktirmiştir. Ev emeği, üretken ve ekonomik bir faaliyet olarak değerlendirilmeyerek, uzun süre ulusal hesaplarda yer almamıştır. Bu konuda olumlu olarak nitelenebilecek ilk gelişme, 1993 yılında Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi'nde yapılan revizyon ile artık karşılıksız yapılan işlerin verilerinin "uydu hesaplar" (Satellite Accounts) başlığı altında derlenmesi kararıdır (UNSD, 1993 paragraf 2.246).⁹ İzleyen süreçte, 1995'de Beijing'de gerçekleşen 4. Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı'nda, karşılıksız ev emeğine dair veri toplama ve değer tayin etme yöntemlerinin geliştirilmesi taahhüt edilmiştir (Himmelweit, 1999:127). Ancak bu konuda, geçen sürede beklentileri karşılayacak düzeyde gelişmeler sağlanamamış (UN-ESCAP, 2007) ve 2007 yılında Inter-Agency and Expert Group on Gender Statistics (IAEG) kurulmasını takiben, 10-12 Aralık 2007'de Roma'da Birinci Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Küresel Forumu (Global Forum on Gender Statistics) toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, o güne dek dünya genelinde toplumsal cinsiyet istatistikleri konusunda gelinen noktaya dair bir durum değerlendirmesi yapılmış; nüfus sayımları, hane istatistikleri ve yönetsel kayıtların toplumsal cinsiyet farkındalığı ile tutulması, kullanılması ve yaygınlaştırılması ile ilgili yöntemlere dair tartışmalar yürütülmüştür. Bu çabalar neticesinde elde edilen bilgilerin toplulaştırılabileceği daha kapsamlı bir veri tabanı olarak da GenderInfo'nun kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁰ Bu ilk Forum daha çok durum tespiti

9 Buna göre hane üyelerinin kendi tüketimleri için yaptıkları bütün hane içi mal üretimi bu başlık altında ekonomik faaliyet hesaplarına dahil edilecektir (UNSD, 1995).

10 GenderInfo, nüfus, evlilikte kadın ve erkek, sağlık, eğitim, istihdam ve politik karar süreçlerine katılım şeklindeki altı başlık altında toplanan verileri

ve geleceğe dair politika önerileri ile son bulmuş, karşılıksız ev emeğine dair özel bir vurgu yapılmamıştır. Forum'un ikincisi 2009 yılı Ocak ayında Accra, Ghana'da gerçekleştirilmiş, bu kez, karşılıksız ev emeği ayrı bir başlık altında ele alınarak, parasal değerinin hesaplanması ve ölçümüne dair yöntemlerin geliştirilmesinin önemi ve zaman kullanım anketlerinin bu konudaki işlevi üzerinde durulmuştur (UNSD, 2009).

Ev emeği'nin ölçülmesi ile ilgili sorunlara ek olarak, istatistik kurumlarının veri sözlüklerinde, bu emeğin tanımı konusunda da tam bir uyumlulaşma görülememektedir. Bu bağlamda, 1993-Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-1993), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) istatistik verilerinde kullanılan terim sözlüklerine bakıldığında, üçünde de ortak olarak uydu hesaplar içinde geçen şekli dışında, sadece OECD'nin ücretsiz ev emeğini, "ev içinde yapılan ve piyasada karşılığı olmayan mal ve hizmet üreten işler" şeklinde ayrıca tanımladığı görülmektedir.

Türkiye'de de istatistikî sınıflama Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi ve EUROSTAT yöntemleri temel alınarak yapıldığı için (TÜİK, 2009), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinde de, uydu hesaplar dışında, ev emeğinin fark edildiğine dair özel bir ifadeye rastlanılmamaktadır. "Ücretsiz aile işçisi" tanımlaması ise yine yukarıda olduğu gibi, kadına ve hane içine referans vermeyen bir noktadan hareket ederek, sadece hane üyelerinden birinin piyasaya yönelik ekonomik bir faaliyetinde ücret almadan çalışmayı işaret etmektedir. Bunlarla birlikte; "hane işi"nin niteliği ve kapsamına dair tek ifade "ev kadını/kızı" kavramının tanımı içinde geçmektedir. Buna göre, ev kadını/kızı "kendi ev işleri ile (evde yemek pişirme, bulaşık yıkama ve çocuk bakma gibi) meşgul olması nedeniyle referans tarihinde bir işte çalışmayan ve iş aramayan 12 ve daha yukarı yaştaki kişilerdir." (TÜİK, 2008). Tanımda geçen ka-

içermekte (GenderInfo, 2007), ancak veri seti içinde ev emeği ve kadın ile erkek arasında gerçekleşen cinsiyete dayalı işbölümüne dair bir veri yer almamaktadır.

dın-kız kelimelerinin ayrımcılığı bir yana; sadece yemek, bulaşık ve çocuk bakımı ile ilişkilendirilerek muğlâk bırakılmış, dar bir tanım- la karşılaşmaktadır. Bunlara ek olarak bu işlerin kadınların “kendi ev işleri” olarak ifade edilmesi, sadece kadınlara ait işler olarak ele alındıklarını ve “meşgul olması” ifadesi de bu işlerin bir “iş” olmak- tan ziyade “meşguliyet” şeklinde görüldüğünü düşündürmektedir.

Ev emeği cinsiyetçi işbölümü dolayısıyla, büyük ölçüde kadın- lar tarafından yerine getirilen, türün biyolojik yeniden üretimi ve çocuk bakımı, emek gücünün yeniden üretimi ve çalışma yaşındaki hane halkı bakımı, hasta ve yaşlı bakımı ile ev bakımı ve evcil-ehli hayvan bakımı faaliyetlerinden oluşan işleri kapsamaktadır. Kadın- ların bu işlerin tek sorumlusu olarak karşımıza çıkması kapitalist ataerkil ilişkiler sisteminin aileyi işlevlendiriş biçiminde yatmakta- dır. Buna göre aile, hem gelecek nesil hem de günümüzün emek gü- cünün üretildiği ve nesilden nesile sosyo-kültürel değer yargılarının geçirildiği bir kurumdur. Bu kurumun işleyişi kapitalist ataerkil sis- temin devamlılığı için elzemdir. Bu sebeple, kamusal yasal düzenle- melerle, sistemin ihtiyaçlarına göre ailenin ve ev emeğinin işleyişi- ne yön verilmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde, sosyal po- litika söylem ve uygulamaları ile hane’ye ve kadınlara nasıl bir ya- şam döngüsü sunulduğu irdelenecektir.

İkinci Bölüm

Ücretsiz Ev Emeği, Refah Devleti ve Sosyal Politika

Çalışmanın bu bölümünde ilk bölümde irdelenen ev emeğinin, kamusal yasal düzenleme ve uygulamalarla nasıl biçimlendirildiği ele alınacaktır. Bu doğrultuda sosyal politikaların etkisini ortaya koymak önem taşımaktadır. Bu nedenle dünya genelinde kurumsallaşmış sosyal politikalar ile İkinci Dünya Savaşı ertesinden, 1980'lere değin uygulama alanı bulmuş refah devleti deneyimine bakmak, hem hane içinde kadının konumunu ve ev içi emek sürecinin şekillenişini, hem de kadınların sosyal yaşamdaki statülerini kendi tarihselliği içinde anlamak açısından elzemdir.

REFAH DEVLETİ, SOSYAL POLİTİKA VE ÜCRETSİZ EV EMEĞİ İLİŞKİSİ

Refah devleti anlayışının 1929 dünya krizi ve izleyen süreçte İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve toplumsal sorunlara bir çözüm olarak kurumsallaştığı görülmektedir. Refah devletinin ortaya çıkışı Polanyi'nin "Büyük Dönüşüm" eserinde anlattığı, kapitalist ekonomilerin geçirdiği dönüşümün bir sonucudur (Scharpf ve Schmidt, 2000). Sözü edilen dönüşüm, 1930'ların korumacı ekonomi politikalarını izleyen savaş ertesinde, kapitalist dünya ekonomisinin entegrasyon düzeyinin minimuma indiği ve ülke ekonomilerinin genişleyerek hızla kendi sınırlarına ulaştığı bir dönemi anlatmaktadır. Bu süreçte, Bretton Woods anlaşması ile yeni bir uluslararası para sistemine geçilmiş, sermaye hareketlerinin etkin kontrolü, sabit fakat uyarlanabilir döviz oranları ve ticaret duvarları aracılığı ile-

uluslararası liberalizm rejiminin ülke içindeki politikalara etkisi sınırlandırılmıştır. Söz konusu dönem, ulusal politika yapıcı veya karar alıcılara yatırım, üretim, istihdam ve bölüşüm ortamını düzenleme noktasında önemli bir hareket alanı sağlamıştır. Aynı zamanda, kapitalist birikimin döngüsel krizlerini aşmayı vadeden Keynesyen genişletici ekonomi politikaları da, ulusal karar alıcıların eline yukarıdaki hedefleri sağlamada etkin bir araç seti sunmuştur (Scharpf ve Schmidt, 2000a).

Refah devleti, 1950'lerden başlayarak 1970'lere dek süren ve kapitalizmin altın çağı olarak da nitelenen dönemde çoğu ileri kapitalist ülkede hayata geçirilmiş ve kendine özgü somut makroekonomi, ücret ve vergilendirme politikaları ile sanayi politikası, sosyal politika ve emek piyasası düzenlemeleri ortaya çıkarmıştır. Sonuçta, bu politikalar hızlı ekonomik büyüme, tam istihdam, sosyal koruma, ulusal dayanışma ve siyasi istikrar ortamı yaratılmasına katkı sunmuştur (Hemerijck ve Schludi, 2000: 125).

Refah devleti kurumsallaşmasının ürünü olan sosyal politika alanına bakıldığında; öncelikle yaşamlarını sürdürebilmek gayesiyle çalışma beklentisinde olan bireyler için iyi şartlardaki işlerde yüksek istihdam düzeyi getirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, herkes için sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşım olanağı, hastalık sakatlık işsizlik ve yaşlılık hallerine karşı sosyal güvenlik ve bu tür desteklerin olmadığı durumlarda yoksulluğu önlemek için sosyal yardım mekanizması öngördüğü görülmektedir (Esping-Andersen, 1990). Bu tip kapsayıcı bir sosyal politika demetinin finansmanı 1970'lerin sonuna kadar varlığını sürdüren, kitle tüketim mallarına talebin kitlesel üretim yöntemi ile karşılandığı Fordist üretim modelinde, vergilerin yanı sıra büyük ölçüde tam zamanlı ve düzenli iş sahibi bireylerin, başka bir deyişle "kurallı istihdam" altında çalışanların ödediği primlere dayanmaktaydı. Ancak 1980'lere gelindiğinde refah devleti ve yarattığı kurumsallaşmalar ekonomilere yük teşkil etmeye başlamıştır. Petrol krizinin etkisi ile artan fiyatlar, güçlü emek hareketi ve artık "maliyetli" bulunan sosyal devlet uygulamaları, üretken sermayenin daha "güvenli" ve "ucuz" alanlar aramasına yol

açmıştır. Bu da ulusal ekonomilerin sınırına ulaşılması ile kendine yeni pazarlar arayan ve yatırımlarını ülke dışına taşıyan üretici sermayenin uluslararasılaştığı, üretimin küçük parçalara ayrılması ve başka ülkelere, bölgelere kaydırılmasını ifade eden, Post-Fordist üretim modeline doğru bir geçiş dönemi başlatmıştır. Yeni üretim modeli ve hızla büyüyen hizmet sektörü “kuralsız ve düzensiz istihdam” yani esnek ve güvencesiz yarı zamanlı işler yaratmış, buna ek olarak yaşlanan nüfus, değişen aile yapısı ve kadınların artan bir ivme ile emek piyasasına katılımı refah devletinin geçirdiği “sarsıntıda” etkili olmuştur (Buğra ve Keyder, 2006: 14).

Refah devletinin 1980’lerle birlikte içine girdiği dönüşüme dair saptamalar çeşitlilik göstermektedir. Bu konuda refah devletinin, “dönüşümü” (Johnson 1987; Esping-Andersen, 1996), “krizi” (Mishra, 1984; Moran, 1988; Huber ve Stephens, 2001), “yeniden yapılandırılması” (Johnson, 1990; Sullivan 1992), “parçalanması” (Pierson, 1994), “daraltılması” (Pierson, 1994; Mishra, 1990), “sonu” (Zylan ve Soule, 2000), saptamaları öne çıkanlardır.

Bu vurguların çeşitliliğinden bağımsız olarak refah devletinin içine girdiği dönüşümü hazırlayan nesnel koşullara bakmak gerekirse, öne çıkan tarihsel gelişmeler 1970’lerdeki petrol fiyatı dalgalanmaları, Bretton Woods sisteminin çöküşü, döviz kurlarının serbestleşmesi, sermaye hareketlerinin merkez bankalarının kontrolünden çıkması ve stagflasyon sayılabilir. 1970’li yıllarda kapitalist sistemin merkezi olan gelişmiş ülkelerden başlayarak tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz, refah devleti uygulamalarının dönüşümündeki en önemli etkenlerden biridir. Bu gelişmeler, Keynesyen talep yönetimi politikalarını da etkisiz kılmıştır. Hükümetler ya işsizliği düşürmek için genişletici para ve maliye politikaları uygulayarak enflasyona katlanacak ya da enflasyonu düşürmek için sıkı para ve maliye politikaları uygulayarak kitlesel işsizliğe yol açacaklardır. Sonuçta hükümetler bir yandan iş kayıplarını engellemek için talep canlandırıcı (demand reflate) Keynesyen politikalara yönelmiş, öte yandan da enflasyonist etkiyi önlemek için ücretler baskılanmıştır (Scharpf ve Schmidt, 2000b: 5). 1970’lerin sonuna gelindiğinde is-

tihtam düzeyinde istikrar sağlama politikası hükümetleri yüksek bütçe açıkları ile karşı karşıya bırakmıştır (Scharpf ve Schmidt, 2000b: 6). 1980'lerle birlikte, artan uluslararası ekonomik entegrasyon ve rekabet koşullarında, sosyal politika harcamaları hükümetler için yük teşkil etmeye başlamış (Glatzer ve Rueschemeyer, 2005: 3) ve sermaye hareketliliğindeki artış da kamu harcamalarının genişlemesini sınırlandırmıştır (Garrett ve Nickerson, 2005: 43-44).

Söz konusu sürece bağlı olarak, genel anlamda refah devletinin yarattığı kurumsallaşmalar, özelde ise refah devletinin uygulama alanlarından biri olan sosyal politikalar dönüşüm evresine girmiştir. Titmuss'un sade tanımı, sosyal refah uygulamalarını, kıtlık durumunda veya insani riskler karşısında ortaya çıkabilecek bir dizi sosyal ihtiyaç ve işlevi karşılayan politikalar sistemi olarak ele almaktadır (Titmuss, 1976: 20'den aktaran, Lavalette ve Pratt, 2006: 2). 1980'lerde uygulamaya konan neo-liberal ekonomi politikaları sonucu kamu hizmetlerinde görülen piyasalaşma eğilimi, yeni üretim süreçlerine bağlı olarak esnekleşen istihdam yapısı, yaşlanan nüfus gibi etkenler bireylerin karşı karşıya oldukları riskleri arttırmış, bu süreç hükümetlerin sosyal harcamaları kısma ya da en azından artış hızını yavaşlatma yönündeki çabaları ile birleşince bireylerin duyduğu sosyal koruma ihtiyacı da büyümüştür (Buğra ve Keyder, 2006). Sosyal politikanın kapsamını oluşturan, çalışma hayatının düzenlenmesi, yoksulluk ve sosyal dışlanma; yaygın eğitim; hastalık, yaşlılık, işsizlik hallerinde bireyleri koruyucu ve destekleyici sosyal güvenlik önlemleri (Esping-Andersen 1990; Buğra ve Keyder 2006) alanlarında doğan yeni risk ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde bir yeniden yapılanma gereği doğmuştur.

Hastalık, işsizlik durumları söz konusu olduğunda bireylerin ihtiyaç duyduğu desteğin önemli bir kısmı kadınlar tarafından hane içinde yerine getirilen karşılıksız ev hizmetleri ve bakım emeği ile karşılanmaktadır. Başka bir deyişle, aile sosyal politika için kurumsal bir temel oluşturmaktadır (Lister, 2000: 24). Bu nedenle sosyal politikanın içinden geçtiği dönüşümü anlamak için, aile ve kadın emeği ile kurduğu ilişkinin niteliğini ortaya koymak gerekmektedir.

Bu bağlamda 1970'lerin ortalarında sosyal politikayı eleştirel feminist bir çerçevede ele alan ilk çalışmalardan olan “Kadınlar ve Refah Devleti” nde Wilson (1977: 59) tarafından yapılan vurgu, bu çalışma açısından da ön açııcıdır. Wilson, sosyal politika sisteminin işleyişinin anlaşılması ve analiz edilebilmesinin ancak, kadınların toplumdaki konumlarının tam olarak anlaşılması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. Wilson'un burada işaret ettiği, bireylerin toplumsal risklere karşı korunması söz konusu olduğunda kadınların yüklendikleri –geleneksel, erkek egemen normlarla örülü- görev ve sorumlulukların, devlet tarafından sağlanan kurumsal sosyal politikalar için ne kadar işlevsel olduğudur. Başka bir deyişle, bireyler devlet tarafından sağlanan kurumsal sosyal politika şemsiyesinin korumasına dahil olmadan evvel, hane içinde anne, eş veya büyük kız kardeş'in yani bir kadının koruma, bakım ve şefkati ile tanışmaktadır. Bireyler, sosyal politikalar tarafından kapsama alanına alındıktan sonra bile hane içinde sunulan bakım ve hizmetlerden yararlanmayı sürdürmektedirler. Büyük oranda kadınlar tarafından üstlenilen ev işleri ve hasta ile çocuk bakımı faaliyetleri, mevcut sosyal politikaların üzerine inşa edildiği birer temel niteliğindedir. Oysa sosyal politikanın kapsayıcılığının nicel ve nitel olarak geliştiği, özellikle Avrupa'da 1950'lerden başlayarak 1970'lerin ortalarına değin hızla yaygınlık kazanan refah devleti uygulamaları sürecinde, bu uygulamalar sayesinde ailenin “refah sağlama” işlevinin devlet tarafından devralındığı görüşü yaygındır (Lister, 2000: 24). Bununla birlikte refah devleti döneminde de olduğu gibi, günümüzde hane hâlâ çocuk ve yaşlı bakımı hizmetinin sunulduğu ana kaynak olma özelliğini devam ettirmekte ve hane işlerinin büyük bir bölümü de kadınlar tarafından yapılagelmektedir. Bu konuda yapılan ölçümler, ataerkil geleneksel rollerin daha etkin olduğu Hindistan, İtalya ve Meksika'da ücretsiz hane işine ayrılan zaman açısından kadın ve erkek arasındaki “açığın” (gap) ortalama dörtbuçuk saat olduğunu göstermiştir. Güney Afrika, Hollanda, Fransa ve Amerika'da ise bu fark daha düşük olmakla birlikte iki saat civarındadır (Antonopoulos, 2008: 8). Türkiye'ye bakıldığında ise bu “açık” daha da geniştir. TÜİK 2006 Zaman Kullanım Anketi sonuçlarına göre; hanehal-

kı ve ev bakımına erkekler ortalama günde 51 dakika civarında zaman ayırırken, kadınlar bu işler için ortalama 317 dakika harcamaktadır. Görüldüğü üzere, kadın ve erkek arasında ev işlerine harcanan zaman farkı 266 dakika ile 4 saatten fazladır (TÜİK, 2006)."

Refah devleti kurumsallaşmalarının geçirdiği dönüşüm şüphesiz sosyal politika uygulamalarının da buna bağlı olarak farklılaşmasını getirmiştir. Tüm bu dönüşüm ve farklılaşmaların odağında aile ve kadın emeği yer almaktadır. Bu bölüm ev emeği ile sosyal politika yaklaşım ve uygulamaları arasındaki ilişkinin irdelendiği dört alt bölüm halinde ele alınacaktır. Bu doğrultuda, ilk alt bölümde sosyal politikaların söylemi, temel sosyal politika metinlerinde geçen kadınlara dair ifade, vurgu ve düzenlemelerin irdelenmesiyle, toplumsal cinsiyet eşitlikçi bir bakış açısıyla ele alınacaktır. İkinci alt bölümde ise, ana akım sosyal politika yaklaşımlarının uygulamaları yine cinsiyet eşitlikçi bir bakışla incelenecektir. Sonrasında yani üçüncü alt bölümde ise 2000'lere gelindiğinde gündemleşen aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma politikaları çerçevesinde kadınlara yönelik sosyal politikaların içinden geçtiği dönüşüm ele alınacaktır. Buraya kadar sosyal politikaların söylem ve pratiğinde kadın, aile ve ev emeği'nin nasıl bir yer edindiği gösterilecek, başka bir deyişle varolan durumun tespiti yapılmış olacaktır.

Bu noktadan hareket ederek, sosyal politikanın karşılıksız ev emeği açısından bir irdelemesini yaparak başlamak uygun görünmektedir. Bu doğrultuda, ileriki başlık altında Beveridge Raporu (1942) ile T. H. Marshall'ın "Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf" (1950/1992) eserleri, metinlerinde geçen aile, kadın ve ev emeğine dair ifadelere odaklanılarak incelenecektir.

-
- 11 Bununla birlikte zaman kullanımı verilerinin toplanması yöntemsel zorluklar da içermektedir. Örneğin çocuk bakımına ayrılan süre, çoğu kez ev içindeki başka aktivitelerle eş zamanlarda yapıldığı için olduğundan daha az ölçülmesi problemi doğmaktadır. Bu problemin çözümü için zaman kullanım anketi katılımcılarına anketin amacının ayrıntılı açıklamasının yapılması ve anketlerde yer alan aktivitelerle ilgili soruların aynı anda yapılan işlerin de belirtilebileceği biçimde düzenlenmesi önerilmiştir (UNSD, 2009: 25).

Sosyal Politikanın Söylemi: Beveridge'dan T. H. Marshall'a

Beveridge Raporu (Beveridge, 1942) ve Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf (Marshall, 1950) çalışmaları, sosyal politika alanına ilişkin pratikleri etkilemiş ve hâlâ etkilemekte olan iki temel eserdir. Bu kısmında günümüz sosyal politikasına ilişkin çalışmalarda referans verilmenden geçilmeyen bu iki eserin kadına ve aileye dair vurguları gözden geçirilerek, söylemsel düzeyde bir feminist eleştirel ele alışla bu çalışmaların, kadınların bugünkü toplumsal düzendeki ikincil statülerinin ideolojik temellerini oluşturmadaki rollerine dikkat çekilecektir.

Beveridge Raporu ve Tek-Erkek Kazananlı Aile

İngiltere'de İkinci Dünya Savaşı döneminde iktidarda olan koalisyon hükümetinin İşçi Partisi kanadı tarafından, toplumsal düzeni yeniden inşa etmek üzere “Sosyal Adalet Komisyonu” (The Commission on Social Justice) kurulmuştur. Komisyonun başına getirilen iktisatçı William Beveridge sonradan Beveridge Raporu diye anılacak olan “Sosyal Güvenlik ve Bağlı Hizmetler” (Social Security and Allied Services) adlı raporu kaleme almıştır. Bu, bir yandan İngiltere özelinde Yoksul Yasası¹²'na son verecek ve Ulusal

12 Batı Avrupa'da ulus devletlerin ve ekonomilerin geliştiği orta çağ sonrası atmosferde yoksullarla ilgili ne yapılacağı problemi önemli bir gündem olmuştur. Bu dönemde ulusal hükümetler tarafından yapılan düzenlemelerle, toplumsal değişime ayak uyduramayan yoksullar, serseriler ve dilencilerle ilgili önlem alma yetkisi yerel inisiyatlara bırakılmıştır. İngiltere'de yürürlükte olan 1576, 1589 ve 1601 tarihli yoksulluk yasaları da bu çerçevede ele alınabilir. Bu yasalara göre yerelde yardım faaliyeti kiliseler tarafından yürütülmektedir (Fazeli, 1996; Polanyi, 1986: 296). Sistem 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren sanayileşmenin ilk aşamalarında da devam etmiştir. Bu süreçte, devlet ve işverenin emek gücünün devamlılığı ve bakımı için herhangi bir yardımda bulunmadığı görülmektedir (Kerr vd., 1973: 185). Başka bir deyişle hâlâ eski yoksul yasaları temelinde, yerel otoritelere inisiyatif veren anlayış hâkimdir. Tek istisna Speenhamland uygulamasıdır. Buna göre İngiltere'de 1795 yılına gelindiğinde, “yaşama hakkı” ilkesi çerçevesinde insanların yaşamlarına olanak sağlayacak bir ücret düzeyini garanti etmek amacıyla eski yoksul yasası

Yardım Sistemi'ni (National Assistance Act) kurumsallaştıracak bir adım anlamına gelirken, diğer yandan dünya genelinde günümüze dek etkisini koruyacak olan bir sosyal politika anlayışının temellerini atmıştır.

Beveridge, raporuna, içinde yaşadığı çağda mücadele edilmesi gereken “yoksulluk, hastalık, cehalet, miskinlik-pislik, aylaklık” şeklinde “beş büyük kötülük/musibet” (evil) olduğunu belirterek başlamaktadır (Beveridge, 1942: paragraf 8). Devamında da bunların “maddi bağımsızlık”, “iyi sağlık”, “yaşam boyu öğrenme”, “iş” ve güvenli çevre” gibi “beş büyük fırsat/olanak” (opportunities) ile yer değiştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Raporun iddiası İngiliz toplumunun bireylerini “beşikten mezara” kadar kapsayacak yeni bir sosyal güvenlik sistemi yaratmaktır. Beveridge bu amaç doğrultusunda raporunda, ulusal sigorta sistemi, ulusal yardım sistemi, aile yardımı sistemi ve vergi indirimi sistemi oluşturulmasına yönelik temel önerilerini ortaya koymuştur. Ancak raporun içeriği göz önü-

üzerinde bir düzenlemeye girilerek, Spencehamland sistemine geçilmiştir. 1834 Yoksulluk Yasası'na kadar uygulanan bu sisteme göre hem ücret geliri olmayan yoksullara asgari geçim yardımı hem de ücret geliri olanların ücretlerinin desteklenmesi kararına varılmıştır. Ancak bu sistem, insanları yardım alacaklarını bildiklerinden tembelliğe yönlendiren moral bir çöküntünün aracı olmaktan öteye gidememiştir (Polanyi, 1986: 114). Sanayileşmenin toplumsal yaşamda yarattığı büyük dönüşümle birlikte artan yoksulluk, salgın hastalıklar gibi sorunlar 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası'nı devreye sokmuştur. Bu yeni yasanın temel amacı insanları ücretli bir işte çalışmaya sevk edecek düzeyde bir sosyal desteğin sağlanmasıdır. 19. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik gelişmenin hız kazanması ve sanayileşmenin ileri aşamalarına ulaşılması ile birlikte sanayileşmiş ekonomilerin yüksek büyüme hızları, en son vasıf ve bilgi ile donanmış etkin ve verimli işçiler talep etmeye başlamıştır (Pampel ve Weis, 1983: 351). Bu nedenle ekonomilerin verimliliği için vasıflı ve çalışabilecek durumdaki işçi kapasitesinin geliştirilmesi ve korunmasını içeren, ulusal düzeyde bir işgücü politikası oluşturulması zorunlu hale gelmiştir (Rimlinger, 1971: 337). Beveridge raporuna kadar geçen sürede, yaşlılar, dul ve yetimler ile ilgili olanlar gibi bir takım düzenlemeler yapılmış ancak genel anlamda bütünsel bir kurumsal düzenleme olmamıştır.

ne alındığında öngörülen sistemlere kadın ve erkeğin katılımında farklılıklar olduğu ve zaman zaman ayrı muameleye tabi tutuldukları ve kendilerine ayrı yardım ve yapıların önerildiği görülmektedir. Bunun nedeni sorgulandığında, Beveridge'in kimi zaman üstü örtük olarak kimi zaman ise açıkça ifade ettiği gibi kadın ve erkeği toplumdaki sosyal ve ekonomik konum ve görevleri açısından ayrı yerlere koyduğu anlaşılmaktadır.

Beveridge Raporu'na ilişkin eleştirel feminist bir irdelemeye geçmeden önce Beveridge'in rapordan on yıl önce yazdığı bir çalışmasından yapılacak alıntı, raporun kadınlık ve erkeklik durumları açısından ne çeşit bir dünya algısı üzerine oturduğu hakkında fikir vermektedir. Buna göre "...bir İngiliz erkeğinin evi onun kalesidir ve her kadın da bu kalelerden birinde yerini almalıdır..." (Beveridge, 1932: 22).

Burada hemen şu da belirtilmelidir ki, rapordan sonraki hukuki yasama süreci ile rapor, bir birey ve iktisatçı olarak Beveridge'in dünya görüşü veya kişiliği ile özdeşleştirilemeyecek kadar onu aşmış, nesnel bir boyut kazanmış ve hem onun hemde ondan sonraki kuşakların toplumsallaşma deneyimlerini kökten etkileyecek yapısal bir içeriğe bürünmüştür. Bundan dolayıdır ki bu bölümde yapılacak eleştiriler doğrudan kişi olarak Beveridge'ı değil, bir sosyal birey olarak onu da yaratan 1945'ler dünyasının toplumsal ve ekonomik atmosferini ve bu atmosferin günümüze ulaşan sürekliliklerini hedef alacaktır. Şüphesiz aynı yaklaşım bir sonraki kısımda ele alınacak olan T. H. Marshall'ın Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf çalışması için de geçerli olacaktır.

Beveridge Raporu kaleme aldığı anda, Savaş ertesinde erkekler "iş"lerine dönerken Savaş sırasında erkeklerden boşalan pozisyonları dolduran kadınlar artık kendilerine lüzum kalmadığı için "ev"lerine dönmektedirler. Ayrıca uzun süren savaşlar nedeniyle artış hızı neredeyse sabit kalan nüfusun (Chesnais, 1998: 86) artan doğum oranları ile telafi edilmesi gerekmektedir. Bu "toplumun ve ulusun devamı için" (Beveridge, 1942: paragraf 309) yerine getirilmesi gereken bir görev olarak beklemektedir. Bu nedenle Beveridge rapo-

ru'ndaki sosyal politika sistemi önerisinin başka hiçbir şeyi olmadığı kadar aileyi temel alan bir içerikte yapılandırıldığı görülmektedir. Öyle ki raporun ana söylemi, ailenin biricik ve bölünemez bir birim oluşuna odaklanmaktadır (Measor ve Williamson, 1992: 70). Buna ek olarak Rapor, sağlıklı bir toplumun temelinde geleneksel ailenin yer aldığı ve devletin de sosyal yardım düzenlemeleri ile bu kurumu sürekli desteklemesi, güçlendirmesi ve değişmeden koruması gerektiği fikrini yansıtmaktadır (Barret ve McIntosh, 1991: 111, 165; McIntosh, 1979: 164). Bu haliyle raporu ekonomik ve sosyal bir kurum olarak “aile”yi, dönemin yeni ihtiyaçlarına göre yeniden kuran bir metin olarak da değerlendirmek mümkündür.

Raporda geçen kadına dair kısımlar, kadınların ailedeki ve emek piyasasındaki rollerine ilişkin ayrımcılık içeren bir takım ön kabul-leri gözler önüne sermektedir.

“Her kadın evli olmak ister”

Bu varsayımlardan ilkinde göre, çoğu kadın evlenmek ve evli kalmak ister; bir kez evlenince çalışan kadınların çoğu iş yaşamından çekilmeyi tercih eder ve son olarak, evlilik süresince kadınların büyük kısmı ücretli bir işte çalışmaya karşı isteksizdirler (Beveridge, 1942: paragraf 111). Bununla birlikte, raporda önerilen sigorta sistemine göre, sadece bekâr kadınlar potansiyel işçi olarak değerlendirilmekte ve çalışan-bekâr kadınların, erkekler ile aynı koşullarda sigorta sistemine dahil edilmeleri önerilmektedir. Ev kadınları ise sosyal risklere karşı korunmada kendi haklarına sahip değildirler ve ancak kayıtlı-ücretli işlerde çalışan kocalarının sisteme katılımı sayesinde yarar sağlayabilmektedirler. Raporda önerilen sistemde “erkeğe ve eşi”ne bir takım (team) olarak yaklaşılmaktadır (Beveridge, 1942: paragraf 107).

“Ev kadınlarının işlevi yaşamsaldır”

Rapor sosyal sigorta sisteminin yararlanıcılarını sınıflarken de şöyle bir derecelendirmeye gitmiştir: bir hizmet sözleşmesi altında ücretli çalışanlar, diğer çalışanlar, *yaşamsal hizmetleri ücretsiz yeri-*

ne getiren ev kadınları,¹³ henüz çalışma çağında olmayanlar ile geçmişte ücretli çalışmış olan emekliler (Beveridge, 1942: paragraf 309- 310). Bunlara ek olarak, rapor ev kadınlarının yerine getirdikleri bu “yaşamsal iş”ler (vital work to do)için şu saptamayı yapmaktadır:

Gerçekleri dikkate alan bir sosyal politika önlemi, her ne kadar yaptıkları iş ücretsiz de olsa, evli kadınların büyük çoğunluğunu yaşamsal önem taşıyan bir işle görevli çalışanlar olarak görmek durumundadır. Çünkü bu işler yapılmadan, ne kocalar yani erkekler “ücretli” işlerini yerine getirebilirler ne de ulus kendini devam ettirebilir (Beveridge, 1942: Paragraf 107).

Kadının kimliği: “annelik”, Güvencesi: “evlilik”

Çalışan-evli kadınlar ise raporda işgücündeki bekâr kadınlardan daha farklı bir sigorta kapsamında tutulmuşlardır. Çünkü evli ve çalışan kadınların bekârlardan farklılaşan görevleri vardır (Beveridge, 1942: paragraf 114). Buna göre her evli kadın farklı hak ve riskler ile çevrili yeni bir ekonomik ve sosyal statü kazanmaktadır (Beveridge, 1942: paragraf 108). Evli kadınlar örneğin evliliğin sona ermesi veya çocuk dünyaya getirme durumunda iş yaşamının kesintiye uğraması gibi risklerle karşı karşıyadırlar. Rapora göre “ulusal çıkarlar” açısından doğum nedeni ile gerçekleşen bu kesintinin mümkün olduğu kadar eksiksiz biçimde kullanılması gerekmektedir. Gebe anne işte çalışabildiği en uzun süreye kadar devam etmek ve doğumdan sonra da dönebileceği en kısa zamanda dönmek şeklinde bir ekonomik baskıya maruz bırakılmamalıdır (Beveridge, 1942: paragraf 108). Başka bir deyişle, kadının “annelik” işlevi, “çalışan” olma niteliğinden daha üstün tutulmaktadır. Bunlarla birlikte evli kadının sigortadan elde ettiği fayda bekâr kadınınkinden daha az tutulmuştur çünkü ne de olsa o çalışmaya ara verdiğinde kocasının kazancı ve sigortası aracılığı ile risklere karşı kendini koruyabilecektir (Beveridge, 1942: paragraf 112).

13 Vurgu yazara ait.

Bunlara ek olarak Beveridge evlilik nedeniyle doğacak ihtiyaçların karşılanması için isteğe bağlı bir evlilik ödemesi de öngörmüştür (Beveridge, 1942: paragraf 110, paragraf 340) ama bu daha sonra yasama sürecinde maliyetli bulunmuş ve plana dahil edilmemiştir. Ayrıca hastalık sebebi ile ev işlerini yapamayacak duruma gelen ev kadınları için iyileşme süreleri boyunca fiziksel hane işi yardımı yapılması da önerilmiş (Beveridge, 1942: 344) ancak bu da maliyetli bulunarak yasalasmayan öneriler arasında yerini almıştır. Son olarak boşanma veya terk edilme yolu ile evlilikleri sonlanan çocuklu kadınların desteklenmesi önerisi-her ne kadar Rapor bu destek için evliliğin kadının hatası ile bitmemiş olması şartını arasa da- (Beveridge, 1942: paragraf 347) yasalasma sürecinde reddedilmiştir. Measor ve Williamson önerinin reddedilmesinin, söz konusu desteğin günahı teşvik olarak algılanmasından ileri geldiğini öne sürmüşlerdir (Measor ve Williamson, 1992: 73).

Sonuçta, evli kadınların ihtiyaçları, biri annelik rollerini desteklemek üzere annelik ödemesi, çocuk yardımı ve evlilik ödemesi diğeri kocalarının ulusal sigorta sistemine katılımları aracılığı ile kocaya bağımlı olarak dulluk, ayrılma veya boşanma ödemeleri gibi iki şekilde karşılanmıştır (Millar, 1996: 59). Başka bir ifade ile evlilik ve annelik kadınlar için çizilen yegâne kariyer olmuştur.

Beveridge Raporu, hem aile içinde hem de emek piyasasında verili olan cinsiyete dayalı iş bölümünü keskinleştirici bir rol üstlenerek, devletin ataerkil toplumsal örgütlenmeyi yönettiği ve kontrol altına aldığı bir sosyal politika sisteminin kurumsallaşması işlevini yerine getirmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen sosyalist feminist eleştirilere göre; kapitalist toplumda belirli bir cinsiyete dayalı işbölümü inşa edilip gelişirken, devlet de sosyal politika müdahaleleri ile kapitalist toplumsal örgütlenmeye en uygun yapıyı yaratarak, bunu teşvik etmekte ve güçlendirmektedir (Measor ve Williamson, 1992: 68).

Beveridge Raporu'nun kadınların ev içinde yapageldikleri işleri yaşamsal, zorunlu görevler olarak değerlendirmesi, bir farkındalığı vurgulaması açısından yeni olsa da, rapor geneli itibarıyla aile içi görevleri kadınların toplumdaki tek spesifik rolleri olarak tarif et-

mektedir. Burada altı çizilen ataerkil algılayış ve tek-erkek kazananlı aile modeli ile kadınların sosyal güvenliğini evlilik içinde ve kocalarına bağımlı statüde tanımlayan sosyal politika sistemi, kadınların hayatlarında böyle bir “erkek” olmadığı durumlarda çok savunmasız bir durumda bırakmaktadır. Ayrıca rapor bu haliyle aile içinde kadın ve erkeğin çatışan farklı ihtiyaç ve çıkarları olabileceğini gözden kaçırmış ve kadını “erkeğin eşi” olarak ev içi işlerle sorumlu, “yetişkin bağımlı” olarak tanımlamıştır. Görünen odur ki; raporda kadınların ev içinde yaptıkları işler olmasa erkeklerin ücretli işlerde çalışmalarının ve ulusun devamının tehlikeye düşeceğinin kabul edilmesi, kadınların daha da fazla aile içinde tutulmalarının gerektiği sonucuna ulaştırmıştır.

Beveridge Raporu İngiltere’de kurumsal sosyal politikanın temellerini oluştururken, diğer ülkeler için de uygulama alanına dair bir örnek teşkil etmekteydi. T. H. Marshall’ın Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf eseri ise dönemin sosyal politika literatürüne katkı sunmakla birlikte açtığı vatandaşlık tartışması ile uygulamalara eşlik eden düşünsel atmosferi etkilemiştir. Bu noktada T. H. Marshall’ın vatandaşlık hakları analizini kadınlar açısından ele almak hem düşünsel boyut hem de uygulamadaki yansımaları açısından sosyal politikaların biçimlenmesinde kadınların karşılıksız ev emeğinin öneminin bir kez daha vurgulanması açısından önem taşımaktadır.

T. H. Marshall ve Vatandaş’ın Cinsiyeti

Yukarıdaki kısımda Beveridge Raporu temelinde, sosyal politika İngiltere özelinde kurumsallaştırılırken, kadınların “anne” ve “eş” olma rolleri ile özdeşleştirildikleri gösterilmiştir. Bir yandan annelik ve evlilik durumları öne çıkarılırken öte yandan ev emeği olmazsa olmaz olarak tarif edilmiş olsa da, ev içindeki cinsiyetçi işbölümü ve bu işlerin kadınlar tarafından yapılması sorunsallaştırılmaktan ziyade kadınların nasıl ve ne şartlar altında bu işleri en iyi şekilde yapabileceklerinin yolları üzerinde durulduğu ortaya konmuştur. Bu kısımda ise sosyal politikaların gelişim çizgisinde önem kazanan vatandaşlık konusunun kadını ele alışı, bu konuda yazılmış

önemli bir eser olan T. H. Marshall'ın çalışması ile irdelenmeye çalışılacaktır. T. H. Marshall "Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf" (Marshall, 1950) çalışması ile vatandaşlık kavramının altını çizmiş ve eser kendinden sonra bu konuda yapılacak tartışmalar için de temel bir referans ve başlangıç noktası işlevi görmüştür. Beveridge raporu ile hemen hemen aynı dönemde yazılan bu çalışmanın ana teması vatandaşlık haklarının gelişimi açısından refah devletini anlamak ve bu hakların toplumsal sınıf meselesi ile ilişkisini tartışmaktır. Bu kısımda; kadınların, Marshall'ın vatandaşlık tartışmasında nerede konumlandırıldığı gösterilecektir.

Sivil, Politik, Sosyal Haklar

Marshall bu eserinde vatandaşlığı üçlü bir kategorizasyon ile sivil, politik ve sosyal haklar açısından analiz etmiştir. Buna göre sivil haklar; bireysel özgürlük-kişi özgürlüğü, ifade, düşünme ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve meşru sözleşmelere katılma ile adalet hakkıdır. Politik haklar ise politik yetki ile donanmış bir gruba üye olunması veya böyle bir grubun üyelerini seçme yetisine sahip olunması yoluyla iktidarın uygulamalarına müdahil olma hakkıdır (Marshall, 1992: 8). Marshall çalışmasında sivil, politik ve sosyal hakların gelişme süreçlerinin üç farklı yüzyıla yayılarak gerçekleştiğini öne sürmektedir. Yaptığı dönemleştirmeye göre, sivil haklar 18. yüzyılda, politik haklar 19. yüzyılda toplum yaşamına nüfuz etmişlerdir (Marshall, 1992: 10). Marshall sosyal haklarla ilgili olarak da, bu hakların modern formuna 20.yüzyılda karşılaştığımız zorunlu eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi refah devleti kurumları aracılığı ile eriştiği görüşünü savunmuştur. Bununla birlikte Marshall'ın sosyal hak tanımı sivil ve politik hak tanımları ile kıyaslandığında kapsamı daha geniş tutulmuştur ve bu ölçüde de sınırları belirsiz kalmaktadır (Nash, 2000: 160). Buna göre; Marshall sosyal hak dediğinde, asgari ekonomik refah ve güvenlik hakkından, toplumsal zenginliğin bölüşüm/paylaşım hakkına ve toplumun yaygın kabul gören standartlarına uygun medeni bir hayat sürme hakkına kadar geniş bir çeşitlilikten bahsetmektedir (Marshall, 1992: 8).

“Evrensel Vatandaşlık”

Marshall burada modern toplumda vatandaşlığı toplumsal sınıflardan bağımsız olarak tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu evrensel bir vatandaşlık tanımına genişletmektedir. Ona göre bireylere eşit sosyal haklarla örölmüş vatandaşlık statüsü sağlandığı takdirde, kapitalist toplumsal ilişkilerden kaynaklanan sınıfsal eşitsizlikler varlığını sürdürse bile bu durum bireyleri eskisi kadar rahatsız etmeyecektir. Çünkü sivil, politik hakların gelişimi sosyal haklar ile birleşince bu durum kapitalizmin eşitsizliklerini geriletici bir etki yaratacaktır (Marshall, 1992: 33). Marshall bu kavramlaştırmasında sadece sınıflara bölünmüş toplumdaki eşitsiz ilişkileri ele almıştır. Oysa bireyler arasındaki eşitsizliğe kaynak olabilecek bundan ayrı - toplumsal cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi-başkaca aidiyetler de söz konusudur. Örneğin, toplumsal vatandaşlık kavramının gelişimini tartıştığı bölümde, oy hakkı mücadelesini konu edindiği biri hariç, örneklerini erkeklere ve çocuklara atıf yaparak kullanmış, kadın oy hakkı savunucularının önemine değinse de vatandaşlık haklarının gelişimini kadınlar açısından ele almamıştır (Pascall, 1997: 13).

Cinsiyetçi, Eksik Vatandaşlık Tanımı

Marshall'ın “Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf” eserini kaleme aldığı yıllar aslında, özellikle Amerika ve Avrupa'da kadın hareketi, ırkçılık karşıtı hareket ve eşcinsel özgürlük hareketi gibi farklı sosyal kategorilerden vatandaşların maruz bırakıldıkları eşitsizliklere dair güçlü karşı söylemler geliştirmekte ve talepler üretmekte olduğu yıllardır. Marshall'ın bu hareketleri çalışmasına katmamış olması onun vatandaşlık tanımının eksik kalmasına ve sonrasında özellikle feministler tarafından eleştirilmesine de zemin yaratmıştır. Burada Mouffe'nin vatandaşlık üzerine vurguladığı ifadeyi Marshall'ın çalışmasını değerlendirmeye başlamadan önce hatırlamak önem taşıyor. Mouffe'ye göre vatandaşlığı nasıl tanımladığımız ne çeşit bir toplum ve politik topluluk istediğimizle yakından ilgilidir (Mouffe, 2005: 60). Bu noktadan hareket eden feminist eleştiriler Marshall'ın düşünce dünyasındaki toplum yapısını oluşturan vatandaşlık tanımı-

nın her ne kadar toplumsal cinsiyet açısından tarafsız/yansız (gender-neutral) görünse de, gerçekte son derece cinsiyetçi öğeler barındırdığını iddia etmişlerdir (Lister, 1997: 1). Lister (1997) bu noktada çözümlemesine başlarken eşit vatandaşlık tartışmasının haklar yanında görev ve sorumluluklar konusunda da eşitlik arayışında olması gerektiğini savunmuştur. Devamında da asıl meselenin, haklar ile sorumluluk ve görevler arasında nasıl uygun bir denge ve ilişkinin kurulacağı ve bu dengenin toplumsal cinsiyet ve diğer güç ilişkilerini nasıl etkileyeceği sorusuna verilecek yanıtta yattığını ileri sürmüştür (Lister, 1997: 21).

Lister (2002) Marshall'ın vatandaşlık tanımının genişletilmesi gerektiğini öne sürdüğü çalışmasında; vatandaşlık fikrinin her ne kadar evrensel bir ideal gibi sunulmuş olsa da “erkek akım” (malestream) bir nitelik taşıdığını ve kadınları dışarıda bırakırken erkeklerin içerilmesinin söz konusu olduğunu dile getirmiştir (Lister, 2002: 40). Lister'e göre kadınları da dâhil edecek bir yeni tanımlama, yenden üretim hakları ve sosyal, ekonomik ve politik karar verme süreçlerine kadınların katılım hakkını da göz önünde bulundurmalıdır.

Gerçekten de Marshall vatandaşlık haklarını savunurken çalışmasında hiçbir yerde vatandaşlık ile toplumsal sınıf arasında yaptığı gibi vatandaşlık ve aile içi bağımlılık ilişkisini sorgulayan bir analize girişmemiştir. Marshall'ın analizinde evli kadınların bağımlı statüleri feodal döneme özgü kabul edilmiş (Marshall, 1992: 12) ve vatandaşlık haklarının gelişimi ile eski döneme ait bir takım dokuların da yerlerini yeni haklara devredeceği öngörülmüştür. Burada ironik olan şu ki; yukarıda Beveridge Raporu ele alınırken de vurgulandığı gibi, “vatandaşlık haklarının sonuncusu olan sosyal hakların gelişimi kadınların bu bağımlı konumlarını daha da pekiştiren bir işleve bürünmüştür ve evli kadının vatandaşlığı sorunu hâlâ varlığını devam ettirmektedir.” (Pascall, 1997: 13).

Marshall'ın Vatandaşlık Tanımına Feminist Katkılar

Lister, T. H. Marshall'dan günümüze dek yapılan vatandaşlık tartışmaları üzerine feminist eleştirileri üç ayrı kategori halinde der-

lemiştir: “toplumsal cinsiyet açısından -tarafsız vatandaş”, “toplumsal cinsiyet açısından-farklılaştırılmış vatandaş” ve “toplumsal cinsiyet açısından-çoğulcu vatandaş” (gender-neutral, gender-differentiated, gender-pluralist). Buna göre; toplumsal cinsiyet açısından tarafsız vatandaş tanımında vurgu eşit hak ve ödevlerdedir ve toplumsal cinsiyet bu hak ve ödevlerin dağılımında etkisizdir. Toplumsal cinsiyet açısından farklılaştırılmış vatandaş tanımında ise eşitliğe değil farklılığa vurgu vardır ancak burada da kadınlar annelik ile karakterize edilmişlerdir. Toplumsal cinsiyet açısından çoğulcu vatandaşlık yaklaşımında da kadınlar sadece -siyahlar, etnik azınlıklar, engelli insanlar gibi- diğer dezavantajlı gruplarla birlikte vatandaşlığı kısmen tanımlayan unsurlardan biri olarak ifade edilmektedir (Lister, 2002: 43).

Sosyal haklar 20. yüzyılda ortaya çıkan refah devleti uygulamalarında önemli bir yer edinmiştir. Bu haklar sayesinde, bireyler yaşam standartlarını korumak için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri kimi zaman çok kimi zaman daha az ölçüde piyasa dışından elde edebilmişlerdir. Bu da bireylerin kendilerini yeniden üretebilmeleri için daha az maddi gereksinim duymalarını sağlamıştır. Bu durum “meta niteliğinin zayıflatılması” (decommodification) şeklinde de adlandırılmaktadır. Sonuç olarak, sosyal haklar aracılığı ile bireylerin emek güçlerinin “meta niteliklerinin zayıflatılması” gerçekleşmiş, bu sayede yaşamlarının devamı ve refahları için emek güçlerini piyasada satmak zorunluluğuna daha az bağımlı hale gelmişlerdir (Lister, 2002: 40). Ancak bu haklar Beveridge raporunu ele alan bir önceki kısımda işaret edildiği üzere tek-erkek kazananlı aile modeline dayandığından kadınların varlığı ve spesifik ihtiyaçları görünmez kalmıştır. T. H. Marshall’ın vatandaşlık tanımında eksik kalan ve bu nedenle genişletilmesi gereken bir başka boyut şüphesiz ev emeğidir. Kadınlar ironik bir biçimde ancak komodifiye olmaları/metalaşmaları yani kayıtlı ücretli bir işe kavuşmaları yoluyla sosyal haklara eksiksiz ulaşabilmektedirler.

Bakım Emeği ve Vatandaşlık

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan sosyal politika sistemi kadınlara ancak ücretli çalışan oldukları takdirde eşit haklar tanımaktadır ve ücretsiz ev emeği ve ev işlerinin kadınlarla erkekler arasında eşit paylaşımı konularıyla ilgilenmemektedir. Benzer biçimde bireyleri vatandaş yapan ve onlara sosyal hakları sağlayan ücretli işlere katılımlarıdır yani gönüllü emek, aile işi, bakım gibi ücretsiz işler bunları yapanlara ya hiç ya da azaltılmış bir vatandaşlık statüsü getirmektedir (Pascall, 1997: 14). Sistem kadınların vatandaşlık haklarından ancak “eksik vatandaşlar” olarak, ücretli işte çalışan bir yakınları aracılığı ile sınırlı ölçüde yarar sağlamalarına izin vermektedir (Pateman 1989:197’den aktaran Pascall, 1997: 14).

Bu doğrultuda Knijn ve Kremer (1997) de Marshall’ı vatandaşlık haklarını sıralarken bakım alma ve verme (right to give and receive) hakkını dışarıda bıraktığı için eleştirmişlerdir. Marshall’ın çalışmasını ele aldığı dönemde, bakım, aile ve sosyal ilişkiler ağı içinde yapılagelen bir toplumsal görevdi. Bu da aslında haneîleştirilen (domestication) bakımın çok keskin bir cinsel iş bölümü neticesinde kadınlar tarafından üstlenilmesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte bu haneîleştirme aynı zamanda bakım işinin kamusal alanda kalan vatandaşlık haklarının kapsamına dahil edilmemesi sonucunu da beraberinde getirdi. Bu durum vatandaşlık tanımının eksik kalan ama çok önemli bir boyutu oldu.

Knijn ve Kremer (1997) eksiksiz bir vatandaşlık tanımının, ancak bakımın toplumsal cinsiyetlendirilmiş karakterinin ötesine geçebilmekle mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, her insan erkek ya da kadın olmasından bağımsız olarak hayatının belli bir döneminde, yaşamsal gereklilikler bunu talep ettiğinde, çocuklar, yaşlılar, yakın arkadaşlar gibi sosyal çevresindeki önemsedığı insanlara bakım vermek durumundadır. Oysa bakım konusu günümüzde sadece toplumsal vatandaşlığın en yaşamsal boyutu olarak görülen “emek gücüne katılımı” engellediğı veya bu katılım üzerinde bir maliyete yol açtığı ölçüde dikkate alınmaktadır (Knijn ve Kremer, 1997: 331). Bunun yerine, her vatandaşın hayatının bir döneminde

bakım veren (care giver) olduğunu hesaba katan bir vatandaşlık tanımı gereklidir; bütün insanlar genç, hasta, güçsüz, engelli ve yaşlı olduklarında bakıma ihtiyaç duyarlar, bu nedenle bakım sadece bir kadın meselesi değildir, vatandaşlık meselesidir (Knijn ve Kremer, 1997: 332). Bakım verme hakkı da insanların çalışma yaşamları devam ederken bakım verebilmelerini sağlayacak, çalışma saatlerine ve günlük, haftalık, yıllık izin kullanımına dair düzenlemeleri içeren haklar ile donatılmalarını ifade eder. Bakım alma (care receiver) hakkı ise, bakım verme hakkının varlığı ile doğrudan ilişkilidir. Buna ilaveten, bakım alma ihtiyacında olan kimselerin yakın çevrelerinin bu konudaki duyarlılığı da önem kazanmaktadır. Bu duyarlılığın eksik olabileceği durumlar ve kişinin kendi bakımı için talepte bulunabilme kanallarından yoksun olabileceği haller de hesaba katılarak, bakım alma hakkı maliyetin devlet tarafından üstlenildiği kurumsal mekanizmalar aracılığı ile düzenlenmelidir (Knijn ve Kremer, 1997: 333).

Kadınlar annelik rolleri ile karakterize edilmekteler ve ancak ücretli bir işte çalışan erkeklerin karısı olmaları dolayımında sosyal “vatandaş” haklarından kısmen yararlanabilmektedirler. Kadınların da eşit vatandaşlığa kavuşmaları için yeni bir vatandaşlık tanımı gereklidir. Bu tanım, yeniden üretim haklarını, bakım alma ve verme haklarını, sosyal ekonomik ve politik karar süreçlerine katılım haklarını da içermelidir. Buraya kadar ele alınan kısımlarda, sosyal politika alanının ana metinlerinin incelenmesi sonucunda, kadının esas yerinin evi olduğu, ev içinde yerine getirilmesi gereken ve toplum açısından yaşamsal önem taşıyan görevlerin kadın işi olarak tarif edildiği görülmüştür. Buraya kadar teorik çerçevede sosyal politika meselesinde kadınların aslında bu politikaların şekillenmesinde temel teşkil etmelerine rağmen, hem birey ve vatandaş olarak hem de karşılıksız ev emeği sağlayıcıları olarak, görünmez oldukları görülmüştür. Kadının tek görünür olduğu konum “annelik” ve “eş”liktir. İlerleyen kısımlarda, teorinin pratiğe yansımaları sınanacaktır. Bu doğrultuda, İkinci Dünya Savaşı ertesinden günümüze dek gelişen sosyal politika uygulamaları ve yazını incelenecektir. Bu inceleme, sos-

yal demokrat ve liberal-bireyci ana akım sosyal politika yaklaşımları ile son dönemde geliştirilen karşılaştırmalı sosyal politika yaklaşımlarının kadınlar ve aile ile ilgili tutumları üzerinden gerçekleşecektir.

ANA AKIM SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMLARINDA KADIN

Bu kısımda İkinci Dünya Savaşı ertesinde İngiltere öncülüğünde kurumsallaştırılmaya başlanan sosyal politika uygulamaları tarihsel gerçekleşme sırası izlenerek sosyal demokrat ve liberal-bireyci yaklaşımlar temelinde kadın ve aileye dair vurguları esas alınarak kadınlar açısından değerlendirilecektir.¹⁴ Sosyal demokrat sosyal politika yaklaşımı denildiğinde, bu uygulamaların ilk olarak görünür hale geldiği zaman dilimi olan İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti uygulamaları, özellikle de İngiltere’de İşçi Partisi hükümetleri dönemi anlaşılmalıdır. Söz konusu dönem 1950’lerden 1970’lerin sonuna kadar sürmüştür. Liberal-Bireyci yaklaşım denildiğinde ise 1980’ler ve 1990’lar dünyasında egemen olan ve öncülüğünü Amerika’da Reagan ve İngiltere’de Thatcher yönetimlerinin yaptığı Yeni Sağ (New Right) politikalar kast edilmektedir.

Sosyal Demokrat Yaklaşım

Yukarıdaki kısımlarda ayrıntıları ile incelenen, Beveridge ve T. H. Marshall’ın çalışmaları sosyal demokrat yaklaşım ve İkinci Dünya Savaşı ertesinde hayata geçen refah devleti uygulamalarının sosyal politikalarını biçimlendirmiş çalışmaların içinde değerlendirilebilecek eserlerdir. Bu kısımda söz konusu eserlerin kadın ve aileye ilişkin algıları tekrarlanmayacaktır. Ancak kısaca hatırlanacak olursa, bu çalışmalardaki ortak yönelim kadınların asıl görev ve sorumluluklarının hane içi işler olduğu ve sosyal politikaların da onların

14 İngiltere’nin incelemeye konu edilmesinin nedeni, hem ilk sosyal politika kurumsallaşmalarının hem de bu konudaki metinlerin bu ülkede ortaya çıkması ve diğer ülkelerdeki uygulamalara öncülük etmiş olmasıdır.

bu konumlarının kabul edilebilir standartlarda devamlılığını sağlayacak şekilde biçimlendirilmesi gerektiği şeklindedir. Bu nedenle kadınlar, gelir getirici hane reisi olan erkeğe bağımlı statüde ve eksik vatandaşlar olarak karakterize edilmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı ertesini sosyal politika literatürünün bir başka önemli ismi olan Richard Titmuss, İşçi Partisi (Labour Party) hükümetlerinin sosyal politika uygulamalarına ideolog olarak yön vermiş bir kişilik olarak dikkat çekicidir. Titmuss, refah devletinin ne şekilde gelişim göstereceğine sadece İngiltere’de değil başka ülkelerde de izlenip geliştirilecek bir model sunarak katkıda bulunmuştur. 1950’ler, 1960’lar ve 1970’lerde İşçi Partisi’nin sosyal güvenlik ve emeklilik planları da Titmuss’un düşüncelerinden izler taşımaktadır (Oakley, 1996: 2).

Titmuss, çalışmalarında kadınlara da yer vermiş, kadınların toplumsal konumlarındaki değişimlere duyarlı olduğunu göstermiştir (Pascall, 1997: 15). Örneğin, kadın istihdamındaki artışın yoksulluğu azaltıcı etkisini görmüş ve tek ebeveynli aileler ve özellikle yalnız annelerin istihdama katılımını kolaylaştıracak çocuk bakım desteği sağlanması gibi öneriler getirmiştir (Reisman, 1977: 70-71). Bunlara ek olarak Titmuss, kapitalist gelişme ve sanayileşmenin aile hayatında değişimlere neden olduğunu görmüştür. Buna göre tarımsal hane içi aile üretiminden sanayi üretimine geçişin sadece ekonomik değil psikolojik anlamda da kadınların erkeklere bağımlılığını arttırdığını belirtmiştir. Şöyle ki fabrikada uygulanan otoriter davranış biçimleri, aile içine taşınmış, bir sosyal birim olarak ailenin devamlılığı, “hayatı kazanan” erkeğin/kocanın emek gücünün sağlık ve dayanıklılığına daha bağımlı hale gelmiştir (Titmuss, 1958: 110). Titmuss bu saptamayı yapmış olmakla birlikte kadının bu yeni tip hane içi ilişki biçimindeki konumunu daha ayrıntılı irdelememiştir. Dahası ‘Aile’ye, bir toplumsal birim olarak, kapitalist fabrika üretim süreçleri içinde düşmüş, başarısız, engellenmiş hisseden erkek işçiye, kendini bu etkilerden arındıran ve psikolojik tatmin olanağı sunan bir yer olarak vurgu yapmıştır. Aile, fabrika yaşamından gelecek her türlü istikrarsızlık yaratıcı dalgaya karşı kendi değerleri

ile direnmektedir. Bu nedenle; ailenin, istikrar sağlayıcı, koruyucu ve önleyici sosyal hizmetlerle desteklenmesi toplumun refahı için bir ihtiyaçtır (Titmuss, 1958: 116-117). Ancak Titmuss'un aileyi sadece dayanışmacı bir sosyal birim olarak değerlendirmesi işlevselci bir algılayıştır ve bu birimin içindeki şiddet içeren ve kadınların ezilmesine yol açan mekanizma ve çatışmaların gözden kaçırılmasına yol açmaktadır (Pascall, 1997: 16).

Elizabeth Wilson'ın, 1977'de yayınlanan "Women and The Welfare State" eseri, İkinci Dünya Savaşı ertesinde hayata geçen refah devleti ve sosyal politika uygulamalarının kadınların hayatlarına etkisini incelemiş öncü çalışmalardan biridir. Ona göre bu dönemde çıkarılan "Eşit Ücret Yasası" (Equal Pay Act-1970) ve "Cinsiyet Ayrımcılığı Yasası" (Sex Discrimination Act-1975) gibi yasal düzenlemeler, her ne kadar yetersiz olsalar da, sorunun farkındalığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak yine bu dönemde sosyal politika mekanizmasının kadınların birincil görevlerini devam ettirmelerini sağlayıcı yönde biçimlendirildiği görülmektedir. Kadınların bu birincil görevi "ekonominin ve toplumun devamlılığı için zorunlu olan" iş gücünün yeniden üretilmesidir. Bu görevin kapitalist ekonomi için kadınlar tarafından dikkatli bir şekilde yerine getirilmesinde ise kadınlar devlet tarafından yönlendirilmişlerdir. Bu yönlendirme sosyal politika aracılığı ile mümkün olmuştur (Wilson, 1977: 8). Buna göre, refah devletinin aileyi hedefleyen politikaları aracılığı ile yapılan yardımlar, aile içi eşitsiz iş bölümünü düzeltmeye değil, bunun yerine ailede yerine getirilen bakım işinin ihtiyaç duyulduğu şekli ile sürmesini sağlamaya yönelik kalmıştır ve özetle bu politikalar tek tip bir aile modelini teşvik etmiştir (Wilson, 1977: 178-179). Örneğin, bu ailede, evli kadınlar kendi hesaplarına bir sosyal güvence hakkına erişemedikleri gibi, resmi işsiz tanımına dahil edilmediklerinden işsizlik yardımına da hak kazanamamışlardır (Wilson, 1977: 162). Bu durum onların asli görevlerinin ev kadınlığı ile özdeşleştirildiğinin en açık göstergesidir. Savaş sonrası sosyal politikaları her ne kadar sağlık, sosyal güvenlik ve aile yardımı alanlarında ilerleme kaydetmiş olsa da, bu politikalar kadınların

erkeklerle bağımlı oldukları ön kabulü üzerinden biçimlenmiştir (Dale ve Foster, 1986: 17-18).

Sonuç olarak, sosyal demokrat yaklaşımın sosyal politika anlayışında ailenin ele alınışı işlevseldir. Bu yaklaşıma göre, sanayi toplumunda ailenin en önemli işlevlerinden biri, fabrika tipi üretimin temel bir çalışma biçimi haline gelmesi sonucunda ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklara karşı bir direnç odağı oluşturma potansiyelidir. Başka bir deyişle, ailenin kendine ait değerler bütünü onu güçlü kılmaktadır. Ailede herkese ihtiyacı kadar vermek gibi dayanışmacı bir mantık işlemektedir; bu nedenle sosyal politikalar aileyi desteklemelidir. Ancak, bu dönemde kadınların toplumdaki statülerinin iyileştirilmesi ve cinsiyet ayrımcılığının olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması yoluyla kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını amaçlayan eşit ücret ve cinsiyet ayrımcılığı yasası düzenlemeleride verili yapının değiştirilmesinde yetersiz kalmıştır.

Liberal-Bireyci Yaklaşım: Yeni Sağ

Bu bölümde liberal-bireyci yaklaşımın kadınlara sosyal politika alanında nasıl bir konum öngördüğü açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle liberal-bireyci yaklaşımın felsefesi ele alınacak, devamında da İngiltere özelinde uygulanan Yeni Sağ sosyal politika yaklaşımının kadınlar açısından bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Liberal-bireyci yaklaşım, serbestliği başlıca değer olarak almakta ve piyasa güçlerinin serbest işleyişinin ekonomik gelişme ve refahın asıl belirleyicisi olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda uygulanan Yeni Sağ yaklaşım, özgürlük, adalet ve bireycilik kavramlarını temel almaktadır. Buna göre özgürlük, hiçbir baskı veya zorlama olmadan bireylerin bir şeyi yapma veya yapmama özgürlüğüne sahip olmaları durumudur. Yeni Sağ yaklaşımın adalet anlayışında ise, sosyal adalet kavramını bir reddediş söz konusudur. Başka bir ifade ile ekonomik ve sosyal süreçlerin sonuçlarına adil veya adil olmadıkları şeklinde yaklaşılmamalıdır, sadece süreçler ve uygulamalar bu şekilde nitelenebilir. Son olarak bireycilik kavram-

laştırmaları refah devleti uygulamalarının toplumcu anlayışına bir eleştiriyi içinde barındırmaktadır. Thatcher'ın ünlü sözünde “bireycilik”ten ne anlaşılması gerektiğinin altı çizilmiştir: “toplum diye bir şey yoktur, sadece aileler ve bireyler vardır.” (George ve Wilding, 1993: 40-41). Buradaki varsayım, özgür bireylerin verili hukuk kuralları altında, neyin çıkarlarına en iyi hizmet edeceğinin bilgisine sahip bir şekilde işlerini sürdürürlerken, acı yerine memnuniyetlerinin peşinde koşacak olmalarıdır (Pratt, 2006: 12).

Thatcher'ın yukarıdaki sözünde de altı çizildiği gibi Yeni Sağ yaklaşımda ailenin rolü gözden kaçmamıştır. Yeni Sağ yaklaşımın felsefi temellerini ören Friedrich Hayek ve Milton Friedman'ın çalışmalarında aileye dair vurgulara rastlanmaktadır.

Hayek “Individualism and Economic Order” (1948) çalışmasının bireycilik terimini tartıştığı ilk bölümünde üç yerde aileye de değinmektedir.

...bireycilik terimi bencillik anlamına gelmez... ‘Ben’ bakıma ihtiyaç duyan bir birey olarak aile ve arkadaşları ile birlikte düşünülmelidir (Hayek, 1948: 13) ...gerçek bireycilik, ailenin ve onun gibi başka küçük topluluk ve grupların değerini kabul eder, çünkü bunlar devletin zorlayıcı aktivitelerinden çok daha iyi bir şekilde gönüllü işbirliği ile başarıya ulaşabilirler (Hayek, 1948: 23) ...bireycilik aileyi en az birey kadar meşru bir birim olarak kabul eder. Çünkü aile ve diğer küçük gruplar ortaklaşa çaba ile üyelerinin maddi ve ahlaki standartlarını, toplumun geri kalanından farklı bir biçimde uzun süre başarı ile muhafaza etmelerini sağlarlar (Hayek, 1948: 31).

Hayek, yukarıdaki değinmelerinde görüldüğü üzere, her ne kadar bireye öncelik verse de, ailenin de bir birim olarak önemini belirtmiştir. Ancak diğer çalışmalarında benzer vurgulara rastlanmaktadır. Örneğin 1944'te kaleme aldığı “The Road to Serfdom” başlıklı eserinde sadece iki yerde, “ekonomik kontrol ve totalitarizm” ile “uluslararası düzenin geleceği”ni ele aldığı bölümlerde her ikisi de planlama ve özgürlüğü tartışırken, aile’ye planlanarak yönetilmesi zor bir birim olarak atıf yapmaktadır (Hayek, 1944: 95, 227).

1960 tarihli The Constitution of Liberty çalışması da aileye güzel ahlak, beğeni ve bilgilerin nesilden nesile aktarımı ve miras konusu (Hayek, 1972 [1960]: 90-91) dışında özel bir vurgu yapmamakta ve piyasada faaliyet gösteren birey temelinde ele alınmaktadır.

Hayek'in çalışmalarının genel bir değerlendirmesi Pascall tarafından şu şekilde yapılmıştır: "Hayek'in pre-sosyolojik yaklaşımı cinsiyeti analize gerek olmayan bir kategori saymış ve ek olarak aileyi üretim dünyasına sadece bir eklenti olarak görmüştür. Ailenin spesifik rolü piyasadaki başarıyı besleyen geleneksel ahlâk ve niteliklerin taşıyıcısı olmaktadır." (Pascall, 1997: 11).

Friedman'ın da aileyi toplumun temel sosyal birimi olarak ele aldığı görülmektedir. Capitalism and Freedom (1962) adlı eserinde kapitalist ekonomik gelişmeyi ve piyasanın varlığını özgürlüğün doğrudan önemli bir bileşeni olarak görmektedir. Liberal bireyciliği önemsemekte ve aileyi de sosyal düzenlemelerin hayata geçirileceği nihai hedef olarak ele almaktadır (Friedman, 1962: 12). Devamında; kapitalizmin en büyük başarısının mülkiyet birikimi sağlaması değil, erkek ve kadınlara kapasite veya yeteneklerini geliştirme, artırma ve genişletme konusunda olanaklar sağlaması olduğunu savunmuştur (Friedman, 1962: 169).

Friedman'ın aileye ilişkin bir başka vurgusu da ehliyetsiz olarak karakterize ettiği akıl hastaları ve çocukların bakımının üstlenildiği yer olmasıdır. Buna göre aile ehliyetsizlerin korunduğu mekandır ve toplumun en küçük operasyonel birimi olarak, geleceğin özgürlük idealine inanan potansiyel ehliyetli bireylerini yetiştirmektedir. Başka bir ifadeyle, "çocuklar hem tüketim malları hem de toplumun potansiyel ehliyetli üyeleridir." (Friedman, 1962: 33-34). Bu nedenle Friedman çocukların eğitime özel önem atfetmiş ve eğitimli çocukların sadece ebeveynler için değil toplumun geneli için bir kazanç olduğundan bahsetmiştir (Friedman, 1962: 87). Yani aile en temel operasyonel sosyal birim olarak özgür toplum idealine uyan eğitimli bireyler yetiştirmelidir.

Friedman'ın aileye dair fikirleri toplumsal cinsiyet açısından tarafsız gibi görünmekle birlikte, aileye atfettiği görevler büyük ölçü-

de kadınların ücretsiz ev emeği aracılığı ile gerçekleştirebilecek hedeflerdir. Bu durumda devletin destek içeren müdahalelerinin olmadığı ve tümüyle serbest piyasa kurallarının işleyeceği ve özgür birey iradesi varsayımı üzerinde kurulan bir toplum yapısında, kadınların bağımlı ve ikincil konumlarının özellikle ev içinde daha da şiddetlenerek devam edeceği açıktır.

Gillian Pascall, daha çok İngiltere’de Thatcherist proje şeklinde adlandırdığı dönemin Yeni Sağ sosyal politika uygulamalarını feminist bir gözle analiz ettiği “Social Policy: A Feminist Analysis” (Pascall, 1997) çalışmasında, bu yaklaşımın temel sosyal politika anlayışının, sorumluluğu aileye aktarmak olduğunu iddia etmektedir. Buna göre Yeni Sağ politikaların etkin olduğu 1979-1997 arası dönemde ahlaki ve iktisadi iki temel gündem vardır: Bunlardan ilki Hayek ve Friedman’ın felsefi vurguları ile paralel bir biçimde geleneksel aileyi yeniden kurmak; ikincisi yani iktisadi gündem ise kamu harcamalarını düşürmektir.

Geleneksel aileyi yeniden kurma gündemi, aile üyelerinin birbirlerine karşı sorumluluklarına vurgu yapmaktadır ve refah devleti döneminden kalan dadı devlet (nanny state) uygulamalarına son verilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü her ne kadar toplum sözde bireycilik ve bağımsızlık fikri etrafında örgütlenmeye çalışılsa da, her birey fiziksel ve duygusal bakım ve karşılıklı yardıma ihtiyaç duymaktadır ve bireyciliğin gelip dayandığı sınırdan da geleneksel aile yer almaktadır. Gerçekten de İngiltere’de 1980’ler ve 1990’larda The Institute of Economic Affairs’in yaptığı yayınların gelişimine bakıldığında kapitalist liberal ekonomi meseleleri ile ilgili yayınlardan, aileye ilişkin spesifik konular ele alan yayınlar yapılmaya başlandığı gözlenmektedir.¹⁵

Buna ek olarak, Yeni Sağ politikaların ikinci gündemi olan, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesi ve devlet harcamalarının azaltılmasının sonuçları ise dikkat çekicidir. Genel olarak

15 “Families without Fatherhood” (Dennis ve Erdos, 1992) ve “The Family: Is It Just Another Life Style Choice?”. (Davies, 1993) bu çalışmalara örnek gösterilebilir.

bu politikalar, kamu yardımlarına son verilip yerine serbest bırakılan piyasa güçlerinin, gönüllü emeğinin ve aile sorumluluğunun geçmesi anlamına gelmiştir. Bu dönemde sosyal politika kapsamına giren hasta, çocuk ve yaşlı bakımı, çocuk yardımı, gençler için harçlık, yalnız annelere konut, sağlık gibi alanlarda kısıntıya gidilmiştir. Pascall, devletin çekildiği bu alanlardaki tüm sorumluluğun aileye yani ev kadınlarına yönlendirildiğine işaret etmektedir (Pascall, 1997). Burada kadınlar sadece bağımlıların bakım görevlerini üstlenmekle kalmayıp, aynı zamanda bireyci yaklaşımın neden olduğu bütün maliyetleri de sırtlamaktadırlar.

Sonuç olarak, liberal-bireyci sosyal politikalar, bir yandan ailenin öne çıkarılması, diğer yandan da kamu harcamalarının kısılmasının eş zamanlı gerçekleştiği bir döneme işaret etmektedir. Devletin sosyal politika alanından çekilmesi olarak sosyal harcamalarının azatılması süreci, paralelinde, bu harcamaların aile kurumu tarafından içselleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişme ise, Yeni Sağ politikaların sosyal politika alanındaki temel yönelimini deşifre eder niteliktedir. Bu değişimin bir başka boyutu ise, kadınların konumu ile ilgilidir. Buna göre giderek sosyal politika alanından çekilen devletin yerini alması beklenen aile kurumu ve bunun yeniden üretimi, Yeni Sağ yaklaşıma göre “kadın”ın yerine getirmesi gereken toplumsal rollerin yeniden tanımlanmasına da zemin teşkil etmektedir.

Buraya kadar tarihsel akışa bağlı kalınarak, sosyal demokrat ve liberal-bireyci yaklaşımların sosyal politika anlayışları, kadın ve aileye dair vurguları açısından ana hatları ile ele alınmıştır. İleriki kısımda, farklı tip sosyal politika rejimlerini üçlü bir sınıflandırma ile irdeleyen karşılaştırmalı yaklaşım ele alınacak ve feminist katkılar ortaya konacaktır.

Karşılaştırmalı Yaklaşım: Refah Kapitalizminin Üç Dünyası

Karşılaştırmalı yaklaşım, “refah devleti” ifadesini “refah devletleri” ifadesine taşıyarak, farklı refah devleti modelleri olduğu iddiası ile bu refah devletlerinin gelişim süreçlerinde farklılaşan bi-

çimlere odaklanan bir çabanın ürünüdür. Bu yaklaşıma en önemli katkı The Three Worlds of Welfare Capitalism (1990) adlı çalışması ile Esping-Andersen tarafından yapılmıştır. Esping-Andersen (1990) bu farklı biçimlenişleri sınıflandırarak “refah rejimleri”ni tanımlamıştır. Esping-Andersen, refah devleti kapsamında gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarını ele almış ve bu uygulamaların gerçekleştiği ülkelerin, kapitalist bir toplumda emeğin meta niteliğini zayıflatma (de-commodification) kapasitelerine, toplumsal tabakalaşma (social stratification) düzeylerine ve sosyal politikaların finansmanında özel-kamu bileşimlerine (private-public mix) göre üç ayrı “refah rejimi”ne dahil olduklarını öne sürmüştür. Burada emeğin meta niteliğinin zayıflatılması ile anlatılmak istenen refah devletin piyasadan bağımsız olarak sağladığı sosyal hizmetler ve haklar aracılığı ile parasal ilişkileri zayıflattığıdır (Esping-Andersen, 1999). Başka bir deyişle, bireyler yani potansiyel emek gücü, sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik gibi ihtiyaçlarını kamusal olarak ücretsiz sağlayabildikleri ölçüde emeklerinin meta olma niteliği zayıflamaktadır. Esping-Andersen’e göre emeğin meta niteliğinin zayıflatılması sistemin devamlılığı için bir gerekliliktir. Bu kavramlaştırmada meta niteliğinin zayıflatılması terimi, bireylerin ve ailelerin piyasa içi bir mübadele ilişkisine katılmadan, toplumsal kabul gören yaşam standartlarına sahip olma derecelerini ifade etmektedir (Esping-Andersen, 1990: 37). Toplumsal tabakalaşma düzeylerine odaklanırken ise, refah devletlerinde sosyal transferlerin yapılandırılma biçimlerinin toplumda refahın yeniden dağıtılması işlevi gördüğü kabul edilmekte ve buradan hareket ederek toplumsal tabakalaşmayı nasıl etkiledikleri incelenmektedir (Esping-Andersen, 1990: 56). Özel-kamu bileşimi ise, refah rejimleri ayırtılmasını yaparken devlet, aile ve piyasanın sosyal yardımlardaki rolünü temel almayı işaret etmektedir (Esping-Andersen, 1990: 103).

Esping-Andersen’in yaptığı ayrıma göre refah rejimlerinden ilki sosyal hizmetlerin piyasalaştığı ve devletin en muhtaç durumdaki kesime yönelik önlemler aldığı piyasa merkezli Anglo-Amerikan liberal tip refah rejimidir. Burada en muhtaç durumdaki bireylerden

kasıt, piyasada geçimini sağlayamayan ve piyasada satılan bakım hizmetlerine ulaşamayanlardır. Amerika, İngiltere, İrlanda, Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda bu grupta sayılan ülkelerdir.

İkincisi kadınların çalışmadığı ve “erkek hane reisi”nin kazan-cına bağımlı bir şekilde hane içinde ücretsiz bakım işlerini gördüğü hane modeli ön kabulüne dayanan, “aile ağırlıklı” Orta Avrupa kor-porativist refah rejimidir. Bu rejim, erkeğin işini ve gelirini koruyan ve sosyal güvenlik önlemlerini işteki konuma göre belirleyen bir anlayışın ürünüdür. Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika, İtalya, Ja-ponya, İsviçre ve daha az bir düzeyde olmakla birlikte Hollanda bu gruba girmektedir.

Sonuncu refah rejimi de herkese evrensel olarak geniş kapsam-lı sosyal güvence sağlayan Kuzey Avrupa sosyal demokrat refah re-jimidir ve İskandinav ülkeleri bu grubu oluşturmaktadır.

Esping-Andersen’in emeğin meta niteliğinin azaltılması kav-ramsallaştırması sadece ücretli işçiler ve emek piyasası ilişkisini içermektedir. Her ne kadar kitabının birinci bölümünde refah devle-tinin sadece sağlamış olduğu haklardan ibaret olmadığını ve refah devleti uygulamalarının aile ve piyasanın sosyal yardımdaki rolü ile yakından ilişkili olduğunu belirtmişse de (Esping-Andersen, 1990: 21), ilerleyen kısımlarda bu fikri temellendirecek ve aileye daha faz-la odaklanan bir analitik çerçeve geliştirmemiştir (Pascall, 1997: 18).

Feminist araştırmacılar Esping-Andersen’in yaklaşımındaki bu eksikliğin, aileyi ve ücretsiz ev emeğini de içererek yeniden yorum-lamak yoluyla giderilip giderilemeyeceği konusunda çalışmalar yü-rütmüşlerdir (Sainsbury, 1994’ten aktaran Pascall, 1997: 19). Lewis (1992, 1997), Pascall ve Lewis (2004), refah devletleri sınıflandır-masını toplumsal cinsiyete daha fazla odaklanarak yeniden ele al-mışlar ve alternatif refah sistemleri ortaya koymuşlardır. Orloff (1993), verili refah devleti sınıflandırmasını cinsiyetlendirmiştir. Sa-insbury (1994), refah rejimleri tipolojisinin açık bir şekilde toplum-sal cinsiyet körü olduğunu ama aynı zamanda örtük biçimde de eril bir yaklaşım içerdiğini ifade etmiştir. Arts ve Gelissen (2002), refah rejimleri sınıflandırmasında kullanılan sosyal tabakalaşma düzeyle-

rinde, toplumsal cinsiyetin de sosyal tabakalaşmanın bir formu olduğunun gözden kaçırıldığına vurgu yapmıştır. Sainsbury (1999) refah rejimlerinin kamusal çocuk bakımı yardımlarındaki farklılıklarına eğilerek bunun toplumsal cinsiyet boyutunu göstermiştir. Son olarak, Geist (2005) farklı refah rejimlerinde hane içi iş bölümünün dağılma şekline göre sosyal tabakalaşmanın nasıl şekillendiğini araştırmıştır. Bu çalışmalar, Esping-Andersen'in yaklaşımındaki eksikliğe dikkat çekmiş ve toplumsal cinsiyetin refah rejimleri ayırtılmasına nasıl bir boyut kattığını açığa çıkarmışlardır. Daha yakın geçmişte bu alanda yürütülen çalışmalar ise, 'aileye bağımlılığın zayıflatılması' (defamilisation) tipolojilerini geliştirme üzerine odaklanmıştır (Esping-Andersen, 1999; Korpi, 2000; Bamba, 2004 ve 2007). 'Aileye bağımlılığın zayıflatılması' kavramı, devlet tarafından sağlanan çocuk ve yaşlı bakımı, annelik ve ebeveyn izni, ücretsiz sağlık, istihdama katılımı destekleyici önlemler gibi kamusal olanaklar aracılığı ile kadınların hane içindeki ev emeği işlerinin yükünü azaltarak onların kamusal alana çıkışlarını kolaylaştıran ve bu ölçüde aileye bağımlılıklarını azaltan uygulamaları ifade etmektedir.

Lewis, Esping-Andersen (1990)'in refah rejimleri sınıflandırmasını kadınlar açısından yeniden ele aldığı çalışmasında, refah rejimlerinin toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir sınıflandırması için ücretli iş ile ücretsiz işin birlikte ele alınması gerektiğini öne sürmüş ve haneye döndüğünde de tek-erkek kazananlı aile modeli ve kadının bağımlılığını görerek analizini bu temelde inşa etmiştir (Lewis, 1992). Buradan hareket ederek refah devletlerinin kadınları istihdama çekmek ve hane içindeki iş bölümünün kadın ve erkek arasında daha eşit paylaşımını sağlamak konusundaki çalışmalarını temel alarak yeni bir sınıflandırma üretmiştir. Sonunda "tek-erkek kazananlı" aile modeli düzeylerine göre refah devletlerini "güçlü tek-erkek kazananlı", "hafif tek-erkek kazananlı" ve "zayıf tek-erkek kazananlı" ülkeler olmak üzere üç kademedel¹⁶ sınıflandırmıştır. Buna göre İr-

16 "güçlü tek-erkek kazananlı ülkeler" (strong male-breadwinner states), "hafif tek-erkek kazananlı ülkeler" (modified male-breadwinner states), "zayıf tek-erkek kazananlı ülkeler" (weak male-breadwinner states).

landa ve İngiltere gibi, kadınların yarı zamanlı işlerde yoğunlaştığı, çocuk bakım hizmetinin ve annelik haklarının olmadığı ve sosyal güvenliğe ulaşma açısından koca ile karı arasındaki eşitsizliğin uzun zamandır sürdüğü ülkeler “güçlü tek-erkek kazananlı” ülkelere örnek oluşturmaktadır. Bu tip ülkelerde kamu ile özel arasındaki sorumluluk dağılımı kesin çizgilerle ayrılmıştır. Kadınlar ücretli bir işte çalışmak dolayısıyla hane’nin dışına çıkmış olsalar bile, çocuk bakım sorumluluğu hane’ye, dolayısıyla kadınlara ait bir iştir (Lewis, 1992: 164).

“Hafif tek-erkek kazananlı” ülkeler ise kadınların çalışma yaşamına katılım oranlarının görece daha yüksek seyrettiği ve ağırlıkla tam zamanlı işlerde yoğunlaştığı ülkelerdir. Lewis Fransa’yı bu tip ülkeler arasında değerlendirmektedir. Bu ülkede çocuklu ve çocuk-suz aileler arasında çocuklu olanlara sağlanan avantajlı bir ücretlendirme sistemi aracılığı ile kadınların hane içi çocuk bakım işlerine dolaylı bir yardım yapılmaktadır. Özellikle ödemelerin doğrudan çocuk bakımını üstlenen “anne”ye yapıldığı hallerde hem kadınlar hem de çocuklar daha fazla yarar sağlamaktadır. Böylelikle, çoğunluğu erkek olan ücretlilerden, ücretsiz ev emekçilerine doğru gelirin yeniden dağıtımı gerçekleştirilmektedir (Lewis, 1992: 165). Bununla birlikte, Fransa’da bu ödemeler feminist bir talep sonucu gerçekleşmemiştir. Fransız Aile Yasası 1970’teki reforma kadar aileye kadın ve erkeğin çıkar birliğinde olduğu önkabulü ile yaklaşmıştır. İlerleyen süreçte de erkeğin haneye esas gelir getirici olduğu algısı varlığını korumuştur (Lewis, 1992: 166).

Son olarak “zayıf tek-erkek kazananlı ülke” modeline örnek İsveç’tir. İsveç’te, 1960’lar ve 1970’ler boyunca yönetimde olan sosyal demokrat hükümetler bilinçli bir şekilde ayrı vergilendirme, ebeveyn izni ve yüksek düzeyde çocuk bakım yardımı uygulamaları ile çift kazananlı¹⁷ modeli teşvik etmişler ve kadınları tam zamanlı ücretli işlere çekmişlerdir (Lewis, 1992: 168).

Esping-Andersen’in “Three Worlds of Welfare Capitalism” ki-

17 Dual-earner model.

tabının toplumsal cinsiyet körü olduğu yönündeki eleştirilere bir cevap niteliği taşıyan çalışması 1999 tarihli “Social Foundations of Postindustrial Economies” adlı kitabıdır (Esping-Andersen, 1999: 46). Esping-Andersen bu çalışmasında “meta niteliğinin zayıflatılması” kavramsallaştırmasının bir türevi olarak “aileye bağımlılığın zayıflatılması” kavramsallaştırmasını da ele almıştır. Ona göre aile sosyal bir kurum olarak toplumun temelini oluşturmaktadır ve aynı zamanda da bir aktör ve karar vericidir. Şöyle ki; bir kurum olarak aile, kendini oluşturan bireylerin davranış, beklenti ve eğilimlerini belirler. Devlet ve piyasa ile paralel bir biçimde, toplumsal entegrasyonu kolaylaştıran, rasyonel ve istenilir bir altyapı meydana getirir. Esping-Andersen içinde bulunulan tarihsel dönemi “sanayi sonrası” (post-industrial) ekonomi ve toplum olarak nitelemekte ve bu yeni dönemin aile yapısında da bir takım değişimlere neden olduğunu iddia etmektedir. Devamında da, bu yeni formunda aile yapısının artık tek-erkek kazananlı modelden ziyade çift kazananlı model ailelere doğru evrildiğini düşünmekte (Esping-Andersen, 1999: 47) ve şöyle devam etmektedir:

“Karar verici olarak aile toplumun gündelik yaşamında bir ‘oyuncu’dur. Bir tek ailede verilen bir karar bütün toplumda bir dalga etkisi yaratmayabilir fakat çok fazla sayıdaki aile belirli bir davranış şeklinin arkasında duruyorsa, bunlar pekâlâ hep birlikte kurumsal bir değişim hatta bir toplumsal devrim yaratabilirler.” (1999: 47).

Esping-Andersen’e göre zaman zaman ailelerini terk eden baba örnekleri ile karşılaşılabilmeyle birlikte bu durum kurumsal bir dönüşüme yol açmamaktadır. Ancak çok sayıda kadının ev kadınlığına son verip ücretli işlerde çalışmaya karar vererek evlerden çıkmaları ve işçileşmeleri büyük bir kurumsal dönüşümün habercisidir. İşte böyle bir dönüşüm karşısında refah devletlerinin ne yapacağı sorusu cevap verilmeyi beklemektedir. Esping-Andersen bu konudaki düşüncelerini, daha önce yapmış olduğu refah rejimleri sınıflandırmasını bu kez aile sorunsalı ile analitik olarak ele almak suretiyle yeniden gözden geçirmiştir. Bu çözümleme süreci de “aileye

bağımlılığın azaltılması” (de-familializing)¹⁸ kavramını gündeme getirmiştir. Esping-Andersen bu kavramı aile karşıtı bir duruş ile ele almamakta, tersine; devlet ve piyasa tarafından sağlanan olanaklar ile ailelerin refah ve bakım sorumluluklarının azaltılmasını ifade etmektedir. “Aileci” bir sistemde, aileyi oluşturan bireyin refahı hane halkının sorumluluğundadır. “Aileye bağımlılığı azaltıcı” bir rejimde ise devlet ve piyasa tarafından sunulan olanaklar ile hasta, çocuk ve yaşlı bakımı gibi alanlarda hane halkının sorumluluğunun azaltılması ve bireylerin refahının akrabalık ilişkilerine bağımlılığının düşürülmesinin yolları aranır (Esping-Andersen, 1999: 51). Bu noktada Orloff’un şu vurgusunu hatırlamak yararlıdır; kadınlar için “aileye bağımlılığın azaltılması” politikalarının anlamı, onların meta niteliklerini arttırmanın (commodifying themselves) ilk şartının gerçekleşmiş olmasıdır (Orloff, 1993: 318). Başka bir deyişle, büyük kısmı kadınlar tarafından üstlenilen, hasta, çocuk ve yaşlı bakımı işlerinin hane dışı unsurlarla karşılanabildiği bir durumda, kadınların ücretli iş olanaklarına daha çok yöneleceği ve böylelikle emeklerinin meta niteliğinin artacağı beklenmektedir.

Bambra (2004; 2007) da, kadınların “meta niteliklerinin arttırılması” yani ücretli işe dahil olmaları anlamına gelen politikalara odaklanmış ve Esping-Andersen’in refah rejimlerini, “aileye bağımlılığın azaltılması” indeksi kullanarak yeniden değerlendirmiştir. Bu indeksi nasıl oluşturduğuna geçmeden önce Bambra’nın “aileye bağımlılığın azaltılması” tanımının Esping-Andersen (1999) ve Korpi (2000)’den¹⁹ farklılaşan yönünü vurgulamakta fayda vardır. Bambra, yukarıda geçen tanıma ek olarak, “aileye bağımlılığın azaltılması” terimi ile refah devletinin uyguladığı kadınların aileye bağımlılığını zayıflatıcı ve ekonomik bağımsızlığa erişmelerini kolaylaştırıcı

18 Bambra “defamilisation” şeklinde kullanmaktadır. Her iki kavramsallaştırma arasında en azından bağlamsal olarak bir anlam farkı görülmemiştir.

19 Korpi (2000) çalışmasında “defamilisation” terimini kullanarak ifade etmemiş olsa da bu temeldeki çalışmalara öncü olabilecek kapsamda ailelerin desteklenmesi yolu ile kadınların ücretli işlere ulaşma olanaklarının artışı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin düzeyi arasında ilişki kurmuştur.

politikalara ve buna bağılı olarak da kadınların aileden özgürleşme süreç ve düzeylerine işaret etmektedir (Bambra, 2004: 204). Bambra bu doğrultuda refah devletlerini “aileye bağımlılığı azaltıcı” etkilerine göre sınıflandırdığı çalışmasında, “aileye bağımlılığı azaltma” indeksini dört faktörün değerlendirilmesi üzerine inşa etmiştir: Kadın işgücüne katılım oranı, doğum izni ödemesi, ücretli doğum izni süresi, ortalama kadın ücreti (Bambra, 2004: 204).

Bambra bu faktörlerin her birinin varlığını ve artış eğilimlerini, kadınların aileye bağımlılığını ortadan kaldırmaya ve ekonomik özgürlüklerini sağlamaya olan pozitif etkilerinden dolayı seçtiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak, “aileye bağımlılığı azaltma” düzeylerini, yüksek, orta ve düşük olarak tespit ettiği ülkelerin, sırasıyla Esping-Andersen’in sosyal demokrat, korporatist ve liberal refah rejimleri modeli ile paralellik taşıdığını göstermiştir. Başka bir deyişle, “meta niteliğinin azaltılması” ile “aileye bağımlılığın azaltılması” politikalarının sonuçları benzeşmektedir (Bambra, 2004: 209). Bununla birlikte Bambra, konuyu yeniden ele aldığında, ülkelerin “aileye bağımlılığı azaltma” düzeylerine göre; sosyal demokrat, liberal, muhafazakâr, Latin ve Bismarkçı şeklinde beş kategoride ele alınabileceğini göstermiştir (Bambra, 2007). Burada Esping-Andersen ile Bambra’nın analizlerindeki öne çıkan fark, Bambra’nın sadece çalışan kadını rol model olarak bir gözlem yapmasıdır. Oysa kadınların iş hayatına katılma kararlarında en motive edici olanağın erişilebilir, kamusal bakım hizmetleri olduğuna daha önce değinilmişti. Esping-Andersen hasta, çocuk ve yaşlı bakımı gibi alanlarda haneye düşen sorumluluğu azaltıcı uygulamalardan bahsederken, Bambra ise iş hayatına zaten katılmış olma varsayımından hareket ederek; annelik izni, doğum izni ödemesi, ücretli doğum izni süresi gibi önerilerde bulunmaktadır.

Sonuç olarak; Esping-Andersen’in refah rejimleri sınıflandırması farklı refah devleti ve sosyal politika uygulamalarına dikkat çekmesi açısından bu konudaki literatüre önemli bir katkı sunmuştur. Ancak daha sonrasında geliştirilen feminist eleştiriler göstermiştir ki, her refah devleti aslında bir de toplumsal cinsiyet rejimi-

ne sahiptir. Kimi ülkelerde bu rejim kadınların aileye bağımlılığını azaltıcı etkiler içermekte ve ücretli işlere katılımlarını olumlu etkilemekte; kimi ülkelerde ise bu boyut zayıf kalmaktadır. Ancak görünen odur ki; yeni sosyo-ekonomik atmosferde, aile yapıları değişime uğramakta ve bu da sistemin devamlılığı için gereken yeniden üretim sürecini tehlikeye düşürmektedir. Bu konuda özellikle Avrupa Birliği düzeyinde atılan adımlar dikkat çekicidir. Bir sonraki bölüm, aile ve iş yaşamının uyumlulaştırılması temelinde atılan bu adımların ayrıntıları ile ele alınıp, tartışılacağı kısım olacaktır.

DEĞİŞEN AİLE YAPISI, FARKLILAŞAN İHTİYAÇLAR

Genel olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan sosyal politika yaklaşımının temelini oluşturan “tek-erkek kazananlı” aile modelinin, 1980 sonrası sosyal politika alanında “çift kazananlı-bakıcı”²⁰ aile modeline doğru evrilmekte olduğu görülmektedir (Lewis, 1997; Pascall ve Lewis, 2004). Avrupa’nın batısında kadınların daha yüksek oranlarda istihdama katılmaya başlamaları tek-erkek kazananlı modelinde bozulmalara neden olarak, bu yönelime etki eden önemli bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte, Avrupa’nın doğusunda da başka bir eğilimden söz etmek mümkündür. Komünizmin sona ermesi, bir yandan hem kadın hem de erkek işsizliğini artırırken, öte yandan evlerine dönen kadınların erkeklere bağımlılığı artmış, bu bölgelerde ikili işçi modelikaçınılmaz bir biçimde sarılmıştır. Bu değişim süreci, 2000’li yıllara gelindiğinde Avrupa Birliği’ni yeni politikalar belirlemeye sevk etmekte (Eurofound, 2006), sonuç olarak genel anlamda toplumsal cinsiyet rejimlerinde (gender regimes) değişim gözlenmekte; aile ve iş yaşamı uyumlulaştırma politikaları da bu konuda önemli rol oynamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal politika yaklaşımının temelini oluşturan “aile”nin ele alınış biçimi ve buna bağlı iç işleyişini

20 Dual earner-dual carer.

ortaya koymak, aile ve iş yaşamı uyumlulaştırma politikalarını analiz etmek açısından önem taşımaktadır. Bu noktada, neoklasik iktisatçı Gary Becker'in çalışmaları öncü niteliktedir. Becker, ev ekonomisi konusuna eğilerek, neoklasik aile ekonomisi teorisini üretmiştir.²¹ Becker'a göre aile, beşeri sermaye üretiminin gerçekleştiği önemli bir mekândır (Becker, 1960: 210; Folbre, 2003: 25) ve aileler çocuklarının davranış, değer, vasıf ve bilgi düzeyleri üzerinde etkide bulunarak onların beşeri sermayelerini belirlemektedirler (Becker, 1993: 21). Ailede bu işlev kadın ve erkek arasındaki işbölümü ile sağlanır. Feminist yazın bu işbölümünün cinsiyete dayalı olduğunu, ev işlerinin büyük bölümünün kadınlar tarafından yüklenilmesi ve kadınların ev emeğine karşılıksız el konulması durumunu yarattığını ileri sürmektedir. Buna ek olarak, ev içi işbölümü, kadınların ücretli iş, siyasi temsil gibi yaşamın diğer alanlarında yer almaları ve kendilerini gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Becker ise analizinde, aile içi cinsiyete dayalı iş bölümünün, aile zamanının optimal dağılımının göstergesi olduğunu belirtmiştir (Becker, 1981: 31-32; Cooke, 2006: 118). Buna göre, hane içinde kadın ve erkek rasyonel bireyler olarak faydalarını maksimize etme amacı ile faaliyet göstermektedirler. Her eş hanenin gelirini maksimum kılmak ve en yüksek tatmini sağlamak için en iyi olduğu işte uzmanlaşmaktadır (Becker, 1981: 39; Ferber, 2003: 10). Örneğin hem erkek hem de kadının ücretli bir işte çalıştığı durumda her ikisi de dışarıda çalışmak yerine evde kalıp yemek yapabilirler. Ancak, neoklasik aile ekonomisi yaklaşımına göre, kadın daha iyi yemek yapabileceğinden; erkeğin ücretli işte çalışması kadının ise evde kalması rasyoneldir. Her ikisinin kazancının aynı olduğu durumda bile, kadının-daha iyi yemek yapabildiği için-evde kalması rasyoneldir. Başka bir deyişle, kadın ve erkek "rasyonel seçim"ve "hanenin ortak çıkarı" doğrultusunda uzlaşmaktadırlar (Ferber, 2003: 11). Feministler, Becker'in tersine ailenin bir mücadele alanı olduğunu ve ha-

21 Becker (1960; 1981; 1993) aile ekonomisi teorisini geliştirdiği eserler arasında sayılabilir.

nedeki işbölümü veya uzmanlaşmanın rasyonel seçim sonucu olmaktan ziyade, geleneksel ataerkil rollerin bir ürünü olduğunu belirtmişlerdir (Ferber, 2003: 11). Ayrıca yine bu örnek üzerinden düşünülürse, hem erkek hem de kadının çalıştığı ve hane içindeki işleri de adil bir şekilde paylaştıkları bir durumun aile üyelerinin gelirlerini arttıracığı ve daha fazla tatmin edeceği açıktır.

Becker'in kurumsallaştırdığı neoklasik aile ekonomisi, geleneksel ataerkil değerlerin biçimlendirdiği aile modelini temel almıştır. Bu aile modeli de yukarıdaki kısımlarda ayrıntısı ile ele alındığı gibi, aile içi cinsiyetçi işbölümüne dayalı, tek-erkek kazanan ve ona bağımlı kadın ile yaşlı ve çocuklardan oluşmaktadır. Model, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşarak, kadınların büyük ölçüde eşlerinin geliri ve sosyal güvenceleri aracılığı ile fayda sağladığı, kadının yaşlı ve genç bakımını üstlendiği, erkeğin ise esas gelir getirci/kazanan olduğu, düzenli ve tam zamanlı erkek istihdamına ve istikrarlı aileye dayanan bir modeldi. Ancak model bu şekli ile hiçbir zaman tam anlamı ile varolmamıştır; çünkü kadınlar her dönemde iş yaşamına dahil olmuşlardır (Lewis, 2006: 40). Özellikle refah devleti uygulamalarının yaygınlık kazandığı ve istihdam oranlarının genel olarak artış gösterdiği 1970'lerde kadınların iş yaşamına artan oranlarda katılımı gözlenmiştir (Daly, 2000: 471).

Sosyal Politika'da Güncel Tartışmalar: Aile ve İş Yaşamını Dengeleme

OECD istihdam verilerine göre, OECD ülkeleri genelinde kadınların istihdama katılım oranı 1960 yılında yüzde 24.4 iken bu oran 1970'e gelindiğinde yüzde 46.6'ya ulaşmıştır. Bu on yıllık dönemde gözlenen artış, hızı yavaşlamakla birlikte günümüze kadar devam etmiş, 2008'de yüzde 59.7 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD, 2009). Ancak kadınların istihdama katılımı artmış olmasına rağmen, büyük oranda onlara ev içinde uygun görülen işlerin devamı niteliğindeki mesleklerde yoğunlaştıkları görülmüştür. Bu işler temizlik, yeme içme, bakım, kasiyerlik ve büro işkolları kapsamındaki işlerdir (WWC, 2005: 12).

Kadınların ve erkeklerin farklı işkollarında yoğunlaşması mesleki ayrışma (occupational segregation) olarak adlandırılmaktadır. Neo-klasik yaklaşım mesleki ayrışmayı Becker'ın aile ekonomisini ele alışında olduğu gibi piyasanın rasyonel işleyişi sonucu, kadın ve erkeklerin yetenek ve eğitimlerine göre bulabildikleri en iyi ücretli işe sahip oldukları şeklinde açıklamaktadır. Ancak feminist eleştirel yazın ise, mesleki ayrışma durumunun ortaya çıkmasında geleneksel ataerkil rollerin belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Daha açık ifade edilirse; kadınların kamusal alanda ev işlerinin uzantısı gibi nitelenebilecek işlerde istihdam edilmelerinin, ev içinde gerçekleşen cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olduğu iddia edilmektedir (Anker, 1997).

Kadınların, özellikle de annelerin istihdam oranlarındaki artış, çift kazananlı aile modeline doğru bir geçişi hazırlarken, ikili ilişkilerdeki istikrarsızlık ve boşanmalarda tek ebeveynli aile olgusunu ortaya çıkarmıştır (Crompton, Lewis ve Lyonette, 2007: 1). Bunlara, doğum oranlarındaki düşüş ile ortalama yaşam süresinin uzaması gibi demografik gelişmeler de eklenince, aile yapısı değişmeye başlamış bu da yeni ihtiyaçlar doğurarak, aile ve iş yaşamı arasında bir denge kurulması veya uyumlulaştırılması konusunu gündeme taşımıştır (EGGSIE, 2005: 5).

Aile ve iş yaşamını dengeleme noktasında ebeveynlere nasıl yardım edileceği konusu Avrupa Birliği düzeyinde 1960-1970'lerden beri tartışılan bir konudur (İlkkaracan, 2010b: 12). Çocuk doğumu ve -sonrasında- çocuk bakım gerekliliklerine bağlı bir biçimde kadınların istihdama katılımlarındaki değişimlerin erkeklerinkinden farklılaştığının fark edilmesi ile Avrupa Birliği yönergeleri 1990'lardan itibaren anneliğin korunması, ebeveyn izni, yarı zamanlı çalışma ve düzensiz/atipik istihdam konularında politika arayışlarına yönelmiştir (Morgan, 2008). Aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma üst başlığı altında ele alınan bu politikalar; çocuk bakım desteği hizmetleri, izin olanakları, esnek çalışma düzenlemeleri ve mali yardım konularına odaklanmaktadır (EGGSIE, 2005). Genel olarak bu politikalar kadınların istihdama katılımlarının önündeki engellerin elimine

edilmesi ve doğum oranlarının arttırılması hedeflerinin birlikte gerçekleştirilmesi amacını taşımaktadır. Bu noktada Avrupa Ülkeleri, 2002 Barcelona zirvesinde, tam istihdam hedefini sağlamak yolunda kadın istihdamını da arttırıcı çocuk bakım desteği ihtiyacını karşılayacak önlemler almak konusunda uzlaşmışlardır. Buna göre 2010 yılına gelindiğinde, 3 yaş ile zorunlu eğitim yaşı arasındaki çocukların en az %90'ının ve 3 yaş altı çocukların da en az %33'ünün çocuk bakım desteği kapsamına alınmış olması kararlaştırılmıştır (EGGSIE, 2005: 5-6).

Aile ve iş yaşamı uyumlulaştırma tartışmaları söz konusu olduğunda üç kritik faktörün merkezi önem taşıdığı öne sürülebilir (Gambles vd. 2006: 4). Bunlar; ücretli iş talebindeki artış, ücretli iş ve ücretsiz iş sorumluluklarını uyuşturma problemi ve ev içi cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Ücretli iş talebinin artmasının arkasında yatan temel dinamik yeni küresel ekonomik düzenin rekabet ortamının bir sonucu olarak görülebilir. 1980'lerden itibaren dünya genelinde uygulamaya konulan serbestleştirme, düzensizleştirme ve özelleştirme politikaları; sonunda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, işgücü piyasasının esnekleşmesi, üretim sürecinin taşeronlaştırılması ve geçici ve yarı zamanlı işlerin çoğalması sonucunu doğurmuştur (Elson, 2000: 17). Bunun çalışanlar açısından anlamı reel ücretlerin düşme eğilimi ve yoğun iş yükü olmaktadır. Aile gelirleri düşen hanelerin çalışabilecek durumda olan üyeleri, kadınlar ve yetişkin çocuklar iş aramaya başlamakta ve ücretli iş talebi artmaktadır. Sonunda kadınların ücretli işlere katılımı, yaşamın eşit derecede önem taşıyan diğer alanlarından, özellikle de haneden bir enerji aktarımı ve zaman çalımı anlamına gelmiştir. İkinci olarak, bireylerin diğer bireylerle sosyal ilişkiler kurması, bakım alma ve vermesi bireysel olduğu kadar toplumsal refah için de ciddi önemdedir. Ücretli emeğe yöneliş, hayatın bu sosyal paylaşım alanının daralmasına yol açarak, kadınların, hane dışındaki ücretli faaliyetleri ile hane içi bakım sorumluluklarını uyuşturma mücadelesi vermeye başlamaları demektir. Son olarak, kadın ve erkeklerin hane içinde birbirleri ile kurdukları ilişki, rol dağılımları ve hane içi işbölümünün mevcut örgütlenişi üzerine yürüttükleri pazarlık, aile ve iş

yaşamının uyumlulaştırılması açısından önem taşımaktadır. Şimdiye kadar bu ilişki, kadın ve erkeğin hane içinde ne yapması ve birbirleri ile nasıl ilişki kurmaları gerektiği hakkındaki ataerkil ön kabul-ler tarafından sınırlandırılmıştır. 1960'lerden bu yana kadınların ücretli işlere katılımı önemli düzeyde artmış olmasına rağmen, erkeklerin bakım ve ev emeği aktivitelerine katılımında bu oranda büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Aile ve iş yaşamı uyumlulaştırma politikaları, önerilerin ilerici olmasına ve gelecekte kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik potansiyel içermelerine rağmen uygulamasında bazı aksaklıklar görülmektedir. Yukarıda geçtiği gibi, Barcelona zirvesinde, Avrupa Birliği istihdam stratejisi doğrultusunda, aile ve iş yaşamı uyumlulaştırma politikaları ile kadınların istihdama katılım oranlarının artırılması hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında, kadınların istihdama katılımını engelleyen çocuk bakımı sorumluluğunun azaltılması ile ilgili destek önlemleri belirlenirken, erkeklerin bu işleri paylaşması yönünde teşvik edici önlemlere işaret edilmemiştir. Bu yönde önlemler ve politikalar olmadan, sadece annelerin ücretli işlere çekilmesi, kadınların ücretli ve ücretsiz işi birlikte yürütme mücadelelerinin ve erkeklerin ise kendilerini hane içi bakım emeği sorumluluklarının dışında tutma gayretlerinin devamlılığını sağlamaktadır (Ben-Galim ve Gambles, 2008: 184). Bu durum, özel alanda toplumsal cinsiyetçi eşitsizliklerin ve karşılıksız ev içi emeğin büyük bölümünün kadınlar tarafından yapılmasının sürmesi anlamına gelmekte, bu da kamusal alanda yani emek piyasasında var olan toplumsal cinsiyetçi eşitsizliklerle hem etkileşmekte hem de onları etkilemektedir (Ben-Galim ve Gambles, 2008: 184).

Zaman düzenleyici politikalar sonucunda ise, kadınların erkek-lere nazaran yarı zamanlı işleri daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Avrupa genelinde, yarı zamanlı çalışanların toplam işgücüne oranı 1992'de yüzde 14 iken, 2005'de yüzde 19'a yükselmiştir (EU-ROFOUND, 2006:4). Ek olarak; 2006 yılı verilerine göre; 25-49 yaş arası çalışan nüfus içinde, erkeklerin yüzde 4,7'si yarı zamanlı işlerde istihdam edilmekte iken, bu oran kadınlar için yüzde 29,4

şeklinde gerçekleşmiştir (EUROSTAT, 2009: 20). Kadın ve erkeklerin yarı zamanlı çalışmayı tercih sebeplerine bakıldığında ise; kadınların çoğunlukla ailesel ve kişisel sebepleri öne sürdüğü, erkeklerin ise eğitim ve öğrenim nedeni ile yarı zamanlı çalışmayı tercih ettikleri görülmüştür (EUROFOUND, 2006: 8). Buna göre; yine 2006 yılı verilerine bakıldığında, 25-49 yaş aralığındaki çalışan nüfusta, yarı zamanlı çalışmayı tercih eden kadınların yaklaşık yarısı çocuk bakımı sorumluluklarını gerekçe göstermektedirler (EUROSTAT, 2009: 23). Bu istatistiklerin de işaret ettiği gibi, kadınlar aile içi cinsiyete dayalı işbölümünün baskısı nedeni ile yarı zamanlı işlere yönelmektedirler. Başka bir deyişle kadınların yarı zamanlı işler aracılığı ile istihdama katılımı, ev içi cinsiyete dayalı işbölümünü değiştiren bir etkiye sahip değildir ve kadınların ev içi iş yüklerini azaltmadığı gibi hem özel alanda hem de kamusal alanda yerine getirilen bir çifte mesaiye neden olmaktadır. Sonuç olarak Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi ile harekete geçirdiği istihdam politikaları, kadınlar için “daha iyi” değil fakat “daha esnek” işler yaratmıştır. Başka bir deyişle, ev emeğinin kadın ile erkek arasında paylaşımına dayalı politikaların eksikliği, kadınları yarı zamanlı ve daha güvencesiz işlere hapsetmiştir.

Avrupa Birliği kapsamındaki bu konudaki çalışmalar, bakım konusunda aileye bağımlılığı azaltma, metalaştırma ve ebeveyn izni için nakit transferine vurgu yapmaktadırlar. Buna göre eğer hasta, yaşlı ve özellikle de çocuk bakımında aileye bağımlılığı azaltıcı formal kamusal hizmetler veya piyasada sunulan fiyatlandırılmış erişilebilir olanaklar inşa edilirse kadınların tam zamanlı, güvenceli işlere katılımı artacaktır. Bu da “yetişkin çalışan aile modeli” stratejisine yönelmesi anlamına gelmektedir (Lewis ve Giullari, 2005: 81-83). Ancak bilinmektedir ki, bakım hiçbir zaman bütünüyle metalaştırılamamaktadır ve metalaşsa da kadınların bakım iş yükünü tümüyle ikame edememekte ve akrabalarından sağlanan enformel bakıma olan güveni de azaltmamaktadır. Bakım için nakit transferi de, kadını istihdama çekmek yerine çoğu kez eve yönlendirmektedir (Lewis ve Giullari, 2005: 85).

Şöyle ki; erkeklerin ebeveyn izni kullanma oranlarının yüzde 10'un altında kaldığı, ayrıca izin kullananlarının da izin sürelerinin kadınlarınkı ile karşılaştırıldığında daha kısa olduğu görülmüştür. Bir başka olumsuz sonuç da, ebeveyn izni kullanımından sonra kadınların işe geri dönme yüzdelilerindeki düşüklüktür. Geri dönme oranı hiçbir yerde yüzde 100 olmamakla birlikte, kimi ülkelerde yüzde 50'lerin altında seyrettiği de kaydedilmiştir (EGGSIE, 2005). Bu oranın düşük olma nedenleri arasında, çok uzun izin sürelerinin kadınları iş yaşamından soğutması ve çocuk bakım maliyetlerinin yüksekliği²² sayılmaktadır. Ataerkil toplumsal ilişkiler bu alanda da etkisini göstermekte, çocuk bakımı annenin sorumluluğuna bırakıldığından, iki ebeveynin de ücretli işlerde çalıştığı durumlarda dahi çocuklarla ilgili bakım masrafları çoğunlukla annenin kazancından karşılanmaktadır. Sonuç olarak kadınlar, gelirlerinin büyük bölümünün bakım masraflarına gideceği endişesiyle evde kalmayı yeğlemektedirler.

Bu bölümde, İkinci Dünya Savaşı ertesi refah devleti uygulamalarından başlayarak, sosyal politikaların hem söylem hem de uygulama düzeyinde kadınlara yaklaşımı ele alınmıştır. Kadınların “anne”, “bakıcı” veya “eş” işlevleri ile sınırlanmış eksik vatandaşlar olmalarına ve bu konudaki ataerkil önkabullere son verecek ve ev emeğinin eşitlikçi bir şekilde paylaşımını sağlayacak politikalara ihtiyaç vardır. Bu konuda “tek-erkek kazananlı” modelinden, “çift kazananlı” veya “yetişkin çalışan aile modeline” geçişi kolaylaştıracak ve kadınları istihdama katacak “aileye bağımlılığı azaltıcı”, bakımın metalaştırılmasına dayanan kimi düzenlemeler olmakla birlikte, bunların kadınların ev emeği sorumluluklarını ortadan kaldırıcı veya erkeklerle adil paylaşımına teşvik edici olmadığı görülmektedir. Bu noktada, bir zihniyet dönüşümünün gerekliliği ortadadır. Bu çalışmanın ana sorunsalı çerçevesinde, sosyal politikaların uygulama araçlarından biri olarak hem merkezi hem de yerel düzeydeki bütçe süreçleri bir potansiyel sunmaktadır. Çünkü toplumsal değişimi ha-

22 Özellikle düşük gelirli anneler, çocuk bakım masraflarının yüksekliği karşısında evde kalmayı tercih etmektedirler.

zırlayacak politikalar bir “fon” veya “bütçe”nin varlığını gerektirir ve bu bütçelerin planlanma ve uygulama süreçlerini cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek, politikaların eşitlikçi yanını geliştireceği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğinde beklenen düzeyin yakalanmasında da kaldıraç etkisi yaratacaktır. Bu sebeple, çalışmanın bir sonraki bölümü bir sosyal politika aracı olarak bütçenin feminist bir bakış açısıyla yeniden ele alındığı bir bölüm olmuştur.

Üçüncü Bölüm

Sosyal Politika Aracı Olarak

Bütçe ve Ev Emeği

İnsanların yaşamlarının farklı odaklarını eşit ve tatmin edici bir şekilde uyumlulaştıramamaları, hem bireyler ve aileler hem de toplum ve kurumların zarar görmesine yol açabilecektir (Gambles vd. 2006: 87). Bu konuda Avrupa Birliği tarafından tartışılan ve uygulamaya konulan politikalar mikro ölçekte aile ve bireyi hedef almaktadır. Oysa aile yapılarının değişime uğraması, düşük doğum oranları gibi gelişmeler daha makro düzeydeki sosyo-ekonomik gelişmelerin sonuçlarıdır. Bu makro boyut ele alınmadan, öne sürülecek her politika, istenilen hedefe ulaşmayı geciktirecektir. Bütçeler, makro düzeyde politikaların hayata geçirilmesinde işlevsel birer araç ama aynı zamanda mikro hayatlar üzerinde de etkili birer sonuçturlar. Bu bölümde bir sosyal politika aracı olarak bütçenin farklı fonksiyonları, ev emeğine etki etme boyutu ile birlikte değerlendirilecektir.

Kamu sektörü, düzen sağlama işlevini yerine getirirken, uygulamalarını, gelir toplama ve harcama yapma kararlarını gösteren bir belgeye dayandırır. Bu belge bütçedir. Eğer devlet, toplumda ‘ortak çıkar’ veya ‘genel irade’ adına, kolektif olarak alınmış bağlayıcı kararları tanımlamak ve uygulatmak olan kurum ve örgütlerin birlikteliği (Jessop, 2008: 9) olarak tarif edilirse, bütçe de bu bağlayıcı kararların uygulanmasındaki politika araçlarından biridir. Bununla birlikte, bütçe, bir ülkede, belirli bir zaman aralığındaki gelir ve harcama tahminlerini gösteren belge olmanın ötesinde, aynı zamanda o ülkedeki farklı toplum kesimleri arasındaki bölüşüm ilişkilerini de gösteren bir belgedir (Temelli, 2003: 544).

Bütçeleme süreci bir anlamda, mali kaynakların insan ihtiyaçlarına çevrilmesidir. Ancak burada insan ihtiyaçlarının çeşitliliği ve fonların kısıtlılığı karşısında, bütçeleme sadece bir amacın değil birçoğunun gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir süreçtir. Bu nedenle her bütçenin arkasında, gerçekleştirilmesi istenen olası amaçların talep edicileri arasında geçen bir çatışma ve mücadele yatmaktadır. Her yeni dönem bütçesinde hangi kalemlerin içerilip hangilerinin dışarıda bırakıldığı bir önceki dönemin bölüşüm mücadelesindeki kazanım, zafer, pazarlık ve uzlaşmalar hakkında fikir vermekte ve bundan dolayı bütçeler geçmiş mücadelelerin bir kaydı niteliğini de taşımaktadır (Wildavsky, 1986: 7). Bu kayıt aynı zamanda toplumdaki verili güç ilişkilerinin mevcut halinin kayıt altına alınmasıdır. Bütçenin bu özelliği, kanun olma niteliğiyle de birleşince, söz konusu güç ilişkileri kamu otoritesinin korumasına alınmış olmakta, bir anlamda bütçe ile bu ilişkilerin devamlılığı garanti altına alınmaktadır (Önder, 2001: 30).

Öte yandan bütçe süreci aynı zamanda, hem yasal hem de ahlaki bir takım hak ve yükümlülüklerin de garanti altına alınmasıdır. Örneğin, vatandaşların sosyal güvenlik hakkından yararlanmasına ilişkin harcamaların yapılması, borç verenlere geri ödeme, emekli, dul ve yetim maaşlarının ödenmesi bu hak ve yükümlülükler arasında sayılabilir. Buna ek olarak, hükümetler bütçe yasasının hükümeti bağlayan insan hakları yasası gibi uluslararası yasal düzenlemelerle de uyumlu olmasını gözetmek durumundadırlar (Elson, 2006: 10).

Bu anlatılanlar ışığında bütçe metni aracılığı ile sabitlenen güç ilişkileri ve mücadelesinde kimlerin kazançlı çıktığı önemlidir. Yine bütçede kayıt altına alınan hak ve özgürlüklerin toplum kesimleri arasında süre giden bu mücadele sonucunda açığa çıktığı dikkate alınmalıdır.

Bu bölümde, bir toplum kesimi olarak kadınların bütçeleme sürecindeki görünürlükleri tartışılacak ve sürecin sonuçlarından ne şekilde etkilendikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak, anaakım maliye yazınında bütçeleme süreci ele alınarak, bütçenin gelir dağılımı, kaynak dağılımı ve istikrar sağlama fonksiyon-

ları değerlendirilirken, söz konusu fonksiyonların ev emeğini etkileme biçimlerine de değinilecektir. Daha sonra radikal maliye yazınının kuramsal çerçevesinde bütçelerin işlevinin nasıl ele alındığı gösterilerek, ev emeği ve ataerkil sistem açısından bu kategorizasyonun sunduğu olanaklara değinilecektir.

BÜTÇE’NİN EKONOMİ POLİTİĞİ:

ANAAKIM YAKLAŞIM

Musgrave bütçelemenin ilkelerini ele alırken, bütçe politikasının üç temel fonksiyonu olduğunu belirtmiştir (Musgrave, 1966: 4). Buna göre, bütçe toplumsal ihtiyaçların karşılanması, gelir dağılımı ve ekonomik istikrar sağlanması noktasında hükümetlerin elindeki etkin araçtır.

Hükümetler Şekil 6’daki mal ve hizmetlerin çevrimsel akışından da hatırlanacağı üzere, topladıkları vergiler ile toplumsal ihtiyaçların karşılanması için gereken mal ve hizmet üretimini ya doğrudan devlet eliyle ya da özel sektörden alarak dolaylı yoldan gerçekleştirecek olan harcamaları yöneterek kaynak dağılımına etki etmektedirler. Burada hükümetlerin kamu sektörünü kullanarak kaynak ayrımı fonksiyonunu yerine getirmesinden kamusal mal üretimi anlaşılmalıdır. Kamusal mal terimi, “kolektif olarak tüketilen mallar” vurgusu ile ilk kez Samuelson tarafından ifade edilmiştir. Buna göre, herhangi bir malın bir birey tarafından tüketilmesi o toplumdaki başka bir bireyin o maldan yapacağı tüketimde bir eksilmeye sebep vermiyorsa (Samuelson, 1954: 387) bu mal kamu malıdır. Kamu malı,²³ maliye literatüründe, devletin kaynak dağılımı faaliyetine

23 Kamu malının piyasa aksaklığına neden olan özellikleri:

Bölünemezlik: Kamu malları bireyler arasında eşit tüketilirler. Örn: Savunma hizmeti.

Tüketimde rekabet yoktur: Bir kamu malının tüketimine yeni bir birey daha katıldığında malın marjinal maliyeti sıfırdır. Başka deyişle, kamu malının tüketiminden kimse dışlanamaz.

Free-rider (Bedavacılık) meselesi: Kamu malı, bölünemeyen, herkesin eşit

gerekçe oluşturan piyasa aksaklıkları²⁴ arasında sayılmaktadır.

Gelir dağılımı fonksiyonunda ise, hükümetler kimi vatandaşların gelirlerini transferler yolu ile artırırken, kimilerinininkini de vergiler yolu ile azaltıcı etkiye bulunarak mevcut piyasa ortamında gerçekleştirmiş olan gelir dağılımını düzeltici müdahalelerde bulunmaktadır.

Son olarak, bütçe politikasının ekonomik istikrar sağlama amacına yönelik şekillendirilmesinde ise, hükümetler istikrarlı bir piyasa için bazı durumlarda talep artırıcı bütçede açık verme bazılarında ise talep kısıcıcı bütçede fazla verme uygulamalarını hayata geçirmektedirler.

Devletin toplumsal düzen faaliyetinin mali ayağını oluşturan bütçe aracının her bir fonksiyonunun, aile sektörüne, dolayısıyla ev emeğine etkisi olacaktır. Şimdi sırasıyla her bir bütçe fonksiyonunun nasıl birer cinsiyet eşitliği meselesi haline gelebildiğini görelim.

faaydalandığı ve tüketimde dışlamanın olmadığı mallar olduğundan, kişiler nasıl olsa bedavaya faydalanabildiklerini düşündüklerinden malın maliyetine katlanmak istemeyebilirler. Bu durumda, devletin zor gücünü kullanarak topladığı vergi ile kamu malının finansmanı gerçekleştirilir (Jackson ve Brown, 1978: 27-29).

Dışsalılık yaratırlar: Kamu malları sadece tüketenlere değil, başka bireylere de fayda sağlayabilirler. Buna en iyi örnek, salgın hastalığa karşı A bireyi ne yapılan aşının başka bir şehirdeki B bireyini de hastalıktan koruyucu etkisidir (Şener, 1980: 48). Dışsalılık, negatif ve pozitif olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Negatif dışsalılık bir malın piyasa tarafından toplumsal olarak talep edilen miktarından daha fazla üretilmesi (örneğin sigara üretimi), pozitif dışsalılık ise toplumsal olarak gerek duyulandan daha az üretilmesi (örneğin eğitim) durumunda ortaya çıkmaktadır (Mankiw, 2009: 207). Devlet negatif dışsalılık durumunda vergi koyarak, pozitif de ise malın üretimini destekleyerek kaynak dağılımına müdahale eder.

- 24 Devletın kaynakları yeniden dağıtma faaliyetinin gerekçesi olarak ortaya konulan piyasa aksaklıkları şunlardır: Aksak rekabet, kamu malları, dışsallıklar, eksik piyasalar (arz maliyetinin kişilerin ödemeye hazır olduğu tutardan düşük olmasına rağmen üretim düzeyinin yetersiz olduğu piyasalar) ve bilgi eksikliği (Stiglitz, 1994: 88-97).

Bütçenin Gelir Dağılımı Fonksiyonu ve Ev Emeği

Yukarıda da değinildiği gibi, hiçbir devlet müdahalesi olmadığı durumda verili piyasa koşullarında bir gelir dağılımı oluşmaktadır. Gelir dağılımı, genel olarak toplumu oluşturan kesimlerin üretilen mal ve hizmetleri nasıl bölüştüğünün göstergesidir. Bu bölüşüm kişisel, faktörel ve sektörel olmak üzere üç şekilde ele alınabilir. Burada kişisel gelir dağılımı, ülkedeki milli gelirin kişiler arasındaki büyüklük dağılımına işaret ederken, faktörel gelir dağılımı, üretim sürecine dahil olan emek, gayrimenkul sahibi, sermayedar ve girişimci faktörlerinin yaratılan milli gelirden sırasıyla ücret, kira, faiz, kâr şeklinde aldığı payları ifade etmektedir. Sektörel gelir dağılımında ise, sanayi, hizmetler ve tarım gibi sektörlerin milli gelirden aldıkları pay dikkate alınmaktadır. Her üç şekilde de verili piyasa koşullarında oluşan durum “birincil gelir dağılımı” şeklinde ifade edilmektedir. Ancak her üç düzeyde de gerçekleşen dağılımın her zaman bütün bileşenler tarafından kabul edilebilir bir sonuç ortaya çıkarılması beklenemez.

Neo-klasik ekonomi teorisi etkisindeki ana akım maliye yazını gelir dağılımı konusu ile kaynak dağılımına etkisi bağlamında ilgilanmektedir. Buna göre; Pareto optimum²⁵ denge, aynı zamanda talep ile arz’ın eşitlendiği bir denge noktası olduğundan gelir dağılımının değişmesi talep’e de yansıtacağından sonuçta kaynak dağılımı yapısı da değişecektir (Kirmanoğlu, 2007: 74). Başka bir deyişle, üretim, miktar ve kararları tüketici talebine bağlı olarak olduğundan kaynakların hangi malın üretiminde kullanılacağı da tüketicilerin geliri ile desteklenmiş taleplerine bağlı olacaktır.

Neo-klasik tam rekabete dayalı piyasa dengesi teorisi her ne kadar, piyasanın her zaman uygun gelir ve kaynak dağılımını yaratacak arz ve talep dengesi içinde olacağını öngörse de; piyasada bu

25 Bir toplumda bir bireyin durumunu kötüleştirmeden başka bir bireyin durumunu iyileştirmenin mümkün olmaması halinde, kaynaklar etkin dağılmıştır denilebilir, bu da Pareto Optimum şeklinde ifadelendirilir (Stiglitz, 1994: 79).

durumun yaşanmasını engelleyen bir takım aksaklıklar vardır. Örneğin gelir dağılımında eşitsizliğe neden olan piyasa aksaklıkları; üretkenliğe dayalı meritokrasi, tekel ve özel mülkiyet şeklindeki üç başlık altında ele alınabilir (Gardner, 1978: 8-9).

Meritokrasi tezine göre; piyasanın mevcut işleyişi, katılımcıların üretkenliklerine göre ödüllendirerek belirgin bir eşitsiz gelir dağılımı yaratan niteliktedir. Burada piyasa mekanizması bir çeşit meritokrasi yani meziyet sahipliğine dayalı işleyiş doğurmaktadır. Meziyetin ve gelirin üretkenlik ile donatılmış veya elde etmişlerde toplandığı bu durumda, yeterli alım gücüne sahip olanların ihtiyaçlarının tatmini ekonomideki kaynak dağılımını da etkileyerek, mevcut eşitsiz gelir dağılımı sonucunu pekiştirecektir. Burada meziyet ve gelir sahiplerinin cinsiyetlerinin hesaba katılmadığı görülmektedir. Piyasa sistemi sadaka ve hayırseverlik dışında, üretken olmayanları destekleyecek veya yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak bir çözüm getirmemektedir. Böyle bir şekillenişte, ancak kamu müdahalesi “üretken olmayanların” durumunu iyileştirebilir. Meritokrasi tezi kadın vatandaşlar açısından değerlendirildiğinde, OECD işgücü istatistiklerine göre, 2008 yılında OECD’ye üye ülkelerde kadınların toplam işgücü içinde istihdama katılım oranı %64,1 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde ise bu oran %82,7’dir (OECD, 2010). Buradan da görülebileceği gibi kadınların yaklaşık %35’i emek girdisi olarak ücret karşılığı “üretken” bir faaliyet yerine getirmemekte, başka bir deyişle ev emeği faaliyetleri “üretken” kabul edilmediğinden gelir dağılımı hesaplarında görünmez kılınmakta ve doğrudan bir satın alma gücünden de yoksun kalmaktadırlar. Ana akım maliye yazınına getirilen toplumsal cinsiyet farkındalıklı eleştirilere göre bu gibi piyasa aksaklığı yaratan durumlara bütçe ile müdahale etmek ve gelir dağılımında dezavantajlı konumdaki vatandaşların statülerinin iyileştirilmesi mümkündür.

Benzer şekilde piyasa mekanizması tekel yaratabilir ve bu tekellerin varlığı ile bağlantılı olarak açığa çıkan gelirler, gelir dağılımını etkileyen etik, politik ve ekonomik ihlallere neden olarak eşitsizlik yaratabilirler. Bu durum yine kamu müdahalesi ile çözülebi-

lecek bir piyasa aksaklığı olarak nitelendirilebilir. Son olarak, mevcut piyasa mekanizmasında özel mülkiyetin varlığı eşitsiz gelir dağılımına sebep olan bir piyasa aksaklığıdır. Piyasa sistemi sermayeyi üretken olarak niteler ve sermaye kaynaklarının alternatif üretim aktiviteleri arasında dağılımı bu kaynak sahiplerinin faiz geliri sağlamaları ile sonuçlanır. Bu da, -ister kendi tasarrufları ister miras yolu ile sahip olsunlar- sermaye sahipleri için, söz konusu kaynaklara sahip olmayanların erişemeyecekleri bir kazanç sağlamaktadır. Buradaki gelir akımı, ileride daha fazla gelir elde etme olanağı sağlayarak uzun dönemde özel mülkiyet sisteminin piyasadaki gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı etkide bulunmasına yol açmaktadır.

Bu gibi durumlarda devlet, birincil gelir dağılımı aşamasında çeşitli yasal düzenlemeler yaparak etkili olabilir. Asgari ücret düzeyinin ücretliler lehine değiştirilmesi, toprak reformu yasaları veya sermaye mülkiyetini değiştiren yasal düzenlemeler yoluyla devlet, ücret, kira, rant ve faiz gelirlerinin adil dağılımını sağlayarak faktörel gelir dağılımını düzeltebilir böylelikle birincil gelir dağılımı üzerinde etkide bulunabilir (Kirmanoğlu, 2007: 206-207). Kamu politikaları potansiyel olarak gelir dağılımını değiştirme eğilimindedir. Hem kamu harcamaları hem de vergiler, toplumun belirli kesimlerini, bölgeleri veya sektörleri destekleyecek veya etkileyecek sonuçlar doğurur. Hükümetler bazı vatandaşlardan vergi formunda sağladıkları fonları, başka vatandaşların yararlanacakları harcamalarda kullanmaktadırlar ve bütçeler bu durumda gelir bölüşümü aracı haline gelmektedirler (Wildavsky, 1986: 7). İşte burada devletin piyasada gerçekleşmiş olan gelir dağılımını değiştirerek daha adil kabul edilen bir gelir dağılımı oluşturmaya ana akım neo-klasik maliye teorisinde “gelirin yeniden dağılımı” (redistribution) (Kirmanoğlu, 2007: 207) veya ikincil gelir dağılımı (Pinar, 2006: 292) olarak adlandırılır.

Hükümet gelirin yeniden dağılımında; artan oranlı gelir vergisi, özel vergi indirimi, nakit yardımları, subvansiyon, kamusal mal ve hizmet sunumu gibi uygulamalar ile düşük gelirli lehine ikincil gelir dağılımı gerçekleştirebilir. Kamusal eğitim, sağlık, sos-

yal yardım ve konut edindirme hizmetleri de bütçe aracılığı ile gelirin yeniden dağıtımında kullanılan mal ve hizmet sunumu örnekleridir (Brown ve Jackson, 1978: 35). Bütçelerin harcama kalemleri aracılığı ile gelirin yeniden dağılımı denildiğinde ise, bu niteliği taşıyan başlıca iki kategori harcama bulunmaktadır. Bunlar kamu sosyal yardım programları ve sosyal sigorta sistemidir (Stiglitz, 1994: 426). Sosyal yardımlar, belirli bir gelir grubunun altındaki kişilere verilen, gıda yakacak gibi aynı yardımlar ve kira yardımı, çocuk yardımı gibi nakdi yardımlar şeklinde uygulanabilir. Sosyal sigorta harcamaları ise, vatandaşların çeşitli risklere karşı korunmasını hedefleyen sigorta hizmetleri için yapılan harcamalardır. Emeklilik sigortası, sakatlık sigortası veya işsizlik sigortası bu tip harcamalar arasında sayılabilir.

Bütçenin geliri yeniden dağıtımı ile ilgili yukarıda değinilen her alan toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ele alınmaya değerdir. Hem kamusal mal ve hizmetlerin sunumu ve bunlara erişimdeki cinsiyet eşitsizlikleri, hem sosyal yardım ve sigorta sistemindeki cinsiyetçi uygulamalar bütçelerin değişimi yanında bir politik bilinç değişimi de gerektirmektedir.

Bütçe bir politika aracı olarak, toplumdaki kaynak ve gelir dağılımının ne şekilde gerçekleşeceğinin bir ön ilanı niteliğindedir. Dar anlamı ile bütçe, belirli bir dönemdeki gelir gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hükümleri düzenleyen belge olarak tanımlanmaktadır (Mutluer vd., 2007: 381). Ana akım bütçe yazını, bütçe sürecini yürütme organı yani hükümetlerin, seçmenler adına siyasal erk kullanma alanları içinde tarif etmektedir. Eğer siyaset, politika oluşturulmasında kimlerin tercih veya önceliklerinin hüküm süreceğine dair yürütülen bir mücadele alanı ise, bütçe de bu mücadelenin sonucunun kayıt altına alınmasıdır (Wildavsky, 1986: 7). Bu nokta bütçenin siyasi niteliğini ifade etmektedir. Şöyle ki, demokratik sistemlerle yönetilen ülkelerde, seçilmişlerin meydana getirmiş olduğu yasama organı olan meclis çatısı altında gerçekleştirilen bütçe görüşmelerinde, her bir vekil siyasi tercihleri doğrultusunda bütçeyi oylar ve ancak onaylanma durumunda, yürütme organı için

ödenek tahsisi gerçekleştirilerek yürütmenin gerekli faaliyetlerde bulunması sağlanır (Mutluer vd., 2007: 384). Burada bütçe bir mali plan olarak da ele alınmakta ve bütçeleme süreci de belli bir dönem içinde yapılması öngörülen harcamalar ile bunların finansmanında kullanılacak vergilerin saptanması, devamında da yasama organının yani parlamentonun onayına sunulması şeklinde işletilmektedir. Başka bir deyişle bütçe süreci bir karar alma sürecidir. İktidar partisi tarafından hazırlanan bütçeler, parlamentoda tartışılarak kabul veya ret oylarına sunulmakta ve böylelikle bütçelerin seçilmişler aracılığıyla seçmenin veya toplumun katılımına açıldığı varsayılmaktadır. Ancak, uygulamada bu süreç beklenildiğinden daha karmaşık işlemektedir. Vergi ile finanse edilen bazı hizmetler ilke olarak tüm topluma sunulmasına rağmen, toplumun bazı kesimleri bunlardan daha fazla yararlanabilmekte; aynı şekilde vergiler de değişik toplum kesimlerine farklı ölçülerde yük getirebilmektedir (Pınar, 2006: 293).

Bütçelerin geliri yeniden dağıtıcı işlevinin başarıya ulaşması öncelikle vergi toplama yöntemlerin adil kılınması ile mümkündür. Hükümetler, bireylerin kendi hallerine bırakıldıklarında gönüllü olmayacakları vergi ödeme gibi konularda onları harekete geçirecek zor yetkisi ile donatılmışlardır. Bu yetki geliri veya zenginliği bazı bireylerden alarak diğerlerine aktarmayı mümkün kılmaktadır. Maliye yazını bu yetkinin kullanımında en sade aracın, ihtiyacı olanlara gelir transfer edilmesi olduğunu, bunun finansının da daha iyi durumdakilerden vergi olarak sağlanacağını kabul etmektedir (Gardner, 1978: 9). Bu konuda gelir vergisinde adaletin sağlanması amacına uygun, ödeme gücü ilkesine dayalı bir artan oranlı vergi tarifesini, harcama vergilerinde ise lüks tüketim malları için daha yüksek, zorunlu tüketim malları için ise daha düşük vergi oranları belirlemek, toplumda gelirin adaletli bir şekilde yeniden dağıtılması için kullanılabilecek politikalar. Bunlarla birlikte, bütçelerin transfer harcamaları gibi harcama kalemleri aracılığı ile de gelir dağılımına müdahale edilebilir (Mutluer vd., 2007: 390).

Bütçenin gelir kısmı aracılığı ile gelir dağılımına müdahale edilirken, bütün vatandaşlar bundan aynı şekilde etkilenmemektedir.

Örneğin, subjektif bir dolaylı vergi olarak değerlendirilen katma değer vergisi yoksul kadınların daha ağır vergilendirilmesi anlamına gelebilmektedir. Yapılan araştırmalar düşük gelirli ülkelerin vergi yapısına bakıldığında, vergi gelirlerinin üçte ikisini dolaylı vergilerin oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Barnett ve Grown, 2004: 12-13). Bundan başka, Smith (2000)'in Güney Afrika'daki haneler temelinde yaptığı araştırma da, gelir düzeyi düşük ailelerin, yüksek olan ailelere göre hem ödedikleri toplam vergi içinde hem de yıllık gelirlerinin bir oranı olarak daha yüksek katma değer vergisi ödediğini göstermiştir. Gelir düzeyi düştükçe tüketim eğiliminin artması durumu bilinen bir gerçektir. Ancak yoksul hanelerde, katma değer vergisi arttıkça, kadınların hane üyelerinin sağlık ve refahı için yapmaları gereken ev emeği için gerekli meta ve hizmetleri satın almaları zorlaşmaktadır. Bu da yeniden üretim emeği için gereken nihai tüketim mallarını karşılamak için alışveriş yapması gereken kadınların, daha ucuzunu bulmak için marketten markete veya aynı market içindeki raflar arasında mekik dokuması anlamına gelmektedir.

Kadın ve erkeklerin tüketim kalıplarındaki farklılaşma da katma değer vergisinden etkilenme derecelerini değiştirmektedir. Barnett ve Grown, kadınların daha çok aile sağlığını, beslenmesini ve eğitimini ilgilendiren malları tüketme eğiliminde iken, erkeklerin kişisel malları tüketme eğilimleri olduğundan bahsetmektedirler (Barnett ve Grown, 2004: 39). Bu da yine kadınların orantısız olarak erkeklerden daha fazla dolaylı vergi yüküne katlanmaları anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda, özellikle bir ücret gelirinden yoksun olarak ev emeği işini yüklenmiş olan yoksul kadınların temel tüketim malları üzerinden ödemiş oldukları katma değer vergisinin, gelirin yeniden dağılımındaki hem tüm bireyler hem de kadın erkek arasındaki adaleti sağlama açısından yeniden ele alınması gerekmektedir. Katma değer vergisi ile ilgili olarak cinsiyet eşitsizliğine bu şekilde vurgu yapılmakla birlikte, Palmer katma değer vergisinin cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda ilerici bir şekilde kullanılabileceğini iddia etmiştir. Buna göre kadın ve erkeklerin farklı tüketim kalıpları olduğu kabul ediliyorsa, farklı mal ve hizmetlerin değişik

oranlarda vergilendirilmesiyle katma değer vergisi toplumsal cinsiyet eşitliğin sağlamada bir araç olarak kullanılabilir (Palmer, 1995).

Bütçenin Kaynak Dağılımı Fonksiyonu ve Ev Emeği

Neo-klasik maliye teorisinde bütçenin kaynak dağılımı işlevi ise, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için toplumsal kaynakların etkin bir şekilde kullanımının sağlanmasını ifade etmektedir. Piyasa kendi haline bırakıldığında, etkin kaynak dağılımı sağlanmasını engelleyen piyasa aksaklıkları oluşur. Yukarıda değinildiği üzere; eğer uygun gelir dağılımı oluşmazsa, bu dağılımın sonucunda, piyasalar ancak harcayacak parası olan tüketicilerin taleplerini karşılamak üzere biçimlenmiş yanlış bir mal ve hizmet bileşimi üretirler (Gardner, 1978: 11). Bu durum hükümetlerin kaynak dağılımına da müdahale etmesi gerekliliğini doğuran bir piyasa aksaklığıdır.

Aynı gerekliliği doğuran başka bir piyasa aksaklığı da üretici ve tüketicilerin alternatif ürün ve olanaklar hakkındaki bilgi eksikliği- dir. Bu eksiklik, kaynakların bir alandan diğerine hareketinde kısıtlamalar şeklinde görülebileceği gibi, farklı mal ve hizmetlerin nisbi maliyetleri hakkında yanıltıcı işaretler sunan tekel durumları olarak da açığa çıkabilir (Gardner, 1978: 11). Bu gibi durumlarda kaynakların yeniden dağılımı, toplumsal ihtiyaçların daha etkin karşılanması için bir olanak sunar.

Bunlarla birlikte; bazı mal ve hizmetlerin üretimi veya tüketimi; söz konusu mal ve hizmetlerin üretim miktarının belirlenmesinde temsiliyet gücünden yoksun oldukları için etkide bulunamayan bireyler için dışsallık yaratabilir. Bu gibi bir durumda, piyasa mekanizmasında fiyat ve çıktı düzeylerinin yanlış tayin edilmesine neden olacak arz ve talep bilgisi açığa çıkarabilir. Sonuçta, piyasalar bu mal ve hizmetlerin üretilmesinin yaratacağı maliyet ve faydaların doğru bir şekilde yansımaları engellemekte ve yine bir piyasa aksaklığı açığa çıkmaktadır. Örneğin sadece kadınlar ve kız çocukları için yaşamsal tehlike yaratan bazı kadın hastalıklarına karşı geliştirilmiş aşıların kamusal sunum kararını almak ya da karşılanabilir

maliyetlerde erişimini kolaylaştırmak için özel sektör tarafından üretiminin teşviki ile kaynak dağılımına toplumsal cinsiyet eşitlikçi şekilde etki etmek mümkündür. Bundan başka, büyük bir kısmı kadınların ev emeği aracılığı ile görülen çocuk, hasta ve yaşlı bakım hizmetleri ile ilgili kamusal ve özel hizmet sunumunun yeterli düzeyde olmaması, varolanların da isteyen her kadının erişemeyeceği kadar yüksek fiyatlarla sunulması, kadınların bu konudaki ihtiyaçlarını talebe dönüştürecek yeterli temsiliyet gücünden yoksun olmaları ile açıklanabilir. Bu noktada bütçe aracılığı ile hükümetin söz konusu hizmetin üretimini ve fiyatlandırmasına etki ederek kaynak dağılımını yeniden düzenlemesi gerekmektedir.

Son olarak, tüketiminden kimsenin dışlanamayacağı bazı mal ve hizmetler piyasa sistemi içinde etkin şekilde arz edilemezler. Çünkü bu tip mal ve hizmetler, piyasa mekanizmasında kâr maksimizasyonu motivasyonu ile hareket eden özel girişimcilerin bu hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak bir piyasa fiyatı tayin edilmesine engeldirler (Gardner, 1978: 12).

Bahsi geçen bu piyasa aksaklıklarının, ekonomide etkin kaynak dağılımının oluşmasını engelleyici baskısı karşısında, hükümetler bütçelerin harcama ve gelir kalemleri yolu ile müdahalede bulunabilirler. Bu konudaki araçlar; sübvansiyonlar ve vergi indirim yolu ile fayda sağlayıcı dışsal etkileri olan bazı mal ve hizmetlerin üretimini teşvik şeklinde ödüllendirici bütçe harcamaları olabileceği gibi, vergilerin bazı mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerini arttırıcı etkisinden yararlanılarak birer ceza olarak işlevlendirilmesi şeklinde de işletilebilir. Böylelikle bu mal ve hizmetlerin etkin miktarda üretimi hedefi gerçeğe dönüşür.

Bütçenin İstikrar Sağlama Fonksiyonu: Ev Emeği ve Üç Sektör

Bütçenin şimdiye kadar bahsi geçen fonksiyonları daha çok piyasa aksaklıklarına odaklanmış olanlardı ki bunlar piyasanın -pareto etkin bir üretim düzeyini gerçekleştirilmede ve kabul edilebilir bir gelir ve kaynak dağılımının oluşmasında açığa çıkan- aksaklıklarını konu edinmekteydi. Başka bir deyişle, buraya kadar yürütülen tar-

tışma daha çok mikro ekonominin konusunu oluşturmaktadır. İstikrar sağlama fonksiyonu ise piyasa aksaklıkları meselesine makro ekonomi kapsamında bakmayı gerektirmektedir.

Makroekonomide merkezi fikir, piyasa mekanizmasının kendi kendini düzenleme kapasitesinin varlığını sorgulamaktır. Başka bir ifadeyle, piyasada oluşan talep ve arz fazlalıklarını sıfıra eşitleyecek bir mekanizma ya da otomatik istikrar sağlayıcı güçler olup olmadığıdır (Brown ve Jackson, 1978: 36). Şu artık bilinmektedir ki, eğer ekonomik faaliyetler yeterli düzeyde koordine edilmez ise, karşılaşılacak sonuç Walras'ın neo-klasik genel denge teorisi ile çelişmektedir. Bu da işsizlik, fiyatlar genel düzeyinde sürekli artış ve ülkelerin ödemeler dengesi açığı problemleri gibi sorunları yani bir genel denge-sizliği ifade eder.

Devletin bütçe aracılığı ile istikrar sağlama fonksiyonu, tam istihdam, fiyat istikrarı, dış ödemeler dengesi, makul bir büyüme hızı konularını içermektedir. 1980'lerden 2000'lerin başlarına kadar dünya genelinde temel istikrar hedefi fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmaları önleme, başka deyişle enflasyonla mücadele iken, 2008 krizinden sonra devam eden durgunluk nedeniyle artık istikrar hedefinin merkezi konusu büyüme ve yatırımların arttırılması olmuştur.

Makro ekonomik istikrar hedefi ile ekonomiye müdahale araçları, para ve maliye politikaları ile döviz kuru ayarlamalarıdır. Para politikası ile devletin emisyon hacmini yani para arzını kontrolünde tutması ve zaman zaman; piyasaya para sürme yoluyla genişletici, piyasadan para çekme yoluyla da daraltıcı para politikası uygulamalarında bulunması anlaşılmaktadır. Maliye politikasında da, vergi ve harcamalar yolu ile yine genişletici ve daraltıcı maliye politikaları, işsizlikle mücadele, büyüme veya fiyat istikrarı sağlama amaçları ile yönetilirler.

Devletin, söz konusu her bir istikrar hedefi ile bütçe aracıyla yapacağı bir müdahale, sadece makro ekonomik bir mesele değildir, aynı zamanda bir toplumsal cinsiyet ve ev emeği meselesidir.

Aile, devlet ve piyasa, birbiri ile ilişkideki üç ayrı sektördür. Bu üç kurum hem tek başına hem de birlikte yerine getirdikleri faaliyetler aracılığı ile sosyo-ekonomik hayatı biçimlendirmektedirler. Elson, ailelerin ve özellikle ev içi karşılıksız bakım emeğinin bu biçimlenişte nasıl merkezi bir rol oynadığını göstermiştir. Bu noktada, makro istikrar politikalarının nasıl bir toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi yarattığını, ev içi karşılıksız bakım emeğinin devlet ve piyasa alanları ile ilişkisi bağlamında ele almak, ileriki kısımlarda incelenecek olan bütçelerin toplumsal cinsiyet boyutlu ekonomi politigiğine ön hazırlık oluşturmaktadır.

Ev içi emeğin, ekonominin bütünü ile ilişkisini, anaakım makroekonomi analiz araçlarını kullanarak ve ekonomideki başlıca aktörler bağlamında açıklamak da mümkündür. Başka bir deyişle, ev emeğinin makro ekonomik alan açısından önemini birbiri ile ilişkili üç sektörün faaliyetlerine dayalı olarak açıklamak mümkündür. Bunlar haneîçi, devlet ve piyasa sektörleridir. Bu sektörlerde faaliyet yürüten aktörler ise sırasıyla aile, hükümet ve şirketlerdir (Elson, 1998a: 194).

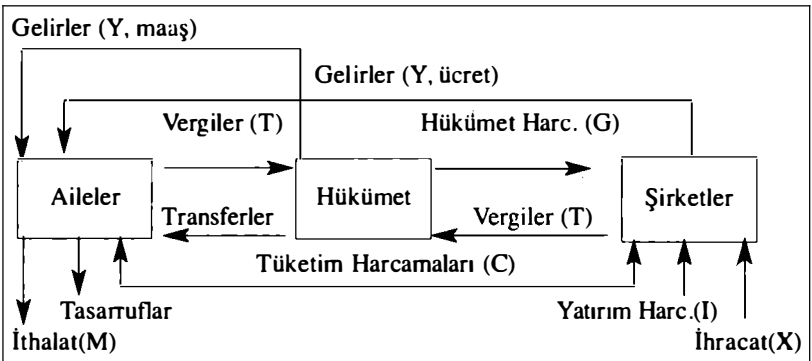
Bu soyutlamadaki her bir sektörün kendi devamlılığı için takip ettiği strateji ve politikalar vardır. Buna göre özel sektör, “maliyet düşürme” ve “kâr arayışı” amacı ile hareket etmektedir. Devlet sektörü ise hâkim olduğu sınırlar içindeki ekonomik, sosyal, siyasi istikrarın devamlılığı için “düzen” faaliyetlerini üstlenmektedir. Hane sektörü ise, aile üyelerinin yaşamsal ve sosyal ihtiyaçlarını “sunan/temin eden” (provisioning) bir işlev yerine getirerek, özel sektör ve devlet sektörü için emek gücü sunmaktadır. Burada iki şeyi vurgulamak önemlidir. Öncelikle Neo-klasik varsayımın aksine aile, sadece bir tüketim birimi değil aynı zamanda bir üretim birimidir. İkinci olarak; emek doğallığında, kendiliğinden varolan bir unsur olmaktan öte, üretilen bir üretim aracı (Elson, 1998a: 202) başka bir deyişle metadır.

Hane içinde aile üyeleri için yapılagelen piyasa dışı ve ücretsiz/karşılıksız ev emeği özel ve kamu sektörü için hayati çıktılar sunmaktadır (Elson, 1998a: 193). Elson, aile, kamu ve özel sektörün

birbiri ile nasıl ilişkilendiğini biri parasal milli gelirin üç sektör arasındaki çevrimsel akışı (Şekil 5) diğeri bu üç sektörde üretilen mal ve hizmetlerin çevrimsel akışını (Şekil 6) gösteren iki şekil aracılığı ile göstermiştir (Elson, 1998a: 200, 203).

Şekil 5'te gösterilen çevrimsel akış, ulusal bir ekonomideki parasal gelirin, anaakım makroiktisadi analiz çerçevesinde, aile, kamu ve özel sektörler arasındaki dolaşımını göstermektedir. Burada aktörler; aileler, hükümet ve şirketlerdir. Buna göre aileler, ücretli işlerde çalışan üyelerinin maaş ve ücretleri dolayısıyla ekonomide faaliyet gösteren şirketlerden ve kamu kurumlarından gelirlerini sağlamakta, ayrıca devlete vergi vermekte ve devletten transfer gelirleri elde etmektedirler. Buna ek olarak aileler gelirlerinin bir kısmını şirketlerin mamül mallarına, bir kısmını da ithalat mallarına harcamakta, geri kalanı da tasarruf etmektedirler. Hükümetler de, şirketlerden mal almakta ve bu harcamalarını vergi ve borç ile finanse etmektedirler. Burada aileler de hükümetler de üretici olarak değerlendirilmemektedir. Üretici faaliyet yalnızca şirketler yani özel sektör tarafından gerçekleştirilmekte, aileler ve hükümet ise tüketici rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Şirketler ayrıca ürettikleri malları ihraç edebilir veya yatırımlarında kullanabilirler.

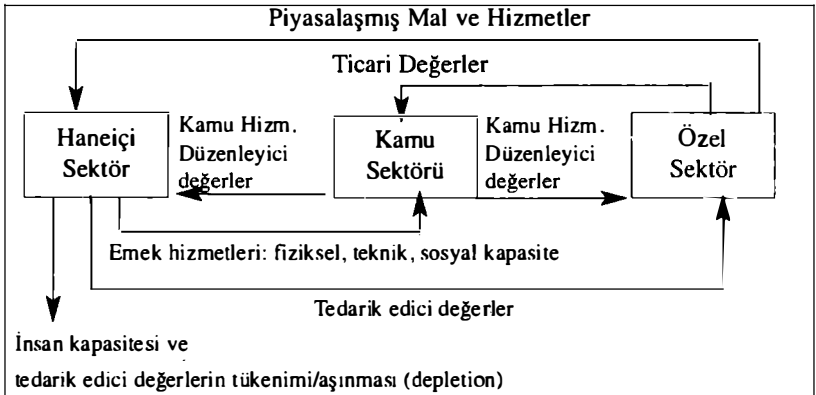
Şekil 5- Parasal Milli Gelirin Çevrimsel Akışı

Kaynak: Elson (1998a: 200) temel alınarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki analiz, ana akım makro gelir hesapları çerçevesinde ev emeğinin nasıl görünmez kılındığına ve aile’de gerçekleşen üretimin hesaba katılmadığına işaretler. Şekil 6’da ise aile, kamu ve özel sektör arasında gerçekleşen çıktı akışı görülmektedir. Bu çevrim yukarıdaki gibi parasal ifadeleri yani gelir ve harcamaları değil, sektörler arasındaki mal, hizmet ve değer üretiminin akışını temel almaktadır. Şekil 6, Şekil 5’ten farklı olarak kamu ve aile sektörlerinin, özel sektör için girdi niteliğinde olan ve ülke vatandaşlarının refahına katkı sağlayan mal, hizmet ve değerleri üretmelerine vurgu yapmaktadır. Kamu sektörü kamusal hizmetleri üretmekte, aile sektörü ise fiziksel, teknik ve sosyal kapasiteyi de içeren emek hizmetlerini üretmektedir. Şekil 5’te kamu sektörü “vergi ve harcamalar aracılığı ile geliri yeniden dağıtıcı”, aile sektörü “tüketici”, özel sektör ise “üretim veya çıktı kaynağı” olarak gösterilmişti. Şekil 6’daki çevrim ise emeğin, toprak gibi doğada kendiliğinden varolan bir kaynak olmadığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, emek; araç, gereç, malzeme gibi üretilen bir metadır ve üretim yeri de ailedir.

Şekil 6- Mal ve Hizmet Çıktılarının Çevrimsel Akışı

Kaynak: Elson (1998a: 203) temel alınarak hazırlanmıştır.

Değer dolaşımına bakıldığında; piyasa, aile ve kamu sektörlerine ticari değerleri (commercial values); kamu sektörü diğer iki

sektöre düzenleyici değerleri (regulatory values); aile sektörü de tedarikçi değerleri (provisioning values) iletmektedir. Aile sektöründe gerçekleşen emek hizmetleri, yani emeğin fiziksel, teknik ve sosyal kapasitesinin üretilmesi, belirli düzeyde bir insan enerjisi gerektirir. Eğer emek hizmetlerinin devamlılığı isteniyorsa, bu enerjinin yenilenmesi gerekir. Bu yenilenme için ise kamu ve özel sektöre ihtiyaç duyulur. Kamu ve özel sektörden gelecek girdiler yeterli düzeyde besleyici olmadıkça; insan kapasitesi ve tedarikçi değerler bozulacak ve çevrimsel akışın dışına akacaklardır. Örneğin, kamu hizmetlerinin paralaştırılması, özelleştirilmesi veya kamu harcamalarında kesintiler durumları ele alınırsa; bu uygulamalar kaynakların etkin kullanımı ve maliyetlerin düşürölmesi amaçları ile yapılmaktadır. Ancak burada azaltılmaya çalışılan maliyetler kamu ve özel sektörden, aile sektörüne aktarılabilmektedir.²⁶ Bu tür maliyet aktarımlarının büyümesi kadınların ev içi işlere harcadıkları emek miktarını artıracak, kadınların enerjilerinin bu maliyetleri karşılamaya yetmediği durumda, aile sektörünün çıktısı olan emek hizmetleri ve tedarikçi değerlerin kalitesinde bozulma meydana gelebilecektir. Bunlara ek olarak, işsizlik ve yoksulluk da hane sektöründe yıpratıcı etkilere yol açabilmektedir.

Şekil 6'da gösterilen mal ve hizmetlerin çevrimsel akışı, Şekil 5'te ele alınan piyasadaki finansal akış ve vergi-harcama çevrimi aracılığı ile yönetilmektedir. Finansal akış içinde ise karşılıksız emek ile insani ve toplumsal varlıkların sürdürölmesinin maliyetleri temsil edilmemektedir. Sonuç olarak; bu eksiklik, özelleştirmeler, sıkı para ve maliye politikaları aracılığı ile sırası ile önce aile sonra da ekonominin geneli için görünmez maliyetlere yol açabilir. Örneğin,

26 Kamu ve özel sektörde maliyetler parasal olarak ifade edilebilirken, aile sektöründe işler ücretsiz emek ile karşılandığından, maliyetlerin parasal ifadesi mümkün olamamaktadır (Elson, 1998: 204). Yukarıda vurgulandığı üzere, ev emeğinin ölçümü konusundaki uluslararası çabalar hâlâ beklenen düzeyde karşılık bulamamıştır. Ayrıca karşılıksız ev emeğinin parasal miktarının tespiti için gerekli olan zaman kullanım anketleri de çok az sayıda ülke tarafından düzenli olarak tutulmaktadır (Elson, 2006: 115).

önceden kamu tarafından karşılanan, sağlık, su, gibi hizmetlerin akçelendirilmesi, bunun yanı sıra sosyal harcamalarda kısıntılara gidilmesi, aile içinde hem cinsiyetçi işbölümünü hem de cinsiyetçi kaynak dağılımını kadınlar aleyhine daha da bozmaktadır. Bunun en basit örneği, söz konusu gelişmeler sonucunda aile içinde kadın ve kız çocuklarının daha kötü beslenmeleri ve buna bağlı ölüm oranındaki artıştır (Çağatay, 2003: 19). Buna ek olarak, aile içindeki çocuk, yaşlı ve hastalara bakım görevinin kadınlar tarafından yerine getirildiği hatırlanacak olursa, bu alanlarda kamu desteğinin azaltılması, yine kadınların iş yükünü artıracak, özetle kamu bütçesinin maliyet azaltıcı harcama kısma uygulamaları, kadınların ev emeği işlerini hem yoğunlaştıracak hem de zamansal olarak uzatacak, adeta maliyetleri kadınlar massedeceklerdir.

Buraya kadar tek bir ülke ekonomisinde makro istikrar sağlama aracı olarak bütçeden ve bunun ev emeğine etkisinden bahsedildi. Ancak küresel bir dünyada yaşadığımız ve bir ülkede ortaya çıkan bir krizin hızla bütün dünyaya yayılabildiği hesaba katılırsa, istikrarın ve refahın küresel boyutu olduğu da aşikardır. Bu noktada uluslararası örgüt ve platformların, yoksulluk, büyüme, sağlık gibi dünyanın küresel sorunlarına, küresel olarak yanıt verecek çözümler üzerinde durduğu görülmektedir. Daha önceki kısımlarda değinilen binyıl kalkınma hedefleri buna bir örnektir. Bununla birlikte, özellikle 20'nci yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanan küresel kamu malı kavramsallaştırması da, küresel olarak tüketilen ve insanlığın ortak malı olarak nitelenebilecek mallardır. Çevre, sağlık, bilgiye erişim, barış, güvenlik, insan hakları, finansal istikrar gibi konular küresel kamu malı tanımlaması içine girmektedir.

Küresel kamu malını tanımlayan unsurlar, yukarıda değinilen kamu malı tanımı ile benzerlik göstermektedir. Buna göre, küresel kamu malını niteleyen iki kriterden biri, bu malların tüketiminde rekabet olmaması ile tüketiminden kimsenin dışlanamamasıdır. İkincisi ise, küresel kamu mallarının faydasının birden fazla grup ülkeyi, farklı sosyo-ekonomik grupları, farklı –etnik, toplumsal cinsiyet, dini, siyasi- kimliğe mensup insanları ve hem bugünü hem de gelecek

nesilleri kapsamasıdır (Kaul vd. 1999: 10). Burada tam küresel kamu malı, yarı küresel kamu malı ayrımı da önemlidir. Eğer küresel kamu malı evrensel olarak tüm ülke, toplum ve nesilleri kapsıyorsa, tam küresel kamu malıdır. Bununla birlikte, herhangi bir toplum kesimi veya nesil grubuna ayrımcılık yapmadan birden fazla grup ülkeye fayda sağlıyorsa, yarı küresel kamu malıdır (Kaul vd., 1999: 11). Bundan başka küresel kamu malları nihai ve ara- küresel kamu malı olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Nihai küresel kamu malı standart anlamda mal kavramından ziyade “çıktı”ları ifade etmektedir ve somut (çevre gibi) ve soyut (barış, finansal istikrar gibi) olabilirler. Ara-küresel kamu malı ise, nihai küresel kamu mallarının üretilmesine katkı sağlayan uluslararası rejimlerdir. Örneğin ozon tabakasının korunması ile ilgili Montreal Sözleşmesi gibi (Kaul vd., 1999: 13).

İnsanlığı ortak olarak ilgilendiren meselelerde, devletlerin tek başına önlem alması veya düzenleme yapması, söz konusu sorun ile mücadelede yeterli olamamaktadır. Bu durumlarda söz konusu meselelerde etkili olan küresel kamu mallarının korunması ve yönetilmesi de küresel olacaktır. Bu da uluslararası örgütler aracılığı ile mümkün görünmektedir. Üye ülkelerin imza koyacakları anlaşmalar, küresel kamu mallarının üretimini insanlığın ihtiyaçları ve ortak yarar doğrultusunda en uygun düzeyde tutulmasında etkili olacaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, bazı küresel kamu mallarının üretilmesinde sadece kamu sektöründen değil, özel sektörden de sağlanan girdilere ihtiyaç duyulmasıdır (Kaul vd. 1999: 13).

Küresel kamu mallarının yaratacağı pozitif ve negatif dışşallıklar göz önünde bulundurulduğunda, yağmur ormanlarının temiz hava sunarak, kadın eğitiminin ise çocuk sağlığı ve yavaşlayan nüfus artış hızı problemini aşma noktasında, pozitif dışşallık yaratacağı düşünülmektedir (Kaul vd., 1999: 5). Nükleer santraller ise çevreyi kirleterek negatif dışşallığa sebep olmaktadır. Söz konusu dışşallıklara müdahale küresel anlaşmalarla negatif dışşallık yaratan küresel kamu malının üretimine kota koymak veya vergilendirmek olabileceği gibi, pozitif dışşallık söz konusu olduğunda da bu malın yeterli düzeyde üretimini teşvik edici uluslararası kararlar imzaya açılabilir.

Bu noktada yukarıda değinilen binyıl kalkınma hedeflerinin konuları kapsamındaki “üretimler”, birer küresel kamu malı olarak değerlendirilerek, makro iktisadi istikrar hedefleri ile birlikte ele alınabilir. Hatırlanacak olursa, Binyıl kalkınma hedefleri: 1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, 2. Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak, 3. Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlenmesini sağlamak, 4. Çocuk ölümlerini azaltmak, 5. Anne sağlığını iyileştirmek, 6. HIV/AIDS sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, 7. Çevresel sürdürülebilirliği sağlama, 8. Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak maddelerinden oluşmaktaydı. Çalışmanın ana sorunsalı çerçevesinde ve küresel kamu malı tanımı açısından, üçüncü ve dördüncü hedefler birlikte düşünüldüğünde, erişilebilir evrensel çocuk bakım hizmetinin bir küresel kamu malı olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir. Buna göre “toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve kadını güçlendirme” hedefi, kadınların çalışma yaşamına katılımı ve ekonomik güç ve bağımsızlık elde etmeleri ile yakından ilgilidir. Kadınların evlerden çıkmaları, genelde ev emeği özelde ise çocuk bakım emeği işlerinin sadece onların işi ve sorumluluğu olmaktan çıkarılmasına bağlıdır.

Esping-Andersen, 21’inci yüzyılın en başat sosyal risk ve ihtiyaçlarını sıralarken; gençlerin yetişkinliğe erişme ve aileden bağımsızlaşma yaşının büyüdüğüne, bunun da işe başlama ve evlilik yaşını geciktirdiğine, düşük ücretler ve yetersiz sosyal aile destek programları sonucu özellikle çocuklu ailelerde yoksulluğun arttığına değinmektedir (Esping-Andersen, 2003). Genç yetişkinler hayata geç başlamakta, piyasanın sürekli artan vasıf gereklilikleri karşısında gittikçe güvensizleşen, düşük ücretlerle çalışmak durumunda kalmakta, bu çiftlerin bir çocuğun maliyetini karşılamayı göze alması da zorlaşmaktadır. Bir kez çocuk kararı verildiğinde de, aile ve iş yaşamını uyumlaştırabilme problemi doğmakta, pahalı çocuk bakımını karşılayamayan ve baba ile işbölümünü sağlayamayan ailelerde kadınlar iş yaşamından çekilip eve geri dönmektedirler. Tek-erkek kazananın ailenin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması karşısında evlilikler bitirmektedir. Her halükârda sonuç kadın ve çocuk yoksulluğu ve bakım krizi olmaktadır.

Çocuk yoksulluğu uzun dönemde çocukların ve dolayısı ile bütün toplumun yaşam fırsatlarını olumsuz etkileyecektir (Esping-Andersen, 2003: 107). Ulaşılabilir, geniş kapsamlı çocuk bakımı ve ücretli ebeveyn izni gibi düzenlemelerin olduğu İskandinav ülkelerinde çocuk yoksulluğunun dikkat çekici oranda az olduğu görülmektedir (Esping-Andersen, 2003: 106). Bu nedenle çocuk bakımına yatırım gereklilik olarak durmaktadır. Bu konuda politikalar geliştirmek ve gerekli kaynak dağılımını sağlayıcı yatırımlar yapmak, çocukların ihtiyaçları çerçevesinde verilecek teşvikleri tespit etmek, onları günlük yaşamlarında destekleyecek yerel kurumsal mekanizmalar oluşturmak günümüzün ihtiyaçları olarak durmaktadır (Bentley ve Halpern, 2003: 91). Esping-Andersen, çocukları bir kıt kaynak olarak tanımlamakta ve çocuklara yapılacak yatırımın, aile ve iş yaşamı uzlaştırma politikaları ve anneliğe yapılacak destek programları ile aynı anlama geldiğini öne sürmektedir (Esping-Andersen, 2003: 108). Bu noktada, çocuk ve ailelerin ihtiyaçlarına göre şekillenmiş hizmet sunumunu aşamalı olarak artırmak ve çocukların erken yaşlarında erişebilecekleri sağlık, eğitim ve oyun olanaklarına evrensel olarak yatırım yapılması, önerilen politikalar arasındadır (Bentley ve Halpern, 2003: 91-92). Bu bağlamda evrensel çocuk bakımının küresel kamu malı çerçevesinde düşünülüp, yaratacağı pozitif dışsallığın uluslararası bir koruma ve yönetim ile desteklenmesi gereklidir. Böylelikle, insanların bakım kapasitesi/yapabilirliği de desteklenmiş olacaktır. Bu şekilde, bütün ülkelerin uymasını tavsiye eden veya zorunlu kılan, karar ve önlemler ile ülkeleri de aşan bir makro ölçekte kadınların güçlenmesine ve ev emeği yükünün büyük ölçüde azaltılmasına etki etmek mümkündür.

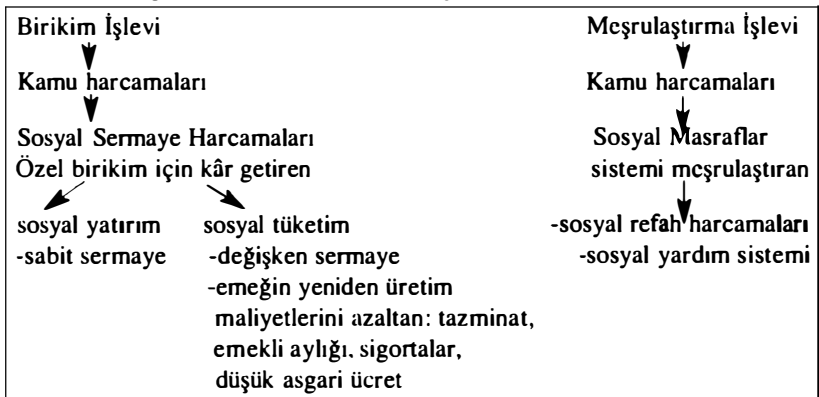
BÜTÇE’NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: RADİKAL YAKLAŞIM

Buraya kadar bütçenin işlevi ile ilgili ele alınanlar neo klasik ana akım maliye yazınının yaklaşımını ortaya koymakta ve piyasa aksaklıklarından hareket ederek hükümete bütçe aracılığı ile adalet dağıtan olumlu bir rol vererek, hükümet idealize edilmektedir. Öte

yandan eleştirel iktisat yazınında, toplumda belli bir sürede üretilen ürünlerden şahıs ve gruplara düşen payların ifadesi şeklinde ortaya çıkan gelir dağılımının aslında toplumdaki bölüşüm ilişkilerinin bir sonucu olduğu (Boratav, 1969: 11) vurgusu hâkimdir. Fonların kısıtlı olması, bütçeyi kaynak tahsisinin gerçekleştirildiği bir mekanizma işlevine büründürmektedir.

Bu noktada radikal maliye politikası yaklaşımı kamu sektörünün işlevini piyasada oluşan gelir ve kaynak dağılımına düzeltici müdahalelerde bulunmakla sınırlamayıp; asli işlevin özel kesimde sermaye birikimine katkıda bulunmak ve maliyetleri sosyalleştirerek kapitalist sistemin meşrulaştırılmasını sağlamak olduğunu öne sürmektedir (Önder, 1993: 19). Buna göre kamu sektörü esas olarak, sermaye birikimi/maliyetlerin sosyalleştirilmesi ve sistemin meşrulaştırılması şeklinde iki işleve sahiptir. Birinci işleve göre, kamu, özel sektöre ait temel girdilerin maliyetini yüklenerek ve bunu devletin işleyiş süreci içinde topluma yayararak yani sosyalleştirerek özel sektörde oluşan kârların marjlarını büyütmektedir. İkinci işlevde ise, kamu sektörü bu süreçlerde bozulan sosyal dengeyi, sosyal denetimi sağlayarak yeniden kurar ve sistemi meşrulaştırır. Bunu bir Tablo yardımı ile açıklayalım.

Tablo-2 Kapitalizmde Devlet'in İki İşlevi ve Kamu Harcamaları

Kaynak: O'Connor, (1993 [1973]: 251-252) temel alınarak hazırlanmıştır.

Tablo-2’den de izlenebileceği gibi, devletin kamu harcamaları- nı bu iki işleve göre tasniflemek mümkündür: sosyal sermaye har- camaları ve sosyal masraflar. Doğrudan veya dolaylı olarak serma- ye birikimini arttırmayı hedefleyen harcamalar sosyal sermaye har- camalarıdır. Sosyal sermaye harcamaları, sosyal yatırım ve sosyal tü- ketim harcamalarıdır. Sosyal yatırım sabit sermaye stokunu artırarak yapılan harcamalardır. Örneğin devletin inşa ettiği serbest sanayi bölgeleri buna örnektir. Sosyal tüketim harcamaları ise değişken sermaye yani işgücü temelli harcamalardır. Burada da devlet işgü- cünün yeniden üretim maliyetlerini azaltarak sermaye birikimine katkıda bulunur. Örneğin sosyal sigorta harcamaları sosyal tüketim harcamalarıdır. Eğer devlet bunu yapmasaydı, özel sektör tarafından karşılanması gereken olan bu harcamalar, işgücünü risklere karşı koruma altına alarak yeniden üretim maliyetlerini düşürmekte ve sermaye birikimine dolaylı katkı sağlamaktadır. Sosyal tüketim har- caması olarak değerlendirilebilecek birinci grup harcamalar banliyö ve kent merkezlerine yönelik projelerdir. Bunlar; yol, ilk ve orta de- receli okul yapımı, boş zamanı değerlendirme mekânları, mortgage teşvik ve garantileri gibi banliyö geliştirme projeleri ile kentlerde yaşayan beyaz yakalı çalışanlara yönelik kitlesel ulaşım, otopark ve diğer ulaşım imkânları ile çocuk bakımı, hastane ve sağlık imkânla- rı ile ilgili kent hayatı yenileme projeleridir. İkinci grup sosyal tüke- tim harcamaları ise; çalışanların tazminat ve emeklilik aylığı hakları ile yaşam, işsizlik ve sağlık sigortalarıdır. Bu harcamaların yüksek- liği, asgari ücret düzeyinin düşük kalmasına yardım ederek, serma- yenin getirisini artırır (O’Connor, 2009 [1973]: 124).

Devletin meşrulaştırma işlevi ile yaptığı harcamalar ise, sosyal masraflardır. Bunlar üretken harcamalar değildir, sadece işçiler arasında toplumsal barışı sürekli tutmak için yapılan harcamalardır. Eğitim harcaması gelecek nesil ücretli emeğin ideolojik olarak mev- cut kapitalist üretim ilişkileri sistemine tabii olmasını sağlayarak meşruluk yaratır. Adalet harcaması yine sosyal masraflara örnektir. Bunlarla birlikte, sosyal yardım ve transferler gibi refah harcamala- rı da sosyal masraf harcamalarıdır ve bunlar sermayenin kârlılığına

doğrudan katkı yapmamakla birlikte sistemin yumuşaması ve meşrulaştırılmasına hizmet ederek sosyal düzeni koruma işlevi görmektedirler (O'Connor, 2009 [1973]: 7).

Bazı devlet harcamaları ise her iki işlevi de yerine getirebilirler. Örneğin sağlık harcaması hem emeğin sağlığını koruyarak yeniden üretim maliyetlerini azalttığı için sosyal tüketim harcamasıdır hem de işgücünde devlet bizim sağlığımız için harcama yapıyor duygusu yaratarak sistemin meşruluğunu sağlayan bir sosyal masraftır.

Görüldüğü üzere radikal maliye yaklaşımında da hükümetin bütçe aracılığı ile topluma ve ekonomiye etkide bulunabileceği kabul edilmektedir ancak bu etkilemenin neo klasiklerde olduğu gibi piyasa aksaklıklarını bertaraf etmekten öte, verili kapitalist piyasa ilişkilerinin devamlılığını garanti altına alacak bir maliyetlerin sosyalleştirilmesi ve sistemin meşruiyetinin sağlanması amacına yönelik olduğu gösterilmektedir.

O'Connor'ın eleştirel katkısı devletin olgusal düzeydeki uygulamalarının, yapısal düzeyde nereye denk düştüğünü açık etmesi açısından önemlidir. Ancak bu analizde sadece Marksist iktisatın kapitalist üretim ilişkilerini açıklayan kategorileri dikkate alındığı için ataerkil sistem ve güç ilişkileri görünmez kalmıştır. Devletin kapitalist ataerkil bir sistemde hareket eden bir aktör olduğunu varsayarak, O'Connor'ın analizini bu kez ataerkil toplumsal güç ilişkilerini de katarak genişletecek olursak kapitalist ataerkil sistemde devletin işlevleri ve bu işlevleri yerine getirmek için gerçekleştirdiği harcamaların toplumsal cinsiyet boyutu ortaya çıkacaktır.

Kapitalist ataerkil sistemde devletin birikim ve meşrulaştırma işlevlerini yerine getirmek için yaptığı harcamalar, bu kez birikim ve meşrulaştırma işlevlerinin cinsiyet boyutunu da içermektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsi geçtiği üzere, kapitalist birikim sürecinin gelişen yeni ihtiyaçları doğrultusunda emek piyasasının genişlemesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kadınların istihdama katılımını arttırıcı politikalar hem küresel hem de ulusal düzeyde gündeme oturmuştur. Kadınlara vasıf kazandırarak istihdama katıl-

malarını sağlamak üzere formüle edilen, meslek edindirme kursları, kadın girişimciliği için uygulamaya konulan mikro krediler, eğitimli kadın sayısını arttırmaya yönelik kız çocukları okullaşma oranını artırıcı eğitim harcamaları ve doğrudan gelir desteği/nakit transferi pratikleri, aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma temelli ücretli ebeveyn izinleri, piyasa dışı bakım desteği harcamaları, sığınmaevleri, kadın sağlığı merkezleri, kadın sağlığına özel alanlarla ilgili kampanyalar (meme kanseri, rahim kanseri) devletin her iki işlevine de hizmet eden harcamalardır. Bu şekilde hem emek piyasasının sınırları genişlemiş ve emeğin yeniden üretim maliyetleri azalmış olmakta, hem de kadınlar ataerkil sistemde ve cinsiyetçi işbölümünde radikal bir dönüşüm olamadan “güçlenmiş” bir şekilde sisteme tabi olmakta, meşruluğuna ikna edilmektedirler. Kadınlar için yaratılan işler esnek ve güvencesiz olmakta, ebeveyn izni büyük oranda kadınlar tarafından kullanılmakta, mikro krediler başarı hikayelerinden çok kadınların borç kısır döngüsüne düştükleri pratikler haline dönüşmektedir.

Bu noktada şu belirtilmelidir ki; çalışmanın ana sorusu olan TCDB konusunun ne derecede kapitalist ataerkil sistemin yarattığı cinsiyetçi işbölümünü aşındırdığı, ne derecede devamlılığını kolaylaştırdığı ileriki kısımlarda tartışılacaktır.

Bunlardan başka, bütçelerin içeriği, geçerli oldukları süre zarfında ve bağlayıcı oldukları sınırlı mekânda (ülkede) süre giden sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal içerikli çıkar mücadelelerinin sonuçlarının yansımasıdır. Bütçe bu toplumsal mücadele alanlarını hem etkilemekte hem de onlar tarafından belirlenmektedir. Başka bir deyişle, kamu otoritesinin hizmetlerinin devamlılığı için aldığı harca ve gelir kararları bir yandan toplumdaki kaynak dağılımını belirlerken, öte yandan toplumda verili olan kaynak dağılımı kompozisyonu tarafından da belirlenmektedir (Günlük-Şenesen, 2008). Bu nitelikleri ile bütçeler, daha ziyade siyasal alanda görünür olan yukarıdaki çıkar mücadeleleri neticesinde avantaj elde eden toplumsal kesim (-lerin) veya grup (-ların)un çıkarlarını öncelikle gözetken harca ve gelir toplama tercihlerini, diğer toplum kesimleri aleyhine

ele almaktadırlar. Bütçelerin toplumun tüm üyeleri için adil, gelir ve kaynak dağılımı sağlaması ve istikrar hedefinin kimi kesimleri olumsuz etkilememesi için toplumsal bir uzlaşa gerektiği görülmektedir. Bunun yegâne yolu, kadınlar, azınlıklar, farklı dine mensup topluluklar, dezavantajlı gruplar (yaşlı ve sakatlar) da dahil olmak üzere toplumu oluşturan bütün kesimlerin bütçelerin hazırlanma süreçlerinde temsil edilebilecekleri katılımcı, eşit ve özgür bir ortam yaratılmasıdır.

İlerleyen bölümde eleştirel feminist iktisat yazınının bütçelerin toplumsal cinsiyet perspektifi ile oluşturulması hedefine yönelik teorik katkıları ve bu doğrultuda dünyada özellikle yerel yönetimler düzeyinde uygulama alanı bulan TCDB örnekleri irdelenecektir.

Dördüncü Bölüm

Bütçeyi Cinsiyetlendirmek

Makro ekonomi politikasını feminist bir gözle analiz eden iktisatçıların yaptığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasının ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına olumlu etkide bulunacağı öngörülleri (Çağatay vd. 1995), daha ileriki yıllardaki çalışmalarla²⁷ da desteklenmiş ve özellikle 2000'lerde yaygın olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu gelişmelerden en öne çıkanı, 6-8 Eylül 2000'de 192 üye ülke temsilcisinin katılımı ile gerçekleşen Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi toplantısında Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin²⁸ belirlenmiş olması ve bunlardan iki tanesinin özel olarak kadını konu edinmesidir. 8 hedeften üçüncü hedef toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadının güçlendirilmesini amaçlarken, beşinci hedef ise anne sağlığının iyileştirilerek, anne ölümlerinin azaltılmasına işaret etmektedir.

Kuşkusuz toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bu düzeyde ele alınmasını sağlayan bir tarihi arkaplan mevcuttur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunun gündemleşmesinin arkasında, feminist müca-

27 Bakınız: Murphy, 1997; Blackden ve Bhanu, 1999; Presser ve Sen, 2000; European Commission, 2008.

28 Binyıl Kalkınma Hedefleri, Birleşmiş Milletlere üye 192 ülkenin 2015 yılına gelindiğinde gerçekleşmiş olması beklentisini karara bağlayarak, altına imza attığı sekiz maddeden oluşmaktadır. Bunlar; 1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, 2. Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak, 3. Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlenmesini sağlamak, 4. Çocuk ölümlerini azaltmak, 5. Anne sağlığını iyileştirmek, 6. HIV/AIDS sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, 7. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, 8. Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak.

delenin kazanımları, eleştirel kalkınma çalışmaları ve feminist iktisatçıların çalışmaları ile oluşan bilgi birikimi vardır.

Bu üç önemli sacayağı sırasıyla ele alınacak olursa; bugün birinci dalga feminizm şeklinde adlandırılan kuşak, kapitalist gelişim ve modernleşme söyleminin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” kavramlarının aslında tüm insanlığı kapsamadığı, burada sözü geçenin eşit ve özgür “erkek kardeşler” olduğu doğrultusunda eleştirilerde bulunarak kadınların da birey özneler olarak dâhil edildiği bir kamusal alan tartışması ve mücadelesi ile, geç de olsa kadınlar için de liberal hakların elde edilmesini sağlamışlardır. Ancak zamanla kadınların erkeklerle aynı hukuksal haklara sahip olmalarının onların toplumdaki ikinci sınıf insan olma konumlarında bir iyileşme sağlasa da, kadın erkek eşitsizliğini tamamıyla ortadan kaldırmaya yetmediği görülmüştür. Bu eşitsizliğin eğitim, sağlık, iş hayatı, ücretler gibi alanlarda çok farklı görünüşleri olmakla birlikte, diğer eşitsizlik biçimlerini de tetikleyen en temel eşitsizlik ekonomik alandaki eşitsizlik ya da kadınların ekonomik güçsüzlüğüdür. Bu noktada özellikle Avrupa’da faaliyet yürüten kadın örgütleri, talep ettikleri toplumsal dönüşümün sağlanmasında (kreş, çevre düzenlemesi vs.) hep bir engel olarak karşılına çıkan maddi meselelere de değinmeye ve artık küçük bir miktar para yardımı ile yetinmeyeceklerinin sinyallerini vermeye başlamışlar, dikkatlerini toplumsal zenginliğin merkezinde yer alan bütçelere yönelterek, toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan bir bütçe talebini dillendirmişlerdir (Quinn, 2009: 55). Bu gelişmelerin sonucunda toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme inisiyatifleri oluşmaya başlamış, zamanla kurumsal düzeyde de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme tanınmaya başlamış, örneğin Avrupa Parlamentosu 2003 yılında bu konuda bir karar²⁹ yayımlamıştır (Pyke, 2009).

Bu gelişmelerle paralel olarak; 1970’lerle birlikte kalkınma iktisadının öngördüğü ekonomik büyüme merkezli anlayışın, yer yer

29 Söz konusu karar çalışmanın 4’üncü bölümünde “Avrupa’da TCDB” başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

başarılı büyüme örnekleri ortaya konulsa da, insanların yoksulluk sorununu çözemediği ve kadınlar, çocuklar, yoksullar gibi dezavantajlı grupların temel insani ihtiyaçlarını bile karşılamayı başaramadığı fikri dile getirilmeye başlanmıştır. Literatürde “Temel ihtiyaçlar yaklaşımı” olarak da adlandırılan bu görüşe göre; toplumsal amaçlar insan ihtiyaçlarının ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi anlamında yeniden tanımlanmalı ve ihtiyaçların karşılanmasında bireysel olandan yoksul çoğunluğu kapsayacak şekilde toplumsal olana doğru bir kayış gerçekleşmelidir (Dube, 1988: 49).

Temel İhtiyaçlar yaklaşımı gibi 1980’lerin başında ilk kez Amartya Sen tarafından ortaya atılan ve daha sonra hem Sen hem de Martha Nussbaum tarafından geliştirilen Yapabilirlik/Kapasite Yaklaşımı (Capability Approach) da kalkınmanın insani boyutunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre kalkınma sorunsalı çerçevesinde tartışılan yoksulluk, “standart ölçü yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görülmelidir” (Sen, 2004 [1999]: 126). Bu bağlamda Yapabilirlik/Kapasite Yaklaşımı’nda vurgulanan kalkınmanın insani boyutu, genel olarak ekonomik büyümenin farklı toplum kesimleri arasında farklı şekilde paylaşılmasına dikkat çekmektedir. Sen, kalkınma ile ilgili değerlendirmelerin insanların ne yapabildiklerine, ne olabildiklerine, yaşam kalitelerine ve onları daha özgür kılacak engellerin kaldırılmasına odaklanması gerektiğini düşünmektedir (Robeyns, 2005). Sen’in yapabilirlik/kapasite yaklaşımı, yoksullukla mücadele için 1942’de kaleme alınmış olan Beveridge Raporu’nun herkes için “iyi sağlık”, “yaşam boyu öğrenme”, “iş”, “güvenli çevre” ve “maddi bağımsızlık” önermelerini hatırlatmaktadır. Yine son dönem kalkınma tartışmalarında sıklıkla vurgulanan yoksulluk sorunu, bu çerçevede eksik bir kavramsallaştırma olarak ele alınır ve bunun “yoksunluk” kavramı ile desteklenmesi önerilir. Buna göre, bir yoksulluk çeşidi olarak gelir yoksunluğu olgusu incelenirken bu durumu doğuran genel makro ekonomik faktörlerin yanında, yaş, hastalık ya da toplumsal cinsiyet gibi özgül durumlarından dolayı toplum içerisinde dezavantajlı konuma gelmiş grupların bu durumları da dikkate alınmalıdır.

Bununla birlikte Sen'in yapabilirlik/kapasite perspektifi aynı zamanda Becker'in hane içinde kadın ve erkek arasında kurulan iş-bölümünün bireysel seçim ve fayda temelli örgütlenişi tezine de bir eleştiridir (Hobson ve Fahlen, 2008). Buna göre kişilerin seçimleri onlar ancak gerçek bireysel özgürlüğe sahiplerse ve seçimlerini mevcut güç ilişkileri ve kaynakları kontrolünde bulunduranların etkisinden bağımsız yapıyorlarsa anlamlıdır.

Başka bir deyişle, yapabilirlik/kapasite yaklaşımının konumuz açısından önemi, geleneksel kalkınma yazınının toplumsal cinsiyet "körü" pozisyonunun ötesine geçerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gündeme almasıdır (Robeyns, 2003: 67). Bu noktada Sen, her ne kadar bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi hazırlamamış olsa da, Robeyns onun katkılarını feminist bir ele alış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini de gerçekleştirecek bir kalkınma anlayışıyla geliştirerek, toplumsal cinsiyet farkındalıklı bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi ortaya koymuştur.³⁰

Feminist iktisatçıların çalışmaları da yukarıda özetlenen pratik ve teorik alana tamamlayıcı bir etkiye bulunmuştur. Bu çalışmalar -anaakım ekonomi teorisinin, rasyonel seçim ve bireysel refahını düşünerek hareket ettiğini varsaydığı 'homo economicus'dan farklı olarak- kadınların özellikle hane içinde harcadıkları emeğin görünür hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak, kadınların kendilerinden çok başkalarının refahı için çalıştığını ve hane içi iş bölümünün eşitsiz dağıldığı gerçeğini gören feministlerin, ekonominin cinsiyetçi yönünü ortaya koymalarına olanak sağlamıştır. 1985 yılında Nairobi'de gerçekleşen Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı (UN Decade of Women Conference) ile birlikte feministler makro ekonomik politika ve meselelere daha fazla ilgi göstermeye başlamışlar ve yapısal uyum programlarının yanı sıra, çevre kirliliğinin ve teknolojik değişimin toplumsal cinsiyet boyutu üzerine de tartışmalar yürütmüşlerdir. Yine 1995 yılında yapılan dördüncü Birleşmiş

30 Bu liste ve TCDB'ye uyarlanması, Dördüncü Bölümde "Yapabilirliklerin/Kapasitelerin Cinsiyetlendirilmesi" başlığı altında ayrıntısı ile ele alınacaktır.

Milletler Kadın Konferansı'nda doğan Beijing Eylem Platformu'nda, makro ekonomik hedeflerin ve sosyal politikaların kadınların tam katılımıyla yeniden gözden geçirilmesi ve etkilerinin hafifletilmesi gerekliliğine açık bir gönderme yapılmıştır (Beneria, 2003: 48). Ayrıca Dünya Bankası, konferansa toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kamu politikasının rolü üzerine bir rapor ile katkı sunmuştur. Rapor hükümetlere toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmenin gerekliliğini, ana hatları ile şu görüşler çerçevesinde savunmaktadır. Buna göre; kadınlar gelecek neslin refahının şekillenmesinde anahtar bir rol sahibidirler. Kadınların sağlığına ve eğitime yapılan yatırımların toplumsal anlamda geri dönüşü erkeklere yapılanlardan daha büyüktür. Kadınların büyük oranda emek piyasasının dışında kalıyor olmaları emek üretkenliğini düşürerek ülkenin gelecek dönem çıktı düzeyini de azaltmaktadır (World Bank, 1995).

Çalışmanın ev emeği üzerine olan birinci bölümünde ele alındığı gibi, hane içinde büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirilen ücretsiz ev işleriveya yeniden üretim faaliyetinin, her ne kadar milli gelir hesaplamalarına katılmasa da; ev emeğinin, kamu ve özel sektör içerisinde gerçekleştirilen ve milli gelir hesaplarına dahil edilen ücretli işlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğu bilinmektedir. Yeniden üretimin modern makro ekonomi analizinin dışında bırakılması, işgücünün üretici olarak değil alınıp satılır bir mal olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. İşgücüne üretici bir rol atfetmeyen bu bakış açısı, onu ortaya çıkaran ve üretim sürecine hazırlayan yeniden üretime de milli gelir hesaplarına katacak kadar bir değer atfetmemektedir. Yine aynı bölümde ayrıntısı ile ele alındığı üzere; herhangi bir politika, hane içi yeniden üretimin sürdürülmesine olumsuz etki de bulunur ve bir aksamaya neden olursa bu, yaratılan insan kapasitesi ve bireysel toplumsallaşma üzerinde yıkıcı bir etki yaratarak sosyal yapıyı ve işgücünü, dolayısıyla ekonominin bütününe olumsuz etkileyecek sonuçlara neden olabilecektir. Bu bağlamda, ev emeği, uygulanan makro ekonomi politikalarının etkilerine açıktır.

Makro ekonomi politikasının en önemli alanlarından biri ise merkezi bütçedir. Bütçeler görünüşte toplumsal cinsiyet açısından

tarafsız, harcama ve gelirlere ait toplam büyüklüklere ve sonunda da bütçe açığı ya da fazlasına işaret eden finansal metinlerdir. Bu metinlerde ne kadınlara ne de erkeklere dair bir özel vurgu yer almamaktadır. Kamu harcamaları ve gelirlerini yan yana getiren bütçeler aynı zamanda hükümetlerin sosyal ve ekonomik önceliklerinin neler olduğunu gösteren politik metinlerdir. Bu noktada her ne kadar tarafsız metinlermiş gibi gözükseler de, bütçelerin kadın ve erkek bireyler üzerindeki etkileri farklıdır. Çünkü kadın ve erkeklerin toplumdaki rolleri, sorumluluk ve kapasiteleri aynı değildir.

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

Bütçe süreçlerinde, çoğunluğunu kadınların yerine getirdiği bakım, işgücünün ve toplumsal düzenin yeniden üretilmesinin devamlılığı gibi işleri kapsayan ücretsiz ekonomi ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ile kaynakların toplumsal cinsiyetçi dağılımının toplam üretim, tasarruf ve yatırım üzerindeki etkileri ihmal edilmektedir. Bu noktada feminist iktisatçıların öncülüğünde öne sürülen, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB), merkezi bütçelerin iç dağılımına etki ederek, makro ekonomi politikalarının eğitim, sağlık, gelir, beslenme gibi alanlarda ortaya çıkabilecek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ağırlaştırıcı etkilerini hafifletebilir (Budlender vd, 2001: 11).

TCDB uygulamalarının nihai amacı, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştıran “gender mainstreaming” bir bütçe yaratmaktır. Yani gelir artırma ve harcama planlarının, kaynakların toplumda toplumsal cinsiyete göre eşitlikçi bir dağılımını sağlayacak şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bunun yanı sıra TCDB uygulamacıları ve savunucuları diğer kısa vadeli amaçları da şöyle sıralamaktadırlar: .

- Uygulanan politikaların ve bunlara karşılık gelen bütçe tahsisatının toplumsal cinsiyetçi etkileri olduğuna dair farkındalığın artırılması,

- Politika ve bütçe tahsisatı (kaynak dağılımı) arasındaki açığın vurgulanması,

- Hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili vaatlerine

dair hesap verebilirliğinin artırılması,

- Kadınların sosyo ekonomik statülerini yükseltecek ve sonrasında da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak politika ve bütçe değişimlerinin hayata geçirilmesi (Sharp ve Broomhill, 2002: 32).

Bunlarla birlikte Elson TCDB analizi yapılırken izlenmesi gereken iki ana hatta dikkat çekmiştir (Elson, 2002: 25). Bunlardan ilki bütçe etki analizlerinin hanehalkı yanında birey temelli de olması gerektiğidir. Buna göre, hanede yaşayan kadın ve erkeklerin bireysel olarak bütçeden nasıl etkilendikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Başka bir deyişle, haneye bir gelir girdiğinde, mevcut ataerkil güç ilişkileri ve rolleri nedeni ile bunun o hanenin bütün üyeleri arasında eşit paylaşıldığı varsayılmaz. İkinci olarak, bütçelerin toplumsal cinsiyet eşitlikçi bir analizi, her aşamada mutlaka ücretsiz ev ve bakım emeğinin katkısını dikkate alınmalıdır. Çünkü bir ülkenin refahı sadece onun ücretli çalışan üyelerine değil aynı zamanda bakım ve ev emeğini yerine getiren ücretsiz çalışan üyelerine de bağlıdır. Bütçenin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisi anlaşılacak isteniyorsa, ücretsiz bakım emeği üzerindeki etkisi ele alınmalıdır.

TCDB kadınlara-ekstra bir para verip harcama yapmak ya da kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı bütçeler düzenlemek değil, bütçenin her aşamasında cinsiyetlere duyarlı bir yaklaşım demektir (Budlender vd, 1998: 5). Bununla birlikte, TCDB'den ülke bütçelerinin tam teşekküllü bir alternatif versiyonu da anlaşılmalıdır. TCDB daha ziyade hükümetlerin varolan harcama ve gelir toplama programlarının kadın ve erkekler üzerindeki dağılımının toplumsal cinsiyet perspektifinden niteliksel bir analizidir (Bergmann, 2003: 1).

TCDB ile yerel ve ulusal düzeyde bütçeleme her aşamasında toplumsal cinsiyet farkındalığı (gender awareness) ve ana-akımlaştırılmasına³¹ (gender mainstreaming) odaklanılmaktadır. TCDB,

31 "Gender Mainstreaming" Toplumsal cinsiyet eşitliğini her alan ve düzeyde planlanan her türlü "ana" yasa, politika veya programa yerleştirmeyi ifade etmektedir (UN, 2001: 1).

kadın erkek eşitliğini sağlamak için bütçede yer alan harcamaların bir bütün olarak artırılması demek değildir. Bundan ziyade, toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet edecek harcamaların önem sırasına göre yeniden düzenlenmesidir. Bu bağlamda TCDB sürecinde asıl önem atfedilen, dağıtılan toplam miktarın değiştirilmesi değil, har-cama programlarının bütçenin merkezi ya da yerel yönetim bütçesi olmasına bağlı olarak değişen ölçeği doğrultusunda sektörler, alanlar veya harcamacı birimler arasında yeniden dağıtılmasıdır. TCDB toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında, kadınların refahı ve devamında ülkenin refahının artması, üretkenlik ve ekonomik büyüme adına uygulanacak politikaları daha etkin kılacak bir araç olarak da ifade edilmektedir (Eşim, 2000). Bu şekilde bir ele alış, büyüme odaklı anaakım ekonomi arayışları ile toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin uzlaştırılması çabası olarak, feminist iktisatçıların, karar vericileri (ülke hükümetleri, uluslararası finansal örgütler, bölgesel birlikler vb.) ikna için kullandıkları argümanlar ola gelmişlerdir. Elson ve Çağatay, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nın 1999 yılı İnsani Kalkınma Raporu (Human Development Report)'unda geçen ücretsiz ev işine dair ifadeleri temel alarak, sürdürülebilir insani kalkınma için TCDB'nin gerekliliğini vurgulamışlardır (Elson ve Çağatay, 1999). Söz konusu Rapor'da insani kalkınmanın gerçekleştirilmesinin bağlı bulunduğu şartlar sıralanırken, hane içi emeğin ve toplumda yapılagelen ücretsiz ev işinin de toplum refahındaki önemine vurgu yapılmıştır (UNDP, 1999: 44).

Kalkınma'nın gerçekleşmesindeki olumlu etkilerinin yanı sıra TCDB savunucularının dikkat çektiği bir diğer boyut, TCDB'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açacağı olası maliyetlerin elimine edilmesindeki işlevidir. Düşük çıktı ve GSMH düzeyi, toplumsal refah kaybı, üretkenlik düşüşü, ekonomik tedbirlerin etkinliğinin düşük kalması bu tür maliyetler arasında sayılmaktadır (Budlender vd., 2001). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çıktı düzeyine olumsuz etkisine örnek olarak, Afrika'da tarımsal verimlilik üzerine yapılan çalışmalar gösterilebilir. Kenya'da kadın çiftçilere erkeklerle aynı miktarda girdi (tohum, gübre, tarım ilacı vb.) ve aynı düzeyde eği-

tim verildiğinde kadın çiftçilerin mahsul miktarını %20'nin üzerinde artırdıkları gözlenmiştir (Saito ve Spurling 1992'den aktaran, Budlender vd. 2001).

Benzer biçimde, eğitim sektöründe toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı o ülkede GSMH'nın da düşük seyretmesine neden olmaktadır. Örneğin kadınların eğitim düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde, daha düşük nüfus artış hızı, daha hızlı ekonomik büyüme, uzun yaşam beklentisi ve yüksek yaşam kalitesi saptanmıştır (Hill ve King, 1995: 26). Bunlara ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gelecek kuşakların üretkenliğini düşürdüğü, ayrıca gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yapısal uyum tedbirlerinin pozitif etkilerini engellediği de vurgulanmaktadır (Budlender vd., 2001: 5). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı bu gibi maliyetlerin karşısında, kadınlar ve erkeklerin hem kamusal hem de hane içi alanda eşitlikçi ilişkilennmelerini olumlu yönde etkileyecek TCDB analizinin, ülke yönetimleri için de faydaları olduğu gösterilmektedir. Eşim bunları; uluslararası konferanslarda toplumsal cinsiyet meseleleri ile ilgili olarak verilen taahhütlere uyumu kolaylaştıran, daha dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri izlenmesini ve hükümet icraatlarında hesap verebilirliğin artırılarak daha etkin politika uygulamasının başarılmasını sağlayan faydalar şeklinde belirtmektedir (Eşim, 2000: 5).

TCDB analizinin nasıl yapılacağı sorusunun yanıtı için, buna ilişkin yapılmış çalışmalarda bugüne dek kullanılan 7 farklı araçtan bahsedilebilir.

Araç 1: Faydalanıcı Değerlendirmesi.

Bütçe öncelikleri ve kamu hizmetleri sunumuna dair toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış faydalanıcı değerlendirme. Bu araç ile niteliksel faydalanıcı değerlendirme analizi gerçekleştirilmektedir. Odak grup sohbetleri, fikir havuzları, anketler yolu ile merkezi ve ya yerel düzeydeki bütçe program ve politikalarında belirlenen hedeflerin, mevcut veya potansiyel faydalanıcıların ihtiyaç ve öncelikleri ile ne derece örtüştüğünün ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Analiz gerçekleştirilirken şu sorular sorulabilir:

- Söz konusu hizmet ya da programın faydalanıcılara ulaşımında dengesizlikler var mı? Programın veya politikanın çıktıları nasıl daha eşitlikçi bir şekilde sunulabilir?

- Eğer kadın veya erkeklerin faydalanma düzeyinde ciddi orantısızlık var ise; hangi ek kaynaklar aracılığı ile bu giderilebilir?

- Kadınlar ve erkekler arasında daha eşitlikçi bir bölüşümü başarmak için bu politika veya programdan ne öğrenilmiştir?

- Söz konusu programın ev emeğine etkisi nedir?

- Kadınların orantısız bakım yükünü azaltma noktasında, kaynaklar nasıl daha iyi yönetilebilir? (Quinn, 2009: 26).

Araç 2: Politika Değerlendirmesi

Toplumsal cinsiyet farkındalıklı politika değerlendirme. Burada, bütçede geçen harcamaya ilişkin politikanın kadınlar ve erkekler üzerindeki olası yansımaları analiz edilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi değerlendirilmektedir. Buna göre önce politikaya bakılarak “toplumsal cinsiyet açısından tarafsız” (gender-neutral) olup olmadığı incelenir ve devamında ise bu politikaya karşılık gelen bütçe kalemi ele alınır ve politikada öngörülen ile bütçede bu hedefin gerçekleştirilmesine ayrılan pay arasında bir “açık” (gap) var olup olmadığı irdelenir. Sadece politikaya bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama açısından olumlu eylem olarak değerlendirilebilecek bir politika, bütçe gözden geçirildiğinde, bu politikanın hayata geçmesi için ayrılan meblağın yetersiz olduğu sonucu açığa çıkabilir.

Araç 3: Bütçe Raporu

Toplumsal cinsiyet farkındalıklı bütçe raporu. Bu araç ile bütçe harcamalarının farklı göstergelere göre toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi analiz edilmektedir (Hewitt, 2002: 35, Budlender vd., 2001: 23).

1- toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen harcamalar nelerdir? (eğitim, sağlık, istihdamda eşitlik, kadın girişimciliğini destekleyen harcamalar gibi)

2- özellikle yoksul kadınların önceliklerine göre düzenlenen, onların yüklerini hafifletmeyi hedefleyen kamu hizmetlerine yapılan harcamalar nelerdir? (temiz su erişimi, kanalizasyon, kırsal elektrik hizmetleri gibi)

3- yönetim toplumsal cinsiyete duyarlı bir yönetim yapısı ile idare ediliyor mu?; harcama paylaşımında kadınların meseleleri ile doğrudan ilgili yönetim birimlerine öncelik veriliyor mu?

4- kadınların gelir eşitsizliğini ve erkeklere bağımlılığını azaltacak gelir transferlerine öncelik veriliyor mu?

5- kamu sektörü istihdamında toplumsal cinsiyet dengesi var mı?

6- tarım, imalat ve hizmet sektörlerine yapılan teşviklerde toplumsal cinsiyet dengesi gözetiliyor mu?

7- kamu-özel ortaklığı sözleşmelerinde toplumsal cinsiyet dengesi gözetiliyor mu?

Araç 4: Harcama Yansıma Analizi

Toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış kamu harcaması yansıma analizi. Bu araç, söz konusu kamu hizmetinin birim maliyetini ölçen ve kişilerin bu hizmete bireysel erişimlerini temel alarak kamu harcamasının erkekler ve kadınlar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren kantitatif bir araçtır (Hewitt, 2002: 32). Yöntem hizmetin birim maliyetinin hesaplanması ve kaç kadın ile kaç erkeğin bu hizmetten yararlandığının belirlenmesini kapsamaktadır.

Araç 5: Vergi Yansıma Analizi

Vergilerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yansıma analizi. Bu araç ile şu sorulara cevap aranmaktadır. Vergiler nasıl toplanıyor ve bu kadın ve erkekler için ne anlama geliyor? Gelir vergileri dilimli olduğundan ve kadınların da ortalama gelirleri genelde düşük olduğundan daha az gelir vergisi öderler. Dolaylı vergilerde ise kadın ve erkekler gelirlerinden bağımsız olarak aldıkları ürünlere göre vergi öderler. Ancak araştırmalar dolaylı vergilerden en fazla yoksulların

ve kadınların zarar gördüğünü ortaya koymaktadır (Stotsky, 2006: 23). Ayrıca bazı kamu hizmetlerinden yararlanırken ödenen resim ve harç gibi ödentilerin de kadınların bu hizmetlerden yararlanma oranlarını düşürdüğü görülmüştür. Eğitim, sağlık, su kullanımı gibi.

Araç 6: Bütçenin Zaman Kullanımına Etkisi

Bütçenin kadınların zaman kullanımlarına etkisine bakmak. Kadınlar ve erkekler arasında hane içi cinsiyetçi işbölümü nedeni ile ev işine ayrılan zaman farklılıkları olduğuna daha önce değinilmişti. Zaman kullanım anketleri ücretsiz ev emeği'nin ölçülmesi ve bir değer biçilerek ulusal hesaplara içerilmesi çalışmalarında kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Zaman kullanım anketleri ilk olarak 20. yy'ın başlarında insanların farklı aktivitelere ne kadar zaman harcadıklarını tespit etmek ve yaşam stilleri hakkında bilgi edinmek için kullanıldı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve 1990'larda yoğun bir biçimde, "görünmez" ve "ücretsiz" ev içi emeğin boyutunu ortaya koyma amacıyla kullanılır oldu. Burada zaman kullanım anketleri, hem ev emeğinin insani refaha katkısına ve önemine dikkat çekilmesi, hem de ev işi'ne harcanan zamanın kadınlar ve erkekler için nasıl farklılaştığının gösterilmesine hizmet etmiştir (Hirway, 1999: 14).

Buna ek olarak, zaman kullanım anketleri bütçelerdeki değişimlerin hanedeki iş bölümüne etkisini analiz etmek için de faydalı bir veri seti sunmaktadır. Bu yöntemde, zaman kullanım anketlerinden elde edilen zaman verileri temel alınarak bütçeye yansıyan bir politika değişiminin, kadınların ev işi ve bakıma ayırdıkları zamana etkisi analiz edilmekte ve söz konusu politikanın hane içi cinsiyetçi işbölümüne iyileştirici veya kötüleştirici ne gibi bir etkisi olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Örneğin sağlık hizmetleri paralılaştırıldığında kadınların hane içinde hasta bakımına harcadığı süre/emek saati artabilir. Benzer biçimde eğitim, sağlık, kreş gibi kamu hizmetleri paralı iken, bu hizmetleri ev içinde çocuk eğitimine, çocuk, hasta ve yaşlı bakımına daha fazla emek harcayarak ücretsiz şekilde ikame etmeye çalışan kadınlar söz konusu hizmetler parasız-

laştırıldığında daha çok serbest zamana sahip olabilirler. Bu da do-
laylı yoldan kadınların istihdama katılımını kolaylaştırabilir.

Zaman kullanım anketleri, gözlenen katılımcılara kendi doldu-
racakları ajanda ve zaman günlükleri dağıtılması ya da gün içinde
yaptıkları aktivite/faaliyetleri işleyebilecekleri faaliyet isimleri³² ve
zaman aralıklarından oluşan tablolar verilmesi şeklinde yapılmakta-
dır (EUROSTAT, 2004).

Araç 7: Bütçenin Yapabilirliklere/Kapasitelere Etkisi

Yapabilirlikler/Kapasiteler matrisi uygulamak. Bu araçta ilk
adım bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi oluşturmaktır. İkinci adım
ise, kapsam analizi yaparak bütçe ile hayata geçirilecek olan her bir
politika uygulaması için insanların yapabilirliklerini/kapasitelerini
geliştirecek uygun göstergeleri saptamaktır. Bu liste ile amaçlanan
insana yaraşır bir yaşam için hangi tür olanak, yapabilme ve kapa-
sitelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktır. Böylelikle yerel ve-
ya merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen bütçe faaliyetlerinin,
olmazsa olmaz insani yaşam kriterlerine olumlu olumsuz etkisi öl-
çülebilecek ve politikalar buna göre biçimlendirilebilecektir.³³ Yapa-

32 Eurostat bünyesinde uluslararası karşılaştırılabilir nitelikte ve uyumlulaştır-
ılmış bir zaman kullanım anketi ortaya konması çalışmaları yürütülmüş ve
2009 yılında Uyumlulaştırılmış Avrupa Zaman Kullanım Anketi rehberi
(Harmonised European Time Use Survey-HETUS) yayınlanmıştır (EU-
ROSTAT, 2009). Bu kapsamda zaman kullanım anketlerinde yer alması
önerilen başlıca faaliyetler şunlardır: kişisel bakım, istihdam ve iş arama,
eğitim, hanehalkı ve aile bakımı, gönüllü işler ve toplantılar, sosyal yaşam
ve eğlence, spor, hobiler ve oyunlar, kitle iletişim araçları, seyahat ve belir-
lenmemiş zaman kullanımı.

33 Örneğin Robeyns (2003) 14 maddelik bir kapasiteler listesi oluşturmuştur:
(1) Doğma şansı ve bir kez dünyaya geldikten sonra yaşamını normal süre-
de sağlıklı yaşayabilme, (2) Ruhsal sağlık, (3) Bedensel bütünlük ve güven-
lik, (4) Sosyal ilişkiler kurmak, geliştirmek ve zevk almak, devamında sos-
yal ilişki ağı ve desteğin varlığı, (5) Politik güç, (6) Eğitime ve bilgiye ula-
şabilme, kullanabilme ve üretebilme, (7) Ev işi ve piyasa dışı bakım yapa-
bilme, çocuk büyütebilme ve başkalarına bakabilme, (8) Ücretli iş ve diğer
projeler, (9) Güvenli hoş bir çevrede barınma, (10) Coğrafi mekanlar arası

bilirlikler/Kapasiteler listesi oluşturulduktan sonra geriye kalan üçüncü adım ise, bu kapasitelerin farklı bütçe kalemlerine eşleştirildiği bir matris oluşturmaktır. Burada satırlara kapasiteler, sütunlara ise analizcinin tercihinine göre “kamu hizmeti veren kurumların bölümleri, temel harcamacı birimleri ve/veya bütçeden sorumlu birimler, bütçe gerekçesinde veya diğer kurumsal programlarda belirtilen kurumsal hedefler” (Addabbo, 2008: 7) yer alabilmektedir.

Robeyns’in listesi doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği veya farkındalığı vurgusu içermiyorsa da, listedeki yapabilirlik/kapasiteleri herkes için aynı anda geliştirecek bir politika aynı zamanda toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi olacaktır. Ayrıca kendisi de her bir yapabilirliğin/kapasitenin kadın ve erkek açısından nasıl farklı deneyimlendiğini açıklamıştır (Robeyns, 2003: 76-83).

Çalışmanın ana sorunsalı açısından yapabilirlik/kapasiteler yaklaşımı, yerel yönetimlerde TCDB uygulamalarının kadınların yapabilirlik/kapasitelerini geliştirmelerine ne düzeyde etki ettiğini ölçmede bir araç olarak kullanılabilir. Başka bir deyişle, yaklaşım, cinsiyete duyarlı politika ve bütçeleme uygulamalarının ev emeğine ve bakım emeğine etkisinin takibi ve başarısının ölçümü noktasında olanaklar sunmaktadır. Bu nedenle hem yapabilirliklerin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi temelinde ele alınması hem de bakım yapabilirliğinin bunu verenler ve etkilenenler açısından daha etraflıca incelenmesi çalışmanın alan araştırmasında kullanılacak analiz çerçevesinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. İzleyen alt bölüm bu çabanın ürünüdür.

Yapabilirliklerin/Kapasitelerin Cinsiyetlendirilmesi

Yapabilirlik/Kapasite Yaklaşımı, insanların etkin bir şekilde ne yapabildiklerine ve ne olabildiklerine, başka bir deyişle onların söz konusu alanlardaki yapabilirliklerine/kapasitelerine odaklanan nor-

ya da şehir içinde hareket edebilme, (11) Boş zaman aktivitelerine katılabilmek, (12) Zamansal özerkliğe sahip olma, (13) Saygınlık ve itibar görebilmek, (14) Bir din’e bağlı olarak yaşayıp yaşamamayı seçme özgürlüğüne sahip olabilmek.

matif bir yaklaşımdır. Yaklaşımına göre, refah, adalet ve kalkınmanın amacı insanların ne yapmak ve kim olmak istedikleri doğrultusundaki eylemleri yapabilme kapasitelerini geliştirmek olmalıdır. Bu yapma ve olma kapasitelerini, Sen, yaşamı değerli kılan çalışma, dinlenme, okuryazar olma, sağlıklı olma, cemiyetin bir parçası olma, saygı duyulma gibi faaliyetler olarak nitelemektedir (Robeyns, 2005).

İnsan yapabilirliği/kapasitesi yaklaşımı, bireylerin değer verdikleri yaşama ulaşma ve sahip oldukları gerçek seçenekleri artırma yeteneği –temel özgürlüğü- konusuna odaklanmaktadır (Sen, 2004: 394). Yapabilirlik/kapasite yaklaşımı, insan olmanın bütün gerekleri ile ilgilenmektedir. Bu noktada mevcut sosyal, ekonomik ve kültürel politikaların insanların yapabilirlikleri/kapasiteleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi de yaklaşıma dahildir. Şöyle ki, insanların sağlıklı olup olmadıkları sorgulanırken, bu yapabilirliği/kapasiteyi mümkün kılacak araç ve kaynakların yeterli olup olmadığı da önemlidir. Örneğin temiz suya, doktora, salgın ve hastalıklardan koruyucu hizmetlere ve temel sağlık bilgisine kolaylıkla erişilip erişilemediği de sorgulanmalıdır. Siyasal katılım yapabilirliği/kapasitesi’nde de, düşünce ve ifade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğüne sahip olmak önemlidir (Robeyns, 2005).

Robeyns bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi hazırlayarak, insan kapasitesinin çok boyutlu yapısını göstermeye çalışmıştır. Robeyns’in listesinden yararlanılarak hazırlanan Tablo-3 yapabilirliklerin/kapasitelerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş halini sunmayı hedeflemektedir. Kapasiteleri kadınlar ve erkekler açısından ayrı ayrı değerlendirmek, TCDB süreci için yol gösterici olarak kullanılabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Tablo-3’teki üçüncü sütun böyle bir çabanın ürünü olarak okunabilir.

Tablo-3 Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Yapabilirlikler ve TCBD Karşılığı

Yapabilirlik / Kapasite	Toplumsal Cinsiyet Analizi	TCDB sürecinde kullanılacak olumlu eylem önerileri
1- Doğma şansı ve bir kere dünyaya geldikten sonra yaşamını normal sürede sağlıklı yaşayabilme	- Erkek çocuk sahibi olmanın daha makul sayıldığı geleneksel toplumlarda kız çocuk katli - Kadınlara ayrımcılık içeren sağlık sisteminde kadınların yaşam beklentisi düşük olabilir - Bazı hastalıklara yakalanma oranlarında toplumsal cinsiyet farklılıkları	- Kız çocuk katli yaşanan toplumlarda, kız çocuk sahibi olmanın vergi indirimi veya gelir transferi ile özendirilmesi - Kadınların yakalanma oranı yüksek olan hastalıklarla ilgili kadınlara yönelik önleyici bilgilendirme ve hastalığın varlığı halinde tedaviye ulaşım kanallarının geliştirilmesi
2- Ruhsal sağlık	- Sinirlilik, depresyon kadınlarda daha sık görülen ruhsal rahatsızlıklar - Yalnız anneler ruh ve sinir hastalıklarına karşı daha savunmasızlar	- Cinsiyetçi olmayan psikoloji eğitimi için ar-ge ve uygulama - Kadınlara yönelik, yaşadıkları sinirsel gerilimin onlara has olmadığını belirten ve terapist veya psikoloğa başvurmaya karşı cesaretlendirici kampanyalar - Yalnız annelerin maruz kaldığı maddi, manevi ve sosyo-ekonomik güçlüklerle baş edebilmelerini kolaylaştıracak destek hattı ve onları yan yana getirip, paylaşımları yoluyla güçlendirecek STK'ların teşviki ve desteklenmesi - Kadınlar için grup terapisi, güçlendirme/dayanışma eğitimleri

3- Bedensel Bütünlük ve Güvenlik	- Kadına yönelik şiddet - Genç annelerde ölümlerle sonuçlanan kürtajlar	- Kadına yönelik şiddeti geriletmek için erkeklere yönelik kampanya ve eğitimler - Kadınlara yönelik yasal okur yazarlık eğitimleri - Sığınmaevlerinin yaygınlaştırılması - Kürtaj'ın evli olup olmadığına bakılmaksızın tüm kadınlar için ücretsiz sağlık hizmeti olarak sunulması
4- Sosyal ilişkiler kurmak, geliştirmek ve zevk almak, devamında sosyal ilişki ağı ve desteğin varlığı.	- Erkekler politik, ekonomik ve yasal alanlarda daha yoğun sosyal ilişki ağlarına sahipler - Kadınların ilişkileri daha enformel. Kadınlar arkadaşları ile daha sık görüşmelerine rağmen duygusal veya maddi bir kriz anında yardım istemeye karşı isteksizler	- Kadınları güçlendirmeye yönelik hizmetler veren feminist STK'ları teşvik
5- Politik güç	- Hemen bütün ülkelerde erkekler siyasi alanda kadınlardan daha çok temsil edilmekte ve politik güç sahibi	- Kota uygulamasının her kurumda ve düzeyde uygulanması - Kadınların siyasi partilere üyeliklerini ve politikaya katılımlarını teşvik edecek kampanyalar
6- Eğitim ve bilgi	- Kız çocuklar eğitimlerini ilerletmede toplumsal cinsiyetçi bakış açısından dolayı engellenmekte, baskılanmaktalar	- Kız çocuklarının daha uzun yıllar eğitim sürecinde kalabilmeleri için burs programları
7- Ev işi ve piyasa dışı bakım	- Ev işi büyük ölçüde kadınların sorumluluğuna bırakılmıştır - Çocuk, hasta ve yaşlı	- Kadınlarla erkekler arasında paylaşılmasını sağlamak üzere programlanmış eğitimler,

	bakımı ev içinde gerçekleştirilen faaliyetlerdir ve yine büyük oranda kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu konuda ev dışından bir yardım almak, ancak piyasa mekanizması içinde belirlenmiş fiyatının ödenmesi ile mümkün olabilmektedir.	kampanyalar - Kadınları ev işi yükünden özgürleştirecek ve erkeklerle eşit paylaşımını sağlayacak, her mahalle ve apartmanda 24 saat açık çamaşırhane, mutfak gibi ortak kullanım alanlarının tesisi. - Yine kadınların bakım yükünü hafifletecek piyasa dışı bakım olanaklarının geliştirilmesi ve yasal düzenlemelerle erkeklerin de bakım faaliyetlerine eğilmelerinin sağlanması. - Hastalanan insanların iyileşene dek misafir edilebileceği kamusal hasta misafirhaneleri - Yaşlı Bakım merkezleri - Her mahallede kamusal kreş hizmeti
8- Ücretli iş	- Kadınların istihdama katılım oranlarının düşük kalması - Mesleki ayrışma (occupational segregation) nedeniyle kadınların geleneksel olarak onlara "ait" görülen ev işinin devamı niteliğindeki yemek, temizlik, bakım hizmeti işlerinde yoğunlaşmaları - Kadınların ücretlerinin erkeklere kıyasla düşüklüğü	- Kadınların becerilerini geliştirebilecekleri ve iş aramaya yönlendirilecekleri istihdam teşvik programları - Kadın çalışan istihdam edecek işyerlerine vergi indirimi, sigorta muafiyeti vs. formunda teşvikler - Cinsiyetçi mesleki ayrışma'nın önüne geçebilmek için, geleneksel kadın işi erkek işi anlayışını kırarak meslek edindirme kursları, ilgili meslek okullarına öğrenci alımında kadın-erkek kotası

		uygulamak (erkekleri, hasta bakımı, hemşirelik, sekreterlik, anaokulu öğretmenliği; kadınları kuaförlük, tamircilik, şoförlük gibi mesleklere yönlendiren eğitim programları) - Hem istihdam olanaklarına hem de meslek edindirme/beceri kazandırma kurslarına çocuklu kadınların da katılımı sağlamak için çocuk bakımının desteklenmesi
9- Güvenli, hoş bir çevrede barınma. İyi barınma şartları, fiziksel ve ruhsal sağlığı getirir	- Kadınlar günlerinin büyük bölümünü evde geçirmekteler. Bu nedenle erkeklerin iş yerlerinde ulaştığı asgari koşullardan (sıcaklık, rutubetsiz ortam, öğle yemeği gibi) mahrumlar. Kadınların çoğu kış aylarında eşleri ve çocukları eve dönene kadar ısınma masrafından tasarruf etmek için ısıtıcı herhangi bir araç kullanmıyorlar	- Kamusal, ulaşılabilir, konut edindirme programları - Kadınlara konut edinme durumunda vergi indirimi, kamu konutlarında öncelik - Bütün hanelerde temiz su, elektrik ve asgari ısınma şartlarının sağlanması - Isınma enerjisinde (doğalgaz) hanelere özel indirim
10- Coğrafi mekânlar arası ya da şehir içinde hareket edebilme	- Şehir içi taşımacılıkta çocuk ve bebekli yolcular için kolaylık yok - Tren istasyonu ve Tren vagonları bebek arabalı “annelere” uygun değil	- Şehir içi ve şehirlerarası toplu taşıma hizmetlerinin ve mekânlarının toplumsal cinsiyet farkındalıklı bir analiz ile yeniden ele alınması ve gerekli düzenlemelerin yapılması
11- Boş zaman aktiviteleri 12- Zamansal özerklik	- Erkekler boş zaman aktivitelerine kadınlardan daha fazla zaman ayırbilmektedir	- Yukarıda önerilen harcama ve gelir düzenlemeleri ile yasal kurumsallaşmalarda ilerleme kaydedilmesi ile

	- Erkeklerin boş zaman aktiviteleri çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ile sakteye uğramamakta - Kadınlar, kendilerinden beklenen ev işi ve bakım yükleri nedeni ile zaman kullanımı konusunda özerk davranmamaktalar	kadınların ücretsiz ev işine harcadıkları zaman azalacak ve zaman kullanımları da özerkleşecektir
13- Saygınlık ve İtibar görme	- Kadınlar genel olarak aşağıda ve yarım insan olarak görülmektedirler	- Örgün ilk ve orta öğrenimde istihdam edilen bütün öğretmen kadrosuna toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitimi verilmesi, - Eğitim fakültelerinde “toplumsal cinsiyet farkındalığı ve kadın erkek eşitliği” dersinin zorunlu ders yapılması ve bu konuda uzman istihdamı

Kaynak: İlk iki sütun Robeyns 2003, 76-83'teki anlatım temel alınarak hazırlanmıştır. Üçüncü sütun özgün katkıdır.

Kadınların ev içinde yerine getirdikleri, toplumsal yeniden üretim emeğini odağa alarak, yapabilirlik/kapasite yaklaşımını yeniden ele alan feminist araştırmacılar, kadınların hane üyelerinin refahının üretilmesinde oynadığı rol dolayısı ile özel olarak yapabilirlik/kapasite ve genel olarak da kalkınmaya katkılarına dikkat çekmişlerdir.³⁴ Özellikle ev içi ücretsiz bakım emeği, insan yapabilirliklerinin/kapasitelerinin hem oluşumunda (çocuk bakımı bağlamında) hem de sürdürülmesinde (yetişkin erkek bireyin bakımı-yeniden üretim emeği bağlamında) önem taşımaktadır.

Tablo-3'te 7'nci madde olarak yer alan “ev işi ve piyasa dışı bakım” yapabilirliği, çalışmanın ana sorunsalı açısından üzerinde durul-

34 Elson 1998b, Himmelweit, 2002 ve Picchio 1992, 2003 bu çalışmalara örnek gösterilebilir.

mayı gerektirmektedir. Bakım, bireylerin toplumsal olarak ihtiyaç duyulan ve kabul edilebilir düzeyde bir yapabilirlik/kapasite geliştirmeleri, konforlu ve güvende olmaları için temel fiziksel ve mental ihtiyaçları karşılayan hizmetlerin sunumu (Himmelweit, 2007: 581) şeklinde tanımlanabilir. Öte yandan, “başkalarının” yapabilirliklerinin/kapasitelerinin gelişimine katkı sağlayan kadınların, kendi yapabilirlikleri/kapasitelerinin gelişimi, Sen’in deyişiyle “kendi özgürleşmeleri” de gerekmektedir. Bu da ancak onların güçlenmeleri ile sağlanabilir görünmektedir. Ancak Sen burada kadınların güçlenmelerine odaklanarak, insanların olma ve yapma seçimlerini şekillendiren güç ilişkilerini geri planda bırakmıştır (Giullari ve Lewis, 2005: 18). Bakım söz konusu olduğunda, ataerkil güç ilişkileri ve ortaya çıkardığı toplumsal cinsiyet rollerine dayalı cinsiyetçi işbölümü, kadınların seçim yapma özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Kadınlar açısından oluşturulacak bütünlüklü bir yapabilirlikler listesi, onlara “bakım verme” kadar “vermeme” yi de seçme olanağı sunabilecektir. Gerçek bir yapabilirlik/kapasite eşitliği ise ancak bakım işinin kadın ve erkek arasında eşit paylaşımı ile mümkün görünmektedir.

Buna ek olarak yapabilirlik yaklaşımı bakım konusunu sadece bakımı alan yani “bağımlı-bakılan” açısından ele almaktadır. Oysa bakım temel bir insan ihtiyacı olduğu kadar, -“ücretli iş” ile benzer biçimde- aynı zamanda temel bir insani eylemdir (Giullari ve Lewis: 2005, 17). Daha önce de vurgulandığı gibi ev içi yeniden üretim ve bakım emeğinin bir parçası olan bakım işinin bütünüyle aileye bağımlılığının azaltılması (de-familialize) veya akçelendirilmesi de mümkün değildir. Bu şekilde, bakım’ı verenler yani kadınlar açısından düşünüldüğünde, onların bu eylemi seçme ve seçmeme özgürlüklerini destekleyecek ve bakım işinin kadın ile erkek arasında paylaşılmasını sağlayacak kamusal hizmet sunumları ve müdahaleler ile “hanedışı bakım yapabilirliklerini/kapasitelerini” geliştirmeleri mümkün kılınabilir. Bu görüş çalışmanın alan araştırması kısmında, Diyarbakır İli Sur Belediyesi’nde yerel yönetim düzeyinde gerçekleştirilen cinsiyet eşitliği politikaları ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme deneyimi üzerinden irdelenecektir.

Uygulamada yukarıda özetlenen TCDB araçlarının bir tanesi kullanılabileceği gibi, bir analizde birden fazla araçtan da yararlanılabilmektedir. TCDB'nin hayata geçirilmesinde en önemli adım, mevcut toplumsal cinsiyet eşitliği düzeyinin veya bununla ilgili öne çıkan sorun alanlarının saptanmasıdır. Dünyada TCDB'ye dair duyarlılık yeni olmasına rağmen, önemli yol katedilmiştir. Bir sonraki bölüm bu çalışmalar hakkında genel bir fikir vermek ve özellikle ücretsiz ev emeği üzerindeki etkisi ile ilgili bir önerme içerenlere dikkat çekmek üzere kaleme alınmıştır.

DÜNYADAN YEREL YÖNETİM DÜZEYİNDE TCDB ÖRNEKLERİ

İlk TCDB uygulaması Avustralya'da 1984 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu aynı zamanda Avustralya'da feminizmin güçlü olduğu bir döneme rast gelmektedir. Her bakanlık kalem kalem hazırladığı bütçeden kadın ve erkeklerin nasıl etkilendiğini açıklamak zorunda bırakılmış ayrıca sonradan bütçe denetimi yapılırken başta düşünülen etkilerin gerçekleşip gerçekleşmediği toplumsal cinsiyet açısından da bir denetim yapılarak gözlenmiştir. Başlarda analiz gerçekleştirilirken bütçe uzmanları toplumsal cinsiyet uzmanları ile birlikte çalışmışlar ve kısa raporlar çıkmış ama sonrasında bütçe yapıcılar toplumsal cinsiyet meselelerine duyarlı olmayı öğrenmiş ve raporlar daha uzun ve ayrıntılı olmaya başlamıştır (Budlender vd., 2001). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe metni hükümet dışı öznelere tarafından da gerçekleştirilebilir. Örneğin İngiltere'de Women's Budget Group her yıl bütçe hazırlanır hazırlanmaz, bir toplantı düzenleyerek bütçeyi yorumlamakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirmektedir.

TCDB'de yeni bir yönelimi de vurgulamakta yarar var: TCDB uygulamalarının hayata geçirilmesi için yerel ve uluslararası düzeyde çeşitli inisiyatifler oluşturan. bu konuda lobi faaliyetleri de dahil olmak üzere, yazılı ve sözlü olarak kamusal alanda “aşağıdan yukarıya” mücadele yürüten kadın grupları, STK'lar, bireyler, akademis-

yeniler zamanla hükümetler düzeyinde bir takım adımlar atılması için bunun yeterli olmadığını görmüşlerdir. Bu noktada hükümetlere taraf oldukları bir takım uluslararası anlaşma/sözleşmelerin ilgili maddelerinin hatırlatılmasının ve bunların takipçisi olunmasının, TCDB'lerin hayata geçirilmesinde itici bir güç ve motivasyon kaynağı olma potansiyeli üzerinde durulmaktadır. BM Genel Kurulu'nda 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) bugün TCDB savunucuları için önemli bir dayanak noktasıdır (Elson, 2006). Sözleşme kadınlara karşı ayrımcılığı şöyle tanımlar: "Bu Sözleşmenin amacı bakımından 'kadınlara karşı ayrımcılık' terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir." (UN, 2010). Türkiye 1985'te sözleşmeye katılmıştır. Sözleşmeye taraf devletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için yasal düzenlemeler yapmak, bu konuda çalışacak mahkemeler ve enstitüler vb kurumlar kurmak üzere çalışmalar yapmayı kabul etmektedirler.

Bunlara ek olarak, TCDB'nin gerekliliğine dair uluslar arası düzeyde artan farkındalığın da bir göstergesi olarak UNIFEM (United Nations Development Fund for Women) 2001 yılında Gender Responsive Budget-Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Programını duyurdu. UNIFEM'in 2005 Nisanında yayınladığı program sonuç raporuna göre, bu program kapsamında kuruluş 20 ülkede TCDB inisiyatiflerinin oluşturulması veya varolanların desteklenmesi için teknik ve finansal destek sundu. Program kapsamında Belçika'nın katkısı ile; Peru, Ekvador, Bolivya, Brezilya, Belize, Meksika, Nigerya, Senegal, Mozambik, Tanzanya, Uganda, Filipinler, Sri Lanka, Hindistan ve Fas finansal destek almış, Şili, Mısır, Ken-

ya, Afganistan ve Nepal ise UNIFEM'den ve diğer fonlardan yararlandırılmıştır. Kamboçya, Etyopya, Eritre, Zimbabve, Zambiya, Kolombiya, Honduras, Uruguay, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Trinidad ve Tobago, Bulgaristan, Polonya, Rusya, ve Kırgızistan ise araştırma materyalleri, birey ve grup değişim programları ve yerinde rehberlik ile desteklenmiştir (UNIFEM, 2005).

Dünyada bugüne dek gerçekleşen TCDB uygulamaları, uygulandıkları bölge veya ülkenin yönetim sisteminin örgütlenme biçimi, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin gerektirdiği ihtiyaçlar ve bunlarla eklemlenmiş olan ataerkil ilişkiler sisteminin gücüne göre farklılaşabilmektedir. Hatta zaman zaman aynı ülke içindeki bölgeler arasında gözlenebilen söz konusu farklılıklara bağlı olarak TCDB uygulamalarının hedef veya odakları değişiklik gösterebilmektedir. Bu farklılıkların öne çıktığı noktaları tespit etmeden önce, TCDB uygulamalarına bir genel özet bakış gerekli görünmektedir. Buna göre; Türkiye'nin uyum süreci dolayısı ile yönetsel süreçlerini benzeştirdiği Avrupa ülkelerine ve özellikle kırsal alandaki gelişmişlik, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselelerinde benzeştirdiği bazı Afrika ülkelerine ait TCDB uygulamaları incelenecektir.

Avrupa'da TCDB

Avrupa Parlamentosu TCDB konusunu 2003 yılında yayımladığı bir karar ile Avrupa Ülkelerinin ortak gündemine taşımıştır (European Parliament, 2003). Buna göre TCDB, bütçe süreçlerine toplumsal cinsiyet ana-akımlaştırmasının tatbiki olarak tanımlanmıştır. Bu tanım bütçelerin toplumsal cinsiyet temelli bir değerlendirmesi, toplumsal cinsiyet perpektifinin bütün bütçe süreçlerine uygulanması ve gelir ile harcamaların toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek biçimde yapılandırılmasını ifade etmektedir.

Burada hem en geniş makro ekonomik düzeyde uygulanan bütçe politikalarına toplumsal cinsiyet stratejilerinin dâhil edilmesine vurgu yapılmış hem de kamu bütçelerinde eşitlik, etkinlik ve şeffaflığın başarılmasında toplumsal cinsiyet çerçevesinin önemine işaret

edilmiştir. Metinde ayrıca TCDB konusunda uygulanabilecek araç ve yöntemler hakkında da kısa bilgiler sunulmuştur. Buradaki önermelerin öne çıkan tarafları şunlardır. Öncelikle merkezi yönetim ve bütçe düzeyinde, politik kararlılığın önemi belirtilmiştir. Devamında, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, istihdam, ulaşım vb. konularındaki bütün politikalara toplumsal cinsiyet perspektifinin uygulanması, yani hemen her alanda kadın ve erkeklerin farklılaşan ihtiyaç ve taleplerinin tespit edilmesi önerilmiştir. Bunun mümkün kılınabilmesi için de her şeyden önce faydalanıcı vatandaşların cinsiyetlerine göre ayrımlanmış veri setlerinin oluşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bunlara ek olarak, kadın ve erkek bütün vatandaşların, sosyal grupların veya sivil toplum kuruluşlarının farklı ihtiyaçlarının tespiti ve karşılanabilmesi için, katılımı teşvik eden, aşağıdan yukarı bir bütçe sürecinin işletilmesi tavsiye edilmiştir. Kararda ilerici olan bir konu da, TCDB'nin sadece, bütçe süreç ve cetvellerinde yapılacak teknik bir takım yeniliklerden ibaret ve uygulamaya konulunca her türlü cinsiyetçi dağılımı sona erdirecek sihirli bir araç olmadığının farkedilmesidir. Bu doğrultuda, farklı yerel, bölgesel, ulusal ve Avrupa düzeyindeki gerçekliklere göre değişen sosyo-ekonomik ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerle mücadeleyi hedef alan TCDB'nin karmaşık ve farklılaşan yöntemlere dayalı olacağı tespit edilmiştir.

Avrupa denilince artık sadece coğrafi bir mekân anlaşılmamaktadır. Aynı zamanda Avrupa Birliği dolayısı ile sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerle örgütlenmiş bir bölgesel birliğe işaret etmektedir. Avrupa da TCDB denildiğinde, öncelikle ülkelerin toplumsal cinsiyet rejimlerini hatırlatmakta fayda vardır. Avrupa'yı, İskandinav ülkeleri, Kıta Avrupası, Anglo-Sakson Ülkeleri, Akdeniz Ülkeleri, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri şeklinde beş bölge halinde ele alabiliriz. Bu bölgeler itibarıyla, hane temelinde, ücretli gelir getirme ve bakım faaliyetlerini üstlenmedeki işbölümüne göre toplumsal cinsiyet rejimlerinin nasıl gerçekleştiği Tablo-4'ten izlenebilir.³⁵

35 Toplumsal cinsiyet rejimleri, ülkelerin ücretli iş, bakım emeği, gelir, zaman ve politik katılım konularında kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliği azaltma kapasitelerine göre belirlenmiştir.

Tablo-4 Avrupa 'da Toplumsal Cinsiyet Rejimleri ve TCDB³⁶

	İskandinav Ülkeleri ³⁷	Kıta Avrupası ³⁸
Refah Rejimi	Sosyal Demokrat	Muhafazakâr
Toplumsal Cinsiyet Rejimi	Çift kazananlı-Çift Bakıcı	Tek-Erkek kazanan, Kadın Bakıcı
Kadın İstihdamı	Yüksek	Orta – Düşük
Çocukla İşe Devamlılık	Yüksek Devamlılık	Yüksek Devamsızlık
Devlet Desteği	Yüksek	Kısmi
TCDB Uygulanaları	İsveç	Fransa, Belçika
TCDB Uygulayıcı Kurum	Hükümet	Hükümet
Düzey	Ulusal	Ulusal
Aşama	Sonuçların değerlendirilmesi ve değişim uygulamasının planlanması	Sonuçların değerlendirilmesi ve değişim uygulamasının planlanması
Kullanılan Araç	Cinsiyetlendirilmiş kamu harcaması yansıma analizi	Kadın ve Eşitlik hedefli harcamaların analizi, genel bütçe analizi, cinsiyetlendirilmiş kamu harcama yansıması analizi, toplumsal cinsiyet farkındalıklı bütçe gerekçesi hazırlığı
Sonuç	Öneriler ve olası değişikliklerin takibi	Öneriler ve olası değişikliklerin takibi

Kaynak: Leon (2005), Villagomez (2006; 2009) temel alınarak geliştirilmiştir.

36 Bu Tablo Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle sınırlandırılmıştır.

37 Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç, Norveç

38 Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg, İsveç

39 İngiltere, İskoçya

40 Kıbrıs, Yunanistan, İtalya, Malta, Portekiz, İspanya

41 Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Macaristan

Anglo-Sakson Ülkeleri ³⁹	Akdeniz Ülkeleri ⁴⁰	Merkez ve Doğu Avrupa ⁴¹
Liberal	Korporatist Sol ⁴²	Karma
Piyasa merkezli model, hanede esnek işbölümü, Erkek=kazanan, Kadın=yarıkazan, yarı bakıcı	Bulanık İşbölümü, Erkek=kazanan, Kadın= yarıkazan-yarı bakıcı	Tek-Erkek kazanan, Kadın Bakıcı
Orta/Yüksek	Düşük	Düşük
Yüksek Devamsızlık	Yüksek Devamlılık	Yüksek Devamlılık
Zayıf	Zayıf	Kısmi
UK, İskoçya	İtalya, İspanya	Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Rusya
Sivil Toplum	Yerel Yönetim	Sivil Toplum UNIFEM,
Ulusal Bölgesel	Yerel-Bölgesel	Merkezi, Yerel, Kurumsal, Program
Hükümet ile süregiden raporlama ilişkisi ve önerilen değişikliklerin tatbiki	Sonuçların değerlendirilmesi ve değişim uygulamasının planlanması	Sonuçların değerlendirilmesi ve değişim uygulamasının planlanması
UK:Cinsiyetlendirilmiş vergi yansıma analizi ve Bütçenin zaman kullanımı üzerindeki etkisinin cinsiyetlendirilmiş analizi, İskoçya: Merkezi Bütçe Politika Analizi	Faydalanıcı değerlendirmesi ve program harcamasının ad hoc değerlendirmesi	Faydalanıcı değerlendirilmesi, Cinsiyetlendirilmiş vergi yansıma analizi
Öneriler ve olası değişikliklerin tatbiki	Öneriler	Öneriler

42 Korporatizm Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde yer almaktadır: "Fransız devriminden sonra Orta Avrupa'da düşünce olarak ortaya çıkan, daha sonra yeni korporatizm adını alan, ilk kez İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesiyle uygulanan ve ardından Almanya ve İspanya'daki diktatör rejimlerce de benimsenen, sınıfların loncalar biçiminde tanımlandığı ve devletin loncaları temsil eden bir organ olarak iktisadi hayata sınırsız bir biçimde müdahale ettiği, iş çevreleriyle sendikalar arasındaki sınıf çatışması-

Hane dışı ve içindeki işbölümünün daha eşitlikçi dağıldığı yerlerde, ikili gelir getiren-ikili bakıcı cinsiyet rejimi açığa çıkmaktadır. Ortak yönleri kadınların istihdama katılım oranlarının yüksek olduğu, çocuk sahibi olma durumunda kadınların işe devamlılığının yüksek oranda devam ettiği ve çocuk bakımında devlet desteğinin yüksek olduğu İskandinav ülkeleri bu cinsiyet rejimi ile anılmaktadır.

Bundan sonra, cinsiyetçi işbölümünün etkisini hâkim kıldığı, tek-erkek kazanan ve kadın bakıcı rejiminin gözlendiği yerler kadınların istihdama katılımlarının düşük seyrettiği ve çocuk bakımında devlet desteğinin kısmi, yetersiz kaldığı Kıta Avrupası ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleridir.

Bunlar dışında kalan ve kadın ile erkek arasındaki işbölümünün “bulanık” (blurred) olduğu, Anglo Sakson ve Akdeniz ülkelerinde ise bir çeşit ikili model vardır ancak bunun eşitlik temelli değil, kadınların çift mesai yapması şeklinde işleyen cinsiyetçi bir model olduğunu görüyoruz. Buna göre, erkek yine sadece gelir getiren iken, kadın bu kez yarı gelir getiren-yarı bakıcıdır. Bu ülkeler kadınların istihdama katılımı açısından farklı görüntüler sunmaktadırlar. Anglo Sakson ülkelerinde kadın istihdamı orta-yüksek olmakla birlikte, çocuk bakımında devlet desteği zayıf olduğundan, çocuklu kadınların iş hayatından çekildiği ve “bakıcı” görevlerinde sabitlendikleri görülmektedir. Akdeniz ülkelerinde ise kadın istihdamı düşük ve çocuk bakımında devlet desteği zayıf kalmakta ise de, çocuk sahibi olma durumunda işe devamlılık oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Bu durum söz konusu ülkelerde kadın istihdam oranının zaten düşük gerçekleşiyor olması ile açıklanabilir, cinsiyetçi işgücü piyasasına bir kez girebilmeyi başaran az sayıda kadının burada kalmayı

nı dengelenmeye çalıştığı ve özünde kapitalist sistemin korunduğu, sosyalizm ve sendikalizm karşıtı olan iktisadi sistem.” Günümüzde neo-korporatizm, veya sosyal korporatizm ise İkinci Dünya Savaşı ertesinde Avrupa’da uygulama alanı bulmuş, 1970’lerin enflasyonla mücadele politikalarında yeniden gündemleşmiştir. Buna göre neo-korporatizm güçlü işçi ve işveren örgütleri ve devletin birer sosyal ortak olarak yürüttükleri pazarlıklar ile ekonomiyi yönetmeleridir (Jones, 2001: 243).

sürdürmesi anlaşılır bir tutumdur. Aynı biçimde, kadın istihdamının düşük olduğu Merkez ve Doğu Avrupa’da da kadınlar çocuk sahibi olduklarında yüksek oranda çalışma hayatında kalmayı tercih eder görünmektedirler.

Akdeniz Ülkelerinde ve Doğu Avrupa ülkelerinde TCDB uygulamalarının sonuçlarının “öneriler” düzeyinde kalmasının nedeni, genel olarak toplumsal cinsiyet meselelerine karşı farkındalık eksikliği ve paydaşların –mali otoritenin temsiliyeti dahil- yetersiz düzeydeki katılımı olarak belirtilmektedir (Villagomez, 2009: 119).

Anglo Sakson Ülkelerinde TCDB

Daha önce de bahsi geçtiği üzere, İngiltere’de TCDB ilk olarak, WBG (Women’s Budget Group) tarafından gündemleştirilmiştir. Grup, akademiden, sivil toplum kuruluşlarından ve sendikalar-dan bağımsız gönüllü bireylerin yan yana gelmesi ile oluşmuştur. Kuruluş yılı olan 1989 dan bu yana her yıl İngiltere Bütçe Gerekçesi ve Bütçe’sinin kadınlar açısından bir değerlendirmesini yapmakta ve bunu bir rapor halinde hükümetin ilgili kurumlarına ve kamu oyuna sunmaktadır. Bu raporlarda örneğin bütçede emeklilerin, özellikle de yoksul kadın emeklilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılan payın azlığına dikkat çekmek, kadınları maddi yönden güçlendirecek harcamalara vurgu yapmak gibi konular yer alabilmektedir (Bellamy, 2004).

Örneğin, WBG üyelerinden Rake, işsizlerin işgücüne katılımını teşvik etmek için hayata geçirilen New Deal programları’nı cinsiyete duyarlı bir şekilde analize tabi tutmuştur. Buna göre işsiz gençlerin %27’si, uzun süreli işsizlerin %16’sı ve yalnız ebeveynlerin ise %95’i kadındır. Rake’in analizine göre, New Deal programı için ayrılan fonların %57’si gençlere, %23’ü uzun süreli işsizlere, %8’i ise yalnız ebeveynlere yönelik programlar için kullanılmıştır (Rake, 2000). Bu durum kadınların büyük çoğunluğunu oluşturduğu yalnız ebeveynlerin New Deal fonlarının kaynak dağılımından yararlanmakta dezavantajlı olduğunu ortaya koymuştur. Rake, New Deal programlarına bağlı olarak yapılan harcamaların toplumsal cin-

siyet analizini yaptığında, gençlere yönelik programlarda kişi başına yapılan harcamanın (1560 Pound), yalnız ebeveynlere yönelik bir programda kişi başına yapılan harcamanın (700 Pound) iki katından fazla olduğunu tespit etmiştir.

İngiltere yönetim sisteminin aşırı merkeziyetçi yapısı (Uzun, 2011: 617), bu ülkedeki TCDB analizlerinin daha çok merkezi yönetim bütçesi odaklı olmasını gerektirmiş görünmektedir. Bu anlamda İngiltere’de bir TCDB pratiğinden çok, merkezi bütçenin toplumsal cinsiyet farkındalıklı (gendered) bir bakış açısı ile eleştirisi olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, İskoç Kadın Bütçe Grubu ise 1999-2000 bütçe döneminde kurulmuştur (SWBG, 2007). Grup faaliyet amacını İskoç hükümetinin ve kamu otoritelerinin faaliyetlerinin dayandığı bütçenin hazırlanma sürecine etkin bir toplumsal cinsiyet analizinin yerleştirilmesi olarak ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme analizi, etkin ve doğru odaklanmış bir kamu hizmeti sunumu için, sağlam ve süreklilik sağlayacak bir bütçeleme yaklaşımıdır. Bu doğrultuda her bütçe döneminde, açıklanan bütçenin toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi bakımından bir analizini hazırlayarak kamuoyu ile paylaşmışlar, bu çabaları da cevap bulmuş ve İskoç parlamentosunda bir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme danışmanı istihdam edilmesi sağlanmıştır. 2010 yılı bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlı değerlendirmesinde öne çıkan başlıklar kamu hizmetinden yararlanma, istihdam sorunu ve eşitlik temelinde şekillendirilmiştir (SWBG, 2010). Buna göre; kesintiye gidilen kamu hizmetleri yararlanıcılarının bu kesintilerden toplumsal cinsiyet eşitliği açısından nasıl etkileyeceğinin ve olası risk alanlarının belirlenmesinin ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Eşit ücret (equal pay) politikasının gerekliliği, istihdam yaratıcı yatırımların artırılmasını sağlayacak alanların tespiti, daha az ücret farkı problemleri doğuracak etkin ekonomik sektörlerle yatırım, ulusal ve yerel düzeyde politika oluştururken daha net bir eşitlik etki analizi yapılması önerileri getirilmiştir. Bunlara ek olarak İskoç Kadın Bütçe Grubu yerel yönetimlerin sorumluluğuna da dikkat çekmiştir. Merkezi bütçede gidilen

kesintiler nedeniyle yeterli düzeyde karşılanamayan ihtiyaçların temini için yerel yönetimlerin bütçe harcama dengelerinin de risk altındaki gruplar lehine yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Kıta Avrupası'nda TCDB

İsviçre, Basel Stadt Kantonu TCDB pilot uygulaması, bütçedeki kesintilerin kadınların genelde ücretsiz ev emeği özelde ise çocuk bakım emeği üzerindeki etkisini göstermesi nedeniyle çalışmanın ana sorunsalı açısından değerli sonuçlar sunmaktadır (Office for Gender Equality of the Canton of Basel-Stadt vd., 2008). Buna göre araştırmada 1990-2000 yılları arasında Basel Stadt Kantonu bölgesi dahilinde kamu harcamalarındaki değişimlerin, kadınların ev içi çocuk bakım emeğinde yol açtığı değişim zaman kullanım verileri baz alınarak değerlendirilmiştir. Söz konusu kamu harcamaları içinde doğrudan bakım emeğine etkide bulunan kreş sunumuna işaret eden eğitim harcamalarına ek olarak, bakım emeği yüküne dolaylı yolda katkıda bulunacak kültür ve boş zaman, sağlık ve sosyal refah harcamaları başlıkları altındaki harcamalar da dahil edilmiştir.⁴³ Sonuçta, 1990 ve 2000 yılları arasında söz konusu kamu harcamalarında düşme olduğu dönemlerde, bakım ve çocuk bakım hizmetinin ev içinde kadınların ücretsiz ev emeği ile karşılandığı görülmüştür (Office for Gender Equality of the Canton of Basel-Stadt, 2008: 120). Buna ek olarak, ücretli işlerde çalışmayan kadınların önemli bir bölümünün çocuk bakım gereklilikleri nedeniyle bunu yapamadıkları ve çalışanlarının da büyükannenin sağladığı bakım desteği ile bunu başarabildikleri gözlenmiştir (Office for Gender Equality of the Canton of Basel-Stadt, 2008: 135).

43 Kültür ve boş zaman harcamaları altında, kütüphaneler, parklar, yeşil alan için yapılan harcamalara bakılmıştır. Sağlık harcamaları için, hastaneler, psikiyatri klinikleri, ayakta tedavi hizmetleri, bakım ve huzurevleri, okul sağlık hizmetleri, bağımlılıkla mücadele hizmetleri dikkate alınmıştır. Sosyal refah harcamalarında ise, yaşlı, engelli ve çocuklara yönelik sosyal refah programlarına yapılan harcamalar gözlenmiştir.

Akdeniz Avrupası'ndan bir örnek: İtalya-Modena Belediyesi

İtalya, Modena Belediyesi TCDB analizi, şimdiye kadar kullanılan araçlardan farklılaşan yönleri ile dikkat çekmektedir. Modena City örneği, çoğunlukla, kamu kaynaklarından yararlanma üzerine odaklanan TCDB uygulamalarından farklılaşarak, bireysel ve toplumsal refahın çok boyutlu yapısının analize katıldığı bir uygulama olmuştur. Uygulama Avrupa Sosyal Fonu tarafından desteklenen bir araştırma projesinin ürünüdür. Araştırmacılar, “bedenlerin, kişiliklerin, hane içi alanlar ve ilişkilerin” sürdürülebilirliği için gereken, kadın ve erkeklerin gündelik toplumsal yeniden üretim süreçlerine odaklanmışlardır. Bu toplumsal yeniden üretim sürecine bütçenin etkisini irdelemişler, bunu yaparken de Nusbaum ve Sen'in yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımını geliştirerek, belediye yönetim yapısı ile merkezi insani değerler (core human values) ve ilgili faaliyetleri⁴⁴ eşleştiren matrisler oluşturmuşlardır. Analizlerinde üçlü bir çözümleme kullanmışlardır. İlk olarak, yaşam koşulları ile bağ kuran bir refah kavramlaştırması yapmışlar ve Sen ve Nussbaum'un merkezi insani değerler yaklaşımlarının ötesine geçerek, daha fayda temelli bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi oluşturmuşlardır. Bu listeyi de yerel yönetimlerin mevcut yönetim yapısı içindeki spesifik yönetsel birimlerden türetmişler, böylelikle tarihsel olarak yerel yönetimin sorumluluğundaki alanlar ile vatandaşların eğitim, hareket özgürlüğü, sağlık gibi alanlardaki refah durumlarını ilişkilendirmişlerdir (Addabbo vd., 2010: 487). Sonrasında, bakım yapabilirliği/kapasitesi (capabilities of caring) ile -kadınların ve erkeklerin toplumsal yeniden üretim süreçlerini de içeren- bireysel refah algısındaki farklılığa eğilmişlerdir. Üçüncü ve son olarak ise; kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin erkeklerinkinden nasıl ciddi ölçüde

44 Sağlıklı yaşam: Bedensel bütünlük içinde ve normal yaşam süresinde yaşayabilmek; Güvenlik: Fiziksel ve psikolojik olarak güvende olmak; Bilgi: İdrak etme, Eğitim ve Öğrenme; Duygular: Oyun ve merak; Entegrasyon ve bağlılık: Kendine saygı ve güven, empati kurabilme, arkadaşlık, doğaya ve diğer canlılara saygı; İfade: Dinsel, sanatsal, kültürel, politik ifade ve eylemlilik özgürlüğü, eleştirel bir vicdana sahip olma; Katılım: Politik sözü-nü duyurabilme ve örgütlenme özgürlüğü (Addabbo, 2010: 483).

Tablo-5 Modena Bütçesinin Refah Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi

Yapabilirlikler / Kapasiteler									
Birim	Eğitim- Öğrenim Almak	Güvenli Yerlerde Sağlıklı Yaşamak	Hareket Edebil- mek	Güvende Hisset- mek	Kaynak- lara Ulaşım	Sağlıklı bir Yaşam Sürmek	Bakım	Boş Zaman ve Güzellikleri Tatmak	Bilgilendi- rilmek
Eğitim ve Öğretim									
Çevre ve Sivil Savunma									
Yol, Ulaşım ve İmar									
Gıda ve Tarım									
Ekonomi Politikası, İnsan Kaynakları ve Eşit olanaklar									
Turizm, Kültür ve Spor									
Kent ve Arazi Planlaması									
Emek, Refah, Kâr Amacı Gütmeyen Sektör ve Göçmenler									
Bütçe, Yönetim, AB									
Kurumsal İşler									

Kaynak: Addabbo vd. 2010.

farklılaştığını belirgin şekilde analize katan yeni bir kamu bütçesi değerlendirme yöntemi kullanmışlardır (Addabbo vd. 2010: 482).

Tablo- 5, Modena bütçesini temel alarak, farklı belediye birimlerinin farklı yapabilirlikler/kapasiteler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu göstermeyi amaçlayan refah yaklaşımı ile yapılmış bir değerlendirmeye örnektir (Addabbo vd., 2010: 488).

Tablo-5'ten de izlenebileceği gibi her bir yapabilirlik/kapasite, farklı birimlerin katkı, işbirliği ve sorumluluk paylaşımını gerektirmektedir. Örneğin bir insanın eğitimi için öğretim, bina, yol, ulaşım, sağlıklı gıda, eşit olanaklar, kültür. spor, sosyal yardım, bilgilendirme gerekli unsurlardır. Burada önemli olan farklı alanlarda uzmanlaşmış olan her bir belediye biriminin bir insanın eğitilmiş olma yapabilirliğini etkilemedeki işlevinin farkında olmasıdır. Burada yaşanacak bir aksama, insanların çok boyutlu refahları için gereken ortamın yaratılmasında da eksikliklere neden olacaktır.

Modena örneğinin özgün yanı, toplumsal yeniden üretim sürecinde kadın ve erkek arasındaki zaman ve sorumluluk dağılımının cinsiyetçi yapısının, farklı yapabilirliklerin/kapasitelerin elde edilmesi ve sürdürülmesinde nasıl farklılıklara yol açtığını sormuş olmasıdır. Buna ek olarak, yeniden üretim için kritik önemde olan “kendi ve başkasının bakımını yapabilme” kapasitesinin sürdürülebilirliğinde yerel yönetimin rolü sorgulanmıştır. Çalışmada 0-3 yaş arası çocuk bakımını yapabilme kapasitesine (capability of caring) odaklanılmış ve öncelikle İtalya genelinde ve Modena’da kamu ve özel sunumlu çocuk bakımı hizmetinin durumu ortaya konduktan sonra, yerel yönetimin “bireysel bir yapabilme kapasitesi olarak bakım” politikasının etkisi irdelenmiştir. Bu noktada araştırmanın sorularından biri şu olmuştur: Belediye 0-3 yaş arası çocuk bakımının gelişmesine ve sürdürülmesine nasıl katkıda bulunabilir?

Bu soruya yanıt olarak belediye, ihtiyaç tespiti yapmış ve durumu uyan ailelerin sadece sunulan hizmetin maliyeti kadar bir ödeme ile belediyenin çocuk bakım hizmetinden faydalanmalarını sağlamıştır. Böylelikle belediyenin bu hizmeti olmasa bakıma ayırmaları gereken zaman yükü daha fazla olacak olan bireylerin, bu kez “za-

mansal özerklik” yapabilirlikleri/kapasiteleri artmış olmaktadır. Başka bir ifade ile, bireylerin bakım yapabilirliği/kapasitesi, ikame belediye hizmeti aracılığı ile genişlemiş olmaktadır.

Araştırmada ele alınan bir diğer soru ise şöyledir: Belediye yönetim yapısı içinde hangi birimler kadınların ve erkeklerin bakım yapabilme kapasitelerinin geliştirilmesiyle ilgilidir? Bu sorunun yanıtı ise; Halk Eğitim birimi ile Sosyal ve Sağlık İşleri birimi olmuştur. Halk Eğitim birimi, çocuk bakım hizmetini ya doğrudan ya da başka kurumlarla işbirliğine giderek sunan bir birim olarak ilgilidir. Sosyal ve Sağlık İşleri birimi ise, ihtiyaç tespitine dayalı olarak hanelere yapılan sosyal yardımlar dolayısı ile ilgilidir. Bakım konusundaki sosyal yardım, her iki ebeveynin de çalışıyor olması ve ebeveynlerden birinin, kreşe gönderilemeyen bir yaştan altındaki çocuğa bakmak üzere işinden ayrılmak zorunda kalması durumunda verilmektedir. Bu yardım her ne kadar, bakım kapasite/yapabilirliğini destek olarak ifade edilse de, çocuk bakımı için ücretli işini bırakan genelde kadın olduğu için, burada bakım yapabilirliği/kapasitesi genişletilmiş değil sadece akçelendirilmiş olmakta, buna karşın kadınların “ücretli iş”e erişme yapabilirlikleri/kapasiteleri olumsuz etkilenmektedir.

Bunlarla birlikte, İsviçre Basel Stadt Kantonu pilot uygulamasından hatırlanacağı üzere, Tablo-5’te yer alan Yapabilirlikler/Kapasiteler satırındaki “bakım” yapabilirliği/kapasitesi aynı zamanda dolaylı maliyetler göz önünde bulundurularak, Halk Eğitim ve Sağlık İşleri birimlerinden başka birimlerle de ilişkilendirilerek incelenme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, Yol, Ulaşım ve İmar, Turizm Kültür ve Spor ile Kent ve Arazi Planlaması birimleri de ev ve bakım emeğine dolaylı etkileri olan birimler olarak harcama kalemleri toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısı ile analize tabi tutulabilir. Nitekim Modena örneğinde, Tablo-6’nın bu farkındalığa cevap verir şekilde, belediye birimlerinin işlevleri de gözetilerek hazırlandığı görülmektedir. Buna göre Tablo-6, belediyenin harcama kalemlerinin yapabilirlikleri/kapasiteleri etkileyen hangi insani işlevleri yerine getireceği üzerine bir analizi göstermektedir.

Tablo-6 Modena Belediyesi harcama kalemleri ve ilgili işlevler

İşlevler	Harcama Kalemleri
Eğitim ve Öğretim	Halk eğitim Gençleri hedef alan kültürel politikalar
Sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamak	Kent planlaması, çevre, kent imarı Kamu inşaatları ve kent yapılanması Planlama ve çevresel hizmetler Kalkınma ve ekonomik hizmetler Konut
Fiziksel hareketlilik	Kent planlaması, ulaşım, hareketlilik
Güvende Hissetme	Belediye polis hizmetleri, ekonomik kalkınma birimi
Sağlıklı bir yaşam	Sağlık ve sosyal hizmetler, eczaneler, spor
Bakım kapasitesi (Kendi ve diğerleri için)	Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler, kent planlaması
Eğlence ve boş zaman	Kültür, genç odaklı politikalar, spor, Kalkınma ve ekonomik hizmetler
Estetik algı	Kültür, genç odaklı politikalar, çevre

Kaynak: Addabbo vd. 2010

Modena için yapılan simulasyon çalışması göstermiştir ki; ebeveynlerin ikisinin de çalıştığı durumda, cinsiyetçi emek piyasasından kaynaklanan ücret farkından (gender pay gap) dolayı daha az ücret alan ve mavi yakalı işlerde çalışan, eğitim düzeyi az anneler bu sosyal yardımı alarak eve dönme ve çocuk bakımını üstlenme kararını vermekteler. Bununla birlikte, babaların olası bir bakım yapabilme kapasitesi geliştirme eğilimi önemli ölçüde düşmekte. Belediyenin çocuk bakımı için ödediği sosyal yardım harcamasının toplumsal cinsiyet analizi göstermiştir ki; politikalar hayata geçirilirken, kadın ve erkek arasındaki emek arzı ve hane içi karşılıksız ev emeği yapma konusundaki farklılıklar dikkate alınmalıdır (Addabbo vd., 2010: 496). Sonuç olarak; Modena örneğinde kamu iradesi ne harcadığı ve ne yaptığı konusunda değil, bu harcama ve faaliyetleriyle vatandaşların verili bir sosyal ilişkiler sistemi içindeki yapabilme ve oluş hallerine ne gibi bir etkisi olduğu konusunda analize tabi tutulmuştur (Addabbo vd., 2010: 487).

Merkez ve Doğu Avrupa’da TCDB

Merkez ve Doğu Avrupa’da TCDB 2006 yılında UNIFEM projesine bağlı pilot uygulamalar ile başlamıştır. Söz konusu uygulamalar, bu ülkelerde daha sonuç odaklı olan program esaslı bütçelemeye geçişi de kapsayan kamu maliyesi reformları, adem-i merkezileşme ve yerel yönetimleri güçlendirme çalışmalarının hayata geçirildiği döneme rastgelmektedir. Bu reformlarla yerleşen yeni bütçeleme anlayışı teoride daha ihtiyaç odaklı, şeffaf, hesap verilebilir ve katılımcı bir politika yapma ve bütçeleme sürecini ifade etmektedir. Bu da TCDB için gereken zemini oluşturmuştur (UNIFEM, 2010: 10).

UNIFEM projesi kapsamında Doğu Avrupa’da oluşturulan TCDB inisiyatifleri, merkezi, yerel yönetim, kurum bütçeleri ile sektörel düzeyde analizlerin yapıldığı uygulamalar ortaya koymuşlardır. Buralarda kullanılan ortak yaklaşımlar 5 başlık altında ele alınabilir. Bunlar farkındalık artırımı, politika değerlendirmesi, kapasite inşası için eğitimler düzenlenmesi, bölgeye ve ülkelere özgü TCDB yöntemlerinin geliştirilmesi arayışı ve uygulama sürecinin başarısına dair öğrenilenlerin paylaşılması olmuştur (UNIFEM, 2010: 16). Daha ayrıntılı ele alınacak olursa;

- Farkındalık artırımı: Toplumsal cinsiyet eşitliği ve bütçe ilişkisinin önemi konusundaki farkındalığın arttırılması için kitle iletişim araçları, reklamlar, broşürler aracılığı ile kamu oyunda farkındalık yaratacak çalışmalar hayata geçirilmiştir.

- Politika değerlendirmesi: Başlangıç noktası, politika uygulamalarındaki kadınlar ve erkekler açısından farklılaşmaları görünür kılma çabası olmuştur. Örneğin Arnavutluk’ta sosyal yardım programlarının, Bosna Hersek’te tarım ve kırsal kalkınma programının, Makedonya’da istihdam, sosyal yardım ve eğitim, Sırbistan’da ise istihdam ve yerel ekonomik kalkınma programlarının toplumsal cinsiyet boyutunu irdeleyen TCDB çalışmaları yapılmıştır.

- Kapasite Geliştirme: TCDB uygulamalarını mümkün kılacak bir beşeri kapasite artışı için eğitimler gerçekleştirilmiştir. Burada eğitimler katılımcıların profiline bağlı olarak şekillenmiştir. Eğitim-

lerin bir kısmı bütçe ile bağlantılı yıllık stratejik planlar hazırlanırken toplumsal cinsiyet göstergelerinin nasıl geliştirileceği üzerine odaklanırken, bazısı da nasıl TCDB yöntemlerinin geliştirilip uygulanabileceği üzerine olmuştur. Bundan başka toplumsal cinsiyet farkındalığı sayesinde gerçekleşecek daha iyi bir bütçe yönetimi üzerine de çalışılmıştır.

- Çıkarılan dersler ve ortaklık inşasının önemi: TCDB uygulamaları sırasında daha sonraki uygulamalardaki zaman kaybını azaltacak ve etkinliğini artıracak dersler de çıkarılmıştır. Buna göre, mümkün olan en çok insanı (Bütçe sorumluları, teknikerler, STK temsilcileri, bürokratlar, gönüllüler vs...) katmak yerine, doğru işler için doğru insanları bulmanın önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca TCDB, farklı dilleri konuşan insanları, özellikle de “bütçeciler” ile “toplumsal cinsiyet çalışanları”nı yan yana getirmektedir. Burada kritik olan, her iki alanın da kendine özgü genişlik ve derinlikteki uzmanlık dilinden ziyade, iletişimi ve anlamayı kolaylaştıracak ve böylelikle yol aldırarak temel noktaları öne çıkarmak ve birbirinin işi hakkında daha fazla öğrenerek TCDB konusunda yol almayı başarabilmektir.

- TCDB’nin neye mal olduğunu anlamak: Doğu Avrupa deneyimi göstermiştir ki, bütçe süreçlerinde toplumsal cinsiyet algısını yerleştirmek ve kurumsallaştırmak zaman alacaktır. TCDB sadece tek bir kurumda ve bir düzeyde ele alınmış bile olsa birkaç yıl içinde başarılabacak bir iş değildir, tersine uzun ve karmaşık bir süreçtir. Bu konuda UNIFEM tarafından hazırlanan rapor “bir adım ileri, iki adım geri” metaforunu kullanarak kurumsallaşmanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Buradaki zorluğun nedenleri, öncelikle politik niyet veya kararlılık eksikliği ile yönetsel sorunlar olarak sıralanmıştır. Görünen odur ki, stratejik planlanlama ve program bütçelemesi sistemine yeni geçiş yapan ülkelerde sistem tam olarak oturmamıştır. Ayrıca TCDB ile ilgili yasa ve politikaları uygulayacak kurumlar arası koordinasyon eksikliği de vardır. Bütçelemenin hâlâ “kapalı kapılar ardında” yapılıyor oluşu şeffaflığı zedelemekte ve STK’ların bütçe süreçlerini izlemelerini güçleştirmektedir (UNIFEM, 2010: 23).

Güney Doğu Avrupa uygulamalarını bu şekilde özetledikten sonra, bizim açımızdan daha fazla önem taşıyan, öne çıkan yerel yönetim uygulamalarına bakılırsa; Arnavutluk'un Elbasan Belediyesi ve Makedonya'nın Tetovo ve Bitola Belediyelerinde gerçekleşen TCDB uygulamaları, Türkiye'deki benzerleri ile karşılaştırarak öğrenme açısından değer taşımaktadır.

Elbasan, Arnavutluk'un merkezinde yer alan ve katılımcı bütçe uygulamalarına geçiş yapan birkaç pilot belediyeden biridir. 2007 yılında UNIFEM ile ortak olarak hayata geçirilen TCDB uygulamasında, katılımcı bütçe hazırlama süreçlerinin toplumsal cinsiyet analizi yapıldığında kadınların katılımının çok düşük kaldığı görülmüş ve TCDB pratiği yerel yönetim bütçe süreçlerine kadınların katılımının arttırılmasını sağlayacak çalışmalar şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2007 yılında, yeni bütçe sürecinde belediye hizmetlerinde neler öncelik verilmesine ilişkin görüş almak üzere vatandaşların katılımına açık yapılan büyük salon toplantılarına kadınların katılımı sınırlı düzeyde kalmıştır. Toplam 23 mahallede gerçekleşen toplantılara katılanların, %10-%30'unu kadınlar oluşturmuş, bu kadınların da 40-55 yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir. Proje raporu, daha genç kadınların hane sorumlulukları ve çocuk bakım işleri nedeni ile katılım sağlayamadıklarını belirtmektedir. Bu noktada yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımını hatırlayacak olursak, her insan bakım alma ve verme hakkına sahip olmalıdır. Ancak söz konusu bakım gönüllülük temelinde, iradi olarak zaman ayırmanın dışında hergün tekrarlanan ve manevi/duygusal bir tatminden ziyade, bir yük ve zorunluluk halini alıyorsa burada bir yapabilirlik/kapasite'den söz edemeyiz. Bakım yapabilirliği/kapasitesi, hizmeti verenin değil alanın yani çocukların ihtiyaçları üzerinden yeniden ele alınacak olursa şu sonuca ulaşılır. Çocukların kabul edilebilir maddi koşullar altında, zihinsel ve fiziksel sağlıklarının korunarak ebeveynler yerine kamusal bakım olanakları ile bakılması, nihai faydalanıcı olan çocukların memnuniyeti doğrultusunda, ebeveynlerin, özellikle de kadınların bakım yapabilirliği/kapasitesini geliştirmiş olacaktır.

Elbasan örneğinin bir diğer dikkat çeken sonucu, yaşça daha

ileride olan kadınların çocukları büyümüş olduğundan, akşam 17.00'de gerçekleşen toplantılara görece daha rahat katılabilmeleri olmuştur. Ancak bu kez de, kadınların, çoğu zaman fikir belirtmeden ve toplantı sonundaki oylamaya bile katılmadan salondan ayrıldıkları gözlenmiştir (UNIFEM, 2010: 28).

Bu şekilde gerçekleşen katılımcı bütçe toplantılarından, kadınlar için öncelikli hizmet alanları olarak, okullardaki ısınma sisteminin iyileştirilmesi, çocuklar için daha iyi eğitim ve oyun olanakları, sokak temizliği, ihtiyaç sahibi kadın, çocuk ve yaşlılar için sosyal hizmetler çıkmıştır. Daha sonra Elbasan belediyesi, UNIFEM ile ortaklaşa yürütülen kampanya ile kadın katılımını 2009 toplantılarında %50'ye çıkarmayı başarmıştır. Ayrıca her bir mahalle toplantısında belediye bünyesindeki karar verici komisyona gönderilmek üzere seçilen 22 Üye'nin daha önce üç tanesi kadın iken, 2009'da bu sayı 23'te 11 olmuştur.

Bu toplantılar sonucunda belediye hizmet öncelikleri ile ilgili çıkan sonuçlar, kadın ve erkekler açısından farklılık göstermiştir. Buna göre, erkekler, şehrin merkezine ve futbol stadyumu gibi eğlence mekânlarına giden yollarda iyileştirme ve ışıklandırma ile ana çöp konteynırlarının hanelere daha yakın konumlandırılması talebini⁴⁵ dile getirmişlerdir. Kadınlar ise, yine okullardaki ısıtma sisteminin iyileştirilmesi, okul girişlerinde “çocuk arabaları ile dost” rampalar talep etmişler, çöp konteynırları ile ilgili olarak, çevre temizliği ve sağlık açısından evlerden uzak olmalarını doğru bularak, yer değişikliğini uygun görmemişlerdir. Burada dikkat çeken kadınların yaşadıkları yerin yönetimi ile ilgili fikirleri sorulduğunda ilk önceliklerinin çocuklarının refahı ve sağlığı olmasıdır.

Feminist iktisat literatürü, kadınların tüketim davranışlarını erkeklerden farklı olarak kendilerinden ziyade, yakınlarının ihtiyaç ve refahını önceleyecek şekilde gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur. Bu sebeptir ki, mikro kredi, doğrudan gelir desteği gibi uygula-

45 Geleneksel olarak çöpü evden çıkarma ve konteynıra bırakma erkeklerin görevi.

malarda, refah yayıcı etkisinden dolayı kredi ve hibe yalnızca kadınlara verilmektedir. Elbasan örneğinde kadınların talepleri, eşitlik açısından ele alındığında, bu taleplerin karşılanması kadınların kolaylaştırırsa da, cinsiyetçi işbölümünü dönüştürücü ve geleneksel ataerkil sorumluluklardan özgürleştirici bir etki yaratıp yaratmayacağı şüphelidir. Yeterli bir ısıtma sistemine sahip olan okullarda tüm günü geçen çocukların daha az hastalanacakları ve bunun kadınların hane içi hasta bakımına ayıracakları zamanı azaltacağı açıktır. Böylelikle dolaylı da olsa kadınların ücretsiz ev emeği yükleri hafifleyecektir. Burada kritik olan, böyle bir politika sayesinde “zaman vergi”leri⁴⁶ düşen kadınların, kazandıkları bu “boş zaman”ları, kendi bireysel gelişim, refah ve mutluluklarını arttırıcı şekilde doldurmalarını teşvik edici faaliyetlerle destekleyecek politikalar üretebilmektir. Bu konuda hem merkezi hem de yerel yönetimlerin uygulamaları işlevsel olabilir.

Makedonya örneğinde ise yine UNIFEM projesi kapsamında, 2009-2010 döneminde, Tetovo ve Bitola belediyelerinin eğitim ve sosyal hizmetler faaliyetlerinin toplumsal cinsiyet farkındalığı ile analizi, kreşler ve çocuk bakımı meselesi üzerine odaklanılarak yapılmıştır. Kreşler ve çocuk bakımı, hem belediyelerin finansman ve yönetim yetki ve sorumluluk alanında olması, hem de katılımcı bütçeleme süreçlerinde vatandaşlar tarafından öncelikli hizmet alanı olarak işaret edilmesi dolayımı ile toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme analizinde de öncelikle ele alınmıştır (UNIFEM, 2010: 38). Analizde Güney Afrika 5 adım modeli kullanılmıştır. Buna göre;

1’inci Adım: Söz konusu alanda kadın ve erkek, kız ve oğlan çocukların durum analizi.

2’nci Adım: Politika ve programların hangi boyutta toplumsal

46 Feminist İktisat yazını, kadınların yaşam döngüleri boyunca hane içinde yapageldikleri ücretsiz işler aracılığı ile ekonominin geri kalanına sistemik olarak “gizli sübvansiyonlar” (hidden subsidies) transfer ettiklerini iddia etmekte, bu da kadınlar tarafından yapılan “görünmez” ve “değersiz” işlerin onların hayatından çaldığı zamana atıfla “zaman vergisi” (Antonopoulos, 2008: 6) tamlaması ile ifade edilmektedir.

cinsiyet meselesi olduğunun tespiti. Bu adım hem yazılı politikanın hem de yönetimin uygulamalarına içkin olan politikanın değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bununla birlikte söz konusu alandaki yasa, program, politika ve uygulamaların, genel olarak vatandaşların sosyo-ekonomik hakları, özel olarak ise kadın hakları ile ne ölçüde buluştuğunun değerlendirilmesi de bu adımda ele alınmaktadır.

3'üncü Adım: İkinci adımda toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi tespit edilen politikanın uygulanması için yeterli kaynak ayrılıp ayrılmadığına dair, bütçe dağılımının analizi.

4'üncü Adım: Paranın planlandığı şekilde harcanıp harcanmadığının analizi. "kime ne kadar ulaştı?" Her bir faydalancı için bütçe harcaması analizi.

5'inci Adım: Uygulanan politikanın, birinci adımda kadın ve erkekler ile kız ve oğlan çocukları açısından tespit edilen durumu, daha fazla eşitlik temelinde değiştirip değiştirmediğinin analizi (Durojaye vd. 2010: 23).

Tetovo ve Bitola belediyelerinde eğitim ile kreş ve çocuk bakımı özelinde sosyal hizmetlerin değerlendirildiği TCDB analizinin sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Her iki belediyenin sınırları dâhilindeki ilköğretim okullarında kayıtlı olan kız ve oğlan çocuk sayıları, iki yerleşim yerinde yaşayan ve yaş aralıkları ilköğretim çağına rast gelen kız ve oğlan çocuklarının nüfus verileri ile uyumlu değildir. Buna göre kız çocuklarının okullaşma oranı erkek çocuklarından düşük gerçekleşmektedir.

Kreşler ile ilgili olarak ise, Tetovo'da varolan kreşlerin, ülkenin genel ortalaması ile benzer şekilde 6 yaş altı çocukların ancak %10'una yetecek kapasitede olduğu tespit edilmiştir. İlçede Arnavut nüfusu çoğunlukta olmakla birlikte çocuklarını kreşe gönderen ailelerin etnik dağılımına bakıldığında, Makedonların %62'si, Arnavutların %29'u, Romanların ise %4'ünün okul öncesi kreş hizmetlerinden yararlandığı görülmüştür. İlçede 15 yaş üstü Arnavut ve Roman kadınların %78'inin ekonomik olarak aktif olmadıkları bilinmektedir. Kadınların istihdam dışında kalmaları, onların ücretsiz ev

emeği ve çocuk bakım işleri ile meşgul olmalarının hem sonucu hem de nedenidir. Tetovo’da çocukların kreşe gitme oranlarının artırılması için şu TCDB önerileri sunulmuştur: Okul öncesi eğitimin önemi konusunda farkındalık artırıcı/bilgilendirici faaliyetler yapılması, kreşleri okul çağı öncesi yaşlarda çocuğu olan aileler için erişilebilir hale getirecek çalışmaların hayata geçmesi, kadınların iş araması ve emek piyasasına katılmasına olanak sağlaması açısından çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, her iki belediye için de eşit olanaklar komisyonlarının rollerinin güçlendirilmesi ve yerel programların bütçe ile ilişkileri açık bir şekilde kurularak yönetilip değeriendirilmesi.

Afrika’da TCDB

Sahara Çölü Altı Afrika ülkeleri, Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) göstergelerine göre, düşük ve düşük orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadırlar. Buna göre Sahra Çölünün altında kalan Afrika ülkelerinde nüfusun %72.9’u günde 2\$’ın altında bir gelir ile yaşamak durumundadır (World Bank, 2011: 66). Bu sebeptendir ki, bu bölgedeki ülkeler Dünya Bankası, UNIFEM, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlar tarafından yürütölen kalkınma ve yoksullukla mücadele program ve projelerinin uygulamaya konulduğu yerler olmuşlardır. Bu bölgede aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve kadın yoksulluğuna karşı mücadele de önemli gündem maddelerindendir. UNDP’nin 2010 yılı İnsani Kalkınma Raporu, Sahara Çölü Altı Afrika için Cinsiyet Eşitsizliği Endeksini (Gender Inequality Index)⁴⁷ 0.735 olarak vermiştir.

47 Bu veri Avrupa ve Merkez Asya için 0.498, Türkiye için ise 0.621’dir. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, üreme sağlığı, sosyal yaşamda güçlendirme ve iş gücü piyasasına katılım konularındaki kazanımlar açısından kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliği yansıtan bileşik bir ölçüdüdür: Sıfır ile bir arasında değişir. Örneğin kadın ve erkekler eşit ücret aldıklarında bu değeri sıfır olacak, bunun yanı sıra erkek veya kadınlar ölçümü yapılan bir konuda diğerine kıyasla geride kaldıklarında, değeri 1’e yaklaşacaktır. Endeksin sağlık boyutu iki gösterge ile ölçölür: anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranı.

Afrika'da TCDB'nin gemişı 1990'ların ortalarına dayanmak-
la birlikte (ECA, 2001), bir Birleşmiş Milletler programı olarak
başlatılan ve 2009-2012 yıllarını kapsayan, Cinsiyet Eşitlikçi Yerel
Kalkınma -GELD (Gender Equitable Local Development) programı
yerel düzeydeki kalkınma çabalarını destekleme amacıyla yerel yö-
netimlerde TCDB konusu üzerine odaklanması açısından önemlidir.
Programa 5 Afrika ülkesi: Mozambik, Ruanda, Senegal, Sierra Leo-
ne ve Tanzania dâhil edilmiştir. Dünya Bankası 2011 Kalkınma
Göstergeleri'ne göre, bu ülkelerde özellikle kırsal yoksulluk dikkat
çekici boyutlara ulaşmış görünmektedir.

Tablo-7 Ulusal Yoksulluk Sınırı altındaki Nüfus, %

Ülke	Yıl	Kırsal-Ulusal	Kentsel-Ulusal	Ulusal
Mozambik	2008	56.9	49.6	54.7
Ruanda	2006	64.2	23.2	58.5
Senegal	2005	61.9	35.1	50.8
Sierra Leone	2003	78.5	47.0	66.4
Tanzanya	2007	34.7	21.8	33.4

Kaynak: World Development Indicators (The World Bank, 2011: 61)

GELD'in amacı yerel düzeydeki planlama ve bütçeleme süreç-
lerine cinsiyet eşitliğini yerleştirme Suretiyle yerel kalkınmayı, hem
cinsiyet açısından daha eşitlikçi kılmak, hem de kalkınma sürecini
dışlanmış sosyal grupları özellikle de yoksul kadınları içerecek şe-
kilde yeniden inşa etmektir.

Güçlendirme boyutu da iki gösterge ile ölçülür: her bir cinsiyetin parlamen-
toda sahip olduğu koltuk oranı ve orta ve yüksek öğrenime devam etme se-
viyeleri. Çalışma boyutu ise kadınların iş gücüne katılımları ile ölçülür. Top-
lumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, ulusal insani gelişme başarılarının top-
lumsal cinsiyet eşitsizliği ile nasıl aşıldığını ortaya koymak ve politika ana-
lizi ile hak mücadelesi çabaları için ampirik temeller sağlamak üzere tasar-
lanmıştır (UNDP, 2010). Ancak Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nin cinsiyet
eşitsizliğinin boyutunu tam olarak gösterme noktasında sınırları vardır.
UNDP'nin resmi açıklamasına göre, endeks bu alandaki verilere ulaşmanın
güçlüğünden dolayı henüz kadınların ücretsiz ev emeğini kapsamamaktadır.

Program spesifik olarak cinsiyete duyarlı planlama ve bütçeleme yolu ile kadınların yerelde kaynak ve hizmetlere erişimini artıracak strateji ve mekanizmaları geliştirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra cinsiyet eşitliği ve adaleti konularını yerel yönetim ve kalkınma süreçlerinin merkezine yerleştirmeyi odağına almaktadır (MINECOFIN, 2011).

GELD şu temel noktalara işaret etmektedir:

- Yerel yönetimler kadınlara nasıl ulaşabilir?
- Hangi kurumsal şartlar kadınların yerel yönetime katılımını teşvik eder?
- Yönetim önceliklerini ve kaynak dağıtımını belirlerken yoksulluk ve eşitlik meselelerinin buralarda yeterli düzeyde bir yansı bulmasını hangi kurumsal şartlar ve süreçler garanti eder?
- Kadınların insani potansiyellerini kullanmalarını hangi toplumsal dinamikler sınırlamakta ve engellemektedir ve bunlar nasıl tespit edilebilir?

Program kapsamındaki belediyelerden biri Tanzanya'nın Morogoro Belediyesidir. TCDB analizi ilk olarak Belediyenin karşı karşıya kaldığı öncelikli sorun alanı ve bunun cinsiyet eşitsizliğine etkisinin belirlenmesi ile başlatılmıştır. Burada öne çıkan sorun alanları, temiz su, temel sağlık olanaklarından yoksunluk ve yoksulluk olmuştur. Söz konusu alanların cinsiyet boyutu ele alındığında; kadınların hanelerine temiz su temini sağlamak için, en yakın su kaynağına hergün ortalama 5-8 kilometre yürümek zorunda kaldıkları görülmüştür. Kadınlar ile yapılan görüşmelerde, su taşıma işinin uzun zaman almasının onların diğer hane içi sorumluluklara yetişememelerine neden olduğu kaydedilmiştir. Bu durumun hane içi huzursuzluk ve anlaşmazlıklara yol açarak, kadınların kendilerini korumasız hissettiği boyuta ulaştığı, hatta hane içi şiddet ve boşanmalara varan sonuçlar yarattığı da tespit edilmiştir. Yine yetersiz kalan temel sağlık hizmetlerinin en çok kadın ve çocukları etkilediği görülmüştür.

Bu veriler ışığında TCDB kapsamında Belediyenin bütçe ve planlama yolu ile cinsiyet eşitsizliğini giderme noktasında neler ya-

pabileceği üzerine çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle, kırsal bir bölge olan Morogoro’da mevcut ticaret lisansları nedeni ile kadınların girmesinin zor olduğu gıda pazarına girmelerini teşvik için, kadınların bir araya gelip organize olmalarını kolaylaştırıcı düzenlemeler eklenmiş, devamında vasıf artırıcı eğitimler hayata geçirilmiştir. Tüm bu çalışmalar da, yeni plan ve bütçe sürecine içerilmiştir (UNCDF, 2010).

Program henüz devam ettiğinden sonuçları alınmamıştır. Ancak görünümün odur ki, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi azaldıkça kadınların ev emeği yüklerinin bileşimindeki ağırlık değişmektedir. Avrupa’da en öncelikli talep çocuk bakımı olurken, Afrika’da daha yaşamsal ihtiyaçlar ve sağlık konusu öne çıkmaktadır.

Kitabın bundan sonraki kısmında, Türkiye’de yerel yönetim bütçeleme süreçleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda geldiği düzey değerlendirilecektir.

Beşinci Bölüm

Türkiye’de Yerel Yönetim Bütçelerinin Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİM BÜTÇE SÜREÇLERİ

Türkiye’de kamu yönetimi reformunun mali ayağı 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu yenilik ile Türkiye’de uygulanmakta olan bütçe tür, süreç ve sınıflandırmaları yeniden ele alınmıştır.

5018 sayılı kanunun 12’nci maddesi uyarınca; genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri üç farklı şekilde tutulabilir. Bunlar, merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahalli idareler bütçeleridir. Kamu idarelerince bunlar dışında herhangi bir ad altında bütçe oluşturulamaz. Bununla beraber, yeni bütçe anlayışının üzerine oturtulduğu üç temel ilkedен bahsetmek mümkündür. Bunlar; mali saydamlık, hesap verme sorumluluğu, stratejik planlama ve performans esaslı bütçelemeye dayalı -çok yıllık- bütçeleme uygulamalarıdır (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2003).

TCDB uygulamalarının başarısı açısından bu üç temel ilkedен stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, madde 9) ilkeleri önem arz etmektedir. Stratejik plana dayalı çok yıllık bütçe ilkesi, yukarıda TCDB örnekleri bahsinde değinilen Avrupa Birliği uyum sürecindeki Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi Türkiye bütçeleme sistemi için de yeni bir konudur. Buna göre, kamu idarelerine bütçe öncesinde bir stra-

tejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Söz konusu stratejik planlar katılımcı yöntemlerle hazırlanmalıdır. Kanunda bu katılımcı yöntemlere ve nasıl işletileceklerine ilişkin ayrıntılı bir bilgi verilmemiş olmakla birlikte daha ileriki süreçte ihtiyaç doğması üzerine 2006 yılında DPT tarafından hazırlanmış olan “Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Klavuzu” başlığında bir belge yayınlanmıştır. Klavuzda, katılımcılığın stratejik planlamanın temel unsurlarından biri olduğu vurgulandıktan sonra, bunun sağlanması ve hizmetlerin yararlanıcı ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilebilmesi için “paydaş analizi” yapılmasının önemi belirtilmiştir.

Stratejik planlarda, kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve hazırlayan kurumca benimsenmiş temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyon tarif edilmelidir. Sonrasında bu misyon ve vizyonlara uygun olarak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptanacak, önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda performans ölçümü gerçekleştirilecek, böylelikle bütçeleme sürecinin izleme ve değerlendirmesini yapmak mümkün olacaktır.

Bunlarla birlikte 5018 sayılı kanunun getirdiği bir yenilik olarak, kamu idareleri gelir ve gider tekliflerini hazırlarken, stratejik planları ile uyumlu çok yıllık bütçeleme anlayışı ile hareket etmeye başlamışlardır (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, madde 17). Çok yıllık bütçeleme TCDB’nin yerleştirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Türkiye’de stratejik planların 5 yıllık periyodlar halinde hazırlanması uygun görülmüştür (DPT, 2006). Yerel yönetim bütçeleme süreçlerine toplumsal cinsiyet duyarlılığınınınuyarlanması zaman alan ve sürekliliğin zor sağlandığı bir çaba olduğundan, bu şekilde en azından tespit edilen bir hizmet alanındaki cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için stratejik planda yer alan bir hedef ve amacın 5 yıl boyunca izleneceğini bilmek önemlidir.

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ FARKINDALIĞI VE TCDB

Dünya genelinde kurumsal olarak, yerel yönetim düzeyinde cinsiyet eşitliği konusunun ilk kez ele alınışı, 1998’de Zimbave’de toplanan Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) toplantısı sonunda açıklanan “Yerel Yönetimde Kadın” bildirgesi ile olmuştur. 37 maddelik bildirmede genel olarak kadınların yerel yönetim süreçlerine katılımını ve hizmetlerden eşit faydalanımını sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi noktasında, IULA üyelerinin (i) benimsediği, (ii) uygulamaya söz verdiği, (iii) ulusal hükümetlere ve (iv) uluslararası topluma çağrıda bulunduğu dört başlık altında sıralanmış maddelerden hiçbirisi spesifik olarak TCDB’ye değinmemekle birlikte, benimsediği maddelerden “kadınların ücretli-ücretsiz emek yükü” hakkındaki 18’inci madde ve ulusal hükümetlere çağrılar başlığı altında yer alan “istatistiki veri derlemede cinsiyet farkındalığı” hakkındaki 33’üncü madde yerel yönetimlerde TCDB uygulamalarını cesaretlendirecek ve önünü açacak uluslararası dayanağı sunacak önemdedir.

Buna göre 18’inci madde, kadınların ağır ücretli-ücretsiz iş yüklerinden dolayı karar süreçlerine katılamadıklarını kabul etmektedir. Bu noktada, hane içi görevlerin kadın ve erkek arasında eşitlik temelinde paylaşımını teşvik etmede ve engelliler, yaşlılar ve çocuklar için ucuz, profesyonel ve güvenli bakım hizmetleri sunmada yerel yönetimlerin rolünün önemine değinmektedir. Belediyeler bu hizmetleri doğrudan sunabilecekleri gibi özel sektör veya gönüllü sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine de gidebilirler. Ek olarak madde, erkeklerin de çocuklarına ve akrabalarına bakım verme hak ve sorumlulukları olduğunu belirterek sonlanmaktadır (IULA, 1998: m. 18). Başka bir deyişle, çalışmanın sosyal politika ile ilgili bölümünde değinilen bakım alma ve verme hakkı tartışmasını hatırlayacak olursak, uluslararası düzeyde küresel yönelimin, bakım alma hakkından ziyade bakım verme hakkına ağırlık verdiği ve bakım işi-

ni, hanenin ve dolayısıyla da kadının işi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Bildirgenin 33'üncü maddesinde ise, ulusal hükümetlere yerel yönetim düzeyinde kullanılabilecek istatistiki veri toplama süreçlerinde, cinsiyetlendirilmiş veri toplanması ve analizlerin eşitlik perspektifi ile yapılması çağrısı yapılmıştır (IULA, 1998: m. 33).

Bununla birlikte Türkiye'nin üyelik yolunda mevzuatını ve uygulamalarını uyumlulaştırma yönünde adımlar attığı Avrupa Birliği düzeyinde de yerel yönetimi ilgilendiren gelişmeler vardır. Buna göre üye devletlerin katılımı ile Mayıs 2006'da Avusturya, Innsbruck'da gerçekleşen Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konseyi Genel Kurulu'nda "Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı" hazırlanmıştır. Şart'ın İlkeler kısmı Sinci maddesi şöyle demektedir:

"Yerel nüfusun yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin ve araçların geliştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınmalıdır. 'Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi' ve 'toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme' tekniklerinin uygulanması bu anlamda verilecek örneklerdir. Bu amaçla kadınların yerel yaşam deneyimleri, hayat ve çalışma koşulları dahil çözümlenmeli ve dikkate alınmalıdır" (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi, 2006).

Bunun dışında, Şart'ın uygulanması ile ilgili taahhütlerden ilki ve de devam eden taahhütlerin gerçekleşmesini garanti edecek olanı, her yerel yönetimin bir "Eşitlik Eylem Planı" (EEP) hazırlamasıdır. Bu plan Şart'a imza koyan tarafın taahhüt ettiklerini yürürlüğe koyabilmesi için gereken amaç ve önceliklerini, planlanan tedbirlerini ve tahsis edeceği kaynaklarını içermelidir.

Çalışmanın ilerleyen alt kısımlarında Türkiye'de yerel düzeydeki cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarına örnek teşkil eden iki deneyim ele alınacaktır. Bunlar, Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında yürütülen "Kadın Dostu Kentler" projesi ile Güney Doğu Anadolu Belediyeler Birliği kapsamında hayata geçen örneklerdir.

Türkiye’de Birleşmiş Milletler Ortak Programı’nın TCDB açısından bir değerlendirmesi

Avrupa Kadın-Erkek Eşitlik Şartı dünya kamuoyu ile paylaşılrken, Şart’ı imzalamamış olmakla birlikte, Türkiye’de de bu konuda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Temmuz 2006’da Türkiye’de Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Türkiye temsilciği ve İçişleri Bakanlığı’nın ortaklaşa yürüttüğü “Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı (BMOP)”, kısa adıyla “Kadın Dostu Kentler” pilot uygulaması yürütölmeye başlanmıştır. Program, Kars, Nevşehir, Trabzon, Van, İzmir ve Şanlıurfa illerini kapsamış ve 2009 yılında sonlandırılmıştır.⁴⁸ BMOP, Türkiye’de yerel düzeyde hayata geçirilen ve Valilik, Belediye, İl Özel İdaresi ve Kadın Kuruluşları olmak üzere ilgili tüm ortakların içinde yer aldığı ilk programdır (Şenol vd., 2010). Burada dikkat çeken, BMOP’un üstünde yükseldiği temelin Avrupa Eşitlik Şartı’nda öngörölen Eşitlik Eylem Planı olmasıdır. Yerelde Eşitlik Eylem Planı (YEEP) olarak ifade edilen planlar,

- yerel karar mekanizmalarına katılım,
- kentsel hizmetler,
- kadına yönelik şiddet,
- ekonomik güçlenme ve çalışma hayatı,
- eğitim ve sağlık hizmetleri,
- göç ve yoksulluk ve
- zihniyet değişikliği ve farkındalık yaratma, başlıkları altında hazırlanmıştır.

Çalışmanın bu kısmında, BMOP’un yerel yönetim düzeyinde sağladığı toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının, bütçe süreçlerine ne derecede etki ettiğı sorgulanmıştır. Bu doğrultuda, projenin uy-

48 2011 yılında "Kadın Dostu Kentler Projesi"nin 2. ayağı uygulanmaya başlanmıştır. Bu kez Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun illeri valilik ve belediyeleri ile çalışılacaktır. Söz konusu illerin valilik ve belediye temsilcileri, 6 Temmuz 2011 tarihinde "Kadın Dostu Kent Taahhütnameşi"ni imzalamıştır (BM Türkiye, 2011).

gülandığı iller ve merkezdeki (Ankara) koordinatörleri⁴⁹ ile yapılan görüşmeler, bağımsız araştırmacılara hazırlatılan araştırma ve sonuç raporları,⁵⁰ Şanlıurfa,⁵¹ Trabzon ve Nevşehir illerinde Belediye ve İl Özel İdaresi temsilcileri ile yapılan görüşmeler⁵² ve ilgili illerin stratejik plan ve bütçe belgeleri kaynak olarak kullanılmıştır.

İllerde yürütölen cinsiyet eşitliği faaliyetlerinin bütçelerde nasıl bir etki yarattığını gözlemek istediğimizde öncelikle şu görünmektedir ki, her ilde il özel idaresi ve belediye düzeyinde hazırlanan stratejik planlara toplumsal cinsiyet meselesi dahil edilmiş, buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi konusu bir stratejik hedef olarak, YEOP ise bunun alt hedefi olarak stratejik planlarda belirtilmiştir (Ayata ve Aybars, 2010). Bu farkındalık sadece projenin uygulanma dönemi olan 2006-2009 Şanlıurfa İl Özel İdaresi 2009-2013 Stratejik Planı yılları ile de sınırlı kalmamış ileri-ki dönem stratejik planlara da yansımıştır. Örneğin, YEOP'na 22 sayfa ayırarak, her bir farklı müdürlük faaliyetine ilişkin kadınlara yönelik alt hedefleri sıralamıştır. Ayrıca istihdam, şiddet, göç, kent-sel yaşama katılım ve karar alma mekanizmalarında temsil gibi konularda üretilmiş ve iki yıl içinde gerçekleştirilmesi hedeflenen öncelikli projeler sıralanarak söz konusu 9 proje için 237.440 TL'si Şanlıurfa Belediyesi, 7500 TL'si Şanlıurfa Valiliği bütçesinden olmak üzere toplam 244.940 TL ayrılmıştır. Ayrıca projeler için ilave bir 76.400 TL de Sabancı Vakfı'ndan hibe edilmiştir (Şanlıurfa Valiliği İl Özel İdaresi Stratejik Planı, 2009-2013: 162-164). Ancak da-

49 İzmir: Semra Ulusoy, Nevşehir: Nilgün Salmaner, Trabzon: Sinem Mısırlıoğlu, Şanlıurfa: Tölay Yılmaz, Ankara: Zeynep Başarankut.

50 Ayata vd. 2006; Alkan, 2009; Ayata ve Aybars, 2010; Şenol vd. 2010.

51 Şanlıurfa Belediyesi Yerel Eşitlik Birimi Sorumlusu, Meral Sepetçioğlu ve İl Özel İdaresi Mali Hizmetler Müdürü Habip İpar ile yapılan görüşmeler.

52 10 Aralık ve 24 Aralık 2010 tarihinde BMOP kapsamında Trabzon ve Nevşehir'de gerçekleştirilen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konulu eğitimlerde tarafımdan "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Neden TCDB? Yöntemler, Uygulama Örnekleri" başlıklı sunum yapılmıştır. Bu eğitimlere İl Özel İdaresi Bütçe ve Stratejik Plan Sorumluları, Belediye Meclis üyeleri ve ilgili kadın STK'larından temsilciler katılmışlardır.

ha sonra İdarenin izleyen 2011 yılı bütçesine bakıldığında mevcut bütçe tahsisinden bu meblağların izini sürmek mümkün olamamaktadır. Dönemin İl Özel İdaresi Mali Hizmetler Müdürü ile yapılan görüşmeye göre; BMOP kapsamında yapılan cinsiyete duyarlı bütçeleme eğitimi sonrasında, Meclis Başkanı'nın da iradesiyle 2011 bütçesinde "Kadınlara yönelik ruhsal ve fiziksel gelişim sağlamak amacıyla spor tesisi inşa edilmesi projesi" olarak Yatırım ve İnşaat Müdürlüğü kurumsal kodu altında 100.000 TL ayrılmıştır. Ancak daha sonra meclis başkanının değişmesi ve projenin takibinin yapılamaması nedeniyle bu proje gerçekleşmemiş, dolayısıyla bir harcama da yapılmamıştır (Mali Hizmetler Müdürü ile yapılan görüşme, 2011 Kasım).

Bununla birlikte yine, performans programları aracılığı ile faaliyetlerin izi sürülmek istenildiğinde de karşılaşılan manzara benzerdir. 2011 Performans Programı belgesinde de, Stratejik Plan'da ele alınan YEOP kapsamındaki hiçbir faaliyet ve hedefe ilişkin performans değerlemesi yapılmamıştır. Oysa, Stratejik Plan'da yer alan bütün diğer müdürlük faaliyetlerine dair iş ve performans tespitleri yapılmıştır. Görünen odur ki, Stratejik Plan'a eklenen ayrıntılı YEOP, kendi başına içerik olarak her bir müdürlük faaliyeti ile ilişkilendirilmiş olsa da, müdürlükler kendi iç amaç ve hedef tespitlerinde bu eşitlik eylem planını gözönünde bulundurmamışlardır.⁵³ Başka bir ifadeyle, aynı yönde akan ama birbirine karışmayan iki ırmak gibi, aynı kitabın içinde, aynı planda, hatta aynı kurumun çatısı altında yer alan birimler, hem birbirleri ile iletişimsiz görünmektedirler hem de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda tam bir farkındalık ve içerme gerçekleştirememişlerdir. Oysa her bir müdürlük kendi içinde cinsiyete duyarlı bir planlama yapmamış olsa bile, stratejik plan hazırlanırken basit bir dağıtım ile, YEOP'nda sıralanmış her bir amaç

53 İl Özel İdaresi yeni dönem stratejik plan hazırlanırken BMOP sürecinde ortaya konan YEOP'nı tamamiyle stratejik plana entegre etmiştir (BMOP İl Koordinatörü Tülay Yılmaz ile yapılan görüşme, 2011 Kasım). Bu durum her ne kadar olumlu bir ilerleme olsa da, plan ve politikanın bütçeye yansarak hayata geçmesi noktasında yetersiz kaldığı gözlenmektedir.

ve hedef, stratejik planda yer alan ilgili Müdürlüklerin hedef ve amaçlarına eklenebilirlerdi. Böylelikle, hem söz konusu cinsiyet eşitliği faaliyetinden sorumlu birim netleşir ve denetimi mümkün olur hem de stratejik planda bir müdürlük altında yer alan amaç ve hedefin bütçede izini sürmek mümkün olabilirdi. Bu haliyle değerlendirildiğinde, yeni başlayan cinsiyet eşitliği politika uygulamaları için beklenen alışıldık tehlike bu örnekte de karşımıza çıkmaktadır: "kadınları ekle ve unut".⁵⁴

Şanlıurfa Belediyesi'nin stratejik plan ve bütçe süreçlerinin cinsiyet eşitliğine duyarlılığının nasıl geliştiğine bakılacak olursa, BMOP döneminde başlayan farkındalığın yeni stratejik planda da devam ettiği görülmektedir. Buna göre cinsiyet eşitliği ile ilgili "kadınların gündelik yaşam koşullarını iyileştirmek ve sosyal statüsünü yükseltmek" amacı Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü faaliyeti olarak, 5'inci stratejik alan olan "sosyal yapı" altında 41'inci amaç olarak yerini almıştır.

Tablo-8 Şanlıurfa Belediyesi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014

Amaç 41: Kadınların gündelik yaşam koşullarını iyileştirmek, sosyal statüsünü yükseltmek

Hedef 194: Her yıl Şanlıurfada yaşayan ve göçten etkilenen yoksul kadınların yaşam kalitesini iyileştirmek.

Hedef 195: Kırdan kente göçeden yoksul kadınların aile ve kent yaşamına aktif olarak katılımı sağlamak.

Hedef 196: Her yıl kırdan kente göç eden kadınlara mesleki eğitimlerle istihdam imkanları sağlamak.

Hedef 197: Kentteki kadınların eğitim, destek ve rehberlik hizmetlerden yararlanmasını sağlamak.

Hedef 198: 2 yıl içinde 2 Kadın Destek Merkezi açmak.

Hedef 199: Her yıl kadın erkek eşitliğine yönelik faaliyetler düzenlemek

Kaynak: Şanlıurfa Belediyesi 2010-2014 Stratejik Planı

54 Uluslararası feminist literatürde bu yaklaşım "add women and stir", yani "kadınları ekle ve karıştır" olarak, kadınların belge ve dökümanlarda görünür kılınmaları ancak fiiliyatta yine de bir dönüşüm ve gerçekleşme olmaması durumu için kullanılmaktadır.

Belediye 41'inci amaçta yer alan hedefleri "fazlasıyla gerçekleştirmiştir" (Eşitlik Birimi sorumlusu Meral Sepertçioğlu ile yapılan görüşme). Buna göre şu an 4 adet Kadın Destek Merkezi varolmakla birlikte, yeni bir tanesi 8 Mart 2012 de açılacak (Topdağı Kadın Destek Merkezi) ve iki tanesi de (Ahmet Yesevi mahallesi ve Toki) planlanma aşamasındadır. Söz konusu 41'inci amaca dayalı olarak gerçekleştirilen faaliyetlere bağlı harcamalar bütçede Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü kurumsal kodu altında harcamanın niteliğine göre belirlenen uygun ekonomik ve fonksiyonel kod ile gösterilmiştir. Bu da yukarıda bahsi geçen cinsiyet eşitliği harcamalarının miktarını ve hangi faaliyeti gerçekleştirmek üzere yapıldığını görmeyi zorlaştırmaktadır. Bundan başka 194, 195 ve 199 nolu hedefler diğerlerine göre görece soyut olduklarından, yine bu politik hedeflerin izini sürmek mümkün olamamaktadır. Bütçeye temel oluşturan 2012 Performans Programı incelendiğinde ise, 196, 197 ve 198 nolu Stratejik Hedeflerle ilişkili olarak nitelendirilebilecek "2.1.2. Kadın, gençlik ve mesleki eğitim merkezleri oluşturulacak" performans hedefi görülmektedir (Şanlıurfa Performans Programı, 2012). Bu hedefe bağlı yapılacaklar da yine Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü kurumsal kodu altında bütçelendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, Kars Belediyesi ve İl Özel İdaresi, Nevşehir İl Özel İdaresi ve Trabzon İl Özel İdaresi'nin 2009 ve 2010 bütçelerinde, stratejik planlarını takip edecek şekilde bütçelerinde YEER için özel 10.000 ila 50.000 TL arasında tahsisler yaptıkları izlenmiştir. Örneğin Trabzon İl Özel İdaresi 2010-2014 stratejik planında konu şu şekilde yer almıştır:

Tablo-9 Trabzon İl Özel İdaresi Stratejik Planı'nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014

AMAÇ 34: Kadın ve kız çocuklarının toplumsal gelişimini ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını güçlendirecek faaliyetleri yapmak.

Hedef 34.1: Kadın ve kız çocuklarına yönelik meslek kurslarının açılması

Hedef 34.2: Kadın danışma ve eğitim merkezinin açılması

Hedef 34.3: Kadın ve kız çocuklarının ticari faaliyette bulunmaları yönünden

destekleyici çalışmaların yapılması

Hedef 34.4: Trabzon yerel eşitlik eylem planının hayata geçirilmesi

Hedef 34.5: Kadın Sığınma Evinin yapılmasını sağlamak

Kaynak: Trabzon İl Özel İdaresi, 2011

Bu stratejik plana dayalı olarak hazırlanan bütçede söz konusu amaç ve faaliyetlerin izini sürdüğümüzde: Trabzon İl Özel İdaresi Gider Bütçesi cetvelinde, doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine işaret eden, fonksiyonel kodu “Genel Kamu Hizmetleri”, ekonomik kodu ise “cari transfer” altında “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Gerçekleştirmeye Yönelik Trabzon Yerel Eşitlik Eylem Planı”, harcama kalemine 30.000 TL ayrıldığı görülmektedir.

Ancak yerel yönetim bütçelerinde kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik somut harcama kalemleri belirlemiş olsalar da, bu meblağ öncesinde gerçekçi ve yeterli bir ihtiyaç tespitine dayalı gerçekleşmediğinden çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Süreç içerisinde paranın hemen hemen tamamının, Trabzon’da yaşayan kadınların sosyo ekonomik statüsünü tespit amacı ile yapılan bir araştırmaya ve 8 Mart 2010 Dünya Kadınlar Günü’nde de kadın vatandaşlara çiçek dağıtımına harcadığı görülmüştür. İl Özel İdaresi Bütçe temsilcisi bu durumla ilgili rahatsızlığını, “...araştırma yapıldı, uygulamaya bütçe kalmadı” şeklinde ifade etmiştir (İl Özel İdaresi, Mali hizmetler Müdürü ile yapılan görüşme, 2010).

Burada sorulması gereken soru, ayrılan ödenek tespitinin neye göre, hangi ihtiyaçları gidermek üzere yapılmış olduğudur? Bir ödenğin sadece “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Yönelik” olduğunun belirtilmesi yeterli değildir. Harcamanın hedefi açık net bir şekilde ifade edilmelidir.

Bununla birlikte her ne kadar özel bir kalem ile ödenek ayrılması önemli bir adım olsa da, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yapılacak harcamaların tek bir ödenek ile halledilemeyecek kadar geniş kapsamlı olduğu görülmelidir. Örneğin eğitime ulaşımında kız ve erkek çocukları arasında eşitliği sağlamaya yönelik bir harcama, birden fazla belediye biriminin sorumluluk alanına girebilmektedir.

Eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlamak, eğitim, bina, yol, ulaşım, sağlıklı beslenme, kültür, spor ile ilgili belediye fonksiyonlarından sorumlu birim/daireleri de ilgilendirmektedir. Sözün özü, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden kaynaklandığı iyi saptandıktan sonra, ilgili harcamacı birimlerin tespiti ve birlikte düşünülmesi ile koordinasyon içinde bir bütçe hazırlanmalıdır.

Bunlara ek olarak, yukarıda değinilen 30.000,00 TL’lik ödeneğin bütçede “neden fonksiyonel kodu “Genel Kamu Hizmetleri”, ekonomik kodu ise “cari transfer” altında” gösterildiği sorusuna⁵⁵ bütçe sorumlularından tatmin edici bir cevap alınamamıştır. Burada şu bilgiyi vermek anlamlıdır. BMOP kapsamında yine projenin ilgili kurumlarının desteği ile İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi AREM’e 2008 yılında hazırlatılıp, pilot illerin yerel kurumlarına dağıtılan “Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler: Kadın Dostu Kentlere Doğru” kitabında, “Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler ve Bütçe İlişkisi” başlığı altında belirtilenler, Trabzon Belediyesi’nin bütçe tahsisinde seçtiği yolu açıklamaktadır. Buna göre; “kadına yönelik yapılan harcamalar” sosyal hizmet kapsamında değerlendirilmiştir. Devamında da, sosyal hizmet için karşılıksız olarak yapılan ödemelerin cari transfer niteliğinde olduğu belirtilerek, “yerel yönetimler sosyal hizmete ilişkin olarak yapacakları karşılıksız ödemeleri bütçelerinin ‘05 Cari Transferler’ tertibinin altında, ödemelerinin çeşidine göre ‘05.3 Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler’ ile ‘05.4 Hane halkına yapılan transferler’ tertibinin ilgili kodundan yapacaklardır” şeklinde yol gösterilmiştir (AREM, 2008: 53).

Açıkkası bürokratlar da, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olduğunu düşündükleri bir harcamayı nasıl göstereceklerini bilememekteler. Bu da Trabzon İl Özel İdaresi’nde görevli bir bütçe uzmanının deyimiyle “daha kolay harcanabilmesi için” söz konusu öde-

55 Yakar-Önal, Aysegül. 2010. “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yerel Yönetim Yükümlülükleri-Stratejik Plan-Bütçe İlişkisi: Trabzon Örneği”, Sabancı Vakfı, Yerelde Eşitlik Programı (YEP), Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitimi, sunuş notları, 24 Aralık 2010.

neğin en “genel” bütçe kalemi altına eklenmesi ile çözülmeye çalışılıyor. Bu durum yılsonunda bütçe performansını değerlendirme çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik harcamaların izini sürmeyi zorlaştırıyor.

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin 2010-2014 stratejik planında ise konu şu şekilde el alınmıştır.

“Kadın-erkek eşitliği esasıyla kadınların yerel karar alma süreçlerine katılımı teşvik edilecek ve desteklenecektir. Yerel Eşitlik Eylem Planı doğrultusunda, kadınların şiddete maruz kalmaması için eğitim temelli destekler sunulacaktır. Ayrıca kadınların sosyal yaşamda ekonomik açıdan güçlenmesi için de çeşitli branşlarda mesleki kurslar düzenlenecektir.” (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2010: 233).

Ancak Belediye bütçesinde, stratejik planda geçen bu taahhütleri doğrudan karşılayan bir tahsise rastlanmamıştır. Yapılan görüşme sonucunda, “Aile Danışma ve Eğitim Merkezleri” ile “Kurs Merkezleri” başlıklı bütçe kalemlerinin kadın sığınmaevleri ve meslek kursları faaliyetlerini içerdiği öğrenilmiştir. Söz konusu “Aile Danışma ve Eğitim Merkezleri” ve “Kurs Merkezleri” kalemleri Belediye’nin Sosyal İşler Şube Müdürlüğü ödeneğinden karşılanmaktadır (İ.B.B. Kadın Danışma Merkezi yetkilisi ile yapılan görüşme). Hedef ile uyumlu harcamanın gerçekleşip gerçekleşmediği, faydalanıcılara ne ölçüde ulaştığı sorusu sorulduğunda, BMOP İzmir İl Koordinatörü, hem belediyeler hem de il özel idare çalışmalarında kadın erkek eşitliğine yönelik faaliyetlerin arttığını, sığınmaevleri ve kadın danışma merkezlerinin sayısında da artış olduğunu kaydetmiştir. Bu gelişmede her iki kurumun stratejik planlarına ortak program ilkelerinin girmesinin ve meclislerde kadın erkek eşitliği komسیونlarının kurulmasının payı bulunmaktadır. 2012 yılı itibariyle İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne ait 10 adet kadın sığınma evi hizmet vermektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi Performans Programı, 2012: 58). Ayrıca yine Performans Programında belirtildiği üzere, 2010 yılında sığınmaevlerinden 182 kadın yararlanmış ve 2010 yılı bütçesinden bu faaliyete 59.500 TL ödenek ayrılmıştır (İzmir

Bu gelişmeleri izleyen şekilde, İzmir’de BMOP kapsamında ilk kez 2011 de İl Özel İdaresi’nden bütçe talebinde bulunulmuş ve İl Genel Meclisi bu talebi onaylayarak, YEOP kapsamındaki eğitim ve basım/yayın faaliyetleri için yıllık 50.000 TL ayırmıştır (BMOP İzmir İl Koordinatörü, Semra Ulusoy ile yapılan Görüşme, 2011). Bunlarla birlikte İl Özel İdaresi stratejik planlarına konu şu şekilde yansımıştır: İzmir İl Özel İdaresi 2007-2009 Stratejik Planı’nda Sosyal Hizmetler başlığı altında, 4’üncü stratejik amacını “Kimsesiz ve bakıma muhtaç kişilerin barınma ve sığınma ihtiyaçlarının karşılanması” olarak belirlemiştir. Bu amacın altında 2007, 2008 ve 2009 yılları için düşünülen hedefler adım adım saptanmıştır.

Tablo-10 İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı’nda Cinsiyete Duyarlılık, 2007-2009

2007 Sosyal Hizmetler:

Hedef 4.2: Korunmaya ihtiyacı bulunan kadınlar için bir kadın konukevinin yaptırılması.

Faaliyet 4.2.1: 2007 yılı içerisinde Bornova’da İl Özel İdaresi’ne ait 875 metrekarelik arsanın Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na tahsisinin yaptırılması.

2008 Sosyal Hizmetler:

Hedef 4.2: Korunmaya ihtiyacı olan kadınlar için bir kadın konukevinin yaptırılması.

Faaliyet 4.2.1: 2007 yılı içerisinde arsası temin edilen kadın konukevinin imar uygulaması, zemin etüdü, plan kotesi, vaziyet planı, projenin hazırlanması buna bağlı olarak keşif icmalinin hazırlanması ve yaklaşık maliyetinin çıkarılması.

2009 Sosyal Hizmetler:

Hedef 4.2.: Korunmaya ihtiyacı bulunan kadınlar için bir kadın konukevinin yaptırılması.

Faaliyet 4.2.1: 2008 yılı içerisinde yaklaşık maliyeti tesbit edilen kadın konukevinin ihalesi yapılarak inşaatına başlanması.

Kaynak: İzmir İl Özel İdaresi, 2007-2009 Stratejik Planı. 2007.

Tablo-10, İdarenin kadınlar için sığınma evi açma faaliyetini, arsa tahsisinden inşaatın başlamasına kadar olan süreci yıl yıl nasıl planladığını göstermektedir (İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı, 2007: 156-159). İzleyen süreçte 2010-2014 Stratejik Planı ise 8inci stratejik amaç olan “İlimizde, sosyal hizmetlerin yeni hizmet modelleri ile geliştirilmesi, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, hizmetin vandaşa daha etkin, ulaşılabilir ve çağdaş standartlara uygun olarak sunumunun sağlanması” (İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı, 2010: 168) amacına bağlı olarak Tablo-11’de yer alan stratejik hedefler belirlenmiştir. Buna göre, sığınma evinden ayrılacak kadınların ekonomik güçlenmelerini sağlamak üzere çocuklarına kreş desteği verilmesi, YEOP’nının hayata geçirilmesi ve mikro kredi olanaklarından faydalandırılmaları hedefleri ortaya konmuştur. Ayrıca tüm bu hedefler için sorumlu idari birimler de belirtilmiştir. Böylelikle yapılacak faaliyetlerin bütçede izini sürmek kolaylaşacaktır.

Tablo-11 İzmir İl Özel İdaresi Stratejik Planı’nda Cinsiyete Duyarlılık, 2010-2014

Hedef 8.11.: 2010- 2014 yılları arasında, sığınma evinden çıkan ve ekonomik durumu yetersiz olan kadınlar öncelikli olmak üzere, çalışan ve ekonomik durumu yetersiz olan kadınların kreş çağındaki çocuklarının yararlanması için bu kadınların kreş ücretleri konusunda desteklenmesi, gerekli durumlarda kira yardımı yapılması.

İlgili Birim: Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı / Sosyal Hizmetler Müdürlüğü

Hedef 8.12.: 2010- 2014 yılları arasında İzmir Yerel Eylem Eşitlik Planının hayata geçirilmesi çalışmalarına destek verilmesi.

İlgili Birim: Tüm birimler

Hedef 8.1.: 2010–2014 yıllarında arasında kırsalda yaşayan öncelikle kadın ve gençlere bütçe olanakları çerçevesinde mikro kredi imkanlarının sağlanması.

İlgili Birim: Mali İşler ve Strateji Daire Başkanlığı

Kaynak: İzmir İl Özel İdaresi 2010-2014 Stratejik Planı, 2010.

Kars Belediyesi ise, 2008 yılında Kadın Çalışmaları Birimi için Özel kalem Müdürlüğü Bütçesinden pay ayrıldığını belirtmiştir. Ay-

rica, 2010 yılında yine Özel Kalem Müdürlüğü bütçesinden 50 bin TL pay ayırarak, bu miktarı “Kadın Dayanışma Giderleri” şeklinde göstermiştir. Kars İl Özel İdaresi ise 2009 yılı bütçesinden “kadın çalışmalarına yönelik” olarak 10 bin TL ve 2010 yılı bütçesinden 5 bin TL ayırmıştır. Ayrıldığı belirtilen meblağların, YEEP faaliyetleri için gereken toplantı, etkinlik giderleri için harcandığı öğrenilmiştir (Şenol vd. 2010).

Burada belirtilmesi gereken konu, BMOP örneği özelinde, her ne kadar İl Özel İdareleri ve Belediye stratejik plan ve bütçelerinde kadın erkek eşitliği hedefi ile gerçekleştirilecek olan amaç, hedef ve ödenek kalemleri kendilerine yer bulmuş olsa da, bu gelişmeler tek başına yerel yönetimin ya da bütçelerin “toplumsal cinsiyete duyarlı” olarak nitelenmesi için yeterli değildir. Bütünüyle cinsiyet eşitliği politik niyeti ve sorgulayıcı bakış açısı ile her bir stratejik amaç, hedef ve bütçe kaleminin, kadın ve erkekleri, kız ve oğlan çocuklarını farklı etkileme potansiyelleri göz önünde bulundurularak plan ve bütçeler hazırlanması gerekir. Bu da ancak, stratejik planların dayanak noktaları olan paydaş analizlerinin en katılımcı şekilde yapılmaları ile mümkün görünmektedir. Bununla birlikte yerel planlama ve bütçelemede katılımcı bütçe her zaman tek başına toplumsal cinsiyet farkındalığını garantilememektedir. Bu durumun açığa çıkmasında farklı sebepler etkilidir: geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, güç ilişkileri, zaman-bilgi-yapabilirlik/kapasite eksiklikleri, kadınların bütçeleme süreçlerini etkilemelerini zorlaştırmaktadır. Eğer kadınlar planlama sürecine etkin bir biçimde katılamazlarsa ve aktif bir biçimde kendi ihtiyaç ve önceliklerini dile getiremezlerse, söz konusu ihtiyaçlar bütçe ödenek dağıtım sürecinde daha fazla göz ardı edilmektedir (UNIFEM, 2010: 26).

BMOP sonuç raporu, YEEP’lerin iki özelliğini öne çıkarmaktadır. Biri *kadınların güçlenmesini*⁵⁶ ve kentin kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi hayatına katılımının önündeki engelleri kaldırmayı hedeflemesidir. Diğeri ise, paydaşları ile ortak çalışan, toplumsal

56 Vurgu tarafımıza aittir.

cinsiyet eşitliği ilkesi temelli bir yerel hizmet modeli ile yerel kaynak tahsisini öngörmesidir (Şenol vd., 2010: 25).

Program kapsamında, öncelikle kapasite geliştirilmesi amacıyla, altı ilde Valilik, Belediye, İl Özel İdaresi'nde çalışan yerel idareciler ile kadın kuruluşlarından temsilcilere toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve TCDB konularında eğitimler verilmiştir. Program genel olarak değerlendirildiğinde, yapılan eğitimlerle ciddi bir farkındalık yaratıldığı görülmektedir. Şöyle ki; her ilde, İl özel idareleri bünyesinde Eşitlik Birimleri ve Belediye Meclisleri bünyesinde de Kadın Erkek Eşitlik Komisyonları kurulmuştur. Böylelikle, hazırlanan YEEP'ları doğrultusunda yapılacak faaliyetlerin sorumluluğunu alacak. takibini yapacak sorumlu birimler oluşmuştur. Bu da eşitlik çalışmalarının kurumsallaşmasını sağlayan önemli bir adımdır. Yeni oluşturulan İl özel idareleri Eşitlik Birimleri, hem belediye eşitlik komisyonu hem de gönüllü kadın STK'ları ile iletişim halinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik faaliyetlerin koordine edilmesi noktasında çalışmaktadırlar. Bu amaçla illerin valiliklerine bağlı kurumlardan (İl Emniyet Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, Jandarma Komutanlığı, Sağlık Müdürlüğü gibi) birer personel Yerel Eşitlik Birimi için görevlendirilmiştir. Bu esnada, çalışmaların kalıcılığını sağlamak ve kurumsallaşma yaratmak için Nevşehir (9 Ekim 2009), Trabzon (24 Ağustos 2009), Şanlıurfa (2 Eylül 2009) ve İzmir (20 Ağustos 2009) illeri, İçişleri Bakanlığı'na Valilik bünyesinde bir Yerel Eşitlik Birimi'nin kurulması için norm kadro talebinde bulunmuşlar ancak olumlu bir yanıt alamamışlardır (Şenol vd., 2010: 104).

Oysa 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 35inci maddesinde şöyle denmektedir:

“İl özel idaresi teşkilatı; genel sekreterlik, malî işler, sağlık, tarım, imar, insan kaynakları, hukuk işleri birimlerinden oluşur. İlin nüfusu, fiziki ve coğrafi yapısı, ekonomik, sosyal, kültürel özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak norm kadro sistemine ve ihtiyaca göre oluşturulacak diğer birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi il genel meclisinin kararıyla olur. Bu birim-

ler büyükşehir belediyesi olan illerde daire başkanlığı ve müdürlük, diğer illerde müdürlük şeklinde kurulur.” (5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 2005)

Görünen odur ki, mevzuat yerel yönetimlere kendi iç teşkilat yapılarını oluşturmada özerklik verirken (Çiftçi vd. 2010: 94), söz konusu birimlerde çalışacak personel için Bakanlık onayı gerektiğinden, yerel ve ulusal düzey arasında bir yönetim açığı, çatışması oluşmaktadır. Bu da İl Özel İdarelerinin elini bağlamaktadır. BMOP sonuç Rapor’unda da bu konuya da vurgu yapılmakta ve merkezi mevzuatta norm kadro ilke ve standartları belirlenirken ünvanlı kadrolararasına “eşitlik müdürü” veya “kadının statüsü müdürü” kadrosunun yerleştirilmesinin sorunun kökten çözümü olacağı önerisi getirilmektedir (Şenol vd. 2010). Bu konu başka bir boyutu ile belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliği için yaptıkları faaliyetleri ve eşitlik komisyonu çalışmalarını bütçe cetvellerinde nasıl gösterecekleri ile ilgili yaşadıkları sıkıntılarda da açığa çıkmaktadır. Konu ilerideki alt bölümde Güney Doğu Anadolu Belediyeler Birliği’ne bağlı belediyelerdeki çalışmaları değerlendirirken yeniden ele alınacaktır.

Bunlarla birlikte, YEOP’larında geçen başlıklardan iki tanesinin takip edilmesi önem arz etmektedir. Bunlar; “Kadınların kent ve çalışma yaşamına daha fazla katılabilmesi için kreş, gündüz bakımevi, yaşlı bakımevi olanaklarının sağlanması var olanların iyileştirilmesi” ile “toplumsal cinsiyete duyarlı yerel bütçe hazırlanması” başlıklarıdır (Şenol vd. 2010: 38). Ancak programın sonuç raporu incelendiğinde, kreş ve bakım evleri konusunda altı ilde de kaydadediği bir ilerleme yaşanmadığı görülmektedir. Tek olumlu örnek İzmir İl Özel İdaresi’nin sığınma evinden çıkan kadınların çocukları için sağlamayı planladığı kreş desteği ve İlçe belediyelerindeki Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonlarının girişimleri sonucu Çiğli Belediyesi’nin bir anaokulu açmak için Meclis kararı çıkarmasıdır. Sığınma evlerinden çıkan kadınların sosyal hayata katılmaları ve ücretli iş olanaklarına erişebilmelerini kolaylaştırması açısından bu karar çok ilericidir. Ancak yine de, bütün kadın vatandaşları kapsayacak, yay-

gın ve erişilebilir çocuk bakımı ihtiyacı varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu kitap yazıldığında Çiğli’de henüz faaliyete geçmiş bir anaokulunun varolmadığı bilinmektedir. Görünen odur ki, Meclis kararları verilen kararın hayata geçirilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Alınan bir kararın hayata geçmesi noktasında ihtiyaç duyulan harcamaların yapılması için son kararı belediye başkanı vereceğinden, eğer yeterli bir düzeyde politik niyet geliştirilemediyse, kadın erkek eşitliği konusundaki projelerin hayata geçmesi de mümkün olamamaktadır.

BMOP kapsamında hayata geçirilen YEOP’larında yer alan başlıklardan, kadınların ekonomik açıdan güçlenmesi ve çalışma hayatına katılımının artırılması ile ilgili olan hedef, “yerel yönetimlerin kreş, yaşlı ve hasta bakımevleri vb. gibi olanaklar sunarak, kadınların çalışma hayatına katılımını desteklemesi” ibaresi ile başlamakta ve “kadınların sosyal güvenlik sisteminden yararlanmalarının sağlanması” ile sonlanmaktadır. Diğer başlıklar ise;

“- İstihdam garantili meslek eğitimi, beceri ve kapasite geliştirme programlarının artırılması, bu programların kadınların ve piyasanın talebi doğrultusunda yeniden yapılandırılması ve bunlardan kadınların yararlanmasının sağlanması.

- Mikro kredi uygulamalarının kadınları güçlendirici biçimlerinin benimsenip uygulanması.

- Kadınların el emeği ürünlerini değerlendirmeye yönelik çalışmalar yapılması” (Şenol vd. 2010: 39).

Program ulaşılan sonuçlarının geneli itibariyle değerlendirildiğinde altı şehirde de yukarıda sayılan başlıklardan en az biri veya bir kaçının birlikte hayata geçtiği görülmektedir. Ancak kreş ve bakım evleri hizmetlerinin sumunu ve sosyal güvenlik sistemine katılımın artırılması ile ilgili olanlarda bir gelişme kaydedilememiştir. Yukarıda Çiğli Belediyesi anaokulu açılması hakkındaki Meclis kararı örneğinde değinildiği gibi, bu konuda alınan kararlar da hayata geçirilmemiştir. Bundan başka, Trabzon örneğinde olduğu gibi kadın erkek eşitliği konusunda önemli etkilerde bulunabilecek bir kreş, kâr-zarar analizinde kârsız bulunup kapatılabilmektedir.⁵⁷

BMOP'un uygulanmaya başlanmasının ilk aşamasında kadınların mevcut durumunu, ihtiyaç ve taleplerini belirlemek için altı ilde yapılan Kamu Oyu Araştırması'nda kadınların iş yaşamına katılmamalarının nedenlerini ne olarak gördükleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre kadınlar çalışamama nedenlerini sırası ile en çok şu faktörlere bağlamaktadırlar: Eşin izin vermemesi, aile içi sorumlulukların baskın çıkması ve çalışabilmek için yeterli vasıf ve eğitime sahip olmadıklarını düşünmeleri (BMOP, 2006: 12-13).

Araştırma sonuçları bize şunu söylemektedir. "Eşin izin vermemesi", ataerkil ilişkiler sisteminin kadınlar üzerinde yarattığı baskıyı gözler önüne sererken, "aile içi sorumluluklar" da ev içi cinsiyetçi işbölümünün yol açtığı karşılıksız yeniden üretim ve bakım emeği yükünü göstermektedir. Son olarak, kadınların kendilerini vasıfsız nitelemelerinin eğitim durumu ile ilgili somut, nesnel sebepleri olmakla birlikte, ataerkil geleneksel roller de onların kendilerini olduklarından daha az "güçlü" hissetmelerine neden olmaktadır.

Bu araştırma sonuçlarından yola çıkacak bir BMOP, YEOP'nın ilk ve öncelikli uygulama alanı olarak, kreş ve bakım evleri açma ve yaygınlaştırmayı seçmesi beklenirdi. Bunun yanı sıra, planı ataerkil düşünce kalıplarını değiştirecek eğitim çalışmaları ile desteklemek de anlamlı olacaktır. BMOP sürecinde bu eksik bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Doğru bir tercih ile, gelecek neslin şimdiden bu değer yargılarının dışında bir yaklaşım ile eğitim alabilmeleri için, bir defaya mahsus olarak Mor Sertifika projesi düzenlenmiş ve altı ilde toplam 1313 ortaöğrenim öğretmenine ulaşılmış ve 153 öğretmen de sertifikalarını almışlardır. Proje tekrarlanmadığı için, sürdürülebilirlik ve kurumsallaşma noktasında ilerleme kaydedilmesi zorlaşmaktadır.

57 Sabancı Vakfı ve Birleşmiş Milletler Ortak Programı, Yerel Eşitlik Eylem Planı kapsamında, 24 Aralık 2010'da Trabzon'da gerçekleşen, Valilik ve Belediye temsilcileri ile meclis üyeleri ve kadın STK'ları temsilcilerinin katıldığı, Toplumsal Cinsiyetçi Duyarlı Bütçeleme eğitim toplantı tartışma notları.

Karşılaşılan kısıtlara rağmen, bağımsız uzmanlara yaptırılan değerlendirme raporlarında, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için TC Hükümetine, sivil toplum kuruluşlarına, özel sektöre ve diğer paydaşlara bir ortak çalışma platformu sağlamış olması, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler arasındaki ortaklıkları geliştirmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu yerel düzeyde gündeme taşınması ve yerel çözüm arayışlarını başlatması açılarından BMOP başarılı bulunmuş (Şenol vd., 2010: 70), böylelikle programın altı yeni ilde daha hayata geçirilmesi kararı verilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ve TCDB Girişimi

GABB (Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği), Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde bulunan illerin belediyelerini kapsamaktadır. 2011 yılı itibarıyla toplam 120 üye il, ilçe ve belde belediyesi bulunmaktadır. GABB, İsveç Başkonsolosluğu'nun desteği ile 2009 yılında "Yerel Yönetimlerde Eşitlik Komisyonları, Eğitici Eğitimi Projesi"ni hayata geçirmiş ve proje kapsamında yapılan eğitimlere 55 üye belediyeden, içinde belediye başkanları, il genel meclis üyeleri, belediye meclis üyeleri ve encümen üyelerinin bulunduğu 148 kişi katılmıştır. Eğitimler iki tam gün olarak organize edilmiş ve "Toplumsal cinsiyet eşitliği", "Ulusal ve Uluslararası belgelerde toplumsal cinsiyet eşitliği", "Cinsiyet eşitliği yolunda yerel politikalar", "Kadın dostu kent ne demektir? Örnekler", "Yerel yönetimlerde eşitlik komisyonları ve önemi", "Yerel yönetimlerde cinsiyet eşitliği temelinde istihdam stratejilerinin geliştirilmesi", "Mobbing" "Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme" konularında gerçekleştirilmiştir (GABB, 2011).

Eğitimler neticesinde, eğitime katılan belediyelerin meclislerinde, Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonları kurulmuştur. Söz konusu komisyonlar, belediye meclisinde görüşülen konuların ve alınan kararların toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle değerlendirilmesi işlevini görmüş ve belediye meclisleri, daha politikalar uygulama evresinde iken toplumsal cinsiyete duyarlı birkarar alma sürecinin

işletildiği yerler haline dönüşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda hayata geçen bazı örnek uygulamalar şöyledir.

Kızıltepe Belediye Meclisi, Kadın Erkek Eşitlik Komisyonu'nun çalışmaları ile kent yaşamında kadınların şehir merkezinde rahat hareket edemedikleri ve kaldırımları özgürce kullanamadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni, şehir merkezindeki dükkân sahiplerinin hemen her birinin dükkânlarının önüne çıkardıkları hasır sandalyelerle kaldırımları birer sosyal paylaşım alanı haline dönüştürmüş olmalarıdır. Öyle ki, kaldırımlarda yürümek dahi mümkün olmamaktadır. Ataerkil geleneksel inanışların yoğun olarak kabul görüldüğü doğu kültüründe, kadınların sokağa çıkması zorken, bir de tüm kent vatandaşlarının ortak kullanımına açık yerlerin erkekler tarafından neredeyse “işgal” edilmiş olması, kadınların kamusal alana çıkmasını iyice güçleştirmektedir. Kızıltepe Belediyesi Kadın Erkek Eşitlik Komisyonu ve İmar Komisyonu Başkanı Leyla Salman ile yapılan görüşmede, bu sorunla mücadele için Meclis kararı ile söz konusu dükkân sahiplerine bu sandalyeleri kaldırmaları konusunda yaptırım ve para cezası uygulaması başlatılarak, Salman'ın deyiimi ile “kaldırımlar erkeklerden özgürleştirilmiştir” (Leyla Salman ile yapılan görüşme, 2011). Bu uygulama ile hem kadınların kent yaşamına daha özgür katılımı için olanak yaratılmış hem de esnafa uygulanan ceza gibi belediye bütçesine gelir yaratıcı bir kalem sayesinde cinsiyete duyarlı bir eylem hayata geçirmiştir.

Bununla birlikte, yine Kadın Erkek Eşitlik Komisyonu'nun uğraşları sonucunda, belediye meclis kararı ile belediyenin hizmet alımı, ihaleler ve işçi alımında %40 kadın kotası uygulanmaya başlanmıştır. 2011 yılı itibariyle Kızıltepe belediyesinde çalışan temizlik işçilerinin 20'si kadın işçilerden oluşmaktadır. Yine araştırma yapıldığı dönemde yapılacak olan sayaç okuma işçisi alımında %40 kadın kotası uygulanacağı belirtilmiştir. Buna göre işe alınacak olan 13 işçinin 5'inin kadın olmasına dikkat edileceği belirtilmiştir (Melek Kahraman- Meclis Üyesi, Daimi Encümen Başkanlık Kurulu Üyesi ve Meclis Başkanı- ile yapılan görüşme, 2011)

GABB'ne bağlı Diyarbakır ili Bağlar İlçe Belediyesi de kadın

erkek eşitliğini sağlama konusunda, kadınları güçlendirici faaliyetleri ile öne çıkan bir belediyedir. Kadınların istihdama ve yönetim mekanizmalarına katılımını artırma hedefi ile Bağlar Belediyesi de bir Eşitlik Komisyonu kurmuştur. Belediye öncelikle kendi iç idari işleyişinde kadın idareci sayısını artırma çalışmalarına başlamıştır. Buna göre personel istihdamında yüzde 40'lık kota uygulamasına başlayan Belediye aynı zamanda bünyesindeki eğitim merkezlerine⁵⁸ öğrenci alımında da kız çocuklarının erkek çocuklarla eşit oranda katılımını teşvik etmektedir (Günlük Gazetesi, 8 Mart 2011). Bunlarla birlikte Belediye'nin mahallelerde açtığı kadın merkezlerini kadınlar için gelir getirici faaliyetlerin yapılacağı üretim atölyelerine dönüştürme düşüncesi vardır (Bağlar Belediyesi, 2011). Buna göre üretim atölyelerinde el işi, tekstil, mantar yetiştiriciliği, sac ekmegi, tandır ekmegi, turşu yapma, turşu paketleme, salça üretimi gibi alanlarda üretim yapılması planlanmaktadır. Ayrıca Belediye, kadınların ürünlerini satabilecekleri pazar yerlerinin açılmasını da öngörmektedir. Bundan başka belediye, kadın üretimcilerin semt pazarlarına daha kolay girebilmeleri için, pazar işgaliyesinde kadınlar lehine indirim uygulamasına başlamıştır. Buna göre Belediye sınırları içindeki semt pazarlarında bir tezgah açmak isteyen kadınlardan işgaliye ücretinin sadece %25'i alınmaktadır (Sema Koç- Bağlar Belediyesi Meclis Üyesi ile yapılan görüşme, 2011).

Bunlara ek olarak Diyarbakır'a bağlı tüm ilçe belediyelerinde, seçilmişlerden oluşan kadın erkek eşitlik komisyonları dışında, belediye çalışanlarından/atanmışlardan oluşan kadın-erkek eşitlik birimlerinin oluşturulması kararı alınmıştır. Bu kararın alınma nedeni, seçilmişlerin aldıkları kararların uygulanma aşamasında yaşanan

58 Bağlar Belediyesi Çocuk Eğitim Merkezi, Mart 2009'da faaliyetlerine başlamış ve her yıl yaklaşık beşyüzün üzerinde çocuk çeşitli dallarda verilen eğitimlerden faydalanmıştır. Çocuk Eğitim Merkezi "başta sokakta çalışanlar olmak üzere, kişisel gelişimini desteklemeye imkân verecek yeterli ekonomik, sosyal, fiziksel koşullara sahip olmayan ve bu (gelişimini destekleyecek) imkânlarla erişmekte sorun yaşayan çocuklara yönelik mesleki, sosyal, kültürel, sanatsal, sportif ve sanatsal hizmetler sunmayı" amaç olarak benimsemiştir (Bağlar Belediyesi, 2011).

iletişim sorunu gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının, belediye personeli tarafından da içselleştirilmesi, kadın erkek eşitliği politikalarının kurumsallaşması açısından önemli görülmüş, ilerideki yerel seçimlerde başka bir Meclis oluşsa da idarecilerin bu konudaki farkındalığının, eşitlik politikalarının sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu vurgulanmıştır (Gülbahar  rmek, Sur Belediye Başkan Yardımcısı ile yapılan görüşme, 2011).

Diyarbakır İli Sur İlçe Belediyesi ise, yoksullukla mücadele ve kadınların güçlendirilmesi hedefi doğrultusunda, kadınların üretici olduğu dört faaliyet alanı hayata geçirmektedir. Bunlar, belediyelerin temizlik işlerinde kullanılmak üzere çalı süpürgesi  retimi, Diyarbakır pazarına kültür mantarı üretimi, tandır ekmeği üretimi ve kına gecelerinde kullanılan kına poşeti üretimidir. Çalı süpürgesi üretimi ile GABB'ne bağlı belediyelerin süpürge ihtiyaını karşılayacak düzeyde bir üretim gerçekleşmesi planlanmaktadır. Buna göre süpürge tohumunun ekilip bitkinin yetiştirilmesinden, süpürge olarak satışa hazır hale getirilmesine kadar geçen süreçlerin hepsinde kadınların çalışacağı bir uygulamadır. 23 ayrı haneden 23 kadın bu faaliyette çalışmak üzere başvurmuştur. Kültür mantarı faaliyetinde ise, Sur içi mahallesinde yaşayan 15 kadının evinin bodrum katlarına belediye tarafından mantar yetiştirmeye uygun düzenekler kurulmuş ve kadınlar eğitilmiştir. Bu uygulamada her kadının evinde gerekli düzeneğin kurulması için yardımseverlerden geri ödemek üzere hane başına 600 TL  d n alınmış. Kadınlar bir ay içinde bu meblağları geri ödeyecek mantar üretim kapasitesine ulaşmışlardır. Yine tandır ekmeği üretiminde 23 kadın, kına torbası üretiminde ise 42 kadın çalışmaktadır (Gülbahar  rmek, Sur Belediye Başkan Yardımcısı ile yapılan görüşme, 2011).

Ancak kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların güçlendirilmesi ve istihdama katılması hedefine yönelik olarak gerçekleştirilen bu uygulamalara bağlı harcamaların bütçelerde gösterilmesinde çeşitli sıkıntılarla karşılaşılmaktadır. Bu anlamda GABB kapsamında TCDB deneyimi ancak belediye meclis üyelerinin bu konudaki eğitime katılarak farkındalık kazanması şeklinde gerçekleş-

miştir. Bütün belediyeler bu konudaki harcamalarını Kültür ve Sosyal  şler Müdürlükleri'nin harcama kalemlerinde göstermektedirler. Yerel yönetimlerde kadın erkek eşitliğine ilişkin faaliyetlerin b t çelerde görünür olması, başka bir deyişle b t çelerin cinsiyetlendirilmesi konusu çalışmanın 6'ncı bölümünde yeniden ele alınacak ve bu konu hakkındaki çözüm olanakları sunulacaktır.

Son olarak,  unu söylemek mümkündür: GABB'ne bağlı belediyelerde toplumsal cinsiyet eşitlikçi bir yerel yönetim yapısına doğru dönüşüm eğilimi ortaya çıkmaktadır. Ancak bölgenin Türkiye'nin kırsal alanında kalması ve yoksulluk sorunu, yerel idareleri öncelikle kadınları ekonomik olarak güçlendirme faaliyetlerine ağırlık vermeye zorlamaktadır. Kadınların ekonomik olarak güçlenmelerinin ve refah artı ının, hanedeki diğer bireyler ve toplum üzerindeki etkisinin daha büyük olduğuna daha önce değinilmi ti. Ancak bu güçlenmenin, verili ataerkil kalıplarda dönüşüm yaratıp yaratmayacağı ve ev içindeki cinsiyetçi i b l m n  eşitlikçi bir temelde ne dereceye kadar değiştireceği bilinmemektedir. Belediyelerin ekonomik güçlenme faaliyetlerinin yanı sıra, cinsiyet eşitliği ile ilgili farkındalığı artıracak ve kadın erkek arasındaki cinsiyetçi i b l m n  bertaraf edecek destekleyici hizmetler sunması beklenmektedir.

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMİN CİNSİYET EŞİTLİĞİ FARKINDALIĞI VE TCDB'NİN EV EMEĞİNE ETKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de gerçekleşen ve yukarıda değinilen yerel yönetimler düzeyindeki toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları topluca değerlendirildiğinde bir geçiş ve dönüşüm döneminden geçildiği saptaması yapılabilir. Hem BMOP hem de GABB projesi kapsamında ger ekle tirilenler Türkiye'de kent yaşamının cinsiyet eşitliğine duyarlılık temelinde yönetimine geçiş noktasında güçlü bir eğilim olduğunu göstermektedir. BMOP'un 2011 itibari ile 6 yeni ilde de uygulanacak olması da bu savı doğrular niteliktedir.

Bunlarla birlikte, 2010 Mayıs ayında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin yürütücülüğünde başlayan, "Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki (Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri) Kadınların ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi" Projesi'nin 2011 yılı sonunda TCDB odaklı eğitimlerle devam edeceği bilgisi, yerel yönetimlerde cinsiyet eşitliği temelli bütçeleri görmenin yakın olduğunu göstermektedir (Zeliha Ünalı-Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Projesi, Ekip Lideri ile yapılan görüşme, 2011).

GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP BKİ) tarafından 30 ilde AB finansmanı ile uygulanmakta olan projenin toplam süresi 31 aydır. Hedef kitlesi, örgütsüz kadınlar, örgütlü kadınlar, Kadın STK'ları, Kamu Kurumları ve Yerel Yönetimlerin yönetici ve çalışanları olan projenin, 2011 yılı Ekim ayında TCDB eğitimlerine başlaması beklenmektedir. Çalışmanın 6ncı bölümünde ayrıntılı ele alınacak olan yerel yönetimlerde TCDB'de karşılaşılan güçlüklerden olan bütçe mevzuatı ve sistemindeki zorlukların, 30 ilde daha sağlanacak farkındalıkla aşılabacağı öne sürülebilir. Başka bir deyişle, bu eğitimlerle sağlanacak olan kapasite artırımı, merkezi yönetimi bütçe mevzuat ve uygulama sisteminde reforma gitme noktasında harekete geçirecek baskı gücünü oluşturabilir.

Söz konusu çalışmalar Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin aşağıdan yukarı katılımcı ve cinsiyetlendirilmiş bir yerel yönetim ve bütçeleme süreci ile gerçekleştirilmesi için umut verici potansiyeller sunmaktadır. Belediye ve İl Özel idareleri bünyelerinde kurulan Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonları ve hazırlanan Eşitlik Eylem Planları bunun göstergesidir. Ancak komisyonların aldığı kararların hayata geçmesinde hem nihai karar verici yönetimin politik önceliklerinden olmaması hem de mevzuattan kaynaklanan kimi sınırlamalardan dolayı, söz konusu karar ve planların kağıt üzerinde kalması tehlikesi vardır.

TCDB'nin öncelikle kadınların ev içi yeniden üretim ve bakım emeğinin görünür kılınmasına hizmet etmesi beklenmektedir. Başka bir deyişle, TCDB hayata geçirilirken, uygulayıcı yerel iradenin, po-

litik yöneliminde şu iki madde rehber olabilir: Kadınların ev emeği bütün hane üyelerinin, özellikle de ücretli işlerde istihdam edilen yetişkin erkeklerin yaşam kalitesine katkı sunmaktadır. Bu emek ekonominin bütününe katkı sunmaktadır. Sözü edilen ev emeğinin unsurlarının neler olduğuna kitabın 1 inci bölümünde ayrıntısı ile değinilmiştir.

Bunlarla birlikte, TCDB'nin hizmet etmesi beklenen bir başka konu da, bakım emeğinin hane/özel ile devlet/kamu arasında dağılımına etki ederek, hane içi cinsiyetçi işbölümünün dönüşümünde ivme yaratıcı birektide bulunmasıdır. Bu gaye ile kamusal alanda yapılacak düzenleme ve hizmetler ile özellikle bakım emeği yükünün azaltılması mümkündür. Yerel yönetim tarafından maddi olarak güç yetirilebilecek, herkes için erişilebilir çocuk bakım hizmetleri sunumu; kadınların eğitim ve istihdam olanaklarına erişimini kolaylaştırabilir ve sürdürülebilir bir kadın güçlenmesi için anahtar olabilir. Bu noktada, nasıl bir kamu müdahalesi? Sorusu yöneltildiğinde yapabilirlik/kapasite yaklaşımının sunduğu perspektif anlamlıdır. İlerleyen bölümde, Diyarbakır İli, Sur İlçe Belediye'si örneğinden yola çıkarak, yerel yönetimlerde cinsiyet eşitlikçi politikaların yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımının sunduğu bakış açısı ile bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Devamında bu politikaların nasıl bütçelendirildiği irdelenecek, daha cinsiyet duyarlı bir bütçeleme için öneriler getirilecektir.

•

Altıncı Bölüm

Bakım Emeği ve Yerel Yönetimde Kapasiteler Yaklaşımı ile Bir Cinsiyet Eşitliği Yoklaması ve Bütçeleme

DİYARBAKIR İLİ SUR İLÇE BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Çalışmanın ana sorunsalı ile paralelliği açısından, Robeyns'ın yapabilirlik/kapasite listesinde yer alan “ev işi ve piyasa dışı bakım yapabilirliği/kapasitesi”, “zamansal özerklik” ve “ücretli iş” yapabilirlik/kapasitelerinin, yerel yönetim düzeyinde cinsiyet eşitliği politikaları ve olası TCDB uygulamaları ile geliştirilip geliştirilemeyeceğini irdelemek anlamlı olacaktır. Bu noktada Diyarbakır İli, Sur İlçe Belediyesi'nin iki mahallesinde hayata geçirdiği meslek edinme kursu ve kreş hizmetlerini incelemeyi uygun gördüm.

BAKIM EMEĞİ VE YAPABİLİRLİKLER/KAPASİTELER

Kadınların sosyal hayata eşit katılımı ve statülerinin iyileştirilmesi onların ücretli, güvenceli işlere kavuşmaları ile mümkün olacaktır. Bu konudaki çalışmalar, kadınların çalışma hayatına düşük katılımının başta gelen sebebinin ücretsiz ev emeği ve bakım sorumluluklarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.⁵⁹ Bakım emeği,

59 Antonopoulos, 2008; İlkaracan, 2010a; 2012; İlkaracan ve Gündüz, 2009, Memiş vd., 2012 çalışmaları bunlara örnektir.

insanın hayatta kalması için merkezi önemde olan yapabilirliklerin/kapasitelerin üretimi için bir hammadde ve insanın fiziksel ve ruhsal sağlığı için beslenme ile aynı önemdedir. Bakım olmadan, gıdalar tüketilemez, bebekler büyüyemez, hastalıkların üstesinden gelinemez ve yaşlılar yaşamlarını sürdüremezler. Bakım işi, teknik efor, zaman ve beceri gerektiren karmaşık ve zor bir iştir. Ancak buna rağmen ya kadınlar tarafından ücretsiz yapılır, ya da ücretli olduğu durumda dahi piyasadaki diğer ücretli işlere göre kazancı düşüktür (Valiani, 2011). Buna ek olarak, daha önce de vurgulandığı gibi ev içi bakımın, özellikle de çocuk bakımının boyutunu tam olarak saptamak mümkün olamamaktadır. Bunda hem bu işin bazı unsurlarının ev içindeki diğer işlerle aynı anda yapılabiliyor olması, hem de Türkiye örneğinde TÜİK'in verili zaman kullanım anketinde çocuk bakımının yemek hazırlama, konut temizliği ve bakımı ve bahçe işleri ile birlikte, "hane halkı ve ev bakımı" kategorisi içinde değerlendirilmesi etkili olmaktadır. Buna göre Tablo-12'den izlenebileceği gibi, kadınlar "hane halkı ve ev bakımı"na ortalama 317 dakika, erkekler ise 51 dakika ayırmaktadırlar. Ancak "hane halkı ve ev bakımı" faaliyetini unsurlarına ayırdığımızda kadınların çocuk bakımına günde ortalama 41 dakika ayırdıkları görülmektedir.

Tablo-12 Çocuk Bakımı'na Ayrılan Zaman, Dakika/Gün

	Hane halkı ve Ev Bakımı, dakika	Yiyecek Pişirme, Bulaşık, dakika	Konut Temizliği, dakika	Çocuk Bakımı, dakika	Diğer
Kadın	317'	145'	67'	41'	64'
Erkek	51'	6'	10'	14'	21'

Kaynak: TÜİK, 2006, Zaman Kullanım Anketi sonuç verileri temel alınarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çocuk bakımına ayrılan zamanın görece bu denli az olması, kadınların ücretli işlere katılmalarını sınırlayan iş olarak çocuk bakımını göstermelerini tartışmalı kılmaktadır. Ancak yine tekrar etmek gerekirse, kadınlar çoğu zaman çocuklarla ilgili aktiviteleri diğer işler-

le eşanlı yaptıklarından, anketler esnasında diğer aktivitelere vurgu yaptıkları düşünülebilir. Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal İşler biriminin 2005 yılında hazırlatmış olduğu, zaman kullanım istatistikleri hazırlama rehberi aynı anda yapılan bu faaliyetleri, “eşanlı faaliyetler” (simultaneous activities) olarak adlandırmıştır. Örneğin bir hane üyesi aynı anda hem çocuk bakabilir hem de fasulye ayıklayabilir, ya da aynı anda televizyon izleyip ailesi ile sohbet edebilir. İşte bu tür aktivitelerin kapladığı gerçek zamanın ölçümünde hataya düşmemek için, rehberin önerisi faaliyetin, “birincil” veya “ana” faaliyet ya da “ikincil” veya “eşanlı faaliyet” olup olmadığının da belirtilmesidir (UN, 2005). Aynı rehberde, bakım faaliyetinin çoğunlukla başka bir faaliyetle eşanlı yapıyor olması ve kişilerin bakımı büyük ölçüde “ikincil” bir aktivite olarak ifade etmesinin, bakıma ayrılan zamanın raporlanmasında probleme yol açtığı belirtilmiştir (UN, 2005: 19). Bu durumun özellikle çocuk bakımına ayrılan zamanın büyük bölümünün gözden kaçırılmasına neden olduğu da vurgulanmıştır. Örneğin Avusturalya’da 1992 ve 1997’de yapılan iki zaman kullanım anketinin verileri karşılaştırılmış ve her iki yıla ait zaman kullanım verilerinde de, “birincil” faaliyet olarak rapor edilen her bir saatlik çocuk bakımına karşılık, “ikincil” faaliyet olarak raporlanmış 3’er saat daha çocuk bakımı faaliyeti olduğu görülmüştür (UN, 2005: 35). Bu noktada günlükler kişilere uygulanırken, birincil ve ikincil faaliyetlerle ilgili ayrıntılı tanımlama yapılarak ve günlüklere “ikincil” faaliyetlerin yazılması için ek bir sütun eklenerek sorunun bir ölçüde çözülebileceği belirtilmiştir. Buna rağmen hala eşanlı yapılan ve bir önceliklilik tayin edilmeyecek faaliyetler olduğunda da, bunların nasıl hesaplanacağı ve tablolaştırılacağı problemleri ile karşılaşılacaktır. Eğer eşanlı yapılan bütün faaliyetler hesaplanırsa, bu günlük 24 saatten fazla bir zamana tekabül edecektir. Bu nedenle kullanılan yöntem sadece “birincil” olarak raporlanan faaliyeti hesaba katmak, “ikincil” olarak belirtilenleri de ayrı bir tablo ile göstermektir. Ancak burada bir başka sorun da, faaliyetlerin birbiri ile ilişkisidir. Örneğin, ev içinde yapılan temizlik ve gıda yönetimine giren faaliyetler de çocuk bakımı kapsamında olabilirler. Bu durumda faaliyetin hangi nihai amaç ile yapıldığının

farkında olarak günlüğün cevaplanması önem kazanmaktadır.

Eşanlı faaliyetleri tespit edebilmek için kullanılabilecek başka bir yöntem ise, eşanlı faaliyetlerin piyasadaki saat başına maliyetlerini temel alarak bir oranlama yapma yoluyla, bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkan ürün veya hizmetin maddi değeri üzerinden harcanan zamanı belirlemektir. Örneğin eşanlı faaliyetler olarak yemek yapımı ve çocuk bakımına 1 saat ayrıldığını varsayalım. Çocuk bakımının saat ücreti 5 birim ve bir saat yemek pişirmenin de ücreti 15 birim ise, söz konusu bir saatin 15 dakikasını çocuk bakımına, 45 dakikasının yemek pişirmeye ayrıldığını varsayılabilir (UN, 2005: 37).

TÜİK 2006 yılında ilk kez zaman kullanım verilerini toplarken, verilerin uluslararası karşılaştırılabilir nitelikte olması için, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi, EUROSTAT tarafından zaman kullanım anketi için önerilmiş olan günlük faaliyet sınıflamasını (EUROSTAT Activity Coding List) kullanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırma anketinin örnekleminin 5070 hanede toplam 11815 kişi içerdiği belirtilmektedir (TÜİK, 2008: IX). Bu kişilerden hafta içi ve hafta sonu ayrı olmak üzere, her gün 24 saat boyunca onar dakikalık aralıklarla yaptıkları faaliyeti kaydetmeleri istenmiştir. TÜİK'in zaman kullanım anketi, günlük veri setinde "birincil" ve "ikincil" faaliyetler şeklinde bir ayırım yapılmamıştır. Faaliyetler "ana grup" ve "alt grup" kodları şeklinde tasnif edilmiştir. Çocuk bakımı faaliyeti, "hane halkı ve ev bakımı" ana grup faaliyeti altında bir alt grup olarak belirtilmiştir. Ancak faaliyetlerin eşanlı olup olmadığı ile ilgili ayrıca bir ayırtırmaya gidilmemiştir.

Yapabilirlik/kapasite yaklaşımının TCDB analizlerine katılması yukarıda da geçtiği üzere henüz bu alandaki yeni bir gelişmedir ve şimdiye kadar yukarıda ilgili bölümde ele alındığı gibi İtalya'da Emilia Romagna Bölgesinde ve Modena Eyaleti sınırları içinde uygulama alanı bulmuştur (Addabbo vd., 2008). Modena örneğinde, çocuk bakımı genel olarak ailenin, özelde ise annenin sorumluluğunda bir faaliyet olarak görülerek, kamusal müdahale ile ebeveynlerin bakım kapasitelerinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu konuda İtalya'da ulusal düzeyde anne ve babanın bakım kapasitesi-

ni annelik ve ebeveynlik izinleri ile nasıl desteklediğinin altı çizilmiştir. Buna ek olarak, belediyenin ihtiyaç tespiti yoluyla bazı ailelere doğrudan çocuk bakım hizmeti sunmaya da günlük bakım merkezi veya oyun alanı açma konusunda özel sektörü destekleme yoluyla bakım yapabilirliklerini/kapasitelerini geliştirici etkide bulunabileceği belirtilmiştir. Burada nihai politik hedef olarak kendine ve başkasına bakma kapasitesinin devamlılığı ve çocukların refahı öne çıkmakta ve bu konuda yerel yönetimlerin rolü görülmektedir. Ancak bu çalışmanın örnek olayında, kadınların ev içi cinsiyetçi işbölümünden kaynaklanan dezavantajlı durumlarının sona erdirilmesi nihai hedefine ulaşmada, vasıf, beceri kazanımı yoluyla önce güçlendirilmeleleri sonrasında bunları gelir getirici bir faaliyete dönüştürmeleri sonucunda-yapabilirlik/kapasite yaklaşımına atıfla- “zamanasal özerklik” ve “ücretli iş” kapasitelerini geliştirecek yerel yönetim hizmet sunumlarına odaklanılacaktır. Her iki yapabilirlik/kapasite de kadınların evden dışarı çıkmalarını gerektirdiğinden, bu yapabilirlikleri/kapasiteleri mümkün kılmak üzere ev içi çocuk bakım yükünü azaltacak, “piyasa dışı bakım” yapabilirliğini/kapasitesini geliştirecek politikalara ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, bu iki yapabilirliğin/kapasitenin gelişmesi, bir yapabilirliğin/kapasitenin oluşmasına bağlıdır.

Burada şunu vurgulamak anlamlıdır. Çalışmanın alan araştırmasında, “piyasa dışı bakım yapabilirliği/kapasitesi”, hem bakım verenin hem de ondan faydalanan yani bakım görenin refahı birlikte düşünülerek ele alınmaktadır. Şöyle ki, “piyasa dışı bakım yapabilirliğinin/kapasitesinin” geliştirilmesi ifadesi ile, kamu tarafından sağlanacak ücretli ebeveyn izni, maddi ödeme veya hizmet sunumu desteği ile bakım verenin “bakım işi”ni daha iyi şartlar altında sürdürebilir bir biçimde yapmasının sağlanması anlaşılmamalıdır. Bundan öte, bakım veren ebeveynlerden birinin veya her ikisinin yokluğunda bile, evrensel, erişilebilir, piyasa dışı veya yarı kamu-yarı piyasa bileşimli çocuk bakım hizmetleri aracılığı ile bakım sorumluluğunun mümkün olduğunca hane dışına taşınması, hanedışılaştırılması kastedilmektedir. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki

kısımlarında bu yapabilirlik, “hanedışı bakım yapabilirliği/kapasitesi” olarak anılacaktır.

Bu noktada örneğin Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği’nin 1997’de İstanbul’da gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları dikkate değerdir. Buna göre daha önce çalışmış olup işlerini terk eden kadınların işlerini terk nedenlerinin başında ailevi sorumluluklar gelmektedir. Bu sorumluluklar önem sırasına göre “evlenmek ya da doğum”, “eşlerinin ya da ailelerinin istekleri” ve “eve, çocuklara ya da ailenin hastalanan bireylerine bakmaktır (İlkaracan, 1998: 291). Yine TEPAV’ın Amasya İli’nde gerçekleştirdiği ve 2011 Temmuz ayında sonlanan 1 yıllık “Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi” (KADES) nin sonuç raporunda öne çıkan başlıklar anlamlıdır. Buna göre hem geçmişte bir süre çalışmış olan kadınların işi bırakma, hem de hiç çalışmamış olanların buna fikren olumsuz yaklaşma nedenlerini, çocuk sahibi olma ve sonrasında çocuklarını bırakacak bir yer, bakacak kimse bulamama olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu noktada rapor, çocuk bakım hizmetinin aile içinde ve kadın tarafından çözümlenecek bir sorun olmaktan çıkarılması ve kamunun müdahale alanlarından biri haline getirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Hanbay vd., 2011: 6). Ayrıca raporda, kadınların aile ile çalışma yaşamını uyumlaştırdıkları oranda çalışma yaşamına katıldığı ve işgücüne katılım konusunda belediyelere önemli görevler düştüğünün altı çizilirken, proje kapsamında görümlenen 123 kadının en fazla başvurdukları ve bu bağlamda en fazla beklenti içinde oldukları kurumun belediye olduğu belirtilmiştir (TEPAV, 2011). Bu noktada Sur İlçe Belediyesi’nin kadınlarla ilgili olarak yaptığı faaliyetleri insan kapasitelerine etkileri açısından irdelemek anlamlıdır.

SUR BELEDİYESİ KADIN DESTEK MERKEZLERİ

Türkiye’de erken çocukluk bakım hizmetlerinin kurumsallaşmadığı, halen esas olarak ev içi/özel alan sorunu olduğu ve özellikle kadınlara ait bir sorumluluk olarak kaldığı bilinmektedir (Ecevit, 2010: 111). Yerel yönetim düzeyinde kadınların güçlenmesi için ya-

pılan faaliyetlerin de çoğu zaman kadınların çocuk bakımına ayırdıkları zaman yükünü dikkate almadığı görülmektedir. Bu noktada Sur Belediyesi tarafından hayata geçirilen uygulama başkalarına örnek olması açısından⁶⁰ dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Diyarbakır ili Sur İlçe Belediyesi'nin Hasırlı ve Bağıvar Mahallelerinde bulunan ve aslen meslek ve beceri edindirme ve kadınları maddi açıdan güçlendirme hedefi ile açılan Kadın Destek Merkezi (KADEM) birimlerindeki ek çocuk bakım hizmetinin, bu mahallelerdeki faydalancı kadınların “zamansal özerklik”, “hanedışı bakım” ve “ücretli iş” yapabilirliğine/kapasitelerine etkisi irdelenmiştir. Sonuçta, yerel yönetim düzeyinde “kadınlar için” planlanmış bir politikanın, ancak söz konusu hizmet kadınlar tarafından erişilebilir kılındığında başarıya ulaştığı izlenmiştir.

Sur İlçesinde yapılan alan araştırmasında kullanılan bilgi kaynakları, Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmeler,⁶¹ KADEM hizmetinden faydalanan kadın kursiyerlerle mülakatlar ve Sur Belediyesi Araştırma Anketi verileridir.

Sur ve Mahallelerin Tanıtımı

Sur, Diyarbakır ilinin 4 merkez ilçesinden⁶² biridir. İlk olarak 1994 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin altında bir alt kademe belediyesi olarak kurulan Sur'un hizmet alanı, başlangıçta Diyarbakır'ın en eski yerleşim yeri ve eski kent merkezi olarak bilinen Diyarbakır Surları ile çevrili 16 mahalleden oluşan Suriçi ile

60 Sur Belediyesi, daha önceki icraatları ile de kadın erkek eşitliği konusunda ki hassasiyetini göstermiş bir belediyedir. 2011 yılı içerisinde GABB'ne bağlı diğer belediyelerde olduğu gibi belediye meclisi içinde bir “kadın erkek eşitlik komisyonu” kurmuştur. Ayrıca Sur Belediyesi kadınlara yönelik şiddeti önlemek için, toplu sözleşmesine eşine şiddet uygulaması halinde belediye çalışanı kocanın maaşını kadına verme konusunda bir madde eklemiş ve uygulanmasını da takip etmiştir.

61 Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş, Başkan Yardımcısı Gülbahar Örmek, KADEM sorumlusu Medine Ölçen, Kurs Eğitmeni Nurcan Delil, Belediye Meclis Üyesi Semra Turan

62 Diğer ilçeler; Yenişehir, Bağlar ve Kayapınar ilçeleridir.

sınırlandırılmıştır. Daha sonra 22.03.2008 tarih ve 5747 sayılı Büyükşehir Belediye Sınırları İçinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından ilçe kabul edilen SUR'un hizmet alanına Bağınar ve Çarık-lı beldelerinin de katılımı ile Sur dışından 35 mahalle eklenmiş, mahalle sayısı 51'e ulaşmıştır. Şu anda Sur Belediyesi hizmet alanı Büyükşehir Belediyesi hizmet alanının yaklaşık %55'ini kapsar durumdadır (SUR Belediyesi 2010-2014 Stratejik Planı, 2010: 20)

Sur'da Sosyo-Ekonomik Durum

Sur içi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yoğunlukla Süryani, Rum ve Ermeni Halkının yaşadığı bir yerleşim yeridir, ancak Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluşu ile hızlanan göç politikaları ile bu halklar Sur'u terk ederler. Onlardan boşalan evler hem yerli müslüman halk hem de göç ile gelenler tarafından doldurulur. Yakın geçmişte, 1990'larda yoğunlaşan iç göç sürecinde, hala varlığını koruyan harabe niteliğindeki bu konutların kira masraflarının düşüklüğünün de etkisi ile Suriçi Diyarbakır'ın en yoğun göç alan yeri olmuştur. Çoğu zaman bir evin farklı odalarını paylaşma Sureti ile bir haneyi 3-4 ailenin kullanmak durumunda kaldığı olmuştur. Eski yaşam alanlarında tarım ve hayvancılık ile hayatlarını geçindiren hanelerin çalışma yaşındaki bireylerinin Diyarbakır'ın mevcut emek piyasası tarafından içerilmeleri mümkün olmamış, işsizlik ve buna bağlı yoksulluk Suriçi'nde ikamet eden hanelerin öne çıkan problemi olmuştur. Şüphesiz buradaki yoksulluk, kadınların hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır.

Sur Belediyesi 2008 yılında belediyenin kapsamı içindeki 16 mahallede bir anket çalışması gerçekleştirmiştir.⁶³ Hane temelli gerçekleştirilen araştırmada toplam 8920 hane ziyaret edilmiştir. Anket ile hanede yaşayan kişi sayısı, okuyan öğrenci sayısı, özürlü sayısı ve özürlülük türü, hanenin gelir kaynağı ve düzeyi, hane üyelerinin bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumu ve Belediye'den hizmet beklentileri ile memnuniyetleri sorgulanmıştır.

63 Kaynak: Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Dokümanları

Anket sonuçlarına göre halkın %54'ü herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmamakla birlikte “yeşil kart”⁶⁴ sahibidirlere. %12'si ise bu güvenceden bile yoksundur. Geriye kalanların ise %21'i SSK, %9'u Bağ-Kur ve %4'ü Emekli Sandığı güvencesi altındadırlar.

Hanelerin %33'ünde hiçbir hane üyesi gelir getirici bir işte çalışmamaktadır. %54'ünde ise hanenin erkek üyesi gelir getirici bir işte çalışmaktadır. Her iki ebeveynin de çalıştığı hane %7'dir.

Anket çalışması sırasında henüz Bağışvar İlçe sınırlarına dahil edilmemiş olduğundan Bağışvar'da yaşayanların sosyal güvence ve gelir düzeyi ile ilgili net bir bilgi sahibi olunamamaktadır. Bununla birlikte hem Belediye Meclis Üyesi hem de görüşme yapılan kursiyer kadınların verdikleri bilgiler derlendiğinde, Bağışvar'daki maddi koşulların Sur'un diğer mahalleleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bağışvar KADEM'de Görüşülen 11 kadının da aile üyelerinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kaydının olmaması ve hepsinin sağlık güvencesinin yeşil kart sahipliği üzerinden gerçekleşmesi bu yargıyı güçlendirmektedir.⁶⁵

Anket sonuçları Sur halkının genel itibarıyla düşük gelirli, kalabalık nüfuslu ailelerde yaşadığını göstermektedir. Hanedeki kişi sayısı 4-6 arasında olan hanelerin oranı %43'tür. 6 kişiden fazla nüfusa sahip hane oranı ise %33'tür. Buna ek olarak hanedeki çocuk

64 Yeşil kart uygulaması, Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkındaki Kanuna göre;“...hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve bu Kanunun öngördüğü usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya aile içindeki gelir payı 4857 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan...” vatandaşların yararlanabildiği düzenlemedir.

65 Bağışvar'da hanelerin ana geçim kaynağının yaz aylarında mevsimlik tarım işçiliği yapmak olduğu görülmektedir. Bu, ya mahallenin varsıl ailelerinin toprağında mevsimlik pamuk işçiliği yapılması, ya da Karadeniz'e fındık veya daha Güney'e yine mevsimlik pamuk işçiliğine gidilmesi şeklindedir. Bu işlerin günlük kazancı Bağışvar'da 18 TL, iken Bismil, Silvan gibi ilçelere gidildiğinde ise 20-25 TL aralığındadır.

sayıları açısından bakıldığında, hanelerin %63'ünde 4 ve üzeri sayıda çocuk vardır. Ancak ankette, çocukların yaş aralığı sorgulanmadığı için bakım gerektiren yaştaki çocuk sayısı konusunda bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Anket sonucunda, halkın verdiği cevaplara dayalı olarak, Sur Belediyesi'nin öncelikli çalışma alanları, harabelerin ıslah edilmesi, temizlik ve halkla ilişkilerin geliştirilmesi olarak belirmiştir. Bunlara ek olarak Sur kadınlarının öne çıkan beklentileri ise şöyle sıralanmıştır:

- Gıda ve para yardımı.
- Kadınlara yönelik çalışmaların yapılması, kurslar açılması.
- Kız çocuklarının okutulması için çalışmaların yapılması.

KADEM Uygulaması

Sur Belediyesi örneğinde, Anket verilerinden çıkan taleplere cevap verir nitelikte kadınları ekonomik ve sosyal yönden güçlendirici bir hizmet olarak biri 2009 yılında Sur içi Hasırlı Mahallesi'nde diğeri 2011 Şubat ayında Bağıvar Mahallesi⁶⁶ olmak üzere iki adet Kadın Destek Merkezi (KADEM) açılmıştır. Hasırlı Mahallesi, Sur İlçesi'nin Suriçi bölgesinde yer alan bir mahalledir. Bağıvar Mahallesi ise 2008 yılında Sur İlçe sınırlarına eklenmiş, Diyarbakır merkezine 8.5 km uzaklıkta, Dicle nehri kıyısında, eskiden köy statüsünde olan, kırsal bir yerleşim yeridir.

KADEM'lerde kadınlara çeşitli konularda kurslar verilmesinin yanı sıra, cinsellik, sağlık, toplumsal cinsiyet eşitliği, hukuki haklar vb. konularında da bilgilendirici eğitimler sunulmaktadır.

Hasırlı KADEM

2009 yılında kurulan Hasırlı KADEM'de Ebru, Takı Tasarımı,

66 Bağıvar Mahallesi yukarıdaki anket yapıldıktan sonra ilçeye dahil olduğu için ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, belediye yetkililerinden alınan bilgiye göre hane sayısı ikibinin üzerindedir ve nüfusu da 17bin dolaylarındadır.

Okuma-Yazma (Kürtçe ve Türkçe),⁶⁷ Dikiş Nakış, Aşçılık, Erbane Çalma kursları açılmıştır. Ebru Kursu dışındaki kursları veren öğretmenler Halk Eğitim Merkezi'nden gelmektedirler. Kayıtlar her yılın Eylül ayında alınmakta ve Haziran sonuna kadar da dersler devam etmektedir. Kurslar iki seçenekli olarak, ya sabah 8.30-12.30 ya da öğleden sonra 13.00-17.00 saatleri arasında gerçekleştirilmektedir. 2010-2011 döneminde kurslara katılan kursiyer sayıları ise şöyledir.

Tablo-13 Hasırlı KADEM'de Kursa devam eden kursiyer sayısı

Kurslar	Kursiyer Sayısı
Ebru	22
Takı Tasarımı	16
Okuma-Yazma	12 (Kürtçe) 10 (Türkçe)
Dikiş-Nakış	16
Aşçılık	10
Erbane	10
Toplam	96

Bağıvar KADEM

Bağıvar KADEM, Şubat 2011'de açılmıştır. Araştırmanın yapıldığı 2011 yılı Ağustos ayında henüz 6 aydır faaliyette olan Bağıvar KADEM'de dikiş-nakış, takı tasarım ve kuaförlük kursları yürütülmüştür. Dikiş-nakış ve takı tasarım kurslarına 25'er kursiyer, kuaförlüğe ise 13 kursiyer⁶⁸ olmak üzere toplamda 63 kursiyer KADEM'e devam etmiştir. Dersler öğleden önce 08.00–13.00 arasında gerçekleştirilmektedir.

67 Kadınların anadillerinin Türkçe olmaması nedeni ile kamu kurumlarında hizmet alırken yaşadıkları dil problemini aşmak için, KADEM'lerde okuma-yazma kurslarına öncelik verilmiştir. Görüşülen kadınlardan daha önce Türkçe bilmeyenler bu kurs sayesinde artık sokağa çıkmaktan, bir kamu kurumuna veya hastaneye yalnız gitmekten korkmadıklarını belirttiler.

68 Bu 13 kursiyer daha sonra belediyenin yönlendirdiği profesyonel kuaförlerde stajyer olarak işe başlamışlardır. Kursiyerlerden 4 tanesi staj bitiminde bir araya gelerek Bağıvar'da bir kuaför salonu açmışlardır.

Kadınlar için mi? Eşitlik için mi?

Sur Belediyesi yoksul ve dezavantajlı durumda olan kadın vatandaşların maddi ve manevi açıdan güçlendirilmesi için en çok ihtiyaç duyulan yer olarak belirlediği Suriçi Hasırlı Mahallesi'ne bir KADEM açarak, "kadınlar için" bir hizmet ortaya koymuştur. Ancak KADEM'e devam eden kursiyerlerin sadece genç bekâr kadınlar ya da bakım yaşını geçmiş yetişkin çocukları olan yaşlı kadınlar olduğu görülmüştür. Bu haliyle en zor durumdaki küçük çocuk sahibi evli veya yalnız kadınların hizmete erişemediği tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Belediye başlangıçta cinsiyetçi sosyal roller ve haneîçi işbölümü dolayısıyla kadınların üstlenmek durumunda kaldıkları bakım ve ev emeği yükünü hesaba katmamıştır. Bu durumun farkedilmesi ile eşitlik yaratıcı bir duyarlılık geliştiren Belediye, bakım çağında çocuğu olan kadınların da kurslara erişimini sağlayabilmek için Hasırlı KADEM bünyesinde bir kreş açmıştır. Bu gelişmeyi izleyen süreçte, kreşin varlığından haberdar olan, bakım gerektiren yaş aralığındaki çocuk sahibi kadınlar da kurslara ilgi göstermeye başlamışlardır. Önceki deneyimden öğrenildiği için Hasırlı'dan farklı olarak Bağıvar KADEM'deki kreş, açılış aşamasından itibaren hizmete geçmiştir. Burada dikkat çeken, kreşin tek başına bir amaç olarak değil, küçük çocuklu kadınların kurslara katılımını kolaylaştıracak bir araç olarak görülmüş olmasıdır. Gerçekten de TÜİK'in 2006 yılına ait zaman kullanım anketi verileri, Türkiye genelindeki görünüm açısından da bu bilgiyi destekler niteliktedir. Buna göre görüşme yapılan toplam 5739 kadının, 3893'ü evli, 1237'si ise bekârdır. Evli kadınların %1.7'si bir kursa devam ederken, bekâr kadınların %13,5'i kurslardan birine devam etmektedirler.

Kreş hizmetinin niteliği ile ilgili kısa bilgi vermek gerekirse, kreşlerde verilen bakım hizmeti için kadınlardan hiçbir fiyat talep edilmemektedir. Türkiye'de Belediyelerin sunduğu benzeri kreş hizmetleri⁶⁹ ya sınırlı şekilde sadece belediye çalışanlarının yararına

69 Örneğin Ankara İli, Çankaya Belediyesi'ne bağlı 8 kreşte 3-6 yaş arası toplam 850 çocuğa bakım yapılmakta ancak bu hizmet Belediye tarafından finatlandırılmaktadır. Belediye çalışanlarına öncelik tanınan kreşlerde, bu

sunulmakta ya da fiyatlandırılmak suretiyle belediye çalışanları dışındaki vatandaşlara da sunulabilmektedir. Hasırlı KADEM'e araştırma ziyaretinin yapıldığı Ağustos 2011 tarihine rastlayan kurs döneminde 13 kadın⁷⁰ kursiyerin kreşten yararlandığı görülmüştür. Bağır'da ise 23 anne kreş hizmetinden faydalanmaktadır.

Araştırma kapsamında genel olarak KADEM'lerin özelde ise kreş hizmetinin kadınların gündelik hayat döngüsüne ve ev işi yüklerine nasıl bir etkisi olduğunu görmek için, hem Hasırlı hem de Bağır KADEM'de çocuklarını veya bakmakla sorumlu oldukları kardeşlerini kreşe bırakarak kursa devam eden toplam 21 kadın ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.⁷¹

Kadınların çoğu en az 6 aydır kurslara devam etmektedir. En yeni başlamış olan bir kursiyer de 3,5 aydır KADEM'e gelmektedir. Kadınlar kurslardan Belediye Meclis üyelerinin yaptığı çalışma sayesinde haberdar olmuşlardır. Merkez ilk açıldığında kadınların katılım konusunda çekince yaşadıkları öğrenilmiştir:

"KADEM ilk açıldığında burayı sığınma evi zannedip gelmiyorlardı. Sanki gelirlerse köylü onlar hakkında kötü düşünecek, 'bunların evinde sorunlar var' diyecek zannediyorlardı. Kendilerinden çok kocaları hakkında kötü düşünülecek diye endişeleniyorlardı... İkna etmek zaman aldı, ev ev dolaşıp ikna ettik. Kreş olduğunu bilmeleri de ayrıca cesaretlendiren bir durum oldu"⁷²

hizmet sunumundan, çalışanlar aylık 125 TL, diğer vatandaşlar ise 350 TL karşılığında yararlanabilmektedirler (Çankaya Belediyesi, 2011).

70 3-6 yaş arası çocuk sahibi olan 10 ve 0-3 yaş arası çocuk sahibi 3 kadın kursiyer.

71 Bu kadınların hanelerindeki ortalama çocuk sayısı 3,4'tür. Çocuk sayısındaki en sık değer ise 5, medyanı ise 4'tür. Bunlarla birlikte, kadınların hanelerindeki toplam 75 çocuğun yaş aralığına bakıldığında, çocukların %12'sinin 0-3, %23'ünün 3-6 yaş aralığında, geri kalan %65'inin ise 7 ve üzeri yaşlarda çocuklar olduğu görülmektedir. İki kreşte toplam 52 (Hasırlı: 10, Bağır: 42) çocuğa bakılmaktadır. Bunların 6 tanesi 0-3 yaş aralığında, geri kalan çocuklar 3-7 yaş aralığındadırlar.

72 Belediye kadın erkek eşitlik komisyonu üyesi ile yapılan görüşme.

Kursiyerlerin büyük kısmı öğleden önce veya öğleden sonraki programlarda günün en az 4 saatini KADEM’de geçirmektedirler. Sadece birden fazla ve yaşça daha küçük çocuk getiren kursiyerler ve eşleri tuğla fabrikasında vardiyalı çalışan kadınlar öğle yemeği hazırlığı için daha erken çıkabilmektedirler. Çocuklar da onların kurs eğitimi süresince yine 4 saat kreşte bakılmaktadırlar. Ancak kreş tüm gün açık olduğu için isteyen kursiyer çocukları akşam 17.00’ye kadar bırakabilmektedir. Bunlara ek olarak, annelerin şehirde işi olduğunda yine çocuklarını bir akraba ya da tanıdığa emanet etmek yerine kreşe bıraktıkları görülmüştür.

Bu dönemde Hasırlı’da 10 Bağıvar KADEM’de ise 42 çocuk kreşe devam etmektedir. Bu çocukların 37’si kursiyerlerin çocukları, geri kalan 5’i ise dışarıdan kabul edilen çocuklardır. Dışarıdan kabul edilen bu 5 çocuğun anneleri ile yapılan görüşmede, kadınlardan ikisi eski kursiyerler olduklarını ve içinde bulunulan dönemde hamile oldukları için kurslara devam edemediklerini ama çocuklarını kreşe gönderdiklerini belirttiler. Kadınlardan biri, eşinin tuğla fabrikasında işçi olduğunu ve işten öğlenleri eve döndüğünde⁷³ yemeğin hazır olması gerektiği için kursa katılamadığını ancak çocuğunun gelişimi için kreşe göndermeyi tercih ettiğini söylemiştir. Diğer iki kadın ise kocaları izin vermediği için katılamadıklarını ama komşularının çocuklarındaki gelişimi gördükleri için kendi çocuklarının da kreşe devam etmelerini istediklerini ifade ettiler.

“...çocuklar kreşe gelmeseler bütün gün sokakta, tozda toprakta... temizle temizleyebilirsen... burada en azından bir şeyler öğrenip, eğleniyorlar, bize de az iş kalıyor...” G.K., 25 yaş, 6 ve 2 yaşındaki iki çocuğunu KADEM kurslarına devam eden bekâr iki görümcenin yanında kreşe gönderiyor.

73 Erkekler Bağıvar çevresinde bulunan 12 Tuğla Fabrikası’na gündelikçi işçi olarak gitmekte. Bu iş sadece kas gücü gerektiren, tuğlaların kamyonlara yüklenmesi olduğu için her sabah 6.00’da başlanıp, öğlen saat 12’de bitiyor. Bu işlerde çalışan erkekler öğleden sonra 13 civarında evlerine dönmüş oluyorlar.

Görüşülen 21 kadının, 3'ü bekar, 2'si yalnızdır. Diğer kadınların hepsi evlidir ve 5'inin kocası işsiz, 11'inin ise kocaları çalışıyor olmakla birlikte, hiçbiri güvenceli ve sürekli işlerde çalışmamaktadırlar. Bağırar'da ana geçim kaynağı, tuğla fabrikasında gündelikçilik, pamuk tarlalarında mevsimlik işçilik ve şehir dışında inşaat işçiliği yapmaktır. Bağırar kırsal bir yerleşim yeri olmasına rağmen işsiz koca bulunmamaktadır. Ancak Hasırlı'da ise şehir merkezi olmasına rağmen, görüşülen kadınların kocalarının yarısından fazlası işsizdir, çalışanların ise istihdam şekli şoförlük ve işportacılık niteliğinde küçük çaplı ticaret işleridir. Kadınların aileleri hiçbir sosyal güvenlik kurumunun koruma şemsiyesinde olmamakla birlikte, hepsi yeşil kart sahibidir.

Kadınların ev içinde en fazla zaman ayırdıkları aktivite hane halkı ve ev bakımı faaliyetleridir. Bağırar'daki kadınlardan kocaları tuğla fabrikasında gündelikçi olarak çalışanlar, bu durumdan dolayı evdeki iş yüklerinin daha fazla olduğunu vurgulamışlardır.

"...eşim sabah 6 da gidiyor 12-13 de geliyor. Bazen 13.30 da geldiği de oluyor. Fabrikadan gelince her gün çamaşır yıkıyoruz. Rahat bir işi olsa biz de rahat olacağız. Diyarbakır'daki tuğla fabrikaları sağlık problemi, bazıları sık sık hastalanıyorlar. Bronşit, astım hastalığı, bel fıtığı çok fazla oluyor..." A.Y. Bağırar.

Bu durum, erkeklerin çalışma koşulları, saatleri ve vardiyalarının, kadınların ev içindeki iş döngüsünün işleyişini, dağılımını ve ağırlığını etkileyip belirlediğine işaret etmektedir. Şöyle ki, işe sabah 6'da gidecek bir koca için kadının en az yarım saat önceden kalkmış olup, sabah kahvaltısı hazırlığı yapmış olması beklenmektedir. Aynı şekilde, tam gün mesai yapan bir erkeğin eşi akşam yemeği saatine yemek hazır etme telaşında iken, yarım gün çalışan bir erkeğin eşi, öğle saatine aynı hazırlığı yetiştirmek durumundadır.

Görüşmelerde, kadınlar da kreşin varlığı sayesinde kursa katılabildiklerini belirtmişlerdir. Kreş olanağı sunulmamış olsa, ancak bir yakın akrabanın (anne veya kız kardeş) varlığı ve uygunluğu durumunda çocukların onlara bırakılarak kursa katılımının mümkün olduğu dile getirildi. Bu da her gün yapılabilecek bir şey olmadığına

dan, görüşülen bütün anneler kreş olmasa kursa katılamayacaklarını söylediler. Kreşin varlığının, eşleri ikna etmede de etkili olduğunu eklediler.

Buna ek olarak, kendilerinden küçük kardeşlerine bakma sorumluluğu üstlenmiş olan iki genç kadın kursiyer de, 3-6 yaş arası kardeşlerini kreşe getirebildikleri için kursa katılabildiklerini belirtmişlerdir. Görülmektedir ki; kreş sadece evli ve çocuklu kadınları değil, genç kızları da özgürleştiren bir işlev üstlenmiştir.

“İlk 2 ay getirmedim kardeşlerimi ama sonra evde sorun olmaya başladı ve hocama sordum uygun gördüler”⁷⁴ ben de getirdim. Kreş olmasa idi ya devam edemezdim ya da bu kadar verim alamazdım” G.D. 19 yaşında.

Bu genç kadınlardan bir başkası kreşin sağladığı “zaman özerkliği” yapabilirliği/kapasitesi sayesinde Açıköğretim lisesine kayıt yaptırmış, kursta ürettiklerinin satışından elde ettiği gelir ile de, Açıköğretim ders kitapları ve sınav masraflarını karşıladığını eklemiştir.

“6 aydır KADEM’e geliyorum. Burada çok şey öğrendim. Yaptığım takıları KADEM’in düzenlediği sergilerde satıp Açıköğretim lisesi sınav paralarını yatırdım... kız kardeşim kurstan sonra evde iş var diye koşa koşa gidiyor. Ben artık takmıyorum... Evde ortam olmayınca bazen öğleden sonra da burada kalıp ders çalışıyorum... Anladık ki biz bir şey istemeyince kimsenin bir şey verdiği yok... onlar yüz­süzse biz de yüz­süz ne olacak?” K.A. 20 yaşında.

Diğer bir genç kursiyer ise, kreş kardeşlerini bırakarak, Sur Belediyesi’nin Bağışar’daki hizmet binasındaki bağlama kursuna da devam etmiş ve müziğe yeteneği olduğunun fark edilmesi sonucu Güzel Sanatlar Lisesi sınavına hazırlanmış ve kazanmıştır.

“ortaokulu geçen sene bitirdim. Son üç yıldır yazları, tarlaya pamuk işçiliğine gidiyordum çünkü ailem öyle istiyordu. Durumu-

74 “Derslere geç gelmeye başladı. Nedenini sorduğumuzda, işim çok ağır evde dedi. Kardeşlerimi getirebilir miyim? Diye sorunca da, getir dedim. 6 ve 4 yaşındaki iki küçük kardeşi 4 aydır geliyor ve yarım gün kalıyorlar”. Medine Ölçen, KADEM Kreş Sorumlusu.

muz çok yok... Lise okumak hayaldi... abim tuğla fabrikasında işçi... babam elektririkçi... 5 kardeşiz. İki küçük kardeşime ben bakıyordum. İlk başta KADEM'in kursuna gelmemi iyi karşılamadılar ama ben okumuyorum bari bir şeyler öğreneyim dedim. Kreş olduğunu da duyunca izin verdiler. Kreş olmasa kardeşlerimle ilgilenmek zorunda olduğum için gelemezdim. Takı kursuna başladım. Sonra buradaki hocalarım müziğe yeteneğim olduğunu görünce, belediyenin hizmet binasındaki bağlama kursuna başladım. Oraya gittiğim zamanlarda da kardeşlerimi buraya bırakmama izin verdiler sağolsunlar. Hocalarım sayesinde Diyarbakır Güzel Sanatlar Lisesi'ni kazandım. Şimdi orada yatılı okuyacağım. 1 yıl önce bunu söyleseler ben bile inanmazdım..." H.T. 15 yaşında.

Kreşe çocuklarını getiren kursiyer anneler de, kreşin varlığının, kursa katılma kararlarında belirleyici olduğunu belirtmişlerdir.

"Kreş olmasa gelemezdim. Eskiden büyük çocuklar küçüklere bakıyordu ben de ev işleri ile uğraşıyordum" S.A., 28 yaşında, 9,8, 5 ve 2 yaşlarında 4 çocuk annesi.

Görüşmelerde, kursiyerlerin KADEM'e gelmeden önceki yaşam döngüleri ile sonrasını karşılaştırmaları istenmiş, alınan yanıtlarda kendileri için önemli değişimler deneyimledikleri görülmüştür. Öncelikle, kadınların tümü kreş sayesinde ev içindeki iş yüklerinin önemli derecede azaldığını vurgulamışlardır. Sadece çocuklara ayırdıkları zaman açısından değil çocuk bakımı ile doğrudan ilgili gibi görünmeyen, ev temizliği ve düzeni için harcadıkları zamanda da azalma olduğunu belirtmişlerdir.

"Daha önce çocukların temizliğine daha çok zaman harcıyordum. Şimdi hem toz topraktan kurtuldular hem de kendi temizliklerine dikkat etmeyi öğrendiler. Mesela bana gelip, anne tırnaklarım uzamış keser misin? Hocam böyle görmesin kızar diyor..." H.Ü. 31 Yaşında, Bağıvar.

"Çocukların temizlik alışkanlığı değişmiş. Davranışları değişmiş. Biz annemize yardım edelim diyorlar. Evde olsalar sabahtan akşama kadar sokaktalar, burası da köydür, toz toprak temizliği zor. Kreş sayesinde hem çocuklara bakmakla yorulmuyorum hem de öbür işlerim azalıyor. Evde bir günüm, ev işi, temizlik, bebek, ek-

mek pişirmekle geçiyor. Evde sabah uyanır uyanmaz işimi yapıyorum ama onlar evde olunca öğlene kadar yeniden kirleniyor. Ama şimdi öyle değil. Mesela hastanede işim olduğunda da çocuklarımı buraya bırakıp gidebiliyorum. Artık akrabaya, anneme falan bırakmak ikinci tercih çünkü çocuk da istemiyor. Evimiz kiradır, yarın birgün buradan taşınırsak çok zor olacak.” S.T.28 yaşında, Bağışar.

Bu gelişmeler ışığında kadınlar hem “zamansal özerklik” yapabilirliği/kapasitesi hem de “hanedışı bakım” yapabilirliği/kapasiteleri açısından daha güçlenmiş durumdadırlar. Bu rahatlama, kadınların ücretli istihdama yönelmeleri için gerekli şart olmakla birlikte yeterli de değildir. Kadınlar henüz kurslarda öğrendiklerini ücretli işlerde düzenli gelir getiren bir faaliyete dönüştürme konusunda ilerleme kaydetmemişlerdir. Ancak yine Belediye’nin düzenlediği kermes ve sergilerde ürettiklerini satabilmişlerdir. Bunun yanı sıra kendi tanıdık ve komşu çevrelerine de satış yaparak kendi harçlıklarını çıkarttıkları görülmektedir.

“Eskiden sadece ev işi ile uğraşıyordum. Şimdi ürettiklerimizi komşulara satıyoruz” S.A. 28 yaşında, Bağışar.

“Şimdi evde daha az yoruluyorum. Burada makine kullanmayı öğreniyorum. İleride harçlığımı çıkaracak kadar ürettiklerimi satabilirim”G.B., 28 yaşında, Bağışar.

Belediye ilerleyen süreçte kadınların ürettiklerini düzenli olarak sergileyip satabilecekleri, kadın el emeği pazarı açma çalışmalarını sürdürmektedir.

Bunlarla birlikte, kadınlar hem KADEM kursları hem de bu kurslara katılabilmelerini sağlayan kamusal kreş olanağı sayesinde kendilerini özgürleşmiş ve güçlenmiş hissettiklerini ifade etmişlerdir.

“Evde sıkılıyorum. Hapis gibi evde oturuyordum. Çocuklarım sabah okula gidiyor ben tek başıma evde kalıyorum. Buraya gelmeye başlayınca, evde bazen yemek olmayınca, kocam söylendi biraz başlarda. Çıkıştım bir gün: Ben senin babanın hapishanesine mi girdim evlenince? Evde sıkıntıdan astım oldum. Oraya gidip rahatlıyorum arkadaşlarımla görüşüyorum dedim. Ses çıkarmadım...”

Ş.K. 34 yaşında Hasırlı.

“Buraya gelince sokaktan kurtulduk. Yoksa kapı önünde oturup kalacaktık.” S.K. 29 yaşında, Hasırlı.

Çocukların kreşe başlamadan önceki davranış kalıplarının, temizlik alışkanlıklarının değişmiş olması, kadınların çocukların büyüme sürecinde harcadıkları manevi, duygusal, zihinsel emek yükünü de hafifletmiş görünmektedir.

Kitabın ev emeğinin niteliği ile ilgili ilk bölümünde de vurgulandığı gibi bu emek biçimi, insanın sosyalizasyonunu, manevi ve duygusal gelişimini destekleyen ve “sosyal sermaye”sini geliştirerek ona bir nevi vasıf kazandıran bir emektir. Bu emek biçiminin zamansal ve maddi değerini ve emeği veren için yıpranma derecesini ölçmek mümkün olmamakla birlikte, sonucunda açığa çıkan gelecek nesil emek gücü veya insan sermayesinin yaşam sürecinde edineceği konum ve elde edeceği getiri içinde izleri aranabilir.

“Baran evde yaramazdı, durmuyordu. Başını yıkamıyordu, dişlerini fırçalamıyordu, şimdi hepsini yapıyor. Anne sana yardım edicem bulaşıkları ben kaldırayım diyor” A.Y. 28 yaşında, Bağıvar.

Kreş olanağı sayesinde hanedışı bakım yapabilirliğinin/kapasitesinin kadınların kamusal alana çıkmalarını cesaretlendirdiği, bu sayede zamansal özerklik yapabilirliklerinin/kapasitelerinin geliştiği, katıldıkları eğitici kurslar ile yeni vasıflar edindikleri, ileride olası ücretli iş olanaklarına erişme konusunda kendilerini daha güçlü hissettikleri görülmüştür. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere karşın, ev içindeki cinsiyetçi işbölümünde bir değişim olmadığı da fark edilmiştir. Erkekler işsiz olsalar bile, kadınlar yokken ev işlerine yardım etme ya da çocuklara bakma konusunda istekli değillerdir. Hatta kadınların KADEM’e devam etmesine ancak ev düzenine olumsuz bir etkisi olmaması koşulu ile onay vermektedirler. Sabah 6’da uyanıp, ev işlerini halledip KADEM’e gelen kursiyerlerin varlığı da ev içindeki işbölümünde sorumluluk paylaşımı olmadığına işaretler.

“Kocam çalışmasa bile çocukları ona bırakamazdım. Buraya getiriyorum ister oyun oynasın ister ders çalışsın. Büyük kızım 13 yaşın-

da o yemek yapabiliyor. Ona güvenip geliyorum bazen.” G.A. 30 yaşında, Hasırlı.

“Kocam evde işe yardım etmez. Sabah erken kalkıp hem evi toparlarım, hem çocukları yediririm, sonra buraya gelirim. Eve dönünce çocukları yedirir, uyutur sonra varsa temizlik onunla uğraşır sonra da akşam yemeğini hazırlarım.” S.A. 28, Bağıvar.

“Eşim işsiz olsa da her gün dışarı çıkıyor, çocuk bakamaz.” F.F. 38 yaşında, Hasırlı.

Hasırlı’da yoksulluk, Bağıvar’a göre daha çok göze çarpmaktadır. KADEM’e gelişi motive eden sebeplerden birinin de bu olduğu görülmüştür. Hasırlı KADEM’de dikiş-nakış hocasının ve Belediye Meclis üyelerinin yönlendiriciliğinde, kursta dikiş öğrenen kadınlar, Diyarbakır’da evlilik öncesi düzenlenen kına geceleri organizasyonlarına satılmak üzere kına kesesi üretimine başlamışlardır. İçinde 20 adet kına kesesi bulunan kına paketlerinin tanesi 1 TL’den satılmaktadır. Getirisi çok büyük olmamakla birlikte, kolektif bir üretim süreci ile çok sayıda üretilen kına paketleri kadınlara küçük bir harçlık sağlamakta, içinde bulundukları yoksulluk ile kıyaslandığında, her kadının günde ortalama ürettiği 10 paket karşılığı aldığı 10 TL haneye önemli bir katkı sağlamaktadır.

“Eşim var ama gurbete gitmiş iş bulmaya orada yaşamaya başlamış ve yeniden evlenmiş. 3 senedir gelip sormuyor uğramıyor. Telefon numarasını da değiştirmiş. En küçük çocuğumu da okula gönderene kadar buraya geleceğim. Komşumun kaynanasını kına getirip evde yaparken gördüm, sordum bu ne diye, öyle geldim ben de yaptım...” E.E. 39 yaşında, 11,9 ve 5 yaşlarında 3 çocuk sahibi, Hasırlı.

Görüşmelerden derlenen bilgilerle, kreş hizmetinin kadınların sosyal hayatta güçlenmelerine katkısı ve “zamansal özerklik”, “ücretli işe katılım” ve “hanedışı bakım” yapılabilirliği/kapasitelerine etkisi analiz edilmiştir. Kadınların bu hizmetten sağladıkları fayda bütünüyle değerlendirildiğinde şu sonuçlar öne çıkmaktadır:

Hanedışı bakım yapabilirliği/kapasitesi

Kreşler, her şeyden önce kadınlara hane dışından çocukları için bakım olanağı sunmuş, hanedışı bakım yapabilirliği/kapasitesi gelişmiştir. Buna ek olarak, kadınların çocuklarla ilgili olarak yaptıkları maddi ve manevi yeniden üretim işleri azaldığından artık bunların yorgunluğu olmadan, çocukları ile daha yoğun, kaliteli zaman geçirebilmektedirler. Burada çocuk bakımının, kısmi de olsa yegane sorumlu olarak görülen hanenin dışına çıkarılmasının kadınların güçlenmesine, özgürleşmesine etkisi izlenmiştir. Görünen odur ki, ev emeği ve bakım sorumlulukların “hanedışılaştırılması” kadınların toplumsal yaşama eşit katılımlarında ve statülerinin iyileşmesinde potansiyel etkiler barındırmaktadır. Hanedışı bakım yapabilirliğinin/kapasitesinin gelişmesi, adeta bir domino etkisi yaratarak beraberinde başka yapabilirliklerin/kapasitelerin de gelişmesini getirmektedir.

Ücretli iş yapabilirliğinde/kapasitesinde artış

Kadınlar kurslarda edindikleri yeni beceriler ile ürettiklerini, küçük maddi getiri sağlayacak şekilde kullanabilmişlerdir. Ayrıca ileride daha düzenli maddi getiri getirecek bir işe girme konusunda kendilerini daha güvenli, güçlenmiş ve umutlu hissetmektedirler.

Zamansal özerklik yapabilirliği/kapasitesi sağlıyor

Kadınlar çocuklarını kreşe bırakabiliyor olmaktan dolayı kendilerine boş zaman doğduğunu görmüşlerdir. Burada ilgi çekici olan, bu yaratılan boş zamanın onların kurs eğitimi süresince günde ortalama 4 saat çocukların kreşte olması ile sınırlı kalmamasıdır. Bu 4 saatlik zaman, eğer çocuklar kreşe gitmemiş olsalardı, kreş yerine sokakta veya evde geçirecekleri 4 saat anlamına gelmektedir. Bu da sokakta üstleri başları kirlenen çocukların eve döndüklerinde temizlik ve hijyenleri için ihtiyaç duyulan bakım zamanı ile bu vakti evde geçirselerdi, evin iç düzeni için gerekecek olan toparlama, temizleme, çeki düzen verme işleri için gereken zaman karşılaştırılınca, kadınların kazandığı vakit 4 saat’ten daha fazladır. Bundan başka,

kreşlerde temel kişisel bakım ve davranış kuralları hakkında da eğitilen çocuklar, annelerin ev içi manevi, duygusal kültürel yeniden üretim emeği yüklerini azaltmaktadır.

Sosyalleşme, özgürleşme, kendine güven, güçlenme

Kadınlar kreş sayesinde evlerinden çıkabilmişlerdir. Bu durum onların kamusal alana çıkışlarını hızlandırmış, bir sosyalleşme olanağı yaratmıştır. Anadili Kürtçe olan kadınlar Türkçe okuma yazma öğrenmişler bu da onlarda kendine güven artışı yaratmıştır. Sadece Diyarbakır'da değil Türkiye'nin herhangi bir yerinde kaybolma veya anlaşılamama korkusu olmadan, hastane, devlet dairesi, okul gibi kurumlara tek başına gidebilme özgürlüğü ve güvenini beraberinde getirmiştir. Edindikleri yeni beceri ve vasıflar onların moral olarak güçlenmesini sağlamıştır.

Çocuklar Açısından

Kreşlerin çocuklar açısından etkileri de önemlidir. Çocukların çoğu yarım gün kalmaktalar. Kreşte geçirdikleri zaman boyunca, oynadıkları oyunlar, öğrendikleri beceriler ve dinledikleri hikâyeler sayesinde, beyinsel, duygusal ve kültürel anlamda gelişim sağladıkları görülmektedir. Burada şunu belirtmek gerekirse, bu kreşlerde anadilleri olan Kürtçe eğitim almakta olan çocuklar, basit temel sayı ve alfabe bilgisini edinmekte olduklarından, Türkçe eğitim aldıkları okul öncesi anasınıfına başladıklarında, daha az sorun yaşadıklarını belirtilmektedir. Çocuklar anasınıfına gittiklerinde hem Türkçe hem de yeni bilgilerle ilk kez karşılaşmanın verdiği zorlanmayı aynı anda yaşamamış olmakta, Türkçe öğrenme süreleri kısalmaktadır. Bununla birlikte yerel yönetim temsilcileri ve kreş sorumluları, çocukların anadilde eğitim alabilme olanak ve seçeneklerinin sağlanmasının onların başarı düzeylerini arttıracakı kanaatlerini dile getirmişlerdir.

Bunlardan başka çocuklar kreşlerde öz bakım becerilerini yerine getirme yetisi kazanmaktadırlar. Bu da yine annelerin ev içi bakım emeği yüklerini azaltıcı etki sunmaktadır. Kendi temizliğine ve

hiyyenine özen göstermeyi erken yaşlarda öğrenen bir çocuk, şüphesiz bakım ve ev işi ihtiyacını azaltıcı etkide bulunacaktır. Son olarak belirtilmesi gereken nokta, kreşlerde özellikle dikkat edilen toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim sayesinde, erkek çocuklarda dikkat çekici bir davranış değişimi gözlemlendiği ifade edilmiştir. Anneye ev işlerinde yardım etme isteği ve bu konuda soru soran erkek çocuklar, oğullarını kreşe bırakan hemen her anne tarafından şaşkınlıkla deneyimlenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, Sur Belediyesi örneğinde, kadın erkek eşitliğine dair harcamaların bütünü oluşturana KADEM'lerin bütçede nasıl yer aldığı konusuna değinilecektir.

KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİNİ BÜTÇEDE GÖRMEK: UYGULAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'de yerel yönetimler bazında gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği hedefli faaliyetlerin, bütçelerde görünür olmasında yaşanan sınırlılıklar Sur Belediyesi örneğinde de ortaya çıkmıştır. Bütçelemeye yaşanan engellere geçmeden önce, yerel yönetimi bütçelerinin içeriğine dair kısa bir bilgilendirme yapmak bütçeleme tekniğinin anlaşılması açısından anlamlı olacaktır.

10.03.2006 tarih ve 26104 sayılı, Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği'ne göre, belediye bütçesi; gider, gelir ve finansmanın ekonomik sınıflandırması bölümlerinden oluşmaktadır. Burada toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi ile gerçekleştirilen harcamaların bütçede görünür kılınması temel alındığından, gider bütçesi üzerinde durulacaktır.

Buna göre gider bütçesi, kurumsal, fonksiyonel. finansman tipi ve ekonomik sınıflandırma olmak üzere dört bölümden oluşur.

Kurumsal sınıflandırma, harcamada sorumluluğun kime ait olduğunu anlamayı sağlayan bir sınıflandırmadır. Dört düzeyden oluşur ve her düzeyi iki haneli rakamla kodlanır. Birinci düzey; kurumun

il özel idaresi, belediye, bağılı idare veya birlik olduğunu, ikinci düzey; il özel idaresi, belediye, bağılı idare ve birliklerin bulunduğu ilin plaka numarasını, üçüncü düzey; il özel idaresinin genel sekreterlik ve ana hizmet birimlerini, büyükşehir belediyesini, il belediyesini, bağılı idareyi, ilçe belediyesini, ilk kademe belediyesini ve kasaba belediyelerinin ortak kodu ile birliklerin ortak kodunu, dördüncü düzey; il özel idaresindeki yardımcı hizmet birimleri ile ilçe teşkilatını, üçüncü düzeyde kod verilen belediye ve bağılı idarelerin birimleri ile il dâhilindeki her bir kasaba belediyesi ve birliğı gösterir.

Örnek üzerinden göstermek gerekirse; Tablo 14, Sur Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü için gider bütçesi Kurumsal Kodunu göstermektedir. Buna göre “46” bu harcamacı birimin bir belediye olduğunu, “21” Diyarbakır İli plakası numarası olduğundan, harcamacı birimin Diyarbakır’da olduğunu, “45” ilk kademe belediyesi olarak Bakanlık tarafından Sur İlçesi için belirlenmiş kod numarasını,⁷⁵ son olarak “35” ise, Sur Belediyesi tarafından “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü” birimine verilmiş kod numarasını göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken mevzuata göre sorumluluğı bulunmayan ve kuruluşu mevzuattan kaynaklanmayan birimlerin kurumsal sınıflandırmada yer alamayacağını belirtmiş olmasıdır. Dördüncü düzeyde yer alan ve her kamu kurumunda olması muhtemel birimler için Maliye Bakanlığı sabit kodlar belirlemiştir.⁷⁶ Örneğin özel kalem müdürlüğünün dördüncü düzey kurumsal kodu “02” dir. Eğer belediye Bakanlıkça belirlenmiş olanlar dışında, faaliyetleri gerektirdiğinden yeni bir birim kurarsa buna Sur Belediyesi “Kül-

75 Kurumsal kodlamanın üçüncü ve dördüncü düzeyinde yer alan ilçe, ilk kademe ve kasaba belediyeleri ile birliklerin kurumsal kodları Bakanlıkça belirlenir.

76 Özel Kalem, Sivil Savunma, İdari ve Mali İşler, İnsan Kaynakları, Eğitim Dairesi, Yayın, Arşiv, Bilgi işlem, Makine İkmal, Yazı İşleri, Denetim Birimleri, APK, Hukuk İşleri, Basın ve Halkla ilişkiler ve Diğer Müşavirlikler, Bakanlığın merkezi olarak belirlemiş olduğu sabit kodlarla gösterilir (Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliğı, 2006).

Tablo-14 Kurumsal Kod Gösterimi

KURUM				Fonksiyonel Kod				Finans	Ekonomik				Açıklaması	Bütçe
I	II	III	IV	I	II	III	IV	Kodu	I	II	III	IV		Ödeneği (TL)
46	21	45	35										Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	X TL

Kaynak: Sur Belediyesi

tür ve Sosyal İşler Müdürlüğü” örneğinde olduğu gibi kendi bir kod numarası atayabilir.

Kurumsal kodlama, Bakanlık tarafından açıklanmış olan “Kurumsal Sınıflandırma Anahtarı”na göre yapılmaktadır. Buna göre kurumlar, Bakanlık tarafından belirtilmiş ve sabit kodlar atanmış birimler dışında ek hizmet birimleri oluşturacak olurlarsa bunun kodunu, Sur Belediyesinin de yaptığı gibi, 30-60 arası -yeni birimin ilk kelimesinin aldığı harfe uygun- alfabetik sıraya göre kendi belirleyecekleri bir sayı olarak atayacaklardır.

Gider bütçesinde fonksiyonel sınıflandırma ise harcamacı kurumun hangi faaliyete dayanarak harcamayı yaptığına işaret eder. Fonksiyonel sınıflandırma da yine dört düzeyden oluşur, birinci düzeyi iki haneli, ikinci ve üçüncü düzeyi tek haneli, dördüncü düzeyi ise iki haneli rakamla kodlanır. Buna göre birinci düzey, on gruba ayrılmış olan kamu faaliyetlerinden il özel idaresi, belediye, bağlı idare ve birliklerin gördüğü hizmetleri; ikinci düzey, bu hizmetlerin bölündüğü programları; üçüncü düzey, nihai hizmetlere işaret etmektedir.⁷⁷ Dördüncü düzey ise, muhtemel ihtiyaçlar için boş bırakılmış olup, söz konusu kamu hizmetine ait projeler dördüncü düzeyde takip edilebilir. Tablo 15, birinci düzey fonksiyonel kodlar ve hizmetleri göstermektedir.

77 Bakınız Ek-3, Fonksiyonel Sınıflandırma, Üç Düzey Kodlar Tablosu

Tablo-15 Birinci Düzey Fonksiyonel Kodlar ve Hizmetler

KODU I	AÇIKLAMA
01	Genel kamu hizmetleri
02	Savunma hizmetleri
03	Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
04	Ekonomik işler ve hizmetler
05	Çevre koruma hizmetleri
06	İskan ve toplum refahı hizmetleri
07	Sağlık hizmetleri
08	Dinlenme, kültür ve din hizmetleri
09	Eğitim hizmetleri
10	Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

Kaynak: (BÜMKO, 2011a)

Eğer kurumların kimi faaliyetleri bu hizmet gruplarından hiç birine girmezse mevzuat, yeni bir faaliyet alanı eklemeyi değil, bu faaliyeti “nitelik itibarı ile en yakın olan gruba dahil” etmeyi öngörmektedir. Sur Belediyesi örneğinde, Kadın Destek Merkezleri ile ilgili harcamalar (eğitmenlere verilen ücret, bina giderleri, kreş için malzeme giderleri vs.) “08-Dinlenme Kültür ve Din Hizmetleri” birinci düzey fonksiyonel kodu altında gösterilmektedir. Bu harcamaların ayrıntıları da Ek-3’te görüleceği üzere yine ikinci ve üçüncü düzey kodlardan uygun olanlar ile gösterilir.

Sur Belediyesi örneğinde KADEM’ler ile ilgili yapılan harcamalar, kurumsal kodu en yakın faaliyet alanı olarak görülen “35-Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü” altında, Tablo 16’dan da izlenebileceği gibi, fonksiyonel kod birinci düzey “08-Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri”, ikinci düzey “2-Kültür Hizmetleri”, üçüncü düzey ise nihai harcamanın niteliğine bağlı olarak “0- Kültür Hizmetleri” şeklinde gösterilmektedir.

Tablo-16 Fonksiyonel ve Finansman Tipi Kod Gösterimi

KURUM				Fonksiyonel Kod				Finans	Ekonomik					Bütçe Ödeneği
I	II	III	IV	I	II	III	IV	Kodu	I	II	III	IV	Açıklaması	(TL)
46	21	45	35										Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	X TL
				08									Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	
					2								Kültür Hizmetleri	
						0							Kültür Hizmetleri	
								05					Mahalli İdareler	

Finansman tipi sınıflandırma ise harcamanın hangi kaynaktan karşılandığını göstermektedir. Tablo 17’de görüleceği üzere, finansman tipi kodlama tek düzeyden oluşmakta ve tek haneli rakamla kodlanmaktadır.

Tablo-17 Finansman Tipi Kodlar

KODU	AÇIKLAMA
1	Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri
2	Özel bütçeli idareler
3	Düzenleyici ve denetleyici kurumlar
4	Sosyal güvenlik kurumları
5	Mahalli idareler
6	Özel ödenekler
7	Dış proje kredileri
8	Bağış ve yardımlar

Kaynak: (BÜMKO, 2011b)

Sur Belediyesi, bir mahalli idare olduğu için, finansman tipi kodu “05” olarak Tablo 12’de olduğu gibi gösterilmektedir. Bununla birlikte, yine 26104 sayılı Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği’ne göre kurumların gördüğü hizmetlerin finansmanı; kendi öz kaynakları ile sağlanıyorsa “5- Mahalli İdareler”, dış proje kredileri ile sağlanıyorsa “7- Dış Proje Kredileri”, bağış ve yardımlardan sağlanıyorsa “8- Bağış ve Yardımlar” kodu ile kodlanmaktadır.

Son olarak ekonomik sınıflandırma, kurumların faaliyetlerinin ekonomik ve mali anlamda çeşitlerini gösteren bir sınıflandırmayı ifade etmektedir. Buna göre ekonomik sınıflandırma dört düzeyden oluşmakta olup, birinci düzeyi iki haneli, iki ve üçüncü düzeyi tek haneli, dördüncü düzeyi ise iki haneli rakamla kodlanmaktadır. Birinci düzey ekonomik kodlar, Tablo 18’de görülebilir.

Tablo-18 Birinci Düzey Ekonomik Kodlar

I	GİDERİN EKONOMİK SINIFLANDIRMASI
01	Personel giderleri
02	Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri
03	Mal ve hizmet alım giderleri
04	Faiz giderleri
05	Cari transferler
06	Sermaye giderleri
07	Sermaye transferleri
08	Borç verme
09	Yedek ödenekler

Kaynak: (BÜMKO, 2011c)

Mevzuata göre kurumların, Maliye Bakanlığınca Genel Bütçe için belirlenen dört düzey ekonomik kodlardan sadece ihtiyaç duyduklarını kullanmaları beklenmektedir. Sur belediyesi KADEMlerin faaliyetleri için yaptığı harcamaların ekonomik kodunu, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü’nün herhangi bir faaliyeti gibi, birinci düzeyde, “03- Mal ve Hizmet Alım Giderleri” ve bunun altında ikinci dü-

zeyde harcamanın türüne göre; “2- Tüketime Yönelik Mal ve Hizmet Alımları”, “3- Yolluklar”, “4- Görev Giderleri” veya “5- Hizmet Alımları” kod ve başlıkları altında göstermektedirler. Bu durum, söz konusu başlıklar altında Müdürlüğün pek çok başka harcaması olduğu için, ne kadarının cinsiyet eşitliği hedefli harcamalar için yapıldığını görmeyi imkânsızlaştırmaktadır. Belediye muhasebe birimi ile yapılan görüşmede, bu konuda yaptıkları harcamaları ancak KADEM’lerden gelen faturaların ayrı tasniflenip toplanması ile görebileceklerini belirtmişlerdir (Ahmet İpek- Sur Belediyesi ile yapılan görüşme, 2011).

Yukarıda genel hatları ile tanıtılan bütçe tekniğinin toplumsal cinsiyet eşitliği stratejik hedefli yapılan faaliyetlere ait harcamaları bütçede görmeye ve takibini yapmaya izin vermediği açıktır. Bu noktada iki farklı ele alış önerilebilir. Bunlardan ilki, Trabzon İl Özel İdaresi’nin BMOP projesi kapsamında yaptığı gibi, varolan bir birimin kurumsal kodu altında, o birime ait herhangi bir harcamayı gösterir gibi cinsiyet eşitliği harcamasını da göstermek, ancak açıklamasına “toplumsal cinsiyet” ibaresini eklemektir. Bu uygulamayı ilk aşamada harcamanın yerini ve miktarını görebilmek açısından olumlu değerlendirmek mümkündür. Ancak harcamanın incelendiğinde, “35- Mali Hizmetler Müdürlüğü” kurumsal kodu altında ve “01- Genel kamu hizmetleri” fonksiyonel kodu ile ve ekonomik kodu da “05- Cari transfer” olarak görülmektedir.⁷⁸ Bununla birlikte, 30.000

78 Kurumsal Kod

44 İl Özel İdaresi

61 Trabzon İli Plakası

35 Mali Hizmetler Müdürlüğü

Fonksiyonel Kod

01 Genel Kamu Hizmetleri

3 Genel Hizmetler

9 Diğer Genel Hizmetler

01 Muhtelif İhtiyaçlar

Ekonomik Kod

05 Cari transferler

4 Hane Halkına Yapılan Transferler

7 Sosyal Amaçlı Transferler

90 Diğer Sosyal Amaçlı Transferler

liranın bir defada Yerel Eşitlik Eylem Planı çalışmalarına transfer edildiği belirtilmekle birlikte, nasıl ve hangi faaliyetlere harcandığı şeffaf değildir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de değinildiği üzere, İl Özel İdaresi temsilcisi de, araştırma giderleri ve çiçek alımına vurgu yaparak, paranın etkin kullanılmadığını ifade etmiştir. Tablo-19 Trabzon İl Özel İdaresi 2010 yılı ödenek cetvelinde, YEOP faaliyeti için yapılan harcamanın nasıl yansıdığını göstermektedir. Ancak 2011 yılı ödenek cetvelinde benzer bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Bu da BMOP tamamlandıktan sonra, söz konusu adımın devamının gelmediğini ve bir kurumsallaşma ve dönüşüm yaşanmadığını göstermektedir. Bu durum bütçelerin cinsiyetlendirilmesinde teknik dönüşüm için öncelikle politik farkındalık ve ısrarlı niyet gerektiği savımızı doğrular niteliktedir.

Tablo-19 Trabzon İl Özel İdaresi 2010 yılı Ödenek Cetveli'nde Cinsiyete Duyarlılık

KURUM				FONK. KOD				FIN.	EKONOMİK				AÇIKLAMA	ÖDENEK
I	II	III	IV	I	II	III	IV	KOD	I	II	III	IV		
44	61	35	00	01	3	9	1	5	5	4	7	90	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TRABZON YEREL EŞİTLİK EYLEM PLANI	30.000 TL

Kaynak: Trabzon İl Özel İdaresi

Bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için ikinciyöntem ise, cinsiyet eşitliğine yönelik yapılan tüm harcamaları bir arada görmeyi sağlamak için, bu konuda yapılan faaliyetleri Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüklerinin sorumluluk alanından alarak, yeni bir birim kurulması ve buna yönetmelikte öngörüldüğü

üzere alfabetik sıraya göre 30-60 arasında bir kod numarası verilerek, kurumsal kod atanması olabilir. Böylelikle, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine dair yapılan her çalışmaya ait muhasebeleştirme topluca görülebilecektir. Bu konuda 15 Ağustos 2011 tarihinde Sur Belediyesi yönetimi ve idari personelinin katılımıyla tarafımızdan yapılan TCDB sunumu ertesindeki görüş alışverişinde Belediye yönetimi, yeni bir birim açarak, toplumsal cinsiyet eşitliği harcamalarını yeni kurumsal kod altında göstermeyi uygun bulmuştur. Bu doğrultuda, 9 Eylül 2011 tarihinde gerçekleştirilen Sur Belediye Meclisi toplantısında, belediye bünyesinde, yeni bir “İstihdam ve Eşitlik Müdürlüğü” kurulmasına karar verilmiştir.⁷⁹

Burada şu bilgiyi vermek gereklidir ki, 5393 nolu Belediye Kanunu’nun 48’inci maddesine göre; belediyeler ihtiyaç gördüklerinde İçişleri Bakanlığı tarafından öngörülmüş ve oluşturulması zorunlu birimler dışında yeni birimler oluşturabilirler.⁸⁰ Ancak burada tek kısıt belediyelerin oluşturacakları yeni birimlerin kuruluşunun ve bu birimlerde çalışacak personelin norm kadrosunun söz konusu mahallin mülkî idaresi ve amirince onaylanması gerekliliğidir. Bu konuda yine 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun norm kadro ve personel istihdamı konulu 49’uncu maddesi norm kadro ilke ve standartlarının İçişleri Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığı tarafından müştereken belirlendiğini söylemektedir. Belediyeler ve bağlı kuruluşlarının meclisleri norm kadrolarını, ancak Bakanlıkça belirlenmiş bu ilke ve standartlar çerçevesinde karara bağlayabilirler. Burada önemli olan nokta şudur ki, bir belediye, o mahallin mülkî idaresi tarafından

79 Bakınız, Ek 4, Diyarbakır Sur İlçe Belediyesi Meclis Kararı

80 5393 nolu Belediye Kanunu Madde 48: Belediye teşkilâtı, norm kadroya uygun olarak yazı işleri, malî hizmetler, fen işleri ve zabıta birimlerinden oluşur. Beldenin nüfusu, fizikî ve coğrafî yapısı, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak, norm kadro ilke ve standartlarına uygun olarak gerektiğinde sağlık, itfaiye, imar, insan kaynakları, hukuk işleri ve ihtiyaca göre diğer birimler oluşturulabilir. Bu birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi belediye meclisinin kararıyla olur.

onaylanmamış bir birimin faaliyetine ait harcama için bütçenin kuruşsal sınıflandırmasında kod açamaz.

Bunlara ek olarak, 5393 no'lu Belediye Kanunu'nun 23'üncü maddesine göre Meclis Kararları kesinleştiği tarihten itibaren en geç yedi gün içinde mahallin en büyük mülkî idare amirine gönderilmelidir. Sur İlçe Belediyesi örneğinde, karar Sur Kaymakamlığı'na gönderilmiştir. Bu kararların yürürlüğe girmesi için mülkî idarenin onayı ve norm kadro vermesi gerekmektedir.

Bu çalışma süresi içinde, Kaymakamlık'tan henüz bir yanıt alınmadığı öğrenilmiştir. Ancak eğer müdürlüğün kuruluşu gerçekleşirse, bunun diğer belediyelere de örnek olma potansiyeli vardır. Şu da bir gerçektir ki, eğer merkezi düzeyde Bakanlık tarafından bir revizyona gidilirse, bu dönüşüm ivme kazanacaktır. Türkiye'de yerel yönetimlerde kadın erkek eşitliği konusunda farkındalığın artmakta olduğu düşünülürse, aşağıdan yukarı taleplerin ve soruların yoğunlaşması, merkezi idareyi de bu konuda harekete geçmeye yöneltebilir. Bu noktada yine 26104 no'lu Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği'nin "tereddütlerin giderilmesi ve düzenleme yapılması" başlıklı 465'inci maddesi de "Bu Yönetmeliğin uygulanması sırasında doğacak tereddütleri gidermeye ve gerekli düzenlemeleri yapmaya Bakanlık yetkilidir" diyerek, açıkça Bakanlığın yetkisini teslim etmektedir. Biz bu yetkinin aynı zamanda bir sorumluluk demek olduğunu hatırlayarak, merkezi idarenin kendi toplumsal cinsiyete duyarlılığını göstermek için bir fırsat olduğunu düşünüyoruz.

SONUÇ

Bu çalışmada genelde cinsiyet eşitliğinin özelde ise kadınların güçlenmesinin ancak hane içi cinsiyetçi işbölümünün sonlanması ile mümkün olduğu fikri savunulmuştur. Bu ise, öncelikle hanedışı kamusal ve kamu-özel işbirliği ile sunulan erişilebilir, yaygın bakım hizmetlerini gerekli kılmaktadır. Bu noktada yerel yönetimlerde cinsiyet eşitliği politikalarının yerleşmesinin ve kadınların çocuk bakım sorumluluğunu ikame edecek bir yerel hizmet sunumunun önemi görülmektedir. Bunu mümkün kılacak operasyonel araç ise cinsiyette duyarlı bütçelemedir.

Cinsiyet eşitliği perspektifi ile yürütülen bir yerel yönetim ve bütçeleme sürecinin kadınların yaşamlarında ortaya çıkardığı dönüşüm, Diyarbakır ili Sur Belediyesi örneğinde irdelenmiştir. Buna göre belediyenin kadınların becerilerini geliştirici kurslara katılımlarını ve hane dışına çıkmalarını kolaylaştırmak için açtığı iki kreşin, çocuk bakım işini "hanedışılaştırarak" ikame ettiğive kadınları güçlendirdiği görülmüştür.

Bu çalışma politik iktisat yaklaşımı ile ele alınmıştır. Ancak politik iktisat yazını 'hane'nin sadece bir tüketim birimi olmasına vurgu yaparak, burada gerçekleşen emek biçimini kavramakta eksik kalmıştır. Oysa hane aynı zamanda bir üretim birimidir. Hanede gerçekleşen üretim ise büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirilen ev emeğine dayanmaktadır. Bu emek biçimi hem hane üyesi ücretli çalışanın günlük yeniden üretimini sağlamak hem de çocukların bakımı yoluyla gelecek nesil ücretli emeğin fiziki, sosyal ve kültürel kapasitelerini üretmektedir.

Ev içi yeniden üretim ve bakım emeği, hem bu hizmetten faydalananlar açısından hem de bu sorumluluğu üstlenenlerin hangi ko-

şullar altında bunu yerine getirdikleri açısından bir sosyal politika meselesidir. Bu sebeple, aile ve kadın emeği, başından itibaren sosyal politika yazını ve uygulamalarının konularından biri olmuştur. Ancak buralarda kadınlar eş, anne ve bakıcı olarak tarif edilmişlerdir. Bu noktada, sosyal politikalar, hem aile içinde hem de emek piyasasında verili olan cinsiyete dayalı iş bölümünü keskinleştirici bir rol üstlenerek, devletin ataerkil toplumsal örgütlenmeyi yönettiği ve kontrol altına aldığı bir toplumsal ilişkiler sisteminin kurumsallaşması işlevini yerine getirmişlerdir. Başka bir deyişle, bir yandan kapitalist toplumda belirli bir cinsiyete dayalı işbölümü inşa edilip gelişirken, öte yandan bu işleyişe uygun hane içi işbölümünü kurumsallaştıran sosyal politikalar oluşturulmuştur. Burada sistem, erkeğin dışarıda çalıştığı, kadının ise evde ev emeği ve bakım işlerini yerine getirdiği, tek-erkek kazananlı aile modeline dayandırılmıştır.

Farklı sosyal politika yaklaşımları da ‘ev emeği’ ve ‘bakım’ı dolayısı ile kadınların konumunu yeterince dikkate almamıştır. Sosyal demokrat yaklaşım aileyi, sanayi toplumunda açığa çıkacak risklere karşı bireyi koruyan bir ada olarak ele almış ve desteklenmesi gerektiğini savunmuş ancak burada hanedeki cinsiyetçi işbölümü görülmemiş, kadınların statülerinin iyileştirilmesi ile ilgilenilmemiştir. Liberal-bireyci sosyal politikalar ise kamu harcamalarının kısılmasının ve devletin sosyal politika alanından çekilmesi sürecinin yaşandığı bir dönem olarak paralelinde, bu harcamaların aile kurumu tarafından içselleştirilmesini ve kadınların ev emeği ve bakım işleri yükünün daha da artmasını beraberinde getirmiştir.

Benzer şekilde sosyal politikalara zemin oluşturan vatandaşlık tanımında da kadınlar annelik rolleri ile karakterize edilmişler ve ancak ücretli bir işte çalışan erkeklerin karısı olmaları dolayımında “vatandaş” haklarından kısmen yararlanabilmişlerdir. Ev emeği ve bakım işleri, bir yandan haneileştirilerek (domestication) ev içi alanda yani ailenin sorumluluğunda görülmüş, öte yandan hanedeki cinsiyetçi işbölümü nedeni ile kadınlar tarafından üstlenildiği için de “kadın işi” olmuştur. Bu durum aynı zamanda bakım işinin kamusal alanda kalan vatandaşlık haklarının kapsamına dahil edilme-

mesi sonucunu doğurarak, vatandaşlık tanımının eksik kalan ama çok önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Kadınların da eşit haklara kavuşmaları yeni bir vatandaşlık tanımı ile mümkündür. Bu tanım da, yeniden üretim haklarını, bakım alma ve verme haklarını, sosyal, ekonomik ve politik karar süreçlerine katılma haklarını içermelidir.

Toplumsal değişimi hazırlayacak politikalar şüphesiz bir “fon” veya “bütçe”nin varlığını gerektirir ve bu bütçelerin planlanma ve uygulama süreçlerini cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek, politikaların eşitlikçi yanını geliştireceği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğinde beklenen düzeyin yakalanmasında da olumlu etkileri olacaktır.

Çalışmada hane içinde ve kamusal alanda cinsiyet eşitliğinin yerleştirilmesinde kamusal müdahalenin rolü ve yaklaşım biçimini Türkiye’de yerel yönetim bütçe süreçleri özelinde incelerken iki yaklaşım ön açıcı olmuştur. Bunlardan ilki yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımı, ikincisi ise radikal maliye yaklaşımıdır. Buna göre yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımı, ev içinde gerçekleşen bakım emeğini üstlenen kadınların güçlenmeleri ve eşitliğe ulaşmalarını değerlendirmede bir çözümleme aracı olarak kullanılmıştır. Radikal maliye yaklaşımının ise, bütçelerin birikim ve meşrulaştırma işlevlerine dair görüşü, cinsiyetlendirilerek, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin, kadınları güçlendirme ve cinsiyetçi işbölümünü ortadan kaldırmadaki potansiyel başarısını sınamak açısından bir analiz çerçevesi olarak kullanılmıştır. Buna göre, cinsiyetçi işbölümünü, ev emeği ve bakımın kadın ve erkek arasında adil ve eşitlikçi bir şekilde paylaşımına yönelik olarak dönüştürmeyi hedef almayan her toplumsal cinsiyete duyarlı politika ve bütçe, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin “daha iyi koşullar altında” da olsa devamlılığını sağlayarak ataerkil sistemi “meşru kılma” işlevi görme tehlikesini barındırmaktadır.

Sur Belediyesi örneği, hem kadınların maddi olarak güçlendirilmesini hem de ev içi bakım emeği yükünün hane dışına aktarılmasını birlikte ele aldığı için özgün bir örnektir. Orloff (1993) kadınların aileye bağımlılığını azaltmakla onların meta niteliklerinin arttırı-

lacağını öne sürmüştü. Başka deyişle onların ev emeği yükünü azaltacak her politikanın, aynı zamanda onları ücretli işlere yönleltecek bir dinamik olacağını belirtmişti. Sur Belediyesi KADEM kreş uygulaması da kadınların ücretli iş yapabilirliği/kapasitesini geliştirmelerini sağlayan bir uygulama olarak, Orloff'un savını doğrular niteliktedir. Buna göre kadınların meslek kursları aracılığı ile farklı alanlarda beceri ve vasıf kazanmaları sağlanmaya çalışılırken, bakım emeği yükü nedeniyle bu kurslara katılım gösteremeyen çocuklu kadınlar için ücretsiz kreş uygulamasına başlanmıştır. Bu sayede hane içi iş olarak görülen bakım emeği “hanedışılaştırılmış” ve kadınların “hane dışı bakım”, “zamansal özerklik” ve “ücretli iş” yapabilirlikleri/kapasiteleri arttırılmıştır. Ancak Sur Belediyesi örneğinde hem bu yapabilirliğin/kapasitenin hem de zamansal özerklik yapabilirliğinin/kapasitesinin varlığının hanedışı bakım yapabilirliğinin/kapasitesinin gelişmesine bağlı olduğu görülmüştür. Bunlara ek olarak, bu hizmetin sunumundan yararlanan kadınların ev içi yaşamlarında, cinsiyetçi işbölümünü dönüştürecek bir sorumluluk paylaşımı henüz tespit edilmemiştir.

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler oluşturulması konusunda yaşanan teknik sorunların giderilmesine yönelik adımlar da atılmıştır. Sur Belediyesi kadın erkek eşitliği stratejik hedefine yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerin harcamalarını toplu olarak görebilmeyi sağlamak için meclis kararı ile bir “İstihdam ve Eşitlik Müdürlüğü” kurmayı kararlaştırmıştır. Bu adım, TCDB konusunda önemli bir ilerlemeyi ifade etse de, kurulan müdürlüklerde çalışacak personel için norm kadro onayı gerektiğinden, söz konusu kararın kağıt üzerinde kalma tehlikesi de devam etmektedir. Bu da, yerel düzeydeki toplumsal cinsiyet farkındalığının, ancak merkezi düzeyde bunu destekleyecek adımların atılması ile mümkün olabileceğini göstermektedir. Kurumsallaşma ancak yerel ve merkez işbirliği ve ortak hareketi ile sağlanabilecektir.

Hem merkezi hem de yerel düzeydeki bütçe süreç ve uygulamalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi perspektifi, 21’inci yüzyılın başında olduğumuz günümüzde ulusal ve

uluslararası düzeydeki cinsiyet eşitliği politikalarının ayrılmaz unsuru olmuştur. Buna göre bütün bütçe süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitlik perspektifinin dahil edilmesi ve hem harcama hem de vergilerin cinsiyet eşitliğini destekleyecek şekilde yapılandırılması öngörülmüştür. TCDB'nin Avrupa ve Afrika'da yerel düzeyde ortaya çıkan uygulama örnekleri ve Türkiye'de başlayan girişimler ele alındığında görülmüştür ki, TCDB uygulamaları yerel yönetimin faaliyet alanının sosyo-ekonomik, kültürel dokusuna göre farklılaşmaktadır. Yoksulluğun daha ağır yaşandığı Afrika ve Türkiye'deki yerleşim yerlerinde öne çıkan eşitlik politikaları farkındalık yaratma ve kadınlara maddi gelir yaratabilecekleri alanlar açarak onları güçlendirme ve dolayısıyla yoksulluğu azaltma hedefli gerçekleşmektedir. Avrupa'da öne çıkan uygulamalar ise istihdam artışı ana hedefi ile paralel biçimde, ev içi sorumlulukları azaltıcı bakım emeği konusuna odaklanmaktadır.

Genel olarak TCDB uygulamalarında ortaya çıkan en önemli sorun sürdürülebilirlik ve kurumsallaşmadır. Bu sorunların ortaya çıkmasında birkaç değişken birden etkindir. Bunlardan biri, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin tam olarak anlaşılmasında yaşanan eksiklik ve politik niyetteki noksanlıktır. Diğerleri ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütçe diline çevrilmesindeki kısıtlardır.

TCDB uygulamalarına bir bütün olarak baktığımızda, kadınlar ve erkekler açısından ev içi cinsiyetçi işbölümünün daha eşitlikçi bir temelde yeniden yapılandırılmasını sağlamadığı görülmüştür. Buna göre, TCDB kimi uygulamalarda kadınların haneden gelen geleneksel ataerkil iş sorumluluklarını ve ev emeği yükünü azaltıcı, kimilerinde ise küçük gelir getirici faaliyetlere yöneltten bir boyut alırken, çoğu zaman sadece bütçenin cinsiyetçi yapısının teşhiri ve farkındalık yaratıcı bir işlev görmüştür. Başka bir deyişle, kadınların ataerkil kapitalist sosyal ilişkiler içindeki geleneksel rollerinde bir değişim yaratmaktan ziyade, bu rolleri 'kolaylaştırma'ya, daha iyi şartlar altında yerine getirilmesini sağlamaya hizmet etmiştir.

21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde bulunduğumuz günümüzde dünya ekonomisinin istikrar arayışları büyüme ve yatırımların arttı-

rilması yönündedir. Bu da işçi maliyetlerinin düşürülmesi yani geniş bir istihdam havuzu yaratımı ile mümkün görülmektedir. Avrupa Birliği, sürdürülebilir bir kalkınma ve büyüme için Avrupa 2020 Stratejisinde, istihdam oranı hedefini %75 olarak belirlerken, bunu kadınların artan istihdama katılımı ile başarmayı beklemektedir (European Commission, 2010). Bu yönelime paralel olarak, ücretsiz bakım emeği de istihdamın büyümesinin önünde önemli bir kısıt olarak görülmektedir (Himmelweit, 2007: 582). İşte bu noktada da, bakım emeğini verecek olanların bunu hangi koşullar altında yapacakları bir sosyal politika meselesi haline gelmekte ve aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma politikaları, iş yaşamının esnekleştirilmesi konuları gündeme oturmaktadır. Sonuçta, kadınların evrensel erişilebilir çocuk bakım hizmetleri aracılığı ile aileye bağımlılıklarının azalması (de-familializing) talebi, ancak onların ücretli işlerde çalışmaları yani komodifiye olması, metalaşmaları (comodification) ile makul, meşru ve ekonomik (affordable) görülmektedir. Şüphesiz bu algılama biçimi, sağladığı hanedışı hizmetlerle insanların meta niteliğini zayıflattığı ölçüde etkin olduğu düşünülen sosyal politikaların refah devleti deneyimi döneminden çok gerilere gittiği günümüzde manidardır. Sosyal politikalar artık, insanların metalaşmalarını azalttığı (de-comodify) ölçüde değil, onları kabul edilebilir koşullarda metalaştırabildiği ölçüde başarılı bulunmaktadır.

Bu gelişmeler yeni sorular sormayı gerekli kılmaktadır: Kadınlar istihdama katıldıklarında, yani komodifiye olduklarında, bireylerin aileye bağımlılıkları da azalacak mıdır? Başka bir deyişle, devlet ve piyasa tarafından sunulan olanaklar ile hasta, çocuk ve yaşlı bakımı gibi alanlarda hane halkının sorumluluğu azaltılabilecek midir? Kadınlar hane dışına çıktıklarında ortaya çıkacak olan hane içi yeniden üretim ve bakım zamanı ihtiyacı nasıl karşılanacaktır? İnsan hayatı için merkezi önemde olan yapabilirliklerin/kapasitelerin üretimi için bir hammadde olan ve insanın fiziksel ve ruhsal sağlığı için beslenme ile aynı önemde gördüğümüz, teknik efor, zaman ve beceri gerektiren bakım işini kim? Ne şekilde ikame edecektir? Ataerkil kapitalist sistem, olası bir bakım krizinin önüne geçmek için, bakı-

mın kamu ve özel sektörün mal ve hizmet sunumu ile karşılanması-
nı hangi noktaya kadar kabul edilebilir bulacaktır? Başka bir ifade
ile, bütünüyle metalaştırılması mümkün olmayan yeniden üretim ve
bakım, eğer kamusal evrensel erişilebilir hizmetler ile desteklenmez
ise her zaman için belli bir düzeyde yine kadınlar tarafından yerine
getirileceğinden dolayı, sistem kadın istihdamını hangi optimum dü-
zeyde tutmalıdır ki gelecekte bir bakım krizi yaşanmasın. Bir taraf-
tan ataerkillik ve muhafazakarlık, ev emeği ve bakımı haneîçileşti-
rerek (domestication) kadınları orada konumlandırma eğiliminde
iken, öte yanda neo-liberalizm küresel ekonominin istikrar arayışın-
da, kadınların komodifiye olması eğilimini barındırmaktadır. Birbiri
ile çatışan bu eğilimlerin içinden, hem kadınlar hem de toplumun di-
ğer tüm üyeleri için kabul edilebilir, sürdürebilir, erişilebilir bakım
politikalarının üretilmesi zorlaşmaktadır. 21'inci yüzyıl bu sorulara
cevap üretmek ve küresel bir kamu malı olarak bakımı -ailenin so-
rumluluk alanından çıkararak- evrensel erişilebilir bir hizmet sunu-
mu ile kolektif bir sorumluluk olarak ele almak durumundadır. An-
cak bu şekilde, hem kadınlar hem de erkekler için bireysel yapabi-
lirlikler/kapasiteler daha uygun gelişme olanaklarına kavuşabilir ve
“özgürlükle kalkınma” sağlanabilir.

- Acar-Savran, Gülnur: "Kadınların emeğini görünür kılmak: Marx'tan Delphy'e bir ufuk taraması", **Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul, Kanat Yayınları, 2004.
- Addabbo, Tindara: "Capability approach and gender budgeting: Methodological issues and applications", **The Nordic-Baltic Network on Gender Responsive Budgeting First International Conference on Gender Responsive Budgeting and Social Justice**, Vilnius, 10-11 January 2008'de sunulan bildiri. Çevrimiçi: www.gender-budgets.org, 22 Haziran 2010.
- Addabbo, Tindara, Diego Lanzi ve Antonella Picchio: **Gender Auditing in a Capability Approach**, CAPP Paper No:40, Centro di analisi delle Politiche Pubbliche, Italy, 2008.
- Addabbo, Tindara, Diego Lanzi ve Antonella Picchio: "Gender budgets: A capability approach", **Journal of Human Development and Capabilities**, Sayı: 11, No: 4, s. 479-501, 2010.
- Alkan, Ayten: "**Kadın Dostu Yerleşimler'e Doğru Yerel Planlama ve Hizmet Sunum Modeli Uygulama Rehberi**", BMOP, Ankara, Yalçın Matbaacılık, 2009.
- Anker, Richard: "Theories of occupational segregation by sex: An overview", **International Labour Review**, Sayı: 136, No: 3, 1997, s. 315-339.
- Antonopoulos, Rania: **The Unpaid Care Work-Paid Work Connection**, Working Paper No. 541, Levy Economics Institute, www.levy.org, 25 Aralık 2008.
- AREM: **Kadın Hakları ve Yerel Yönetimler: Kadın Dostu Kentlere Doğru**, İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi AREM, Ankara, 2008.
- Arts, Wil ve John Gelissen: "Three worlds of welfare or more?", **Journal of European Social Policy**, Sayı: 12, 2002, s.137-158.
- Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) : **Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı**, Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi, 2006.
- Ayata, Ayşe ve Ayşe İdil Aybars: **UNFPA Turkey 4th Country Programme 2006-2010 Gender Component Evaluation Report**, UNFP 2009.

- Ayata, Ayşe Güneş, Aykan Erdemir ve Ayça Ergun Özbolat: **Altı İlde Yapılan Kamu Oyu Araştırması Sonuçları**, BMOP, Ankara, 2006. Çevrimiçi: http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/bmop/kamuoyu_arastirmasi_2006.pdf, 20 Haziran 2011 tarihinde alındı.
- Bakker, Isabella ve Stephen Gill: **Power, Production and Social Reproduction**, New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- Bağlar Belediyesi: Çevrimiçi: <http://www.baglar.bel.tr/bilgi498-Cocuk-Egitim-Merkezi-faaliyetlerini-Surduruyor.baglarbelediyesi>, Alınma Tarihi, Kasım 2011.
- Bağlar Belediyesi: “Kaynartepe’de kadın girişi”, Bağlar Belediyesi, Çevrimiçi: <http://www.baglar.bel.tr/bilgi793-Kaynartepede-kadin-girisimi.htm>, Alınma Tarihi: 21 Eylül 2011.
- Bambra, Clare: “The worlds of welfare: Illusory and genderblind?”, **Social Policy and Society**, Sayı: 3, 2004, s.201–212.
- Bambra, Clare: “Defamilisation and welfare state regimes: A cluster analysis”, **International journal of Social Welfare**, Sayı: 16, 2007, s.328-338.
- Barret, Michele ve Mary McIntosh: **The Anti-Social Family**. London, Verso, 1991. (Birinci baskı 1982)
- Barnett, Kathleen veCaren Grown: **Gender Impacts of Government Revenue Collection: The Case of Taxation**, Commonwealth Secretariat, London, 2004.
- Becker, Gary Stanley: “An economic analysis of fertility” **Demographic and Economic Change in Developed Countries, National Bureau Conference Series** içinde, No: 11, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1960.
- Becker, Gary Stanley: **A Treatise on the Family**. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1981.
- Becker, Gary Stanley: **Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with special reference to education**. Chicago ve London, The University of Chigao Press, 1993. (Birinci basım: 1964 USA, The National Bureau of Economic Research)
- Bellamy, Kate: “Responding to Budget Statements: The UK Women’s Budget Group Experience”, **Pan Islands Gender Budget Seminar**, Mart 2004. Çevrimiçi: <http://www.docstoc.com/docs/26360377/Responding-to-Budget-Statements-The-UK-Womens-Budget-Group>, 15 Haziran 2011 tarihinde alındı.

- Beneria, Lourdes: "The study of women and gender in economics", **Gender, Development and Globalization** içinde, NewYork, Routledge, 2003, s.31-62.
- Ben-Galim, Dalia ve Richenda Gambles: "The 'public' and 'private' of work-family reconciliation: Unsettling gendered notions and assumptions", **Welfare State Transformations** içinde, Edt. Martin Seeleib-Kaiser. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2008, s.182-194.
- Bentley, Tom ve David Halpern: "21 st-Century citizenship", **The Progressive Manifesto: New Ideas for the New Central Left**, Edt. Anthony Giddens, UK: Blackwell Publishing Ltd., s.73-96, 2003.
- Bergmann, Barbara: "Gender in public expenditure reviews", A. Shah (ed.) **Bringing Civility in Governance, Handbook on Public Sector Performance Evaluation** Series No.3, içinde, Washington DC, World Bank, 2003.
- Beveren, Jacintha van, Thera van Osch ve Sheila Quinn: **Budgeting for All, Manual for Local Gender budget Initiatives**. Dublin,Vamp, 2004.
- Beveridge, William: **Changes in Family Life**. London, Allen&Unwin, 1932.
- Beveridge, William: **Social Security and Allied Services**. Cmd 6404. London, HMSO (Her Majesty's Stationery Office), 1942.
- Blackden, C. Mark ve Chitra Bhanu: **Gender, Growth and Poverty Reduction**, Washington D.C., The World Bank, 1999.
- Birleşmiş Milletler, Türkiye: "Kadın dostu kentler", Çevrimiçi: <http://www.un.org.tr/index.php?LNG=1&ID=102>, Alınma Tarihi: 21 Eylül 2011.
- Briskin, Linda: "Domestic labour: A methodological discussion", **Hidden in the Household** içinde, Edt. Bonnie Fox, Ontario, The Women's Press, 1980.
- Brown, C.V. ve P. M. Jackson: **Public Sector Economics**, Oxford: Martin Robertson Company, 1978.
- Bock, Gisela ve Thane, Pat: **Maternity and Gender Politics: Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s-1950s**, London, Routledge, 1991.
- Boratav, Korkut: **100 Soruda Gelir Dağılımı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.
- Budlender, Debbie, Rhonda Sharp ve Kerri Allen: **How to do a Gender-**

Sensitive Budget Analysis: Contemporary Research and Anaysis, London, Commonwealth Secretariat, 1998.

Budlender, Debbie, Diane Elson, Guy Hewitt ve Tanni Mukhopadhyay: **Gender Budgets Make Cents: Understanding Gender Responsive Budgets**, London, Commonwealth Secretariat, 2001.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder: “Önsöz”, **Sosyal Politika Yazıları**, Edt. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

BÜMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: “Bütçe Hazırlama Süreci”, Çevrimiçi: www.bumko@gov.tr, 12 Aralık 2010 tarihinde alınmıştır.

BÜMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: **Fonksiyonel Kodlar, 2011a**. Çevrimiçi: <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?BELGEANAH=9807&DIL=1&DOSYASIM=fonksiyonel.pdf>, Alınma Tarihi: 22 Eylül 2011.

BÜMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: **Finansman Tipi Sınıflandırma, 2011b**. Çevrimiçi: <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF746C3B612A7B3F4B>, Alınma Tarihi: 22 Eylül 2011.

BÜMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: **Ekonomik kodlar-Gider, 2011c**. Çevrimiçi: <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF746C3B612A7B3F4B>, Alınma Tarihi: 22 Eylül 2011.

Çağatay, Nilüfer vd.: “Introduction to Gender, Adjustment and Macroeconomics”, **World Development**, Sayı: 23, No:11, ss.1827 –1836, 1995.

Çağatay, Nilüfer: “Gender budgets and beyond: Feminist fiscal policy in the context of globalisation”, **Gender and Development**, Sayı:11, No:1, Mayıs, 2003.

Çiftçi, Cengiz, Cevahir Özgüler, Didem Gediz Gelegen, Esin Koman, Gökçe Bayrakçeken Tüzel, Nurcan Turan: **Yerel Yönetimlerde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Politikaları için Bir Model Önerisi: Çankaya Belediyesi Kadın Danışma Merkezi ve Sığınmaevi Birinci Taslak**, Çankaya Belediyesi, Ankara, 2010.

Çevrimiçi: <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/c/a/cankaya-belediyesi-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-model.pdf>, erişim tarihi: 11 Temmuz 2011.

Campillo, Fabiola: “Unpaid household labour: A conceptual approach”, **Macro-Economics: Making Gender Matter** içinde, Edt. Martha

- Gutierrez, London ve NewYork, Zed Books, 2003, s. 106-121.
- Charusheela, S. ve Colin Danby: "A through-time framework for producer households", **Review of Political Economy**, Sayı: 18, No: 1, 2006, s. 29-48.
- Chesnais, Jean-Claude: "Below-replacement fertility in the European Union (EU-15): facts and policies, 1960-1997", **Review of Population and Social Policy**, Sayı: 7, 1998, s. 83-101.
- Cooke, Lynn Prince: "Policy preferences, and patriarchy: The division of domestic labor in east Germany, West Germany and the United States", **Social Politics**, Sayı:13, No:1, 2006, s. 117-143.
- Coulson, Margaret, Branka Magas ve Hilary Wainwright: "The housewife and Her labour under capitalism - a critique", **New Left Review**, Sayı: 89, 1975, s. 59-71.
- Crompton, Rosemary, Suzan Lewis ve Clare Lyonette: **Women, Men, Work and Family in Europe**, NewYork, Palgrave, 2007.
- Çankaya Belediyesi: "Gündüz bakım evleri ve etüd merkezleri", Çevrimiçi: http://www.cankaya.bel.tr/oku.php?yazi_id=21, Alınma tarihi: 30 Ağustos 2011.
- Dalla Costa, Mariarosa ve Selma James: **The Power of Women and the Subversion of the Community**, Bristol, Falling Wall Press, 1972.
- Dale, Jennifer ve Peggy Foster: **Feminists and State Welfare**. London, Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Daly, Mary: "A fine balance: Women's labor market participation in international comparison", **Welfare and Work in the Open Economy** vol.2 içinde, Edt. Fritz W. Scharpf ve Vivien A. Schmidt, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Davies, Jon. (ed.): **The Family: Is it Just Another Lifestyle Choice?**, London, Institute of Economic Affairs, Health and Welfare Unit, 1993.
- Dennis, Norman ve George Erdos: **Families without Fatherhood**, London, Institute of Economic Affairs, Health and Welfare Unit, 1992.
- Delphy, Christine: "The Main Enemy", **Close to Home: A Materialist Analysis of Women's Oppression** içinde, Edt. Christine Delphy, London, Hutchinson, 1984, s. 57-77. (Fransızca Orjinal Basım: Partisans, Sayı: 54-5, 1970).
- DPT: **Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar**

- Hakkında Yönetmelik**, DPT Müsteşarlığı, Ankara, 2006. Çevrimiçi: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/27027.html>
- Dube, Shyama Charan: **Modernisation and Development: The Search for Alternative Paradigms**, London, Zed Books, 1988.
- Durojaye, Ebenezer, Ilze Keevy ve Olubayo Oluduro: "Gender Budgeting as a Tool for Advancing Women's Health Needs in Africa", **European Journal of Social Sciences**, Sayı: 17, No: 1, 2010, s. 18-27.
- ECA (Economic Commission of Africa): **Compendium of Best Practices on Gender Mainstreaming, Engendering National Budgets: The Case of Tanzania**, Economic Commission of Africa, Ethiopia, 2001.
- Ecevit, Yıldız: "İş ve aile yaşamının uzlaştırılması bağlamında Türkiye'de erken çocukluk bakımı ve eğitimi", Der. İpek İlkaracan, **Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru- İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları**, İstanbul, İTÜ BMT-KAUM ve Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, s. 87-114, 2010.
- EGGSIE, EU Expert Group on Gender, Social Inclusion and Employment: **Reconciliation of Work and Private Life: A Comparative Review of Thirty European Countries**, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
- Elson, Diane: "The economic, the political and the domestic: Businesses, states and households in the organisation of production", **New Political Economy**, Sayı: 3, No: 2, 1998a, s.189-208.
- Elson, Diane: "Integrating gender issues into national budgetary policies and procedures: some policy options", **Journal of International Development**, Sayı: 10, 1998b, s. 929-941.
- Elson, Diane: **Progress of the World's of Women**, United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), New York, 2000.
- Elson, Diane: "Gender responsive budget initiatives: key dimensions and practical examples", **Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences** içinde, Edt. Jennifer Kolt vd., New York: UNIFEM, s.15-29, 2002.
- Elson, Diane: **Budgeting for Women's Rights: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW**, United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), New York, 2006.
- Elson, Diane ve Nilüfer Çatağay: "Engendering macroeconomic policy

- and budgets for sustainable human development”, paper presented at the **First Global Forum on Human Development**, UNDP, New York, 29–31 July 1999.
- Engels, Friedrich: **The Origin of the Family, Private Property and the State**, Resistance Books, Australia, 2004[1884].
- Esping-Andersen, Gosta: **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Oxford, Polity Press, 1990.
- Esping-Andersen, Gosta: **Welfare States in Transition: National Adaptations to Global Economies**, London, Sage Publications, 1996.
- Esping-Andersen, Gosta: **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Esping-Andersen, Gosta: “Against social inheritance”, **The Progressive Manifesto: New Ideas for the New Central Left**, Edt. Anthony Giddens, UK: Blackwell Publishing Ltd., s.97-120, 2003.
- Eşim, Simel: **Gender-Sensitive Budget Initiatives for Latin America and the Caribbean: A Tool for Improving Accountability and Achieving Effective Policy Implementation**, Washington, D.C., International Center for Research on Women, 2000.
- European Commission: “European employment strategy”, 2010. Çevrimiçi: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>, Alınma Tarihi: 24 Eylül 2011.
- European Commission: The Social Situation in the European Union 2007, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities – Unit E., 1Eurostat – Unit F.3, 2008.
- European Parliament: “European Parliament resolution on gender budgeting-building public budgets from a gender Perspective”, 03/07/2003. P5_TA (2003)0323, Çevrimiçi: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/gender_mainstreaming/-budgeting/budgeting_cn.html
- EUROFOUND (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions): “Working time and work–life balance: a policy dilemma?” Background paper, Çevrimiçi: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0696.htm> 2006.
- EUROSTAT: Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys, European Commission. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2004.

- EUROSTAT: Harmonised European time use Surveys, 2008 guidelines, European Commission. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
- EUROSTAT, EUROPEAN COMMISSION: **Reconciliation between work, private and family life in the European Union**, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
- Fazeli, Rafat: **The Economic Impact of the Welfare State and Social Wage**, England, Avebury, 1996.
- Ferber, Marien A.: "A feminist critique of the neoclassical theory of the family", **Women, Family and Work** içinde, Edt. Karine S. Moe, USA-UK, Blackwell, 2003, s.9-25.
- Folbre, Nancy: **Who Pays for the Kids?**, NewYork, Taylor&Francis, 2003. (Birinci basım 1994, London, Routledge).
- Friedman, Milton: **Capitalism and Freedom**, Chicago, The University of Chicago Press, 1962.
- GABB: **Yerel Yönetimlerde Cinsiyet Eşitlikçi Politikalar**, Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği Eğitim Yayınları-3, İstanbul: GABB, 2011.
- Gambles, Richenda, Suzan Lewis ve Rhona Rapoport: **The Myth of Work Life Balance**, UK, John Wiley and Sons Ltd., 2006.
- Gardiner, Jean: **Gender, Care and Economics**, London, Macmillan, 1997.
- Gardner, Wayland D.: **Government Finance: National, State and Local**, London, Prentice-Hall, 1978.
- Garrett, Geoffrey ve David Nickerson: "Globalization, democratization, and government spending in middle-income countries", **Globalization and the Future of the Welfare State** içinde, Edt. Miguel Glatzer ve Dietrich Rueschemeyer, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2005, s.23-48.
- Geist, Claudia: "The welfare state and the home: regime differences in the domestic division of labor", **European Sociological Review**, Sayı: 21, No:1, 2005, s.23-41.
- Günlük Gazetesi: "Bir kadın belediyciliği örneği: Bağlar Belediyesi", **Günlük Gazetesi-Kadın Eki**, 8 Mart 2011.
- George, Vic ve Paul Wilding: **Welfare and Ideology**, London, Prentice Hall Europe, 1993.
- Gideon, Jasmine: "Understanding economies as gendered structures: Examples from Central America", **Macro-Economics: Making**

- Gender Matter** içinde, Edt. Martha Gutierrez, London ve New-York, Zed Books, 2003, s. 269-295.
- Giullari, Susy ve Jane Lewis: "The adult worker model family, gender, equality and care: The search for new policy principles, and the possibilities and problems of a capabilities approach", UNRISD, Social Policy and Development Programme Paper Number 19, April 2005. Çevrimiçi: [http://www.unrisd.org/80256B3C005-BCCF9/\(httpPublications\)/BB78CF0F20C2104FC1256FF-6002BA3F5?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005-BCCF9/(httpPublications)/BB78CF0F20C2104FC1256FF-6002BA3F5?OpenDocument)
- Glatzer, Miguel ve Dietrich Rueschemeyer: "An introduction to the problem", **Globalization and the Future of the Welfare State** içinde, Edt. Miguel Glatzer ve Dietrich Rueschemeyer, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2005.
- Gutierrez, Martha: **Macro-Economics: Making Gender Matter**. London ve NewYork, Zed Books, 2003.
- Günlük-Şenesen, Gülay: "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye için bir değerlendirme", **Bütçe Sürecinde Parlamantonun Değişen Rolü Sempozyumu, 8-9 Ekim 2008**, Afyonkarahisar'da sunulan bildiri. Çevrimiçi, Kasım 2008. http://www.keig.org/RaporVeriler_TURK_Ayrinti.aspx?id=31
- Hanbay, Ebru, Ülker Şener, Sultan Karataş ve Sevinç Ünal: "Kadın istihdamında sorun alanları: Amasya örneği üzerinden" TEPAV, Amasya Kadın İstihdamının Arttırılmasına Destek Projesi, Çevrimiçi: <http://www.amasyacalisankadin.com/folders/kadinisgucuarzi050111.pdf>, Alınma Tarihi: 21 Ağustos 2011.
- Hartmann, Heidi: "Capitalism, patriarchy and job segregation by sex", **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, Sayı: 1, No: 3, Bölüm2, 1976, s.137-169.
- Hartmann, Heidi: "The unhappy marriage of marxism and feminism: Towards a more progressive union", **Women and Revolution** içinde, Edt. Lydia Sargent, Boston: South End Press, 1981.
- Hartmann, Heidi: "The family as the locus of gender, class and political struggle: the example of housework", **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, Sayı: 6, No:3, 1981, s.366-394.
- Hartman, Heidi: "Marksizm'le feminizm'in mutsuz evliliği", **Kadının Görünmeyen Emeği** içinde, der. Gülnur Savran-Nesrin Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.128-170, 1992.
- Hayek, Friedrich A.: **The Road to Serfdom**. NewYork, Routledge, 2001

[1944].

- Hayek, Friedrich A.: **Individualism and the Economic Order**. Chicago, The University of Chicago Press, 1948.
- Hayek, Friedrich A.: **The Constitution of Liberty**, Gateway Edition, Henry Regnery Company, Chicago, 1972 [1960].
- Hemerijck, Anton ve Martin Schludi: "Sequences of policy failures and effective policy responses", **Welfare and Work in the Open Economy** vol.1, Edt. Fritz W. Scharpf ve Vivien A. Schmidt, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Hewitt, Guy: "Gender responsive budget initiatives: Tools and methodology", **Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences** içinde, Edt. Jennifer Kolt vd., NewYork: UNIFEM, 30-37, 2002.
- Hill, M Anne ve Elizabeth M. King: "Women's Education and Economic Well-Being", **Feminist Economics**, Sayı: 1, No: 2, 1995, ss. 21-46.
- Himmelweit, Susan ve Simon Mohun: "Domestic labour and capital", **Cambridge Journal of Economics**, Sayı:1, No:1, 1977, s. 15-31.
- Himmelweit, Susan: "The discovery of 'unpaid work': The social consequences of the expansion of 'work'", **Feminist Economics**, Sayı:1, No:2, 1995, s. 1-20.
- Himmelweit, Susan: "Domestic labour", **The Elgar Companion to Feminist Economics**, Edt. Janice Peterson ve Margaret Lewis, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1999, s. 126-135.
- Himmelweit, Susan: "Making Visible The Hidden Economy: The Case For Gender-Impact Analysis of Economic Policy", **Feminist Economics**, Sayı: 8, No:1, 2002, s. 49-70.
- Himmelweit, Susan: "The prospects for caring: economic theory and policy analysis", **Cambridge Journal of Economics**, Sayı: 31, s. 58"-599, 2007.
- Hirway, Indira: "Need to Expand Indian Statistical Paradigm for a Complete View of The Economy", Working Paper-8, Centre for Development Alternatives, Ahmedabad, 1999.
- Hobson, Barbara ve Susanne Fahlen: "Work family balance and capabilities: The why and how of Sen's agency approach". The Future of Social Citizenship: Politics, Institutions and Outcomes, Research Committee on Poverty, **Social Welfare and Social Policy** 19.

- Annual Conference; RC 19 Stockholm 4-6 Eylül 2008. Çevrimiçi: http://www2.sofi.su.se/RC19/pdfpapers/Hobson_Fahlen_-RC19_2008.pdf, 30 Ağustos 2011 tarihinde alındı.
- Huber, Evelyne ve John D. Stephens: **Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets**, Chicago, The University of Chicago Pres, 2001.
- Humphries, Jane: "Class struggle and the persistence of the working class family", **Cambridge Journal of Economics**, Sayı: 1, No: 2, 1977, s. 241-58.
- Humphries, Jane: "Towards a family friendly economics", **New Political Economy**, Sayı: 3, No: 2, 1998, s. 223-240.
- IULA: IULA Worldwide Declaration on Women in Local Government, Çevrimiçi: <http://www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/-template/templatedocs/worldwidedeclaration.htm> Erişim tarihi: 11 Temmuz 2011
- İl Özel İdaresi Kanunu: İl Özel İdaresi Kanunu, Kanun No: 5303, Resmi Gazete: 25745, Resmi Gazete Tarihi: 04.03.2005.
- İlkkaracan, İpek: "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı", Der. A. Berktaç Hacımirzaoglu, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul, Tarih Vakfı Bilanço Dizisi, s. 173-192, 1998.
- İlkkaracan, İpek ve Umut Gündüz: "Time-use, the value of non-market production and its interactions with the market sector: The case of Turkey", International Conference-Inequalities and Development in the Mediterranean Countries, University of Galatasaray, İstanbul, Turkey, 21-22-23 Mayıs 2009. Çevrimiçi: http://gdri.dreem.free.fr/wp-content/f45-dreem_paperilkkaracan-gunduz_final.pdf
- İlkkaracan, İpek: "Uzlaşma politikalarının yokluğunda Türkiye emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri", **Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Aile ve İş Yaşamını Uzlaştırma Politikaları**, Der. İpek İlkkaracan, İstanbul, İTÜ BMT-KAUM ve Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği ortak yayını, s.21-58, 2010a.
- İlkkaracan, İpek: "Giriş". **Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Aile ve İş Yaşamını Uzlaştırma Politikaları**, Der. İpek İlkkaracan, İstanbul, İTÜ BMT-KAUM ve Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği ortak yayını, s.7-20, 2010b.
- İlkkaracan, İpek: "Why so few Women in the Labor Market in Turkey",

- Feminist Economics**, Sayı: 18, No: 1, Ocak 2012.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi: 2010-2017 Stratejik Planı, İzmir 2010. Çevrimiçi: <http://www.izmir.bel.tr/UploadedPics/File/2010-2017-straplanMyeni.pdf>, erişim tarihi: 13 Temmuz 2011.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi: 2012 Performans Programı. Çevrimiçi: <http://www.izmir.bel.tr/UploadedPics/File/2012PERFORMANSPROGRAMI.pdf> Alınma Tarihi: Kasım 2011.
- İzmir İl Özel İdaresi: **Stratejik Plan 2007-2009**. İzmir Valiliği, 2007.
- İzmir İl Özel İdaresi: **Stratejik Plan 2010-2014**. İzmir Valiliği, 2010.
- Jessop, Bob: **State Power: A Strategic Relational Approach**, Cambridge, Polity Press, 2008.
- Johnson, Norman: **The Welfare State in Transition**, Brighton, Wheatsheaf, 1987.
- Johnson, Norman: **Reconstructing the Welfare State**, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 1990.
- Jones, R. J. Barry: **Routledge Encyclopedia of International Political Economy**, Taylor & Frances, s. 243, 2001.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu: **Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu**, Kanun No: 5018, Resmi Gazete: 25326, Resmi Gazete Tarihi: 24.12.2003.
- Kaul, Inge ve Isabelle Grunberg, Marc A. Stern: "Defining global public goods", **Global Public Goods** içinde Edt. Kaul vcl., NewYork: UNDP, s.2-19, 1999.
- Kerr, Clark, John Dunlop, Frederick Harbison ve Charles Myers: **Industrialism and Industrial Man**. New York, Oxford University Press, 1973. (Birinci basım: 1960)
- Kesik, Ahmet: "Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: Çok Yıllı Bütçenin Uygulanabilirliği", **Sosyo Ekonomi**, Sayı: 1, Ocak-Haziran, 2005, s. 127-142.
- Kirmanoglu, Hülya: **Kamu Ekonomisi Analizi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007.
- Knijn, Trudie ve Monique Kremer: "Gender and the caring dimension of welfare states: Toward inclusive citizenship", **Social Politics**, Sayı: 4, No:3, 1997, s. 328-61.
- Korpi, Walter: "Faces of inequality: Gender, class and patterns of inequalities in different types of welfare states", **Social Politics**, Sayı: 7, 2000, s. 127-191.
- Laslett, Barbara ve Johanna Brenner: "Gender and social reproduction:

- Historical perspectives", **Annual Review of Sociology**, Sayı: 15, 1989, s. 381-404.
- Lavalette, Michael ve Alan Pratt: **Social Policy: Theories, Concepts and Issues**, London, Sage Publications, 2006, s. 1-7.
- Leon, Margarita: "Welfare state regimes and the social organization of labour: Childcare arrangements and the work/family balance dilemma", **Sociological Review**, Blackwell, UK-USA, 2005.
- Lewis, Jane: "Gender and the development of welfare regimes", **Journal of European Social Policy**, Sayı: 2, 1992, s. 195-211.
- Lewis, Jane: "Gender and welfare regimes: Further thoughts", **Social Politics**, Sayı: 4, 1997, s. 160-177.
- Lewis, Jane: "Gender and Welfare in Modern Europe", **Past and Present**, Supplement 1, Oxford: The Past and Present Society, 2006.
- Lewis, Jane ve Susanna Giullari: "The adult worker model family, gender equality and care: the search for new policy principles and the possibilities and problems of a capabilities approach", **Economy and Society**, Sayı: 34, s. 76-104, 2005.
- Lister, Ruth: **Citizenship: Feminist Perspectives**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1997.
- Lister, Ruth: "Gender and the Analysis of the Social Policy", **Rethinking Social Policy**, içinde Edt. Gail Lewis, Sharon Gewirtz ve John Clarke. London, Sage ve The Open University, 2000, s. 22-37.
- Lister, Ruth: "Citizenship and changing welfare states", **Changing Labour Markets, Welfare Policies and Citizenship**, Edt. Jorgen Goul Andersen ve Per H. Jensen, Bristol, The Policy Press, 2002.
- MacGregor, Susanne: "Welfare, neo-liberalism and new paternalism: three ways for social policy in late capitalist societies", **Capital&-Class**, Bahar, Sayı: 23, No: 1, s. 91-118, 1999.
- Macmillan Dictionary: Çevrimiçi, 2010.
http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/care_24
- Mackintosh, Maureen M.: "Domestic Labour and the Household", **Fit Work for Women** içinde, Edt. Sandra Burman, London, Croom Helm, 1979, s. 173-191.
- Manicas, Peter: "A realist social science", **Critical Realism: Essential Readings** içinde. Ed. M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson ve A. Norrie, London, New York: Routledge, s. 313-338, 1998.
- Mankiw, N. Gregory: **Principles of Economics**, Australia: South-Western-

Cengage Learning, 2009.

- Marshall, Thomas Humphrey: **Citizenship and Social Class**. Edt. Tom Bottomore. London, Pluto Press, 1992 [1950].
- Marx, Karl: **Kapital I**, Çeviren: Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2004 [1867].
- Marx, Karl: **Capital Volume II**, London, Penguin Books, 1992.
- McIntosh, Mary: "The welfare state and the needs of the dependent family", **Fit Work for Women** içinde, edt. Sandra Burman, London, Croom Helm, 1979, s. 153-173.
- Measor, Lynda ve Williamson, Valerie: " 'Vital work to do' The implications of the report for women", **Beveridge 1942-1992** içinde, edt. John Jacobs, London, Whiting and Birch Ltd., 1992.
- Memiş, Emel, Umut Öneş ve Burça Kızılırmak: "Housewifisation of Women: Contextualising Gendered Patterns of Paid and Unpaid Work", **Gender and Society in Turkey: The Impact of Neoliberal Policies, Political Islam and EU Accession** içinde. Ed. Saniye Dedeoğlu ve Adem Y. Elveren, I.B. Tauris, 2012.
- Millar, Jane: "Women, poverty and social security", **Women and Social Policy: An Introduction** içinde, Edt. Christine Hallett, Hertfordshire, Prentice Hall Europe, 1996, s. 52-64.
- MINECOFIN: "Gender Equitable Local Development / Gender Responsive Budgeting", **Ministry of Finance and Economic Planning-Republic of Rwanda**, Çevrimiçi: <http://www.minecofin.gov.rw/projects/grb>, 22 Haziran 2011 tarihinde alındı.
- Mishra, Ramesh: **Welfare State in Crisis**, London, Harvester/Wheatshaf, 1984.
- Mishra, Ramesh: **The Welfare State in Capitalist Society: Policies of retrenchment and maintenance in Europe, North America, and Australia**, New York, Harvester Wheatsheaf, 1990.
- Molyneux, Maxine: "Beyond the domestic labour debate", **New Left Review**, Sayı: 116, 1979, s. 3-27.
- Moran, Michael: "Crises of the Welfare State", **British Journal of Political Science**, Sayı: 18, No: 3, 1988, s. 397-414.
- Morgan, Kimberly J.: "Towards the Europeanization of work-family policies? The Impact of the EU on policies for working parents", **Gender issues and women's movements in the enlarged European Union** içinde, Edt. Silke ROTH, London, Berghahn, 2008.
- Mouffe, Chantal: **The Return of the Political**, London, Verso, 2005.

- Musgrave, Richard A.: "Principles of Budget Determination", **Public Finance and Fiscal Policy** içinde, Edt. Scherer, Joseph ve James A. Papke, Boston, Houghton Mifflin Company, 1966, s.3-12.
- Mutluer, M. Kamil vd.: **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Murphy, Josette: **Mainstreaming Gender in the World Bank Lending**, Washington D.C., The World Bank, 1997.
- Nash, Kate: **Contemporary Political Sociology: Globalisation, Politics, and Power**, Oxford, Blackwell Publishing, 2000.
- NTVMSNBC: "Kadına Şiddetin Ramazan Raporu", Çevrimiçi: <http://www.ntvmsnbc.com/id/25246277/>, Alınma Tarihi: 5 Eylül 2011.
- Oakley, Ann: **Man and Wife: Richard and Kay Titmuss**, London, Harper Collins, 1996.
- O'Connor, James: **The Fiscal Crisis of The State**, New Jersey, Transaction Publishers, 2009 [1973].
- O'Connor, James: "Devletin mali bunalımı", **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler** içinde. Edt. Kemâli Saybaşıllı, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 242-257, 1993 [1973].
- OECD: OECD Labor Force Statistics. Çevrimiçi: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_SEXAGE_I_R, 22 Kasım 2009 Tarihinde alındı.
- OECD: Labor Force Statistics. Çevrimiçi: <http://stats.oecd.org/index.aspx>, 31 Mayıs 2010 tarihinde alındı.
- Office for Gender Equality of the Canton of Basel-Stadt: Gender-responsive budget analysis in the Canton of Basel-Stadt, Switzerland, Office for Gender Equality of the Canton of Basel-Stadt, Statistical Office of the Canton of Basel-Stadt, Women's Council of the Canton of Basel-Stadt, 2008. Çevrimiçi: http://www.gleichstellung.bs.ch/gender_budget_analysis-8.pdf, Alınma Tarihi: 20 Eylül 2011.
- Orloff, Ann Shola: "Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states", **American Sociological Review**, Sayı: 58, 1993, s. 303-328.
- Oxford: **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Önder, İzzettin vd.: **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.

- Önder, İzzettin: "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Bütçelerin Evrimi", **İktisat Dergisi**, Sayı: 420, 2001.
- Öztürk, Melda Yaman ve Nuray Ergüneş: "Maddeci Bir Feminizm İçin: Kadının Görünmeyen Emeği Tartışmaları", **İktisat Dergisi**, Sayı: 469, 2006, s. 14-24.
- Palmer, Ingrid: "Public finance from a gender perspective", **World Development**, Sayı: 23, No: 11, s. 1981-1986, 1995.
- Pampel, Fred ve Jane Weiss: "Economic Development, Pension Policies and the Labor Force Participation of Aged Males: A Cross-National Longitudinal Study", **American Journal of Sociology**, Sayı: 89 (Eylül), 1983, s. 350-72.
- Pascall, Gillian: **Social Policy: A Feminist Analysis**. NewYork, Routledge, 1997.
- Pascall, Gillian ve Jane Lewis: "Emerging gender regimes and policies for gender equality in a wider Europe", **Journal of Social Policy**, Sayı: 33, No: 3, 2004, s. 73-394.
- Pateman, Carole: **The Disorder of Women**, Chicago, Polity Press, 1989.
- Picchio, Antonella (Edt.): **Unpaid Work and The Economy: A Gender Analysis of The Standards of Living**, London, Routledge, 2003.
- Picchio, Antonella: **Social Reproduction: The Political Economy of The Labour Market**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Pierson, Paul: **Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Pınar, Abuzer: **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları, 2006.
- Polanyi, Karl: **Büyük Dönüşüm**, Çeviren: Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986. Orj. Adı ve yılı: The Great Transformation, 1944.
- Pratt, Alan: "Neo-liberalism and social policy", **Social Policy: Theories, Concepts and Issues** içinde, Edt. Michael Lavalette ve Alan Pratt, London, Sage Publications, 2006, s. 9-25.
- Presser, Harriet B. ve Gita Sen: **Women's Empowerment and Demographic Processes: Moving Beyond Cairo**, NewYork, Oxford University Press, 2000.
- Pye, Belinda: "European Experiences in Gender Budgeting", **Gender Budgeting Discussion Panel, International Federation of Business and Professional Women**, 3 Mart 2009. Çevrimiçi:

- Quinn, Sheila: Gender Budgeting: **Practical Implementation Handbook, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs**, Council of Europe, Strasbourg Cedex, 2009.
- Rake, Katherine: "Into the Mainstream? Why Gender Audit is an essential tool for policymakers" **New Economy**, Sayı: 7, No: 2, s. 107-110, Haziran 2000.
- Reisman, David: **Richard Titmuss: Welfare and Society**. New York, Palgrave, 1977/2001. (İkinci Baskı)
- Rimlinger, Gaston V.: **Welfare Policy and Industrialisation in Europe, America, and Russia**, New York, Wiley, 1971.
- Robeyns, Ingrid: "Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities", **Feminist Economics**, Sayı: 9, No: 2, 2003, ss. 61-92.
- Robeyns, Ingrid: "The capability approach and welfare policy", Paper presented at the conference on gender auditing and gender budgeting Bologna, Italy, 28 January 2005.
- Sainsbury, Diane: **Gendering Welfare States**, London, Sage, 1994.
- Sainsbury, Diane: "Gender, policy regimes and politics", **Gender and Welfare State Regime** içinde, ed. Diane Sainsbury, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Samuelson, Paul A.: "The Pure Theory of Public Expenditure", **The Review of Economics and Statistics**, Sayı: 36, No: 4, s. 387-389, 1954.
- Sayer, Andrew: "Abstraction: A Realist Interpretation", **Critical Realism: Essential Readings** içinde. Ed. M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson ve A. Norrie, London, New York: Routledge, s.120-143, 1998.
- Scharpf, Fritz W. ve Vivien A. Schmidt: "Introduction", **Welfare and Work in the Open Economy** vol.1 içinde, Edt. Fritz W. Scharpf ve Vivien A. Schmidt, Oxford, Oxford University Press, 2000a.
- Scharpf, Fritz W. ve Vivien A. Schmidt: "Introduction", **Welfare and Work in the Open Economy** vol.2 içinde, Edt. Fritz W. Scharpf ve Vivien A. Schmidt, Oxford, Oxford University Press, 2000b.
- Sen, Amartya: **Özgürlükle Kalkınma**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrintı Yayınları, 2004 [1999].
- Sharp, Rhonda ve Ray Broomhill: "Budgeting for equality: The Australian experience" **Feminist Economics**, Sayı: 8, No: 1, ss. 25-47,

2002.

Smith, Terence: "Women and tax in South Africa", **The Fifth Women's Budget** içinde, Cape Town and Pretoria, South Africa: IDASA (Institute for Democracy in South Africa), 2000. Çevrimiçi: <http://idasa.krazyboyz.co.za/media/uploads/outputs/files/Women%20and%20Tax%20in%20South%20Africa%202000.pdf>, Alınma tarihi: 14 Eylül 2011.

Stiglitz, Joseph E.: **Kamu Kesimi Ekonomisi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, 1994.

Stotsky, Janet G.: Gender Budgeting, IMF Working Paper WP/06/232, 2006.

Sullivan, Michael: **The Politics of Social Policy**, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 1992.

Sur Belediyesi: **2010-2014 Stratejik Planı**, Sur Belediyesi, Diyarbakır, 2010.

SWBG: Scottish Women's Budget Group, 2007. Çevrimiçi: <http://www.swbg.org.uk>, Alınma tarihi: 20 Eylül 2011.

SWBG: "SCOTTISH WOMEN'S BUDGET GROUP RESPONSE SCOTTISH DRAFT BUDGET AND EQUALITY BUDGET STATEMENT 2011/12", SCOTTISH WOMEN'S BUDGET GROUP, 2010. ÇEVİRİMİÇİ: [HTTP://WWW.ENGENDER.ORG.UK/-USERFILES/FILE/NEWS/SWBG%20BUDGET%20RESPONSE.PDF](http://www.engender.org.uk/userfiles/file/news/swbg%20budget%20response.pdf), ALINMA TARİHİ: 20 EYLÜL 2011.

Şanlıurfa Belediyesi: **Şanlıurfa Belediyesi, 2010-2014 Stratejik Planı**. Çevrimiçi: http://www.sanliurfa.bel.tr/Images/yuklemeler/SP_-2010-2014.pdf Alıntılanma Tarihi: 10 Kasım 2011.

Şanlıurfa Belediyesi: **2012 Performans Programı**. Çevrimiçi: http://www.sanliurfa.bel.tr/Sanliurfa_Belediyesi/detay.aspx?SectionID=XNy9%2bYbZsrO7V644PqQ1lw%3d%3d&ContentID=-Pt4%2bmLvr5%2f5mMc9uzv36VA%3d%3d, Alıntılanma Tarihi: Aralık 2011.

Şanlıurfa İl Özel İdaresi: **Şanlıurfa Valiliği İl Özel İdaresi 2009-2013 Stratejik Planı**. Çevrimiçi: http://www.sanliurfaozelidare.gov.tr/default_B1.aspx?content=1117 Alıntılanma Tarihi: 10 Kasım 2011.

Şener, Orhan: **Kamu Ekonomisi**, İstanbul, Eren Basımevi, 1980.

Şenol, Nevin, Ayşe Sargın, Nilgün Salmaner vd.: **Kadın Dostu Kentler**,

- Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, TC İçişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu, Sabancı Vakfı, Damla Matbaası, Ankara, 2010.
- TDK: **Yazım Kılavuzu**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- TDK: **Büyük Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, çevrimiçi: <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.
- Temelli, Sezai: "Türkiye'de Borçlanma-Yoksulluk Dinamikleri:1990-2002", **Türkiye'de Kamu Borçlanması, XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu (12-16 Mayıs)**, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No. 16, İstanbul, 2003.
- TEPAV: "Kadın İstihdamı Çetrefilli: Güçlenen Kadın Kabuğunu Kırdı Ama Sınırları Aşmak Zor", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Çevrimiçi: <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2278>, Alınma tarihi: 21 Ağustos 2011.
- Titmuss, Richard M.: **Essays on the Welfare State**. London, George Allen & Unwin Ltd., 1958.
- Titmuss, Richard M.: **Commitment to Welfare**, London, George Allen and Unwin Ltd., 1976.
- Trabzon İl Özel İdaresi: Stratejik Plan 2010-2014, Çevrimiçi: <http://www.trabzonozelidare.gov.tr/admin/files/strateji2010.pdf>, Alınma Tarihi: 10 Aralık 2010.
- TÜİK: 2006 Zaman Kullanım Anketi Sonuçları, **TÜİK Haber Bülteni**, Sayı:119, 25 Temmuz 2007, www.tuik.gov.tr.
- TÜİK: **Zaman Kullanım İstatistikleri 2006**, TÜİK, Ankara, 2008.
- TÜİK: 2008. Değişkenler Listesi, Çevrimiçi:http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?mhtmlcss&report=Metarp5.rdf&p_harf=E, 25 Temmuz 2009 tarihinde alındı.
- TÜİK: Resmi İstatistik Programı 2007-2011, Revize 2. Ankara,TÜİK. Çevrimiçi:<http://www.tuik.gov.tr>, 10 Şubat 2010 tarihinde alındı.
- UN: Çevrimiçi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>, 20 Haziran 2010 tarihinde alındı.
- UN: GenderInfo 2007. Çevrimiçi: <http://www.devinform.info/genderinfo/>, 22 Kasım 2009.
- UN: Guide to Producing Statistics on Time Use: Measuring Paid and Unpaid Work, United Nations Economic and Social Affairs, Statistic Division, NewYork 2005.
- UN: Gender Mainstreaming: Strategy For Promoting Gender Equality, Of-

- Office of the Special Advisor on Gender Issues and Advancement of Women, 2001. Çevrimiçi: <http://www.un.org/women-watch/osagi/pdf/factsheet1.pdf>, 25.01.2008 tarihinde alınmıştır.
- UNCDF (United Nations Capital Development Fund): “UNCDF, UNIFEM and UNDP Launch Gender Equitable Local Development Project in Tanzania”, UNCDF, News and Events, Çevrimiçi: http://www.uncdf.org/english/news_and_events/index.php?record=116
- UNDP: **Human Development Report**, New York, Oxford University Press, 1999.
- UNDP: **Human Development Report**, 2010. Çevrimiçi: <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/>, 22 Haziran 2011 tarihinde alındı.
- UNIFEM: Gender-responsive budgeting in South Eastern Europe: UNIFEM Experiences, UNIFEM, 2010.
- UNIFEM: Gender Responsive Budgets: Program Results (2001-2004), UNIFEM, 2005.
- UN-ESCAP (United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific): “Global Forum on Gender Statistics”, Statistical Newsletter, 27 Aralık 2007, Çevrimiçi: http://www.unescap.org/STAT/nl/nl_Dec2007.asp#Global_Forum, 20 Aralık 2009 tarihinde alındı.
- UNSD: System of National Accounts, Çevrimiçi: <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/toctop.asp>, 1993. 20 Aralık 2009 tarihinde alındı.
- UNSD: “The reflection of women’s contribution to production in the 1993 SNA”, **SNA News and Notes**, Sayı: 2. Çevrimiçi: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna/sna2-en.asp#txt1>, 20 Aralık 2009 tarihinde alındı.
- United Nations Statistics Division (UNSD): “Report of the Second Global Forum on Gender Statistics”, **Global Forum on Gender Statistics**, 26-28 Ocak 2009, Accra-Ghana. United Nations Secretariat, Department of Economic and Social Affairs Statistics Division. 20 Aralık 2009 tarihinde alındı. Çevrimiçi: http://unstats.un.org/unsd/demographic/meetings/wshops/Ghana_Jan2009/L3.pdf
- Uzun, Şentürk: “Büyük Britanya Yönetim Sistemi”, **Dünya’da Kamu Yönetimi Araştırma Projesi**, T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi, Yönetimi Geliştirme Projeleri, 2011. Çevrimiçi: http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_Yoneti

- mi.htm, 1 Haziran 2011 tarihinde alındı.
- Valiani, Salimah: "Valuing the invaluable: Rethinking and respecting caring work in Canada", **Ontario Nurses Association, Research Series**, 5 Mayıs 2011 Çevrimiçi: http://www.ona.org/documents/File/pdf/ONAResearchSeries_ValuethetheInvaluabile_05052011.pdf, Alınma tarihi: 21 Ağustos 2011.
- Villagomez, Elizabeth: **Gender Budgeting in The EU**, Estudios Economicos Y Sociales, Almenara, 2006.
- Villagomez, Elizabeth: "Gender responsive budgets", **Gender Gap and Economic Policy** içinde, Geneva: UN Publications, s. 111-123, 2009.
- Wharton, Amy S.: "Structure and agency in socialist feminist theory", **Gender and Society**, Sayı: 5, No: 3, Marksist Feminist Teori Özel Sayısı, s. 373-389, 1991.
- Watson-Brown, Linda: "Gender, economic life and politics", **Market, State and Feminism** içinde, Edt. Graham Dawson vd. Cheltenham, UK ve Northampton, MA, USA, Edward Elgar, 2000, s. 19- 35.
- Werlhof, Claudia Von: "Kadın emeği: Ekonomi politığının eleştirisindeki kör nokta", **Son Sömürge: Kadınlar** içinde, Edt. Maria Mies vd. İstanbul, İletişim Yayınları, 2008 [1978], s. 27-45.
- Wildavsky, Aaron: **Budgeting: A Comparative Theory of Budgetary Processes**, New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 1986.
- Wilson, Elizabeth: **Women and The Welfare State**. London-NewYork, Tavistock Publications, 1977.
- Women and Work Commission: **A Fair Deal for Women in the Workplace**. UK: Department of Trade and Industry, 2005. Çevrimiçi, <http://www.dti.gov.uk>, 23 Aralık 2009 tarihinde alındı.
- The World Bank: **World Development Indicators 2011**, Washington, The World Bank, 2011.
- Yaman Öztürk, Melda: "Sosyal güvenlik sisteminde kadının konumu", **İktisat Dergisi**, Sayı:514, s.89-96, Aralık 2010.
- Yaman Öztürk, Melda: "Yeni bir işbölümüne doğru", Karaburun Bilim Kongresi, Eylül 2009 tarihinde sunulan bildiri.
- Zylan, Yvonne ve Sarah A. Soule: "Ending welfare as we know it (again): welfare state retrenchment, 1989-1995", **Social Forces**, Sayı: 79, No: 2, 2000, s. 623-652.

EKLER:

EK 1 FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA
FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA
(BİRİNCİ DÜZEY)

KODU I	AÇIKLAMA
01	Genel kamu hizmetleri
02	Savunma hizmetleri
03	Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
04	Ekonomik işler ve hizmetler
05	Çevre koruma hizmetleri
06	İskan ve toplum refahı hizmetleri
07	Sağlık hizmetleri
08	Dinlenme, kültür ve din hizmetleri
09	Eğitim hizmetleri
10	Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

EK 2 FONKSİYONEL KODLAR⁸¹

ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRMASI ÜÇÜNCÜ DÜZEY FONKSİYONEL KODLAR

I	II	III	FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA
01			GENEL KAMU HİZMETLERİ
	1		Yasama ve Yürütme Organları, Finansal ve Mali işler, Dışişleri Hizmetleri
		1	Yasama ve yürütme organları hizmetleri
		2	Finansal ve mali işler ve hizmetler
		3	Dışişleri hizmetleri
		9	Sınıflandırmaya girmeyen yasama ve yürütme organları, finansal ve mali işler, dışişleri hizmetleri
	2		Dış Ekonomik Yardım Hizmetleri
		1	Gelişmekte olan ülkelere yapılan ekonomik yardım hizmetleri
		2	Uluslararası kuruluşlar aracılığı ile yapılan ekonomik yardım hizmetleri
		9	Sınıflandırmaya girmeyen dış ekonomik yardım hizmetleri
	3		Genel Hizmetler
		1	Genel personel hizmetleri
		2	Genel planlama ve istatistik hizmetleri
		9	Diğer genel hizmetler
	4		Temel Araştırma Hizmetleri
		1	Doğal bilimler, mühendislik ve teknoloji konusundaki temel araştırma hizmetleri
		2	Sosyal ve beşeri bilimler konusundaki temel araştırma hizmetleri
		3	Çok branşlı temel araştırma hizmetleri
		9	Sınıflandırmaya girmeyen temel araştırma hizmetleri
	5		Borç Yönetimi Hizmetleri
		0	Borç yönetimi hizmetleri
	6		Genel Nitelikli Transferlere İlişkin Hizmetler
		0	Genel nitelikli transferlere ilişkin hizmetler

81 Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F-8892433CFFAA6A849816B2EF43226EA3595D04AA> , Alınma Tarihi: 22 Eylül 2011.

	8	Genel Kamu Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Genel Kamu Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Genel Kamu Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen genel kamu hizmetleri
02		SAVUNMA HİZMETLERİ
	1	Askeri Savunma Hizmetleri
	0	Askeri savunma hizmetleri
	2	Sivil Savunma Hizmetleri
	0	Sivil savunma hizmetleri
	3	Dış Askeri Yardım Hizmetleri
	0	Dış askeri yardım hizmetleri
	8	Savunmaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Savunmaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Savunma Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen savunma hizmetleri
03		KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ
	1	Güvenlik Hizmetleri
	1	Genel güvenlik hizmetleri
	2	Adli güvenlik hizmetleri
	3	Trafik güvenliği hizmetleri
	4	Kurumsal güvenlik hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen güvenlik hizmetleri
	2	Yangından Korunma Hizmetleri
	0	Yangından korunma hizmetleri
	3	Mahkeme Hizmetleri
	1	Yüksek mahkeme hizmetleri
	2	Adli mahkeme hizmetleri
	3	İdari mahkeme hizmetleri
	4	Tahkim kurulları ve ombudsmanlık vb. hizmetleri
	9	Diğer mahkeme hizmetleri
	4	Cezaevi İdaresi Hizmetleri
	0	Cezaevi idaresi hizmetleri

	8	Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Kamu düzeni ve güvenliğe ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
04		EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER
	1	Genel Ekonomik İşler ve Hizmetler
	1	Genel ekonomik ve ticari işler ve hizmetler
	2	İşgücü işleri ve hizmetleri
	2	Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık Hizmetleri
	1	Tarım hizmetleri
	2	Ormancılık hizmetleri
	3	Balıkçılık ve avcılık hizmetleri
	3	Yakıt ve Enerji Hizmetleri
	1	Kömür ve diğer katı yakıt hizmetleri
	2	Petrol ve gaz işleri ve hizmetleri
	3	Nükleer yakıt işleri ve hizmetleri
	4	Elektrik işleri ve hizmetleri
	5	Elektrik dışındaki enerji işleri ve hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen yakıt işleri ve hizmetleri
	4	Madencilik, İmalat ve İnşaat Hizmetleri
	1	Yakıt dışındaki madencilik, İmalat ve inşaat hizmetleri
	2	İmalat işleri hizmetleri
	3	İnşaat işleri hizmetleri
	5	Ulaştırma Hizmetleri
	1	Karayolu inşaat işleri ve hizmetleri
	2	Karayolu sistemi işletme işleri ve hizmetleri
	3	Suyolu taşımacılığı tesisleri inşaat işleri ve hizmetleri
	4	Suyolu taşımacılığı işletme işleri ve hizmetleri
	5	Demiryolu inşaatı ve işletme işleri ve hizmetleri
	6	Havayolu taşımacılığı tesisleri inşaat ve işletme işleri ve hizmetleri
	7	Boru hattı ve diğer nakil tesislerinin inşaat işleri ve hizmetleri

	8	Boru hattı ile nakletme ve diğer taşımacılık sistemi işletme işleri ve hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen ulaştırma hizmetleri
6		İletişim Hizmetleri
	0	İletişim hizmetleri
7		Diğer Endüstriler
	1	Dağıtım ticareti, ambar ve depolama hizmetleri
	2	Otel ve lokanta hizmetleri
	3	Turizm hizmetleri
	4	Çok amaçlı geliştirme projeleri işleri ve hizmetleri
8		Ekonomik Faaliyetlere İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	1	Genel ekonomik,ticari ve işgücü araştırma ve geliştirme hizmetleri
	2	Tarım, ormancılık ,balıkçılık ve avcılık araştırma ve geliştirme hizmetleri
	3	Yakıt ve enerji araştırma ve geliştirme hizmetleri
	4	Madencilik, imalat ve inşaat araştırma ve geliştirme hizmetleri
	5	Ulaştırma araştırma ve geliştirme hizmetleri
	6	İletişim araştırma ve geliştirme hizmetleri
	7	Diğer endüstriler araştırma ve geliştirme hizmetleri
9		Sınıflandırmaya Girmeyen Ekonomik İşler ve Hizmetler
	9	Sınıflandırmaya girmeyen ekonomik işler ve hizmetler
05		ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ
	1	Atık Yönetimi Hizmetleri
	0	Atık yönetimi hizmetleri
	2	Atık Su Yönetimi Hizmetleri
	0	Atık su yönetimi hizmetleri
	3	Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri
	0	Kirliliğin azaltılması hizmetleri
	4	Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması
	0	Doğal ortamın ve bio çeşitliliğin korunması
	8	Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri

	9	Sınıflandırmaya girmeyen çevre koruma hizmetleri
06		İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ
	1	İskan İşleri ve Hizmetleri
	0	İskan işleri ve hizmetleri
	2	Toplum Refahı Hizmetleri
	0	Toplum refahı hizmetleri
	3	Su Temini İşleri ve Hizmetleri
	0	Su temini işleri ve hizmetleri
	4	Sokak ve Caddelerin Aydınlatılması Hizmetleri
	0	Sokak ve caddelerin aydınlatılması hizmetleri
	8	İskan ve Toplum Refahına İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	İskan ve toplum refahına ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen iskan ve toplum refahı hizmetleri
07		SAĞLIK HİZMETLERİ
	1	Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetler
	1	İlaç ve ilaç benzeri ürünlerin temini hizmetleri
	2	Diğer tıbbi ürünler
	3	Terapik alet ve araç hizmetleri
	2	Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri
	1	Genel poliklinikler
	2	İhtisaslaşmış poliklinikler
	3	Ağız ve diş sağlığı hizmetleri
	4	Yardımcı sağlık hizmetleri
	3	Hastane İşleri ve Hizmetleri
	1	Genel hastane hizmetleri
	2	İhtisas hastaneleri tarafından verilen hizmetler
	3	Tıp merkezi ve doğumevlerinde verilen hizmetler
	4	Hastane bakım ve nekahat merkezlerinde verilen hizmetler
	9	Sınıflandırmaya girmeyen hastane işleri ve hizmetleri
	4	Halk Sağlığı Hizmetleri
	0	Halk sağlığı hizmetleri

	8	Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Sağlık hizmetlerine ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen sağlık hizmetleri
08		DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ
	1	Dinlenme ve Spor Hizmetleri
	0	Dinlenme ve spor hizmetleri
	2	Kültür Hizmetleri
	0	Kültür hizmetleri
	3	Yayın ve Yayım Hizmetleri
	0	Yayın ve yayım hizmetleri
	4	Din Hizmetleri
	0	Din hizmetleri
	8	Dinlenme Kültür ve Din Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Dinlenme kültür ve din hizmetlerine ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen dinlenme, kültür ve din hizmetleri
09		EĞİTİM HİZMETLERİ
	1	Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri
	1	Okul öncesi eğitim hizmetleri
	2	İlköğretim hizmetleri
	2	Ortaöğretim Hizmetleri
	1	Ortaöğretim genel programlar
	2	Mesleki ve teknik ortaöğretim
	9	Sınıflandırmaya girmeyen ortaöğretim hizmetleri
	3	Ortaöğretim Sonrası Mesleki Eğitim Hizmetleri
	0	Ortaöğretim sonrası mesleki eğitim hizmetleri
	4	Yükseköğretim Hizmetleri
	1	Üniversiteler ve yükseköğretim hizmeti veren kurumlar
	2	Doktora eğitimi veren yükseköğretim hizmetleri
	5	Seviyeye Göre Sınıflandırılmayan Eğitim Hizmetleri
	0	Seviyeye göre sınıflandırılmayan eğitim hizmetleri

	6	Eğitime yardımcı hizmetler
	0	Eğitime yardımcı hizmetler
	8	Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Eğitime ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen eğitim hizmetleri
10		SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ
	1	Hastalık ve Malullük Yardım Hizmetleri
	1	Hastalık yardım hizmetleri
	2	Malullük yardım hizmetleri
	2	Yaşlılık Yardımı Hizmetleri
	0	Yaşlılık yardımı hizmetleri
	3	Dul ve Yetim Aylığı Hizmetleri
	0	Dul ve yetim aylığı hizmetleri
	4	Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri
	0	Aile ve çocuk yardımı hizmetleri
	5	İşsizlik Yardımı Hizmetleri
	0	İşsizlik yardımları hizmetleri
	6	İskan Yardımı Hizmetleri
	0	İskan yardımı hizmetleri
	7	Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler
	0	Sosyal güvenliği bulunmayanlara sağlanan hizmetler
	8	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlara İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	8	Sosyal güvenlik ve sosyal yardımlara ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

EK 3 DÖRDÜNCÜ DÜZEY EKONOMİK GİDER KODLARI⁸²
ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRMASI
DÖRDÜNCÜ DÜZEY GİDER KODLARI

I	II	III	IV	GİDERİN EKONOMİK SINIFLANDIRMASI
01				PERSONEL GİDERLERİ
01	1			MEMURLAR
01	1	1		Temel Maaşlar
01	1	2		Zamlar ve Tazminatlar
01	1	3		Ödenekler
01	1	4		Sosyal Haklar
01	1	5		Ek Çalışma Karşılıkları
01	1	6		Ödül ve İkrariyeler
01	1	9		Diğer Giderler
01	2			SÖZLEŞMELİ PERSONEL
01	2	1		Ücretler
01	2	2		Zamlar ve Tazminatlar
01	2	3		Ödenekler
01	2	4		Sosyal Haklar
01	2	5		Ek Çalışma Karşılıkları
01	2	6		Ödül ve İkrariyeler
01	2	9		Diğer Giderler
01	3			İŞÇİLER
01	3	1		Ücretler
01	3	2		İhbar ve Kıdem Tazminatları
01	3	3		Sosyal Haklar
01	3	4		Fazla Mesailer
01	3	5		Ödül ve İkrariyeler
01	3	9		Diğer Ödemeler
01	4			GEÇİCİ PERSONEL
01	4	1		Ücretler
01	5			DİĞER PERSONEL

82 Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F-8892433CFFAA6AA849816B2EF43226EA3595D04AA>, Alınma Tarihi 22 Eylül 2011.

01	5	1		Ücret ve Diğer Ödemeler
01	7			MİLLETVEKİLLERİ
01	7	2		Zamlar ve Tazminatlar
01	7	3		Ödenekler
01	7	4		Sosyal Haklar
01	8			CUMHURBAŞKANI ÖDENEĞİ
01	8	1		Cumhurbaşkanı Ödeneği
01	9			İSTİHBARAT PERSONELİ
01	9	1		İstihbarat Personeli Giderleri
02				SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINA DEVLET PRİMİ GİDERLERİ
02	1			MEMURLAR
02	1	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	2			SÖZLEŞMELİ PERSONEL
02	2	4		İşsizlik Sigortası Fonuna
02	2	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	3			İŞÇİLER
02	3	4		İşsizlik Sigortası Fonuna
02	3	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	4			GEÇİCİ PERSONEL
02	4	4		İşsizlik Sigortası Fonuna
02	4	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	5			DİĞER PERSONEL
02	5	3		Özel Sigorta Prim Giderleri
02	5	4		İşsizlik Sigortası Fonuna
02	5	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	7			MİLLETVEKİLLERİ
02	7	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
02	9			İSTİHBARAT PERSONELİ
02	9	6		Sosyal Güvenlik Kurumuna
03				MAL VE HİZMET ALIM GİDERLERİ
03	1			ÜRETİME YÖNELİK MAL VE MALZEME ALIMLARI
03	1	1		Hammadde Alımları

03	1	2	Gıda Ürünleri İçecekler ve Tütün Alımları
03	1	3	Tekstil ve Tekstil Ürünler Deri ve Deri Ürünleri Alımları
03	1	4	Kereste ve Kereste Ürünleri Alımları
03	1	5	Kağıt ve Kağıt Ürünleri Alımları
03	1	6	Kimyevi Ürün Alımları
03	1	7	Kauçuk ve Plastik Ürün Alımları
03	1	8	Metal Ürünü Alımları
03	1	9	Diğer Mal ve Malzeme Alımları
03	2		TÜKETİME YÖNELİK MAL VE MALZEME ALIMLARI
03	2	1	Kırtasiye ve Büro Malzemesi Alımları
03	2	2	Su ve Temizlik Malzemesi Alımları
03	2	3	Enerji Alımları
03	2	4	Yiyecek, İçecek ve Yem Alımları
03	2	5	Giyim ve Kuşam Alımları
03	2	6	Özel Malzeme Alımları
03	2	7	Güvenlik ve Savunmaya Yönelik Mal, Malzeme ve Hizmet Alımları, Yapımları ve Giderleri
03	2	8	NATO Giderleri İle Gayrimenkul Alım ve Kamulaştırma Giderleri
03	2	9	Diğer Tüketim Mal ve Malzemesi Alımları
03	3		YOLLUKLAR
03	3	1	Yurtiçi Geçici Görev Yollukları
03	3	2	Yurtiçi Sürekli Görev Yollukları
03	3	3	Yurtdışı Geçici Görev Yollukları
03	3	4	Yurtdışı Sürekli Görev Yollukları
03	3	5	Yolluk Tazminatları
03	3	6	Uluslararası Profesör Uzman, Memur ve Öğrenci Mübadele Giderleri
03	4		GÖREV GİDERLERİ
03	4	1	Tahliye Giderleri
03	4	2	Yasal Giderler
03	4	3	Ödenecek Vergi, Resim, Harçlar ve Benzeri Giderler
03	4	4	Kültür Varlıkları Alımı ve Korunması Giderleri

03	4	5	Gizli Hizmet Giderleri
03	4	9	Diğer Görev Giderleri
03	5		HİZMET ALIMLARI
03	5	1	Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler
03	5	2	Haberleşme Giderleri
03	5	3	Taşıma Giderleri
03	5	4	Tarifeye Bağlı Ödemeler
03	5	5	Kiralar
03	5	6	Devlet Borçları Genel Giderleri
03	5	7	Yargılama Giderleri
03	5	9	Diğer Hizmet Alımları
03	6		TEMSİL VE TANITMA GİDERLERİ
03	6	1	Temsil Giderleri
03	6	2	Tanıtma Giderleri
03	7		MENKUL MAL, GAYRİMADDİ HAK ALIM, BAKIM VE ONARIM GİDERLERİ
03	7	1	Menkul Mal Alım Giderleri
03	7	2	Gayri Maddi Hak Alımları
03	7	3	Bakım ve Onarım Giderleri
03	8		GAYRİMENKUL MAL BAKIM VE ONARIM GİDERLERİ
03	8	1	Hizmet Binası Bakım ve Onarım Giderleri
03	8	2	Lojman Bakım ve Onarımı Giderleri
03	8	3	Sosyal Tesis Bakım ve Onarımı Giderleri
03	8	4	Gemi Bakım ve Onarımı Giderleri
03	8	5	Tersane Bakım ve Onarımı Giderleri
03	8	6	Yol Bakım ve Onarımı Giderleri
03	8	9	Diğer Taşınmaz Yapım, Bakım ve Onarım Giderleri
03	9		TEDAVİ VE CENAZE GİDERLERİ
03	9	3	Cenaze Giderleri
03	9	6	Milletvekili Tedavi ve Sağlık Malzemesi Giderleri
03	9	7	Milletvekili İlaç Giderleri
03	9	8	Diğer Tedavi ve Sağlık Malzemesi Giderleri
03	9	9	Diğer İlaç Giderleri

04				FAİZ GİDERLERİ
04	1			KAMU KURUMLARINA ÖDENEN İÇ BORÇ FAİZ GİDERLERİ
04	1	1		Devlet Tahvili
04	1	2		Hazine Bonosu
04	2			DİĞER İÇ BORÇ FAİZ GİDERLERİ
04	2	1		Devlet Tahvili
04	2	2		Hazine Bonosu
04	3			DIŞ BORÇ FAİZ GİDERLERİ
04	3	1		ABD Doları Cinsinden Dış Borç Faiz Giderleri
04	3	2		Euro Cinsinden Borç Faiz Giderleri
04	3	3		Japon Yeni Cinsinden Dış Borç Faiz Giderleri
04	3	9		Diğer Dış Borç Faiz Giderleri
04	4			İSKONTO GİDERLERİ
04	4	1		İç Borç İskonto Giderleri
04	4	2		Dış Borç İskonto Giderleri
04	5			KISA VADELİ NAKİT İŞLEMLERE AİT FAİZ GİDERLERİ
04	5	1		Kısa Vadeli Nakit İşlemlere Ait Faiz Giderleri
04	6			TÜREV ÜRÜN GİDERLERİ
04	6	1		İç Borç Türev Ürün Giderleri
04	6	2		Dış Borç Türev Ürün Giderleri
05				CARİ TRANSFERLER
05	1			GÖREV ZARARLARI
05	1	1		Kamu Teşebbüslerine
05	1	2		Sosyal Güvenlik Kurumlarına
05	1	3		Mali Kurumlara
05	1	4		Döner Sermaye İşletmelerinin Açıkları
05	1	5		Fonlara
05	1	9		Diğer Teşekküllere
05	2			HAZİNE YARDIMLARI
05	2	1		Genel Bütçeye Hazine Yardımı
05	2	2		Özel Bütçeli İdarelere Hazine Yardımları
05	2	3		Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlara Hazine Yardımları

05	2	4	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Hazine Yardımları
05	2	5	Mahalli İdarelere Hazine Yardımları
05	2	6	Hasılatтан Paylar ve Giderlere Katılma Payları
05	2	7	Yüksek Öğretim Kurumlarına Hazine Yardımları
05	2	8	Yüksek Öğretim Kurumlarına Hazine Yardımları
05	2	9	Diğer Hazine Yardımları
05	3		KAR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞLARA YAPILAN TRANSFERLER
05	3	1	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara
05	4		HANE HALKINA YAPILAN TRANSFERLER
05	4	1	Burslar ve Harçlıklar
05	4	2	Eğitim Amaçlı Diğer Transferler
05	4	3	Sağlık Amaçlı Transferler
05	4	4	Yiyecek Amaçlı Transferler
05	4	5	Barınma Amaçlı Transferler
05	4	6	Tarımsal Amaçlı Transferler
05	4	7	Sosyal Amaçlı Transferler
05	4	8	Ekonomik/Mali Amaçlı Transferler
05	4	9	Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler
05	5		DEVLET SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINDAN HANE HALKINA YAPILAN FAYDA ÖDEMELERİ
05	5	4	Türkiye İş Kurumu'ndan Hane Halkına Yapılan Fayda Ödemeleri
05	5	6	Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan Hane Halkına Yapılan Fayda Ödemeleri
05	6		YURTDIŞINA YAPILAN TRANSFERLER
05	6	1	Dış Ülkelere Yapılan Yardımlar
05	6	2	Uluslararası Kuruluşlara Yapılan Ödemeler
05	6	3	Uluslararası Kuruluşlara
05	6	4	Uluslararası Kuruluşlardan Merkezlerine
05	6	5	Eğitim Kurumlarına
05	6	9	Diğer Yurtdışı Transferleri
05	8		GELİRLERDEN AYRILAN PAYLAR
05	8	1	Genel Bütçeye Verilen Paylar
05	8	2	Özel Bütçeli İdarelere Verilen Paylar

05	8	3	Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlara Verilen Paylar
05	8	4	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Verilen Paylar
05	8	5	Mahalli İdarelere Verilen Paylar
05	8	6	Fonlara Verilen Paylar
05	8	7	Döner Sermayelere Verilen Paylar
05	8	9	Diğerlerine Verilen Paylar
06			SERMAYE GİDERLERİ
06	1		MAMUL MAL ALIMLARI
06	1	1	Büro ve İşyeri Mefruşatı Alımları
06	1	2	Büro ve İşyeri Makine Teçhizat Alımları
06	1	3	Avadanlık Alımları
06	1	4	Taşıt Alımları
06	1	5	İş Makinası Alımları
06	1	6	Yayın Alımları ve Yapımları
06	1	7	Kültür Varlığı Yapımları, Alımları ve Korunması Giderleri
06	2		MENKUL SERMAYE ÜRETİM GİDERLERİ
06	2	1	Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler
06	2	2	Hammadde Alımları
06	2	3	Gıda Ürünleri, İçecekler ve Tütün Alımları
06	2	4	Tekstil ve Tekstil Ürünleri, Deri ve Deri Ürünleri Alımları
06	2	5	Kereste ve Kereste Ürünleri Alımları
06	2	6	Kağıt ve Kağıt Ürünleri Alımları
06	2	7	Kimyevi Madde İle Kauçuk ve Plastik Ürün Alımları
06	2	8	Metal Ürün Alımları
06	2	9	Diğer Alımlar
06	3		GAYRİ MADDİ HAK ALIMLARI
06	3	1	Bilgisayar Yazılımı Alımları
06	3	2	Harita Plan Proje Alımları
06	3	3	Lisans Alımları
06	3	4	Patent Alımları
06	3	9	Diğer Fikri Hak Alımları
06	4		GAYRİMENKUL ALIMLARI VE KAMULAŞTIR-

				MASI
06	4	1		Arazi Alım ve Kamulaştırma Giderleri
06	4	2		Arsa Alım ve Kamulaştırması Giderleri
06	4	3		Bina Alım ve Kamulaştırma Giderleri
06	4	4		Gemi Alımları
06	4	5		Tersane Alımları
06	5			GAYRİMENKUL SERMAYE ÜRETİM GİDERLERİ
06	5	1		Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler
06	5	2		Malzeme Giderleri
06	5	3		Taşıma Giderleri
06	5	4		Enerji Giderleri
06	5	5		Haberleşme Giderleri
06	5	6		Kira Giderleri
06	5	7		Müteahhitlik Giderleri
06	5	9		Diğer Giderler
06	6			MENKUL MALLARIN BÜYÜK ONARIM GİDERLERİ
06	6	1		Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler
06	6	2		Malzeme Giderleri
06	6	3		Taşıma Giderleri
06	6	4		Enerji Giderleri
06	6	5		Haberleşme Giderleri
06	6	6		Kiralar
06	6	7		Müteahhitlik Hizmetleri
06	6	9		Diğer Giderler
06	7			GAYRİMENKUL BÜYÜK ONARIM GİDERLERİ
06	7	1		Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler
06	7	2		Malzeme Giderleri
06	7	3		Taşıma Giderleri
06	7	4		Enerji Giderleri
06	7	5		Haberleşme Giderleri
06	7	6		Kiralar
06	7	7		Müteahhitlik Giderleri
06	7	9		Diğer Giderler

06	8			STOK ALIMLARI
06	8	1		Stratejik ve Acil Durum Malzemesi
06	8	2		Tarımsal Ürünler
06	8	3		Sanayi Ürünleri Alımları
06	8	4		Hammadde Alımları
06	8	9		Diğer Alımlar
06	9			DiĞER SERMAYE GİDERLERİ
06	9	1		Gizli Hizmet Giderleri
06	9	2		Yolluk Giderleri
06	9	9		Diğer Sermaye Giderleri
07				SERMAYE TRANSFERLERİ
07	1			YURTİÇİ SERMAYE TRANSFERLERİ
07	1	1		Genel Bütçeye Sermaye Transferleri
07	1	2		Özel Bütçeli İdarelere Sermaye Transferleri
07	1	3		Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlara Sermaye Transferleri
07	1	6		Kamu Teşebbüslerine, Döner Sermayelere, Fonlara ve Mali Kurumlara Sermaye Transferleri
07	1	8		Yüksek Öğretim Kurumlarına Hazine Yardımları
07	1	9		Diğer Sermaye Transferleri
07	2			YURTDIŞI SERMAYE TRANSFERLERİ
07	2	1		Dış Ülkelere Yapılan Yardımlar
07	2	2		Uluslararası Kuruluşlara Yapılan Ödemeler
07	2	3		Uluslararası Kuruluşlara
07	2	4		Uluslararası Kuruluşlardan Merkezlerine
07	2	5		Eğitim Kurumlarına
07	2	9		Diğer Sermaye Transferleri
08				BORÇ VERME
08	1			YURTİÇİ BORÇ VERME
08	1	1		Genel Bütçeye Borç Verme
08	1	2		Özel Bütçeli İdarelere Borç Verme
08	1	3		Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlara Borç Verme
08	1	4		Sosyal Güvenlik Kurumlarına Borç Verme
08	1	5		Mahalli İdarelere Borç Verme

08	1	6	Kamu Teşebbüslerine, Döner Sermayelere, Fonlara ve Mali Kurumlara Borç Verme
08	1	7	Yüksek Öğretim Kurumlarına Borç Verme
08	1	8	Yüksek Öğretim Kurumlarına Borç Verme
08	1	9	Diğer Yurtiçi Borç Verme
08	2		YURTDIŞI BORÇ VERME
08	2	1	Dış Ülkelere Yapılan Yardımlar
08	2	2	Uluslararası Kuruluşlara Yapılan Ödemeler
08	2	3	Uluslararası Kuruluşlara
08	2	9	Diğer Dışarıya Borç Verme
09			YEDEK ÖDENEKLER
09	1		PERSONEL GİDERLERİNİ KARŞILAMA ÖDENEĞİ
09	1	1	Personel Giderlerini Karşılama Ödeneği
09	2		KUR FARKLARINI KARŞILAMA ÖDENEĞİ
09	2	1	Kur Farklarını Karşılama Ödeneği
09	3		YATIRIMLARI HIZLANDIRMA ÖDENEĞİ
09	3	1	Yatırımları Hızlandırma Ödeneği
09	5		DOĞAL AFET GİDERLERİNİ KARŞILAMA ÖDENEĞİ
09	5	1	Doğal Afet Giderlerini Karşılama Ödeneği
09	6		YEDEK ÖDENEK
09	6	1	Yedek Ödenek
09	7		YENİ KURULACAK DAİRE VE İDARELERİN İHTİYAÇLARINI KARŞILAMA ÖDENEĞİ
09	7	1	Yeni Kurulacak Daire ve İdarelerin İhtiyaçlarını Karşılama Ödeneği
09	8		MÜLTECİ VE GÖÇMEN GİDERLERİ ÖDENEĞİ
09	8	1	Mülteci ve Göçmen Giderleri Ödeneği
09	9		DİĞER YEDEK ÖDENEKLER
09	9	1	Diğer Yedek Ödenekler

EK 4 DIYARBAKIR İLİ SUR BELEDİYESİ MECLİS KARARI

T.C. DIYARBAKIR SUR İLÇE BELEDİYESİ MECLİS KARARI

	BELEDİYE MECLİSİNİ TEŞKİL EDEN ÜYELER Abdullah DEMİRBAŞ, Mehmet KARAKAŞ, Cemal ÖZDEMİR GELMEYENLER / İZİNLİLER	Karar Tarihi 09-09-2011 Saat 10:00 Karar No 68 EK
--	--	---

Dairesi :	KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ	Evrak Ta.ve No :	23-08-2011 296
Konu :	İhtisas Komisyon Raporları		
Özet :	Belediyemiz bünyesinde yeni bir İstihdam ve Eğitim Müdürlüğü'nün kurulması.		

K A R A R

Belediyemiz Meclisi, Gündemin 4. maddesini teşkil eden, Belediyemiz Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün 23.08.2011 tarih ve 296 Sayılı İstihdam ve Eğitim Müdürlüğü ile ilgili vermiş olduğu yazı hakkında hazırlanan İhtisas Komisyon Raporlarının okunup, görüşülmesine geçildi.

GEREÇİ GÖRÜŞÜLDÜ

Belediyemiz Meclisince, Mevzunun yapılan müzakeresi neticesinde; gündem maddesi olan, Belediyemiz Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğüne ait 23/08/2011 Gün ve 296 Sayılı yazısı olan, Belediyemiz bünyesinde bulunan Müdürlüklere, yeni bir İstihdam ve Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmasının uygun olduğu hususu oylanarak; Toplantıya katılan 2 üyenin iznili, 29 üyenin oy birliği ile kabulüne karar verildi.

Abdullah DEMİRBAŞ
Meclis Başkanı

Mehmet KARAKAŞ
Kâtip

Cemal ÖZDEMİR
Kâtip

ÖZGEÇMİŞ

Özgün Akduran 1977 yılında Çorlu, Tekirdağ'da doğmuştur. Lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü'nde tamamladıktan sonra yüksek lisans öğrenimine yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda devam etmiştir. 2006 yılından beri İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Maliye Anabilim Dalı'nda çalışmaktadır.

Hane Devlet Piyasa

Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında
Cinsiyetlendirmiş Bütçe

Özgün Akduran

Özgün kitabında toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ile kadınların toplumdaki konumuna ne denli etkide bulunabileceğini incelemiştir. Sosyal politikanın tarihini, kuramsal öncüllerini araştırmış; Türkiye’de alternatif belediyelerden örneklerle, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile kadınların çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilebildiğini göstermiştir. Kitapta ayrıntılarını bulabileceğiniz üzere, Diyarbakır Sur Belediyesi, meslek edinme kurslarının yanı sıra açtığı kreşle kadınların kurslara katılımını, becerilerini artırmasını, istihdama katılmasını kolaylaştırmaktadır.

Özgün, çalışmasında, meta üretimiyle kadınların hane içi kullanım değerleri üretimini birleştiren bütüncül bir yöntemden hareket etmiş, Marx’ın yeniden üretim şemalarını, kadınların hane içi üretimini de kapsayacak biçimde, yeniden oluşturmayı denemiştir. Yazarın izlediği yöntem, feminist teoriyi Marksist analizle birleştirmeye yönelik önemli bir adımdır.

Melda Yaman Öztürk

ISBN 9786058669901

9 786058 669901

